

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἔλλειψις ἴστορικῶν κειμένων καὶ πραγματικῶν ἀποδείξεων διὰ τὴν συγγραφὴν μιᾶς ἴστορικῆς μελέτης καὶ διὰ τὴν θέσιν τὴν ὅποιαν ἐπιδιώκει νὰ ἀποδείξῃ ὁ συγγραφεὺς, μελέτης ἀναφερομένης εἰς τὸ ἀπώτατον παρελθόν, παρουσιάζει δυσκολίας, τὰς ὅποιας δὲν δύναται τις ὄλοτελῶς ν' ἀποφύγῃ, παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας του νὰ στηρίξῃ τὴν μελέτην του εἰς παραδόσεις καὶ τεκμήρια ψηλαφητὰ ἴστορικον πυρῆνος καὶ εἰς γνώμας ἄλλων, εἰδικῶς περὶ τοῦ θέματος ἀσχοληθέντων. Τὰς δυσκολίας ταύτας παρουσιάζει καὶ τὸ σπουδαιότατον θέμα τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, περὶ τοῦ ὅποίου περαίτέρω θὰ ἀσχοληθῶμεν. Αἱ τοιούτου εἴδους μελέται καθίστανται προφανῶς ἐπιδεκτικαὶ ἀμφισβητήσεων, στηριζομένων εἰς τὰς συγκρουομένας γνώμας παλαιῶν καὶ νεωτέρων συγγραφέων, οἱ ὅποιοι προσεπάθησαν, ἐπὶ ἐλλιπῶν στοιχείων στηριζόμενοι, νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ τῆς ἴστορίας καὶ νὰ παρουσιάσουν ἔργον ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστερον.

Λόγῳ τῶν δυσχερειῶν τούτων, οἱ πλεῖστοι τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια διεπραγματεύθησαν ταῦτα ἀπὸ μιᾶς μόνον ἀπόψεως, καὶ παρῆλθον ἀπαρατήρητα πολλὰ θέματα σχετιζόμενα μὲ τὴν Ἱερὰν αὐτὴν παρακαταθήκην τῶν πρὸ Χριστοῦ θρησκευτικῶν παραδόσεων, τὰ ὅποια ἀκριβῶς ἥσαν τὰ σπουδαιότερα, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ δυσχερέστερα, διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἱσωτερικῆς ὑποστάσεως τῶν ἐν λόγῳ Μυστηρίων, ἡ ὅποια ἀπετέλει τὰς κυρίως θρησκευτικὰς πέποιθήσεις τοῦ ἀρχαίου Ἐλληνισμοῦ.

Ἐπιχειροῦντες τὴν περὶ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων συγγραφήν, ἐλάβομεν πάντα ταῦτα ὑπ' ὅψει καὶ προσεπαθήσαμεν διὰ πάσης ἴστορικῆς ἔρεύνης νὰ διαφωτίσωμεν τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς λειτουργίας των, τῆς προελεύσεως αὐτῶν καὶ τοῦ σκοποῦ τὸν δόποιον ἐπεδίωκον. Ἐὰν ἐπιτύχωμεν ἡ οὕτως, θὰ κρίνουν οἱ ἀναγνῶσται. ‘Οπωσδήποτε δμως, παρέχομεν δλα τὰ μέχρι τοῦδε σχετικὰ στοιχεῖα, ἀρχαῖα καὶ νεώτερα, δλας τὰς σοβαράς πηγὰς τὰς σχετιζομένας μὲ τὸ θέμα τοῦτο, οὕτως ὥστε δ μέλλων νὰ ἀσχοληθῇ εἰδικώτερον περὶ τοῦ θέματος νὰ μὴ ἀπαντήσῃ τὰς δυσκολίας τὰς δόποιας ἡμεῖς ἀπηντήσαμεν διὰ νὰ πειρισυλλέξωμεν τὸ σχετικὸν ὄλικὸν καὶ νὰ καταρτίσωμεν δσον τὸ δυνατὸν πλήρη τὴν παροῦσαν μελέτην.

Αθῆναι, 1 Σεπτεμβρίου 1934

Γ. Θ. ΜΑΛΤΕΖΟΣ

ΜΥΣΤΗΡΙΑ

ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Αἱ ἀρχαὶ τῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων ἀνάγονται εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τῆς ἀνθρωπότητος, τὰς δποίας, ἐλλείψει ἴστορικῶν κειμένων, προσπαθεῖ ἥδη νὰ ἔξερευνήσῃ ἡ Ἀρχαιολογία, στηριζομένη εἰς τὰ μόνο γραπτὰ μνημεῖα, τὰ δποῖα περιεσώμθησαν ἐπὶ λίθων καὶ πλίνθων. Διὰ τῶν πρώτων πηγῶν τῆς ἴστορίας, αἱ δποῖαι ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ περισωθέντα Ἱερὰ βιβλία τῶν Ἐβραίων, Ἰνδῶν καὶ Περσῶν, ἀπὸ τοὺς ἴστορικοὺς Ἡρόδοτον, Μανεθὼ τὸν Αἴγυπτιον καὶ Βηρωασὸν τὸν Χαλδαῖον καὶ ἀπὸ τοὺς Ὁμηρικοὺς καὶ Ὁρφικοὺς Ὑμνούς, δὲν παρέχεται ἐπαρκῆς ἔξήγησις τῆς δημιουργίας καὶ τῆς σημασίας τῶν μυστηρίων κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους.

Εἰς τὸν μελετῶντα ὅμως τὰ περισωθέντα μνημεῖα γεννᾶται ἡ σκέψις ὅτι τὰ Μυστήρια ἐδημιουργήθησαν τὸ πρῶτον παρὰ τῶν λαῶν τῶν βιορείων χωρῶν καὶ οὐχί, ὡς γενικῶς πιστεύεται, ὑπὸ τῶν Αἴγυπτίων καὶ τῶν ἄλλων Ἀνατολικῶν λαῶν. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι βάσις τῶν περὶ Θεοῦ καὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ θεωριῶν ὑπῆρξε τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὸ φῶς, ὑποκύπτει ἀμέσως εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου, δισοδήποτε ἀπαίδευτος καὶ ἀν εἶναι. Τὸ σκότος ὅμως περιβάλλει τὰ πάντα μὲ μυστήριον καὶ ἀφήνει τὴν φαντασίαν ἐλευθέρων νὰ ὁργᾶ πρὸς ἔξήγησιν τοῦ μυστηρίου. Οἱ βόρειοι λαοί, κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς τοῦ Ἡλίου διατελοῦντες περισσότερον εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτός, ἦναγκάσθησαν πρῶτοι νὰ ἔξερευνήσωσι τὸ μυστήριον τοῦ σκότους, ἔξαπτομένης τῆς φαντασίας των δι' ὅλων τῶν καιρικῶν φαινομένων, ἥτοι σφοδρῶν καταιγίδων, δραμητικῶν ἀνέμων, χιο-

νοθυελλῶν, θιρύβων καὶ κρότων τρομακτικῶν, ἐπερχομένων διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν φυσικῶν στοιχείων. Ἐπόμενον ἦτο πρῶτοι νὰ ξητήσουν τὴν ἔξηγησιν τῶν φαινομένων αὐτῶν. Αἱ παραδόσεις τῶν Σκανδιναυϊκῶν λαῶν περὶ τοῦ θεοῦ Ὅδιν καὶ τῶν ἄλλων θεοτήτων τῆς Ἐδδα ἀποδεικνύουσιν ἀληθῆ τὴν γνώμην ταύτην. Διὰ τοῦτο οἱ λαοὶ ἔκεινοι ἐθεοποίησαν, ἵσως καὶ πρὸ τῶν Ἐλλήνων, ὅλας τὰς φυσικὰς δυνάμεις, δηλαδὴ τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ, τὸν ἄνεμον, τὰς θυέλλας καὶ καταιγίδας κ.λ.π. Ὅταν δὲ λέγωμεν θεοποίησιν, πρέπει νὰ ἔξυπακούεται καὶ ἡ λατρεία τῶν θεοτήτων αὐτῶν, ἡ ὅποια πάντοτε ἦτο μυστική.

Οἱ Ἀνατολικοὶ λαοί, τούναντίον, διατελοῦντες περισσότερον χρόνον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἐθεοποίησαν πρῶτον τὰς θεότητας τοῦ φωτός, δηλαδὴ τὸν Ἡλιον καὶ τὴν Σελήνην, ὡς ὅμολογούσι πάντες οἱ ἀρχαιολόγοι, καὶ ἔφερον αὐτοὺς ὡς ἔναντίους πάντοτε πρὸς τοὺς θεοὺς τοῦ σκότους. Τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος συμβολίζονται δι' ἀναλόγων θεοτήτων, περὶ τὰς ὅποιας στρέφονται ὅλα τὰ Μυστήρια τῶν ἀρχαίων λαῶν. Διὰ νὰ κατανοηθῇ τοῦτο πληρέστερον, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὴν ὥραιαν παραδόσιν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας, κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ Ἀπόλλων —ὁ θεὸς τοῦ φωτός— κατὰ τὰς χειμερινὰς ἐποχὰς ἐταξίδευεν εἰς τὰς σκοτεινὰς χώρας τοῦ Βορρᾶ καὶ ἐπανήρχετο τὸ ἔαρ ἐπὶ δίφρου ἔξ οὐκίνθων, συρρομένου ὑπὸ κύκνων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκαλεῖτο Ὑπερβόρειος Ἀπόλλων.

Τόσον δὲ ἦτο παραδεδεγμένη εἰς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς ἡ θεωρία τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους, ὥστε τοὺς μὲν θεοὺς τοῦ φωτός παρεδέχοντο ὡς ἀγαθοποιούς, τοὺς δὲ θεοὺς τοῦ σκότους ὡς κακοποιούς. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῶν δύο αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν ὅλαι αἱ Μυθολογίαι καὶ ὅλαι αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις τῶν ἀρχαίων λαῶν.

Τὸ δὴ οἱ λαοί, ἀδυνατοῦντες νὰ ἔξηγήσουν τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἐθεοποίησαν αὐτὰ καί, εἴτε πρὸς ἔξιλασμὸν τῶν θεοτήτων, εἴτε πρὸς ἔξηγησιν τῆς κρυπτομένης ὑπὸ τὴν θεότητα ἀληθείας, ἐδημιουργήσαν τὰ Μυστήρια, εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν χρήζει οὐδεμιᾶς ἴστορικῆς ἀποδείξεως. Ἐν λάβῃ τις μάλιστα ὑπὸ δψει δὴ οἱ λαοὶ τοὺς σημερινοὺς χρόνους, δτε

ἡ ἐπιστήμη, ἔξελιχθεῖσα εἰς Μεταφυσικήν, ἀναλύει καὶ ἔξηγεῖ τὰ πάντα καὶ εὑρίσκει τὰ αἴτια καὶ αἰτιατὰ ὅλων τῶν ὅντων, διατηροῦνται ἀκόμη τὰ θρησκευτικὰ Μυστήρια, δύναται τις νὰ φαντασθῇ μετὰ πόσης εὐλαβείας οἱ ἀρχαῖοι λαοί, τοὺς δποίους δὲν εἶχεν ἀκόμη κατανγάσει τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, ἐμυοῦντο καὶ ἐπίστευον εἰς τὰ θρησκευτικά των Μυστήρια.

‘Ως γνωστόν, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Περσία, αἱ Ἰνδίαι, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἑλλὰς μᾶς παρέχουν ἐνδείξεις μόνον περὶ τοῦ πῶς παροήθησαν καὶ ἐλειτούργησαν τὰ Μυστήρια, ἀλλὰ λόγω τῶν μεγάλων παραλείψεων, τὰς δποίας παρουσιάζουν αἱ ἐνδείξεις αὗται, δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πλήρη ἔξηγησιν τῆς λειτουργίας αὐτῶν, δυσχεραινομένου τοῦ ἔργου, ὃς εἶναι εὐνόητον, καὶ διὰ τῆς ἐπιβεβλημένης μυστικότητος, ἢν οἱ ἐκάστοτε μιούμενοι ὄφειλον νὰ τηρῶσιν.

Μόνον οἱ ἀρχαῖοι Ἐλληνες συγγραφεῖς θὰ ἥδύναντο καλλίτερον παντὸς ἄλλου νὰ μᾶς περιγράψουν μὲ δλας τὰς λεπτομερείας των τὰ Μυστήρια εἰς ἂ ἡσαν μεμυημένοι, ἀλλὰ εἴτε διότι δὲν διεσώθησαν τὰ σχετικὰ συγγράμματά των, καταστραφέντα ἀφ’ ἐνὸς μὲν διὰ τῆς πυροπολήσεως ὑπὸ τοῦ Ὁμάρ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀφ’ ἐτέρου δὲ διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, εἴτε διότι, ὃς τινες συγγραφεῖς διμολογοῦσιν, εἶχον ἀναλάβει ὑποχρέωσιν νὰ κρατήσουν μυστικότητα, οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει περὶ αὐτῶν. Καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει ὅτι ἡ μαρτυρία ἔστω καὶ ἐνὸς μόνον ἐξ αὐτῶν τῶν μεμυημένων θὰ ἦτο προτιμοτέρα ἀπὸ τὴν ἔξηγησιν παντὸς ἄλλου, ἐφ’ ὅσον δ ἄλλος αὐτὸς δὲν θὰ εἶχε τὴν τύχην νὰ εἶναι μεμυημένος εἰς αὐτά.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ Μυστήρια συνδέονται κυρίως μὲ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν καὶ ἡμιθέων, εἶναι ἐπόμενον ὅτι ἀρχονται ἀπὸ τῆς Θεογονίας. Διότι πάντοτε τὸ μεγαλείτερον μυστήριον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἥτο καὶ θὰ εἶναι δ Θεός, ἐκδηλούμενος διὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, τῶν δποίων τὴν ἰσχὺν θέλει νὰ ἔκμηδενίζῃ ἢ ἔξευμενίζῃ δ ἀνθρωπος, ὅστις ἡναγκάσθη ὃς ψυχικὸν καταφύγιον νὰ δημιουργήσῃ τὴν θεότητα καὶ νὰ ἐπικαλῆται τὴν

ἀρωγήν της δσάκις εὑρίσκεται ἐν κινδύνῳ, ἐν μέσῳ τῶν στοιχείων ἐναντίον τῶν δποίων καθημερινῶς παλαίει.

‘Η ἑλληνικὴ θεογονία μᾶς δίδει ἀρκετὰς ἴδεας περὶ τῆς θεοποιήσεως τῶν φυσικῶν δυνάμεων, περὶ τοῦ χάους καὶ τῆς γῆς, περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ σκότους, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἔχηγει τὰ Μυστήρια ὡς ἰδρύμησαν παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, παρὰ τῶν δποίων ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι τὰ παρέλαβον οἱ Ἑλληνες.

‘Η θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων, ὡς πᾶσα θρησκεία, εἶχεν ἔξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ σύμβολα, καὶ τὰ μὲν ἔξωτερικὰ ἦσαν ἐκεῖνα τὰ δποῖα ἐμάνθανε καὶ ὁ λαός, τὰ δὲ ἐσωτερικὰ μόνον οἱ μεμυημένοι, δηλαδὴ οἱ βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς. Κατὰ δὲ τὰς τελουμένας μυήσεις δὲν ἀπεκαλύπτετο ἀμέσως ἡ τάξις τῶν Μυστηρίων, ἀλλὰ κατὰ βαθμοὺς καὶ πολλάκις διὰ οιφοκινδύνων τελετῶν.

‘Ο κατὰ πρῶτον μυούμενος ὑπεβάλλετο εἰς αὐστηρὰς δικιμασίας μέχρις οὗ κατανοήσῃ τὴν σημασίαν τῶν Μυστηρίων καί, ψυχικῶς παρασκευαζόμενος, νὰ καταστῇ ἵκανός διὰ τὸν πρῶτον βαθμὸν τῆς μυήσεως, ἥτοι τοῦ μαθητοῦ τῆς Ἱσιδος. Ἄλλὰ διὰ νὰ μυηθῇ πληρέστερον εἰς τὰ Μυστήρια, ἔπρεπε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἀρχάτ, ὅστις ἀπήτει νὰ προηγηθῶσιν ὁρισμένοι ἐσωτερικοὶ κύκλοι δοκιμασιῶν καὶ τελετῶν, αἵτινες ἀφεώρων τὸν ἀνώτερον νοητικὸν κόσμον, σχετιζόμενον μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔξεδηλοῦντο διὰ πολλῶν συμβόλων καὶ σημείων, ὃν ἡ κατανόησις ἀπήτει ἀκόμη καὶ προσφυγὴν εἰς γενικώτερα σύμβολα, χρησιμοποιοῦσα πρὸς τούτοις καὶ ζῷα τινά, τὰ δποῖα ἔθεωροῦντο ἱερά. Ἐκαστον ὅμως ἐκ τῶν συμβόλων ἀνεφέρετο εἰς ὁρισμένην θεότητα. Αἱ δὲ θεότητες αὗται ἐτέλουν ὡς ὑπήκοοι δυνάμεις ὑπὸ ἓνα καὶ μόνον Θεόν, δημιουργὸν πασῶν τῶν ἀλλών, ὡς τοῦτο διμολογεῖ καὶ ὁ Πλούταρχος, λέγων ὅτι ἔνιοι τῶν παλαιῶν ἐπίστευον ὅτι τὸ θεῖον εἶναι ἔν, δηλαδή: *Οὐ γὰρ πολλὰ τὸ θεῖον ἐστίν, ὡς ήμῶν ἔκαστος ἐκ μυρίων διαφορῶν ἐν πάθεσι γινομένων, ἀθροισμα παντοδαπὸν καὶ πανηγυριῶς μεμιγμένον· ἀλλ’ ἐν εἶναι δεῖ τὸ δύν, ὁσπερ δην τὸ δύν*¹).

Καὶ λέγων ὡς ἔνιοι τῶν παλαιῶν δὲν ἔννοεῖ τὸν Πλάτωνα,

1) Πλουτάρχου, Περὶ τοῦ ΕΙ τοῦ ἐν Δελφοῖς, XX.

τὸν Κλεάνθην, τὸν Πυθαγόραν ἢ τὸν Εὐδοιπίδην, οἵτινες ὅμοιό-
γησαν διοίως τοῦ ἐνὸς μόνου Θεοῦ τὴν ὑπαρξίαν, ἀλλ᾽ οὕτε καὶ
τοὺς ἀρχαιοτέρους τῶν ποιητῶν, ὡς τὸν Ἀρατόν, τὸν Ὁρφέα
καὶ τὸν Μουσαῖον ἢ τὰς Σιβύλλας καὶ τοὺς προφήτας, τοὺς κηρύ-
ξαντας τοῦ ἐνὸς μόνου Θεοῦ τὴν ὑπαρξίαν, ἀλλ᾽ ἐννοεῖ τοὺς παλαι-
οτέρους τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς διακηρύξαντας τὴν ἴστορικὴν τῆς
θεογονίας παράδοσιν, ἢν μόνον διὰ μηδεσῶν εἰς τοὺς μύστας
μετέδιδον.

Καὶ εἶναι προσέτι εὔλογον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὅπως δὲν
δύναται τις νὰ κατανοήσῃ τὸ κάλλος καὶ τὴν διάταξιν ἐνὸς ναοῦ,
ἐὰν προηγουμένως δὲν ἔχῃ ἐγκύψει εἰς τὴν μελέτην τῆς οἰκοδο-
μικῆς καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως τοῦ χώρου καὶ τῆς θυ-
μολογίας, οὕτω καὶ ὁ θέλων νὰ κατανοήσῃ τὰ ἀνώτερα φιλο-
σοφικὰ προβλήματα, εἰς τὰ δοποῖα ὑπάγονται τὰ Μυστήρια, αἰ-
σθάνεται ἀδυναμίαν εἰς τοῦτο ἂν ἐκ τῶν μικροτέρων πρότερον
δὲν ἀρχίσῃ μελετῶν τὰς ἀρχικάς των αἰτίας. Διότι, ὡς γνωστόν,
τὸ ἐπίστασθαι πράγματός τινος ἔχει ὠρισμένην καὶ αὐστηρὰν
ίεραρχίαν μεθόδου, καὶ ὅταν ἀκόμη βλέπωμεν, παρὰ τὸν κα-
νόνα, ἐνίοτε παραβιαζόμενον καὶ αὐτὸς τὸ natura non facit sal-
tus, ἀσφαλῶς κατὰ βάθμος κρύπτεται ὠρισμένη αἰτία, ἥτις, ἐνῷ
δὲν γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτή, ἐν τούτοις ὑφίσταται. Πολὺ δὲ
περισσότερον, ἔξ αὐτοῦ τοῦ συλλογισμοῦ, καθίσταται ἀδύνατον
καὶ διὸ ἐρευνητὴν μὴ ἔχοντα εἰς σχετικὰς μελέτας ἐνδιατρίψει,
αἴτινες αὐτὰς καθ' ἔαυτὰς ἀποτελοῦσι τὴν αὐστηρὰν ίεραρχίαν
τῆς μεθόδου, νὰ θέλῃ λόγου χάριν καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐρμη-
νεύσῃ τὰς πυθαγορείους τετρακτύς ἢ τὰς περὶ ψυχογονίας ἐν τῷ
Τιμαίῳ θεωρίᾳ τοῦ Πλάτωνος.

Ἄνευ τῆς προπαρασκευῆς καὶ τῆς μελέτης ταύτης εἶναι δύ-
σκολον νὰ κατανοηθοῦν τὰ ὅσα ἐδίδαξαν οἱ μεγάλοι Διδάσκα-
λοι, οἱ μεγάλοι Μύσται, οἱ παγκόσμιοι τῆς ἀνθρωπότητος ἐκ-
παιδευταί, οἱ παιδαγωγοί καὶ ἀφυπνισταί τοῦ πνεύματος καὶ
τῆς ψυχῆς, οἱ δοποῖοι ἐπιδιώκοντες νὰ δώσουν εἰς τὸν ἀνθρωπον
τὰ λογικὰ μέσα, μὲ τὰ δοποῖα θὰ δυνηθῇ νὰ κατανοήσῃ οὗτος
εἰς μίαν συνειδητὴν ἐνωσίν τὸν μέγαν ἀρχιτέκτονα τοῦ σύμπαντος.

Διὰ τοῦτο, πρὸιν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐρευναν τῶν Μυ-

στηρίων, ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν ποῖοι ἦσαν οἱ μεγάλοι οὗτοι πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τοὺς ὅποιους κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἦ ἐθεοποίησεν, ἦ, ἀδυνατοῦσα νὰ ἔξηγήσῃ τὴν πανσοφίαν των, τοὺς ἐθεώρησεν ὡς μεγάλους νομοθέτας, λαβόντας ἐξ ἀποκαλύψεως παρὰ τοῦ Θεοῦ τοὺς νόμους καὶ τὰς ἐντολάς του.

Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Ὀσιρις, ὁ Μωϋσῆς, ὁ Χαμονδάμπη, ὁ Μίνως, ὁ Ζωδοάστρος, ὁ Βούδδας καὶ ἄλλοι, διὰ τὴν λατρείαν τῶν ὅποιων, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἐδημιουργήθησαν τὰ Μυστήρια').

Ἡ ἀποστολὴ τῶν μεγάλων αὐτῶν μυσταγωγῶν δὲν ἦτο καθόλου εὔκολος καὶ αἱ ἀντιθέσεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀντιδράσεων καθίστων ἔτι δυσχερῆ τὴν διδασκαλίαν των. Ἄλλα, παρ’ ὅλα τὰ ποὺ αὐτῶν ἀπαντώμενα ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἐμπόδια, ἥ σοφία τῶν διδασκάλων τούτων, ἀν καὶ βραδυποροῦσα πάντοτε, κατώρθωσε νὰ φθάσῃ τὴν ἀψευδεστέραν βάσιν εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ψυχάς, ἐπικροτοῦσα τὸ τοῦ Πλούταρχου: **οὐ γὰρ ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ μακάριον τὸ θεῖον, οὐδὲ βρονταῖς καὶ κεραυνοῖς ισχυρόν, ἀλλ’ ἐπιστήμῃ καὶ φρονήσει.**

* *

Ἐξ ὕστων γνωρίζομεν καὶ συμπεραινομεν περὶ τῆς μηήσεως τῶν ἀρχαίων Αἴγυπτίων, ὃς πρῶτος διδάσκαλος, ὃς πρῶτος μύστης αὐτῶν, φέρεται ὁ Θώμ, ὃν οἱ Ἑλληνες ἐκάλουν Ἐρμῆν. Τοῦτον ἐθεώρουν ὑπέρχατον Θεόν'), Ἐρμῆν τὸν Τοισμέγιστον, φορέα τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπότητος, κομιστὴν τοῦ φωτὸς καὶ λαλήσαντα διὰ τοῦ Ὀσιριδος. Ἡλθεν εἰς τὸν κόσμον διὰ νὰ ἔφεύῃ τὰ γράμματα, νὰ διδάξῃ τὴν μέτρησιν τῶν ἀστρών, τὴν ἀρμονίαν τῶν φθόγγων καὶ τὰς τῶν θεῶν τιμάς.

Μεταξὺ ἀλλων, καὶ τῆς ἐλαίας τὸ φυτὸν εὑρεῖν, ἀλλ’ οὐκ Ἀθηνᾶν, ὥσπερ Ἑλληνές φασι').

1) Καραχάλιου Δ., Οἱ Μεγάλοι Νομοθέται. (Λ. Π. Β. 1933).

2) Ἰαμβλίχου, περὶ Αἴγυπτ. Μυστηρίων Σελ. 153.

3) Διοδώρου, Ι. 16.

Αὐτὸς συνέστησε καὶ τὴν λατρείαν τῆς Ἱσιδος, ἀν καὶ πολλοὶ **Προμηθέως Ιστορήκασιν αὐτὴν θυγατέρα, Διονύσῳ συνοικεῖν** (*Ἀντικλ.*). Ἔγραψε δὲ καὶ τὰ περίφημα «Ἐρμητικὰ Βιβλία», τὰ ὅποια, ὡς ἀναφέρει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς¹⁾., ἃσαν 42 τὸν ἀριθμόν, ἀποτελοῦντα πλήρη ἐγκυκλοπαιδείαν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα Θώθ διεκρίθησαν πολλοὶ σοφοὶ καὶ νομοθέται εἰς τὰ ἀσιατικὰ ἔθνη, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι πολὺ πιθανὸν τὰ Ἐρμητικὰ ταῦτα βιβλία νὰ μὴ εἶναι ἔργον ἐνὸς καὶ μόνου σοφοῦ.

Ἄπο τὴν Ἱσίδα, ἣτις ἀπετέλει εἰς τὰ Αἰγυπτιακὰ Μυστήρια καὶ τὸν πρῶτον βαθμόν, τοῦ Δοκίμου, ὁ μυούμενος μετέβαινε πρὸς τὸν Ὁσιριν, ὅστις ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Σάραπις, ἀποθανὼν καὶ εἰς Ὁσιρίδα μετουσιωθείς. Ἐκεῖθεν δὲ ὁ μυούμενος ἐφέρετο εἰς τὸ φῶς, τὸν Ἀμμωνα - Ρᾶ, τὸ **κεκρυμμένον καὶ τὴν κρύψιν** σημαίνοντα κατὰ Μανεθώ. Τὰ περὶ τῆς Ἱσιδος καὶ τῆς λατρείας αὐτῆς διέσωσε διὰ μακρᾶς μελέτης εἰς τὰ «Ἡθικά» του ὁ Πλούταρχος.

Τοῦ δὲ ἡ Ἱσις μήτηρ παντὸς ὅτι ζῆ καὶ εἶχεν εἰς τὸν ἐν Σάει ναόν της τὴν ἔξης ἐπιγραφήν :

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ γεγονός, καὶ ὁν, καὶ ἐσβενον· καὶ τὸν ἔμδον πέπλον οὐδεὶς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν.

Καὶ τὸ τί ἐσήμαινεν ἡ ἐπιγραφὴ αὐτῇ, ἀσφαλῶς ἐγνώριζον οἱ τὴν τῶν Μυστηρίων γνῶσιν ἔχοντες.

Ο βαθμὸς τοῦ Ὁσιριδος ἐσήμαινε τὴν ἐνσωμάτωσιν τοῦ θείουν. Σύμβολον τῆς ζωοποιήσεως καὶ **πολυσφραγίαμος** κατὰ τὸν Διόδωρον. Κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον, ἔξηγοῦντα καθ' Ἑλληνικὴν ἐτυμολογίαν τὴν λέξιν Ὁσιρις, αὐτῇ παράγεται **ἐκ τοῦ δούον (καὶ) λεροῦ τούρομα, δι μεμιγμένον** **ἔσχηκε**. Υἱὸς τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ρέας, τοῦ Κὲβ καὶ τῆς Νούτ, σύζυγος ἢ ἀδελφὸς τῆς Ἱσιδος, ἐξ ἣς ἐγεννήθη ὁ Ὡρος· καὶ ὁ μὲν Ὁσιρις μεθεομηνεύεται εἰς Διόνυσον, ἡ δὲ Ἱσις εἰς Δήμητραν περίπου. Ἀναφέρει δὲ κατὰ λέξιν διαδωρος: **τὸν δὲ Ὁσιριν γήμαντα ταύτην καὶ**

1) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς.

τὴν βασιλείαν διαδεξάμενον πολλὰ πρᾶξαι πρὸς εὐεργεσίαν τοῦ κοινοῦ βίου ¹⁾.

Αύτὸς ἔκτισε καὶ τὴν Ἐκατόμπυλον τῆς Αἰγύπτου, τὴν καλουμένην Θηβαΐδα ἥ, δπως τὴν ἡθελον οἱ μεταγενέστεροι, Διὸς πόλιν. Ἐδίδαξε δὲ εἰς τὴν Νύσαν τὴν φυτείαν τῆς ἀμπέλου καὶ τὴν τοῦ οἴνου χρῆσιν, μοχθήσας συγχρόνως διὰ τὴν ἡθικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειαν τῶν Αἰγυπτίων. Τοῦτον δὲ λέγουσιν ὅτι εἶναι **καὶ τὸν σπόρον τοῦ τε πυρίνου καὶ κριθίνου καρποῦ διδᾶξαι**, καὶ ἀκόμη ὅτι **μέγας βασιλεὺς εὐεργέτης** "Οσιρις γέγονεν.

* * *

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐλατρεύοντο καὶ ἄλλαι θεότητες ἀκόμη, ὡς ὁ "Αμμων, ἥ κεκρυμμένη δύναμις, συμβολιζομένη διὰ τοῦ ἥλιου καὶ τῆς σελήνης καὶ ὡς ὑποχθονία θεότης σημαίνουσα τὴν περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν πίστιν. Ὁ Ἡφαιστός (Φθᾶ), Διδάσκαλος, λέγων, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, **ἐς ἐμέ τις ὁρέων εὐσεβῆς ἔστω**, ἥτοι : εἰς ἐμὲ ἀς ἵδη καθεὶς καὶ ἀς εἶναι εὐσεβῆς ²⁾). Ὁ Ὄρος ταυτίζεται πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἶναι θεὸς τῆς σιωπῆς καὶ τῆς προώμου βλαστήσεως, **ἥ πάντα σώζουσα καὶ τρέφουσα τοῦ περιέχοντος ὕρα, καὶ κρᾶσις ἀρέος**. Εἰς τοῦτον ἀναφέρεται καὶ ὁ φόνος τοῦ Τυφῶνος (Σέθ), συμβόλου τοῦ κακοῦ. Ἡ Νεῖτ ἥ Νίτ ἥ Ἀθώρ (ταυτίζομένη τῇ Ἀθηνᾷ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων), ἥ ἀενάως τίκτουσα καὶ πάντοτε ζωοποιοῦσα φύσις, ἀποκαλουμένη συμβολικῶς μήτηρ τοῦ πατρός της καὶ κόρη τοῦ ἴδιου νιοῦ της. Ἐλατρεύετο ἀκόμη καὶ ὡς Ἀφροδίτη, δότειρα πάντων τοῦ βίου τῶν ἀγαθῶν καὶ πληροῦσα οὐρανὸν καὶ γῆν εὐεργεσιῶν. Καὶ γενικῶς οἱ Αἰγύπτιοι ἐπρέσβευον ὅτι **μεμιγμένη γὰρ ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις καὶ σύστασις, ἐξ ἐναντίων, οὐ μὴν ἰσοσθενῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τῆς βελτίους τὸ κράτος ἔστιν** ³⁾). Ὁ δὲ Leadbeater παρατηρεῖ ὅτι δπουδήποτε συμβαίνει νὰ προσφέρηται λατρεία διὰ μέσου κάποιας Ἰδιαιτέρας μορ-

1) Διοδώρου, I, 13,5.

2) Ἡροδότου, II, 141.

3) Πλουτάρχου, Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσιριδος. XLIX.

φῆς, ἡμποροῦμεν νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὅπισθεν τῆς μορφῆς ταύτης εὐρίσκεται μία πνευματικὴ Ὁντότης, ή δποία ἐνεργεῖ ὡς μεσάζον πρόσωπον ἢ ὡς ἀγωγὸς μεταξὺ τοῦ προσευχομένου καὶ τῆς θεότητος¹), ἀντιθέτως πρὸς τοὺς φρονοῦντας ὅτι ἑκάστη λατρευομένη θεότης ἐσυμβόλιζε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μίαν τῶν φυσικῶν δυνάμεων.

* * *

Ἡ σοφὴ ἐσωτερικὴ λατρεία, ὅπως λέγει ὁ Maspero, ἡ μονοθεϊστικὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Αἰγυπτιακῆς Αὐτοκρατορίας, ἀναγινώσκεται διατυπουμένη εἰς λέξεις σαφεῖς²), ἀλλὰ πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν κυριωτέρων ἀπόψεων αὐτῆς τῆς λατρείας ἐγένετο χοήσις ἀπεικονίσεως διαφόρων ζῴων, λόγῳ τῶν ἴδιοτήτων των. Καὶ ὡς τοιαῦται προσωποποιήσεις θεοτήτων ἦσαν ὁ Βοῦς, ὁ Αἴλουρος, ὁ Κάνθαρος, ἡ λπτ.

Βοῦν γὰρ Ἰσιδος εἰκόνα καὶ γῆν νομίζουσι³), δεδομένου ὅτι **θᾶλασσα ἦν ἡ Αἴγυπτος δλόκληρος⁴**). Οἱ δὲ μάχιμοι ἔφερον γλυφὴν σφραγίδος ἀπεικονίζουσαν κάνθαρον, σύμβολον πρωταρχικῆς δυνάμεως, ἐφ' ὃ: **οὐ γὰρ ἐστὶ κάνθαρος θῆλυς, ἀλλὰ πάντες ἄρσενες⁵**). Ὁ ἵππος ἦτο σύμβολον τοῦ Τυφῶνος, ὁ ἵερας τῆς δυνάμεως καὶ οἱ αἴλουροι **εἰσὶ τῶν στοιχεῶν μεταβολαὶ καὶ κινήσεις⁶**). Ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν αἴλουρῶν, μεταξὺ ἄλλων, μᾶς δίδει καὶ τὴν πληροφορίαν ὅτι τόση ἦτο ἡ λατρεία τῶν Αἰγυπτίων διὰ τὰ ἱερὰ αὐτὰ ζῷα, ὥστε, ὅσακις συνέβαινεν νὰ γίνῃ πυρκαϊά, οἱ Αἰγύπτιοι ἡμέλουν νὰ τὴν σβύσωσι, προσπαθοῦντες νὰ σώσουν πρότερον τοὺς αἴλουρους. Καὶ ὅταν συνέβαινε νὰ καῇ τις τῶν αἴλουρῶν, ἢ νὰ ψιφήσῃ, τόσον μεγάλη ἦτο ἡ θλίψις των, ὥστε εἰς ἔνδειξιν πένθους ἐξύριζον τὰ φρύδια των. **Ἄν δὲ συνέβαινε νὰ ψιφήσῃ σκύλος, ἐξύριζον τότε δλόκληρον τὸ σῶμα καὶ τὴν κεφαλήν⁷**). Ἀναφέρει δὲ ὁ Στράβων ὅτι **ἐν Μέμφιδι τρέφεται θῆλεια βοῦς ἱερά, καθάπερ ἐν**

3) Leadbeater, Τὰ ἀρχαῖα Μυστήρια. (Αθῆναι 1927).

2) Maspero, Histoire ancienne des Peuples d'Orient. (Paris 1917).

3, 4, 5, 6) Πλουτάρχου, Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος.

7) Ἡροδότου. II, 66.

Μέμφιδι δ Ἀττις ἐν Ἡλιουπόλει δὲ δ **Μνεῦσις Βοῦς**¹⁾. Καὶ διόδωρος, ἀναφέρων περὶ τῶν ἱερῶν τούτων ζῷων, λέγει δι τοῖς σέβονται οἱ Ἀλγύπτιοι ἔνια τῶν ζῷων τούτων καθ' ὑπερβολὴν οὐ ζῶντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτῆσαντα, οἷον αἰλουρόδους καὶ τοὺς ἰχνεύμονας κύνας, ἕτι δὲ ἵέρακας καὶ τὰς καλούμενας ἔβεις, πρὸς δὲ τούτοις τούς τε λύκους καὶ τοὺς κροκοδείλους καὶ ἔτερα τοιαῦτα πλείω.... Οἱ δὲ τοῖς μὲν ἵέραξι κρέα κατατέμνοντες καὶ προσκαλούμενοι μεγάλῃ τῇ φωνῇ πετομένους ἀναρρίπτουσι, μέχρι ἀν δέξωνται, τοῖς δὲ αἴλουροις καὶ τοῖς ἰχνεύμοσι καταθρίπτουντες τοὺς ἀρτους εἰς γάλα καὶ ποππύζοντες παρατιθέασιν ἢ τῶν ἰχθύων τῶν ἐκ τοῦ Νείλου κατατέμνοντες ωμᾶς σιτίζουσιν²⁾ ὁσαύτως δὲ καὶ τῶν ἀλλων ζῷων ἐκάστῳ γένει τὴν ἀρμοῦσιν τροφὴν χορηγοῦσιν³⁾. "Οταν δὲ ἀπέθνησκε κανὲν τῶν εἰρημένων ζῷων, οἱ Αἰγύπτιοι, καλύπτοντες ἔαυτοὺς μὲ σινδόνην, ἐταρίχευον τοῦτο τύπτοντες τὰ στήνη μετ' οἰμωγῆς, ἔπειτα δὲ τὰ ἔθαπτον εἰς ἱερὰς θήκας, πρὸς καλλιτέραν ἐπὶ τὸ πολυχρόνιον διατήρησίν των. Καὶ προσέτι, ἔάν τις ἐφόνευε κανὲν ἐκ τῶν ζῷων τούτων, ἐτιμωρεῖτο μὲ θάνατον, ἐκτὸς ἐὰν ἀκουσίως καὶ ἄνευ κρίσεως ἐπραττε τοῦτο, ὅπότε μόνον ἀπλῶς ὑπὸ τῶν συντρεχόντων ὅχλων ἐτιμωρεῖτο.

Περὶ τῶν Αἰγύπτιακῶν ἀλληγοριῶν ἔχει γράψει ἀρκετὰ καὶ δ Ὡριγένης⁴⁾. Ἀλλὰ τὰς μαθηματικὰς θεωρίας των ἐτελειοποίησεν δι μέγας φιλόσοφος Πυθαγόρας. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς γνωστόν, πρῶτοι οἱ Πυθαγόριοι καὶ δριθμοὺς καὶ σχήματα θεῶν ἐκδιδοῦσαν προσηγορίας⁵⁾. Ἀσχέτως πρὸς τὰ ζῳδιακά, ἀτινα ἐκ τῆς Ἰνδικῆς εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐγένετο συχνοτάτη χοήσις τοῦ Τριγώνου. Τὸ μὲν γὰρ ισόπλευρον τρίγωνον ἐκάλουν οἱ Πυθαγόριοι Ἀθηνᾶν κορυφογενῆ καὶ τριτογένειαν, δτι τρισὶ καθέτοις ἀπὸ τῶν τριῶν γωνιῶν ἀγομέ-

1) Στράβωνος, Γεωγρ. Χρηστομ. Βιβλ. ΙΖ'.

2) Διοδώρου, Ι, 83.

3) Ὡριγένους, Κατὰ Κέλσου.

4) Πλούταρχου, Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσιριδος, LXXV.

ναις διαιρεῖται· τό δε έν, Ἀπόλλωνα, πείθουσα προφάσει καὶ διπλοτάτης μονάδος ἔχιν δέ, τὴν δυάδα, καὶ τόλμαν· δίκην δέ, τὴν τριάδα· τοῦ γὰρ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι κατ' ἔλλειψιν καὶ ὑπερβολὴν ὅντος, ἵστητα δίκαιον ἐν μέσῳ γέγονεν· ἡ δὲ καλουμένη τετρακτύς τὰ ἔξ καὶ τριάκοντα, μέγιστος ἦν δροκος, ὃς τεθρύλληται καὶ κόσμος ὀνόμασται τεσσάρων μὲν ἀρτίων καὶ πρώτων, τεσσάρων δὲ τῶν περισσῶν εἰς τὸ αὐτὸν συντιθέμενον, ἀποτελούμενος.

Τὸ τέλειον τοῦτο τρίγωνον, τοῦ ὅποίου ἑκάστη πλευρὰ ἀπαρτίζεται ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τέσσαρα, δὲν εἶναι ἄλλο εἴμὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἴσοπλευρον τῶν Πυθαγορείων τρίγωνον, ἐπὶ τοῦ ὅποίου βασίζεται καὶ ὀλόκληρος δὲ Πυθαγόρειος "Ορκος".

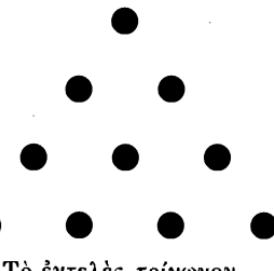
Θέτει δὲ ὁ Λουκιανὸς εἰς τὸ στόμα τοῦ Πυθαγόρου τὴν ἔξῆς φράσιν: "Ορᾶς; ἀ σὺ δοκέεις τέσσαρα, ταῦτα δέκα ἔστι καὶ τριγωνον ἐντελὲς καὶ ἡμέτερον δροκιον¹⁾".

Πράγματι, ἐὰν προσθέσωμεν:

$$1+2+3+4=10^2.$$

Εἶχε δὲ ὁ Πυθαγόρειος "Ορκος" ὃς ἔξῆς:

Ναὶ μὰ τὸν ἀμετέρᾳ ψυχῇ παρα-
[δόντα τετρακτύν]
Παγὰν ἀενάουν φύσιος ἔιζωματ' ἔ-
[χονσιν].
 ("Ορκίζομαι εἰς τὸν δώσαν τατὴν τε-
 [τρακτύν εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν
 Πηγὴν ἀέναον τῶν τῆς φύσεως βα-
 [θέων ἐννοιῶν]).

Τὸ ἐντελὲς τρίγωνον.

Προσέτι τὰ Ἱερὰ σημεῖα τῶν Αἰγυπτίων ἦσαν τὰ τοῦ ζωδιακοῦ Κύκλου καὶ ἐσήμαινον τὰ ἔξῆς: Ὁ «Κριὸς» φεύγων, ἢτο σύμβολον ἐγκαταλείψεως τῆς βεβήλου ζωῆς, ἐνῷ δὲ «Ταῦρος» τῆς προσπαθείας ἦν ὁ ἄνθρωπος καταβάλλει διὰ τὴν κατανίκησιν τῶν παθῶν του. Οἱ «Δίδυμοι» ἔξέφραζον τὴν συμμαχίαν τοῦ δοκίμου μετὰ τῶν ἀλλων μυστῶν, διὰ βραδείας πορείας γε-

1) Λουκιανοῦ, Βίων πρᾶσις, 543.

2) Πορφυρίου, Βίος Πυθαγόρου 52.

νομένης καὶ ἦν πορείαν ἐσυμβόλιζεν δὲ «Καρκίνος». Ὁ «Λέων» ἐδείκνυε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀμαθείας καὶ τῶν προλήψεων, δν ἐβράβευεν δὲ «Παρθένος», ὡς Νίκη. Ὁ «Σκορπιός» ἦτο τὸ σημεῖον τῆς προδοσίας καὶ τῶν κρυφῶν διαλογισμῶν, εἰσχωρῶν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας ἐναντίον τῆς δυνάμεως τοῦ πράττειν. Ἐνῷ δὲ «Τοξότης», τὸ προνομιούχον καὶ ἐπιβληθὲν δικαιώματα. Ὁ «Ἀλγόκερως» καὶ δὲ «Ὑδροχόος» καὶ οἱ «Ἰχθῦς» ἀνεφέροντο εἰς τὴν ἐσωτερικὴν λατρείαν, ἀντιπροσωπευόντων τῶν τελευταίων Ζῳδίων τὴν διὰ τῆς σιωπῆς κρύψιν, ἦν δὲ σύννοια πάντοτε εἰς τοὺς πραγματικὸς μύστας ἐπιβάλλει. Ὑπήγοντο δηλαδὴ καὶ τὰ Ζῷδια εἰς τὴν μυστικὴν ἔννοιαν τῶν Μυστηρίων, καὶ δὲ ἐξήγησίς των δὲν θὰ ἐγίνετο βέβαια ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ θὰ συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν βαθμῶν εἰς τοὺς δρπίους κατετάσσοντο οἱ μυούμενοι.

* *

Καὶ ἥδη ἐρχόμεθα εἰς τὰ Μυστήρια, ἔξηγοῦντες πῶς καὶ ποῦ ἐτελοῦντο ταῦτα.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τεκμηρίων ἀναφερομένων εἰς τὰ Αἴγυπτιακὰ κείμενα, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἐσωτερικῆς διαιρέσεως τῶν πυραμίδων, καταλήγομεν εἰς τὰ ἐπόμενα συμπεράσματα περὶ τοῦ τρόπου τῆς μυήσεως ἐν Αἴγυπτῳ.

Αἱ μυήσεις τῶν Αἴγυπτίων ἐγένοντο ἐντὸς τῆς μεγάλης πυραμίδος τῆς Γκιζέχ, ἦτοι τοῦ Χέοπος, καὶ ἐτελοῦντο διὰ τοῦ **Βιβλίου τῶν Νεκρῶν**. Καθίσταται δὲ ἀδύνατον νὰ περιγραφῇ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σκέψεως, ἡ δρπία ὑψωσε τὸ ἀδύνατον αὐτὸ ἀρχιτεκτονικὸν κτίριον ἐπὶ ἀλανθάστου μαθηματικῆς βάσεως, ὡς εἶναι δὲ πυραμὶς τοῦ Χέοπος, καὶ τῆς δρπίας ἐκάστη οἰκοδομικὴ λεπτομέρεια, μέχρι τῆς ἐλαχίστης στροφῆς, εἰς ἀρμόγιαν τοῦ ὅγκου, ἔχει λόγον ἀνάλογον πρὸς ἄλλον μαθηματικὸν τοιοῦτον παραπλήσιον.

Πρὸ τοῦ θαύματος τούτου, οἱ ἀστρονόμοι Wright, Smyth καὶ Rossel ἀποφαίνονται, ὡς δὲ Ἡσαΐας¹⁾ καὶ ὡς ἄλλοι ὅπαδοι

1) Ἡσαΐου, ιθ' 19,20.

τῶν Γραφικῶν Μελετῶν τοῦ Watch Tower τῆς Νέας Ὑόρκης, δτὶ αἱ πυραμίδες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἔογον ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλ' αὐτοῦ τούτου τοῦ δημιουργοῦ τοῦ Σύμπαντος, κτισθεῖσαι ὡς σημεῖον καὶ μαρτυρία τῶν δυνάμεών του.

‘Ολόκληροι αἱ Πυθαγόρειοι τετρακτῦς εἶναι ἀπαύγασμα σοφῶν μετρήσεων ἐπὶ τῶν πυραμίδων, αἴτινες δυστυχῶς δὲν ἔχουσι γνωστοποιηθῆ εἰς τὸ σύνολόν των, καὶ εἶναι βέβαιον ἀκόμη, συγκρίνοντες τὰ Χρυσᾶ Ἐπη, δτὶ ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἀπλῆν παράδοσιν τοῦ Βιβλίου τῶν Νεκρῶν, ἐφ' ὅσον καὶ κατ' Ἀντιφῶντα ἐν τῷ περὶ τοῦ βίου τῶν ἐν ἀρετῇ πρωτευσάντων καὶ τὴν καρτερίαν αὐτῶν τὴν ἐν Αιγύπτῳ διηγεῖται λέγων τὸν Πυθογόραν ἀποδεξάμενον τῶν Αιγυπτίων λέρων τὴν ἀγωγὴν σπουδάσαντα¹⁾.

Οὕτω, ἐὰν λάβωμεν ὑπὸ ὄψει, μελετῶντες τὴν πυραμίδα, τὴν κάθετον τομὴν τῆς δυτικῆς ὄψεως τοῦ θαλάμου τοῦ βασιλέως, ἀντιθαλάμου τοῦ νοτίου ἀκρου τῆς Μεγάλης Στοᾶς, καὶ παρατηρήσωμεν τὴν ὁροφὴν τοῦ δώματος τούτου, θὰ διακρίνωμεν ἀμέσως τὰς δύο βασικὰς τετρακτῦς τοῦ Πυθαγορείου τριγώνου. Ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν μυῆσεων, ὡς εἶναι γνωστόν, αἱ πυραμίδες ἐσκόπουν νὰ χρησιμεύσουν συγχρόνως καὶ δι' ἀστρονομικοὺς λόγους²⁾. Ἡ δὲ πυραμὶς τοῦ Χέοπος ὑπῆρξε τὸ σημεῖον τῆς ἀφετηρίας ἐνὸς κεντρικοῦ μεσημβρινοῦ, δην μετέπειτα οἱ μαθηματικοὶ ἔλαβον ὡς ἀρχὴν διὰ τὴν μέτρησιν τῶν μηκῶν³⁾.

Παραθέτομεν μερικὰς ἀκριβεῖς παρατηρήσεις, αἴτινες ἐγένοντο ἐπ' αὐτῶν καὶ αἱ ὅποιαι εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ δώσουν σαφῆ εἰκόνα τοῦ μεγέθους τῆς διανοίας ἥτις τὰς ὕψωσεν. Παραδείγματος χάριν: Αἱ διαγώνιοι τῆς πυραμίδος τῆς Γκιζέχ, προεκτεινόμεναι, περικλείουν ἀκριβῶς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου. Ο μεσημβρινός της εἶναι ἀνώτερος, ἐπειδὴ διαπερᾶ τὴν περισσότεραν ἥπειρον καὶ τὴν ὀλιγωτέραν θάλασσαν. Αἱ τέσσαρες πλευραὶ τῆς βάσεώς της εἶναι προσανατολισμέναι πρὸς τὰ τέσσαρα

1) Πορφυρίου. Βίος Πυθαγόρου 7.

2) Moraux, Les énigmes de la Science.

3) Μανδομάτη, Δρ. τοῦ περιοδ. «Ἐπιστ. Ἡχὼ»—Οκτωβρ. 1927.

σημεῖα τοῦ δρίζοντος. Ἐὰν πολλαπλασιάσωμεν τὸ ὕψος... τῆς πυραμίδος ταύτης (148.208) ἐπὶ ἐν ἑκατομμύριον, εὐρίσκομεν τὸν ἀριθμὸν 148.208.000.000, ἥτοι τὴν ἀπόστασιν τοῦ Ἡλίου ἀπὸ τῆς Γῆς. Οἱ πῆχυς τῶν Αἰγυπτίων εἶχε ληφθῆ ἐκ τῶν διαστάσεων τοῦ πλανήτου μας, διότι ἀν πολλαπλασιάσωμεν τὸν πυραμιδικὸν πῆχυν 0,6356521 ἐπὶ 1000000, λαμβάνομεν τὸν ἀριθμὸν 6356521, ὅστις ἴσοῦται πρὸς τὸ μῆκος τῆς πολικῆς ἀκτῆνος τῆς γῆς. Ἐὰν διαιρέσωμεν τὴν πλευρὰν τῆς μεγάλης πυραμίδος (232.805 μ.) διὰ τοῦ πυραμιδικοῦ πῆχεως (0,6356521), εὐρίσκομεν τὸν ἀριθμὸν 365,2563, δηλαδὴ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀστρικοῦ ἔτους. Ἐὰν πολλαπλασιάσωμεν τὸν πυραμιδικὸν δάκτυλον ἐπὶ 100 δισεκατομμύρια, εὐρίσκομεν τὸ μῆκος διατρέχει ἡ Γῆ εἰς 24 ὥρας κ.λ.π. Προχωροῦντες εἰς τὰς μετρήσεις μας, καὶ δὴ κατὰ τὸν Jomard¹⁾, εὐρίσκομεν ἀκόμη τὸ μῆκος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ σταδίου, τὸν Αἰγυπτιακὸν πῆχυν, τὸ Ἐβραϊκὸν καὶ Βαβυλωνιακὸν στάδιον, τὸ Πτολεμαϊκόν, τοῦ Κλεομήδους, τοῦ Ἀρχιμήδους κ.λ.π.

Κατόπιν ὅλων τῶν μετρήσεων τούτων, δὲν μένει εἰμὴ ἡ πεποιθήσις ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ὅλα αὐτὰ τυχαίως νὰ συμπίπτουν, ἡ ὅτι ἀκόμη ἡμεῖς, ἐκ διαφόρων συνδυασμῶν, σοφιστικῷ τῷ τρόπῳ κατελήξαμεν εἰς τὰ ἥδη γνωστὰ συμπεράσματα. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα περὶ τῆς ἀληθείας τῶν κεκλεισμένων καὶ ἐσφραγισμένων τούτων λόγων²⁾, οἵτινες ἔχονται τόσα καὶ τόσα ἐρωτήματα νὰ προβάλλουν, ὡς πρὸς τὰ μέτρα καὶ τὴν θεμελίωσιν τῶν ἀκρογωνάίων αὐτῶν λίθων³⁾, μᾶς δίδεται μόνον συμβολικῷ τῷ τρόπῳ διὰ τῆς προβολῆς τῶν Σφιγγῶν, προωρισμένων νὰ εἰκονίσωσι τῆς θεότητος τὸ ἀνεξιχνίαστον αἴνιγμα, ὡς τὸ συμβολίζουν αὗται περικλείουσαι τὴν δύναμιν ἐν τῷ σώματι τοῦ ταύρου, τὴν ὑπερτάτην σύνεσιν ἐν τῇ

1) Mackey, Λεξ.

2) Δανιήλ, ιβ', 9.

3) Ἰώβ. λη'. 4 7.

ἀνθρωπίνη κεφαλῇ καὶ τὴν μεγίστην ταχύτητα εἰς τὰς πτέρυγας τοῦ ἀετοῦ¹⁾.

Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰ ὅσα ἀναφέρουμεν περὶ τῶν Αἴγυπτιακῶν πυραμίδων, ὑπάρχει μία σχετικὴ παράδοσις διὰ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι εἰς ἐλαχίστους γνωστή, μεταδοθεῖσα μόνον προφορικῶς εἰς κύκλους παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἀρχιτεκτόνων καὶ οὐδέποτε ἵδουσα τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἀφορᾶ δὲ σχετικάς ἀναλογίας τῶν καλλιτεχνικῶν μνημείων της ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πεδίον τῆς Ἀττικῆς. Ἡ διαφορὰ μόνον ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ἐνῷ αἱ ἀναλογίαι τῶν ὑπολογισμῶν ἐπὶ τῶν πυραμίδων ἔχουσι βάσιν καθαρῶς μαθηματικήν, ἐφ' ὅσον αὗται στηρίζονται ἐπὶ γεωμετρικῶν ἐπιπέδων, ἀντιθέτως αἱ σχετικαὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀναλογίαι ἔχουσιν ὑπόστασιν αἰσθητικήν καὶ ἐλάχιστα μαθηματικήν, καὶ ἀπέβλεπον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς λόγους διπτικῆς ἀρμονίας.

Λέγεται δηλαδὴ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἵτινες εἶχον φθάσει τὸν ἀνώτατὸν βαθμὸν τῆς αἰσθητικῆς ἀναπτύξεως, ἥθελησαν διὰ τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως οἰκοδομημάτων νὰ δώσουν ἐν μικρογραφίᾳ, καὶ ὡς εἶδος μακέτας, τὴν εἰκόνα ὀλοκλήρου τῆς Ἀττικῆς. Οὕτω δὲ Παρθενὼν δὲν εἶναι ἄλλο τι αἰσθητικῶς, εἰμὴ αὐτὸς οὗτος δὲ Ὅμητός, ὅπως τὸ Ἐρεχθεῖον ἢ Πάροντς, καὶ τὸ καταστραφὲν ἄγαλμα τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς δὲ Ἀγχεσμος. Τὰ δὲ κατόπιν οἰκοδομηθέντα κτίρια, οἷονεὶ πύργοι, ἔκατέρωθεν τῆς Πύλης τοῦ Βευλέ, οὐδεμίαν αἰσθητικὴν θέσιν πρὸς τὴν παράδοσιν ἔχουσιν. Λέγεται δὲ ἀκόμη ὅτι ἡ γωνία τοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος ἐγένετο πρὸς ἀνάλογον καὶ ὑπὸ σμίκρυνσιν κλίμακα πρὸς τὴν γωνίαν ἣν σχηματίζει δὲ Ὅμητὸς πρὸς τὸν ἀρχαῖον δῆμον τῆς Ἀλιμοῦντος. Πάντως τὸ ἀληθὲς εἶναι, παρ' ὅλον τὸ ἴσως αὐθαίρετον τῆς παραδόσεως ταύτης, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀνατρέψωμεν, λόγῳ τῆς αἰσθητικῶς λογικῆς ὑποστάσεώς της καὶ τῆς ἀληθοφανείας της. Καὶ γεννᾶται πάλιν τὸ αὐτὸ πρὸς τὰς πυραμίδας ἐρώτημα: πρόκειται ἀρά γε περὶ συμπτώσεως:

1) Bononi Niniveth and its palaces.

Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, λόγῳ καὶ μόνον τῆς αἰσθητικῆς ὑποστάσεως⁵ τῆς, δὲν χωρεῖ μαθηματικὴ ἀπόδειξις. Ἐκεῖνο δύμας ὅπερ εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον εἰς τὸ τελειότερον ὅλων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν δημιουργημάτων, ὡς παρουσιάζεται ὁ Παρθενών, εἶναι ὅτι ὥρισμέναι τεχνικαὶ παραποιήσεις του σκοπίμως ἐγένοντο χάριν τῆς αἰσθητικῆς καὶ ἐδημιουργησαν συγχρόνως ἐπὶ προοπτικῶν ἀναλογιῶν ὀφθαλμικὰς ἀπάτας, διὰ νὰ παρουσιασθῇ μόνον καὶ μόνον καλλιτεχνικῶς τέλειον τὸ σύνολον. Ἡ καμπύλη ποὺ σχηματίζουν αἱ κλίμακες, αἱ διαφορετικαὶ ἀποστάσεις τῶν ἄκρων στηλῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μεσαίας, λόγῳ τοῦ μὴ ὑπάρχοντος ὅπισθεν αὐτῶν σηκοῦ κ.λ.π., δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, εἰμὴ τεχνικαὶ χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ ὥραίου γενόμεναι ἀνορθογραφίαι, δημιουργηθεῖσαι σκοπίμως καὶ ἔμπνευσθεῖσαι ὑπὸ ἀνωτέρας σκέψεως. Τὰς ἴδιας ἀρχιτεκτονικὰς ἀναλογίας, δσας παρουσιάζει ὁ Παρθενών, εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸν ἐν Φιγαλίᾳ ναὸν τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος, ἔργον καὶ τοῦτο, ὃς γνωστόν, τοῦ μεγάλου ἀρχιτέκτονος τῆς ἀρχαιότητος Ἰκτίνου.

Τοιαύτην λοιπὸν βαθυστόχαστον σημασίαν εἶχεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διαιρεσίς τῆς Πυραμίδος τοῦ Χέοπος, ἐντὸς τῆς δοπίας ἐτελεῖτο ἡ μύησις.

* * *

Τὸ Βιβλίον τῶν Νεκρῶν, ἐν ἀπὸ τὰ ἄπειρα ἵερα βιβλία τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὧνομάζετο παρ⁶ αὐτῶν Πλέο-ἐμ-χεροῦ, δηλαδὴ Ἔξοδος ἀπὸ τὴν ζωῆν¹⁾, περιλαμβάνον μεταξὺ ἄλλων καὶ δλόκληρον τὴν ἀφήγησιν τοῦ ταξειδίου τῶν νεκρῶν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, στηριχθὲν ἐπὶ τῆς ἕξῆς θρησκευτικῆς ἀρχῆς :

Οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον τὸ ἔθιμον νὰ θέτουν ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ των ἔνα πάπυρον, ἔξιστοροῦντες δι' ὀλίγων τὴν ζωῆν του καὶ ταυτοχρόνως ζητοῦντες διὰ προσευχῶν τὴν ἐπιείκειαν ἀπὸ τοὺς ὑποχθονίους θεούς. Οὕτως ἐδημιουργήθη εἰς τοὺς Ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἡ ἴδεα τῆς συντάξεως εἰδικοῦ βιβλίου,

1) Lepsius, *Das Totenbuch der Aegypter.* (Leipz. 1842).

διὰ τοῦ ὅποίου νὰ γίνωνται αἱ ἐκάστοτε μυήσεις, καὶ τοῦτο ἐκάλουν Βιβλίον τῶν Νεκρῶν.

Τὸ περισσότερον μέρος τοῦ χρόνου κατὰ τὴν μύησιν κατηναλίσκετο εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ νὰ εἶναι τις ἔτοιμος διὰ τὸν θάνατον εἰς πᾶσαν στιγμήν, διότι ἀδηλον πότε θὰ ἔλθῃ οὗτος.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ βιβλίου τούτου, ἐγίνετο χρῆσις καὶ τοῦ Σάι-εν-σενσίν¹⁾, ἥτοι τοῦ βιβλίου τῶν Ἀναπνοῶν ἢ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ ἀκόμη τοῦ Ἀμ-τουάτ²⁾), περιλαμβάνοντος τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀδου καὶ χρησιμοποιουμένου ἀναλόγως τῶν βαθμῶν τῆς μυήσεως. Ἀπὸ τοὺς τάφους δὲ τῶν βασιλέων ἐσχηματίσθη ἔτερον βιβλίον, τὸ τῶν Λειτουργιῶν³⁾), ἀφορῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν λατρείαν τοῦ Ἀμμωνος-Ρᾶ.

* *

Ἀσχέτως δὲ μὲ τὰ ὅσα οἱ προγενέστεροι συγγραφεῖς περὶ τοῦ τρόπου τῶν Αἴγυπτιακῶν μυήσεων ἐφαντάσθησαν καὶ ἔγραψαν, ἥμεῖς, ἔχοντες ὑπ’ ὄψει τὸ ἀναλυτικὸν σχέδιον τῆς μεγάλης πυραμίδος, καταλήγομεν δὲν τῆς μελέτης τοῦ σχεδίου τούτου νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ μύησις ἐγίνετο ὡς ἔγγιστα κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον:

Κατὰ πρῶτον ὁ μυούμενος, ἀφοῦ ὑφίστατο τὴν προπαρασκευαστικὴν νηστείαν, ἔπειτε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πυραμίδα διὰ τοῦ διαδρόμου τῆς εἰργόδου, ὃπου ἐλάμβανον χώραν διάφορα προκαταρκτικὰ τῆς μυῆς γεως. Ἐκεῖ ἥκουε διὰ πρώτην φορὰν τὴν φωνὴν ἥτις τῷ ἔλεγε: Μὴ προχωρήσῃς, ἂν εἰς τὴν ψυχήν σου ὑπεισέλθῃ τρόμος. Ἄν ἐκ περιεργείας προσῆλθες, ἀπελθε, καὶ ἂν ἔχῃς τὸ συμφέρον ὡς πυξίδα τοῦ βίου σου, ἀποχωρησον. Θὰ εἰσαι δυστυχής παρ’ ἡμῖν, ἂν δυσανασχετῆς ἀκούων τὰ ἐλαττώματά σου, ἐνῷ ἀπ’ ἐναντίας εὐτυχής ἐν μέσῳ ἡμῶν, ἀποφεύγων τὴν ὑποκρισίαν καὶ ἀναμιμησκόμενος ὅτι εἰσαι θνητός. **Γνῶθις ὡς θανέειν πέπρωται ἀπασι**⁴⁾.

‘Ο ἀμύητος, ἀκούων τότε τὰ ἀνωτέρω, ἐὰν ἥθελεν, ἤδυνατο

1) Brugsch, Schai en sensin. (Berlin 1848).

2) Lanzoni, Les domiciles des esprits.

3) Chiaparelli, Libro dei funerali. (Tur. 1881).

4) Πυθαγόρου, Χρυσᾶ Ἐπη, 15.

νὰ ἀποχωρήσῃ, ἄλλως ἐπροχώρει διὰ τοῦ κατωφεροῦ διαδρόμου τῆς εἰσόδου, φωτιζόμενος διὸ ἀνημμένων δάδων, εἰς τὸν ὑπόγειον θάλαμον, ὅπου ἔγινετο δεκτὸς ὑπὸ τεταγμένων διὰ νὰ τοῦ γίνωσιν ὁδηγὸν ἵερέων. Ἐκεῖ τὸν συνεβούλευον νὰ σκεφθῇ καλῶς τὸ διάβημά ιου, δυνάμενον νὰ τὸν ὁδηγῆσῃ εἰς σκληρὰς δοκιμασίας καὶ ἀκόμη τῷ ἔλεγεν νὰ ἀπέλθῃ. Ἀλλ' ἂν διυούμενος ἀπήντα ὅτι ἥσθιαντο τὸ ἱάρδος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς δοκιμασίας, αὐτάς, τότε τὸν ἄφηνον ἐπὶ τινα λεπτὰ διὰ νὰ σκεφθῇ ἀκόμη καλλίτερον. Ἐὰν δὲ ἔξηκελούθει νὰ ἐπιμένῃ ζητῶν νὰ μυηθῇ, τότε ὑπεδεικνύετο εἰς αὐτὴν ἄλλη θύρα, ἥτις ἀπέληγεν εἰς σκοτεινὸν καὶ ἐπιμήκη διάδρομον, ὅστις διὰ τοῦ ἄντρου τοῦ φρέατος ὠδήγει πρὸς ἄλλον κατωφεζῆ διάδρομον, τὸν ἄγοντα πρὸς τὴν μεγάλην Στοάν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαδρομῆς τιν, τὰ ὅσα ἤκουεν ἦσαν τρομερά. Κρότοι ἄγνωστοι ἡκούοντο, παγταχόθεν καὶ φράσεις μυστηριώδεις καὶ πρωτότυποι εἰς διατύπωσιν μνητήχουν ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ διαδρόμου, διὰ τῶν ὅποίων ὁ λιούμενος διετίθετο ψυχικῶς ὡς παρευρισκόμενος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μεγάλων καὶ ἀγνώστων δυνάμεων καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἡ δημιουργία των ἦταν ἀπησχόλει ὠρισμένως ὑπερανθρώπους διανοίας¹). Ἡ μυστηριώδης καὶ ἀκίνητος Σφίγξ, τὴν ὅποιαν πρότερον ἔβλεπεν ἔξωθεν τῶν πυραμίδων καὶ ἀνὰ τὰς ὅχθας τοῦ Νείλου, καὶ τὸ ἄμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ Ἡλίου φιεγγόμενον μνημεῖον τοῦ Μερινωνος ἔξήσκουν τὴν ὥραν ἐκείνην ὅλην των τὴν μυστηριώδη ἐπιδημσιγ ἐπὶ τοῦ μυουμένου, ὅστις ἥσθιαντο φόβον, ἔκπληξιν καὶ παλμοὺς ἀγωνίας. Ἀντελαμβάνετο διὰ πρώτην φοράν, κατόπιν τῶν δσων ἥσθιαντο καὶ ἤκουεν, ὅτι ἡ ψυχή του ἦτο τυφλὴ εἰς τὰ πρῶτα της βήματα πρὸς τὸ «Γνῶθι σαύτὸν» καὶ ὅτι ἔπειτεν ἀπαραιτήτως νὰ ὀπλισθῇ μὲ τὸ φῶς τῶν Μυστηρίων, τὰ ὅποια δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη, ἐνῷ ἀντιμέτως ἔφθανον ἔντονοι μεχρι τῆς ἀκοῆς του οἱ λόγοι τῶν ἐν τῷ Βιβλίῳ τῶν Νεκρῶν ἀναφερομένων τεσσαράκοντα δύο θανασίμων ἀμαρτημάτων²).

1) Apulei, Met. XI, 23.

2) Lepsius. Das Totenbuch der Aegypter, 125.

Βαδίζων οὕτω μετὰ δυσκολίας ἐντὸς τοῦ σκότους, ἔφθανεν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ φρέατος, εὐρισκομένου εἰς τὸ κέντρον τῆς πυροχιμίδος, ὅπου ἔδιδε τὸν πρῶτον δρόκον, ὑπισχνούμενος ἐπὶ τῇ τιμῇ του νὰ τηρήσῃ ἀπόλυτον ἐχεμύθειαν ἐπὶ τῶν δοκιμασιῶν εἰς ἃς ἤθελεν ὑποβληθῆ. Καὶ τότε ἔπειτε νὰ καθαρθῇ διὰ τοῦ ὕδατος, ἵνα κατόπιν λάβῃ παρὰ τοῦ δοκιμαστοῦ του τὸ ἱερὸν σκῆπτρον, κόρυμβον ἢ λυκιδέα ἀνὰ χεῖρας, σύμβολον τοῦ ἀρχομένου μετὰ τῶν Μυστηρίων δεσμοῦ καὶ συγχρόνως δυνάμεως προσπαθείας εἰς τὴν διείσδυσιν αὐτῶν. Τῷ ὑπενθυμίζετο ἀκόμη καὶ πάλιν ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ ὑποχωρήσῃ ἀν ἡσθάνετο καὶ τὸν ἐλάχιστον δισταγμόν, διότι μετ' ὀλίγας στιγμὰς θὰ τῷ ἦτο ἀδύνατον νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἐάν δὲ ἔπειμενε καὶ πάλιν, ἥρχιζεν ἡ διὰ τοῦ πυρὸς φρικτὴ δοκιμασία. Ο δοκιμαστὴς τὸν ἀφῆνε τελείως μόνον διὰ νὰ διέλθῃ τὸν ἀπὸ τοῦ ἄντρου τῆς πυραμίδος διάδρομον μέχρι τῆς Μεγάλης Στοᾶς. Ἡτο δὲ ἡ περιοδεία αὕτη ἡ δυσκολωτέρα ὅλων, διότι ἔπειτε νὰ διέλθῃ διὰ μέσου ἀνημμένων πυρῶν, ὅπου, ἀκούων πάλιν τοὺς τρομεροὺς θιρύβους, ἔφρόντιζε μόνον πῶς νὰ σωθῇ, χωρὶς νὰ δύναται τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὕτε νὰ σκεφθῇ κἄν ἐπὶ τῆς σημασίας τῶν λεγομένων, μόνην φροντίδα ἔχων πῶς νὰ διαβῇ τὸ ταχύτερον.

Εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ διαδρόμου τούτου συνήντα ἄλλον δοκιμαστὴν μὲ ἀνημμένην δᾶδα, ὅστις τὸν ἥρώτα ποῖος ἦτο, πόθεν ἥρχετο καὶ τί ἔζήτει. Ἀφοῦ διυμούμενος ἔδιδε τὰς ἀναλόγους ἀπαντήσεις, ἐπιθυμῶν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς του εἰς τὴν Μεγάλην Στοὰν νὰ ἴδῃ τὸ φῶς, καὶ δ δοκιμαστὴς ἐθέωρει ταύτας ἐπαρκεῖς, ἐπηκολούθουν διάφοροι πράξεις τυπικαί. Αὗται ἐλάμβανον γάρ σαν ἐντὸς τοῦ προθαλάμου τῆς Μεγάλης Στοᾶς, ὅπου ἐνεφανίζοντο οἱ ιερεῖς τῆς Ἰσιδος μὲ τὰς πολυχρώμους στολάς των καὶ τὸν ἔδιδασκον περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς θεογονίας, τὰς δοπίας, ὡς γνωστόν, ἔδιδάχθη καὶ δ Πυθαγόρας παρὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Ζωροάστρου¹⁾ καὶ ἡς ἡ δύναμις ἦτο μεγίστη πεοὶ ὑλην πάντων τῶν γενομένων καὶ δεκομένων, φῶς, σκότος· ἡμέραν, νύκταν, πῦρ, ὕδωρ· ζωήν, θάνατον· ἀρ-

1) Πορφυρίου. Βίος Πυθαγόρου.

χήν, τελευτήν¹⁾). Τέλος δὲ παρὰ τῶν ιερέων τούτων, ὃν **αἱ στολαὶ ἥσαν ποιεῖαι τὰς βαφαῖς**²⁾, ὡδηγεῖτο ἐντὸς τῆς Μεγάλης Στοᾶς, ὅπου τὸν συνεχαίροντο ὅλοι οἱ εἰς τὴν κεκρυμμένην σημασίαν τῶν Μυστηρίων μεμυημένοι, διότι εἶχε τὴν ὑψηλὴν εὐτυχίαν νὰ φθάσῃ τὰ βήματά του συμβολικῶς μέχρις αὐτοῦ τοῦ "Ωρου καὶ τοῦ Ἀστρου τῆς Ἡοῦς, ἐκ τῶν παθῶν τῆς παρούσης ζωῆς.

Ἡ εἴσοδος τοῦ νεοφωτίστου ἀπετέλει πάντοτε μίαν τῶν λαμπροτέρων ἔορτῶν. Ὁ νέος μύστης ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ὡς ἔξαγνισθεὶς καὶ ἐλάμβανε μέρος μετὰ τῶν ἄλλων μυστῶν εἰς ὅλας τὰς ὑψηλὰς ἐργασίας τῶν Μυστηρίων, ἀν καὶ αἱ μυήσεις δὲν ἔξηντλοῦντο ποτὲ καὶ ὅταν οἱ μύσται ἔφθανον καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀνώτερον βαθμὸν τοῦ Ἀρχάτ, εἰς τὸν δποῖον, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ἥσπαζοντο τὸ ὡς δόγμα ἵσως προβαλλόμενον λειτουργικόν : **Ἐν μὲν οὖν τῇ ψυχῇ νοῦς καὶ λόγος δ τῶν ἀριστῶν πάντων ἡγεμῶν καὶ κύριος.** **"Οσιδις ἐστίν**³⁾.

Τοιουτοτόπως ἐτελείωνον αἱ πρῶται μυήσεις καὶ ἥρχιζεν ἡ διδασκαλία, ἐντὸς τῆς πυραμίδος τοῦ Χέοπος, διηρημένη εἰς διαφόρους κατηγορίας, ὃν ἡ ὑψηλὴ διδασκαλία ἦτο ἡ τῆς Κοσμογονίας καὶ Θεογονίας, βασιζομένη ἐπὶ τῆς ψυχολογίας, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς Ἐπιστήμης τῶν ἀριθμῶν. Κατὰ τοὺς ἴστορικους δὲ χρόνους συνεδέθη αὕτη μὲ τὴν Ἀστρολογίαν, τὴν Ἀλχημείαν καὶ τὴν Ἰατρικήν.

Ἐκ τούτου δύναται τις νὰ κρίνῃ ποίαν ἐπίδρασιν εἶχον τὰ σκοτεινὰ προϊστορικὰ Μυστήρια ἐπὶ τῶν θρησκευμάτων κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα ἴστορικους χρόνους, ὅτε ἡ θεωρία τῆς Γνώσεως, ἦτοι ἡ φιλοσοφία, ἀπησχόλει τὰ μεγαλείτερα πνεύματα τῶν διαφόρων λαῶν.

* *

Συνδεδεμένα μὲ τὰ Αἰγυπτιακὰ Μυστήρια ἥσαν τὰ Ἰουδαϊκά, ἢ μᾶλλον ἥσαν αὐτὰ τὰ Αἰγυπτιακὰ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, τροποποιηθέντα καὶ ἔξεβραΐσθέντα ὑπὸ τοῦ πρώτου παραδεδεγμένου ἐκπαιδευτοῦ τῆς Ἰουδαϊκῆς Φυλῆς, τοῦ Μωϋσέως, ὅστις

ἥτο Αἰγύπτιος ἕερεὺς καὶ φυσικὰ εἶχε μυηθῆ εἰς τὰ Μυστήρια τῶν Αὐγυπτίων πληρέστερον παντὸς ἄλλου. Οὗτος ἐσκέφθη, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κοσμογονικῶν παραδόσεων τῆς φυλῆς του, νὰ ἀνυψώσῃ ὡς μόνην θρησκείαν αὐτῆς τὸν μονοθεϊσμὸν καὶ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν θεολατρείαν ὅσα ἐκ τῆς θρησκείας τῶν Αἰγυπτίων εἶχε διδαχθῆ. Ὁ Στράβων ἀναφέρει περὶ αὐτοῦ, ὅτι μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὰς λατρείας τῶν Αἰγυπτίων, μετέβη εἰς τὴν Παλαιστίνην, συμπαραλαβὼν πολλοὺς ἐξ Αἰγύπτου μεθ' αὐτοῦ¹⁾ καὶ εἰσαγαγὼν ἐκεῖ τὰ δόγματα τῆς νέας θρησκείας του. Οὗτος, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὑπῆρξε μεγαλοφυῆς νομοθέτης, δεύτερος μετὰ τὸν Χαμούραμπη τῶν Βασιλωνίων, παρίσταται ἀκόμη καὶ ὡς προφήτης καὶ ὡς θαυματουργὸς καὶ ἐν γένει σωτὴρ τῆς φυλῆς του, προσπαθήσας παντὶ σμένει νὰ ὀδηγήσῃ ταύτην εἰς τὴν Γῆν τῆς Ἐπαγγελίας, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ἡ Χαναὰν καὶ εἰς ᾧν εἶχεν ἐγκατασταθῆ, ὡς γνωστόν, τὸ πρῶτον ὁ γενάρχης αὐτῶν Ἀβραάμ, ἐκκινήσας ἐκ τῆς Οὔρου.

Θέσας ὁ Μωϋσῆς τὰς βάσεις τῆς ἀκρας ἡθικῆς ἀναπτύξεως, ὑπῆρξεν ὁ ἴδρυτης τῶν Ἰουδαϊκῶν Μυστηρίων, εὐρὺν ἀπειρίαν συνεχιστῶν εἰς τὸ μέγα του ἔργον. Ἄσκει νὰ λάβῃ τις ὑπὲρ του τὴν Βίβλον, ἀπὸ τῆς «Γενέσεως» μέχρις αὐτοῦ τοῦ «Μαλαχίου», διὰ νὰ μείνῃ κυριολεκτικῶς ἐκπλήκτος πρὸ τῆς σωρείας τῶν μυστῶν τοῦ λαοῦ τούτου, καταστάντος οὕτω δι' αὐτῶν πράγματι περιουσίου.

Τὰ Ἰουδαϊκὰ Μυστήρια, διὰ νὰ περιγραφοῦν δλοκλήρως, ἀπαιτοῦν ὅγκον ἐργασίας, ὃν μόνον ὁ Ἐσρας ἢ Ἐσδρα καὶ ὁ Νεχεμία ἢ Νεμίας ἀρκοῦν διὰ νὰ μᾶς ἐκπλήξουν πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεμυημένων, ἐξαιρουμένων τῶν Ταλμουδικῶν Βιβλίων, τῶν Χαλαλά, Μισνά, Τοζευφθά²⁾) καὶ αὐτῆς τῆς Θιρὰ ἀκόμη, ἥτις μόνη εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ κορύφωμα τῶν ὑψηλῶν νοημάτων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ³⁾).

Κέντρον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἐγένετο ὁ ναὸς

1) Στράβωνος. Βιβλ. I. ΣΤ' (Συρία).

2) Hamburger, Realencyklopädie des Talmudfs, (Neustr. 1883).

3) Kopp, Zur Judenfrage, s. 45 u. 68.

τοῦ Σολομῶντος, δεδομένου ὅτι πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τούτου οἱ Ἰουδαῖοι δὲν εἶχον ναούς, ἀλλὰ τὰ Ἀγια ἐφέροντο ἐν τῇ κινητῇ Κιβωτῷ¹⁾). Ἐπειδὴ δέ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Αὐγυπτίους, οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέβαλον τὴν κρύψιν, μετέδιδον οὗτος ὅλα τὰ τυπικὰ καὶ τελετουργικὰ τῶν μυήσεων ἀτινα ἐλάμβανον χώραν ἐνώπιον πάντων καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, οἰκοδομηθέντος πλησίον τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων τοῦ Δαυΐδ καὶ ἰερουργούντων ἐντὸς τούτου τῶν ἐπισημοτέρων ἱερατικῶν οἰκογενειῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ Μυστήρια εἰς τὸν Ἐβδομήντα παύουν νὰ εἶναι περιωρισμένα μεταξὺ τῶν καθαρῶν μυστῶν. Ο Σολομών, τῇ συμπράξει τοῦ Χιράμ Ἀβίφ, οἰκοδομεῖ τὸν περίφημον ναόν, συναγαγών ἐβδομήκοντα χιλιάδας ἐργατῶν, δύδοικοντα χιλιάδας λατόμων καὶ τρισχιλίους ἐπιστάτας. **Καὶ ταῦτα ἤρξατο Σολομὼν τοῦ οἰκοδομῆσαι τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Μῆκος πῆχεων ἐξήκοντα, καὶ εὔρος πῆχεων εἴκοσι....Καὶ τὸν οἶκον τὸν μέγαν ἐξύλωσε ἔνδοις κεδρίνοις, καὶ κατεχρύσωσε χρυσίῳ καθαρῷ· καὶ ἔγλυψε ἐπ' αὐτοῦ φοίνικας καὶ χαλαστά. Καὶ ἐκδημησε τὸν οἶκον λίθοις τιμίοις εἰς δόξαν, καὶ χρυσίῳ χρυσοῦ τοῦ ἐκ Φαρουρᾶ, καὶ ἔχρυσωσε τὸν οἶκον καὶ τὸν τοίχους, καὶ τὸν πυλῶνας καὶ τὰ δροφώματα, καὶ τὰ θυρώματα²⁾.** Καὶ πρὸ τοῦ ναοῦ ἔστησε δύο στήλας, σύμβολα τῆς μὲν δεξιᾶς τῆς «Κατορθώσεως», τῆς δὲ ἀριστερᾶς τῆς «Ἴσχύος».

Ἄλλα μετὰ ταῦτα, καὶ ἀφοῦ ἔγιναν ὅλα μὲ τὸν σκοπὸν τῆς τελέσεως τῶν Μυστηρίων, τὰ δύοϊα δὲ Μωϋσῆς ἔφερεν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, δὲ ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ τούτου Χιράμ Ἀβίφ ἀπέθανεν ὅλως μυστηριώδῶς, δοφειλομένου τοῦ θανάτου του κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἀναξίαν τῶν συναδέλφων του ἀντιζηλίαν, ἥ μᾶλλον ἐδολοφονήθη διότι, ὡς φέρων κατὰ τὴν τελετὴν τῶν Μυστηρίων βαθμὸν ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ, ἐπετίμησεν ἐπανειλημμένως τὸν υἱὸν τοῦ Σολομῶντος Ροβιόαμ, ὅστις καὶ διενήργησε τὴν δολοφονίαν του. Πιθανώτερον ὅμως ὅλων φέρεται, ὅτι δὲ Χιράμ Ἀβίφ,

1) Ἀρθρον Χίλλερ. Περιοδ. 'Υψηλάντης τ. Γ', ε. 5912.

2) Παραλειπόμενα Βασιλειῶν. Κεφ. Γ'.

ώς δπαδὸς τοῦ περὶ Θαμούζ¹⁾ δόγματος, ἔπεσεν, οἰκείᾳ θελήσει, θῦμα αὐτοθυσίας πρὸς τὸ ἐδρᾶσαι τὸν ναόν, δν σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ Λόγος τοῦ Ἰδίου φροδόμησε καὶ ἐκόσμησεν. Ὅπάρχει δῆμως καὶ ἡ παράδοσις ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες τῶν μεγάλων Ἱουδαϊκῶν κτιρίων μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν ἐφονεύοντο.

Ἐντὸς τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ πρώτου τούτου ναοῦ, τὸν δποῖον κατέστρεψεν, ὡς γνωστόν, δὲ Τίτος τὸ 70 μ. Χ. ἔτος, ἐτελοῦντο αἱ μυήσεις καὶ ὅλη ἡ διδασκαλία τῶν Ἱουδαϊκῶν Μυστηρίων.

* *

Ἐνδροτέρας σημασίας ἦσαν καὶ τὰ Βαβυλωνιακὰ Μυστήρια, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν περισωθέντων δύο Βαβυλωνιακῶν ἐπῶν, τοῦ «Νεμρὼδο» ἢ «Γιλγάμου» ἢ «Ισδουνβάρο», περιλαμβάνοντος μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν διήγησιν τοῦ Ξισούθρου, δστις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Νῶε τῶν Ἐβραίων²⁾), καὶ τῆς «Καταβάσεως τῆς Ἰστάρ εἰς τὸν Ἀδην»³⁾. ἐπίσης καὶ ἐκ πολλῶν ἀποσπασμάτων περιεχόντων ὑμνους πρὸς τὸν θεοὺς τῶν Βαβυλωνίων⁴⁾). Πάντα ταῦτα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰ ἐπὶ πλίνθων κείμενα τῆς μεγάλης Βαβυλωνιακῆς βιβλιοθήκης, ἥτις ἀνευρέθη πρό τινων ἐτῶν εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Βαβυλῶνος καὶ ἡ δποία ἀπησχόλησε τὸν πλείστους ἀρχαιολόγους τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τὰς βάσεις καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν Βαβυλωνιακῶν Μυστηρίων περιγράφει ἡ «Κατάβασις τῆς Ἰστάρ εἰς τὸν Ἀδην», δπού ἀποκαθαίρεται καὶ ἐξαγνίζεται ἡ ψυχὴ τῶν θανόντων κατὰ τρόπον συμβολικώτατον, διότι ἀναφέρεται ὅτι ἡ ψυχὴ δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Δένδρου, τὸ δποῖον συμβολίζει τὴν ἀθανασίαν, ἀφοῦ προηγουμένως ἀποβάλῃ ὅχι μόνον τοὺς φύπους καὶ τὰς ἀμαρτίας τοῦ βεβήλου κόσμου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σωματικόν της

1) Ἱεζενιὴλ Η' 14-5—Maspero, Hist. anc. d. Peopl. d'Or. Τόμ. I. Σελὶς 696.

2) Grumpach, Abriss der Babylon - Assyrischen Geschichte (Berlin 1854).

3) Schrader, Die Höllenfahrt der Istar (Giessen 1874).

4) Schmith, History of Babylon (London 1877).

σκήνωμα, καὶ νὰ παρουσιασθῇ ἐντελῶς γυμνὴ ἐνώπιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ¹⁾.

‘Ως γνωστόν, ὁ θεὸς τῶν Βαβυλωνίων Μαρδοὺχ ἢ Μαρδωνάχ ἔδωσεν ἐγγράφως τοὺς νόμους του εἰς τὸν μέγαν νομοθέτην τῶν Βαβυλωνίων Χαμουράμπη²⁾), δπως ὁ Ἱεχωβὰ τοὺς ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐπὶ τοῦ δρους Σινᾶ καὶ ὅπως ὁ Ζεὺς τοὺς ἔδιδαξεν εἰς τὸν Μίνωα ἐπὶ τοῦ δρους τῆς Ἰδης³⁾).

Ἐὰν συνδυάσωμεν τοὺς νόμους τοῦ Χαμουράμπη μὲ τὰ μυθολογούμενα ὑπὸ τῶν δύο ἐπῶν καὶ τοὺς ὕμνους πρὸς τοὺς θεούς των, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τὰ Βαβυλωνιακὰ Μυστήρια περιελάμβανον δογματικὰς θεωρίας περὶ Κοσμογονίας καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

Εἰς τοὺς ἄλλους ἀνατολικοὺς λαοὺς τοῦ Ἀραμαϊκοῦ ὀροπεδίου ὑπῆρχον ἐπίσης Μυστήρια, τῶν διοίων ἡ δημιουργία ὑπηγορεύθη ὑπὸ ψυχικῆς ἀνάγκης, μόλις οἱ λαοὶ οὗτοι ἥρχισαν συνερχόμενοι εἰς κοινὴν ζωὴν ὑπὸ μεγάλους φυλάρχους καὶ ἀνεφαίνοντο αἱ πρῶται ἀρχαὶ τοῦ πολιτισμοῦ των. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶναι εὐνόητον, οἱ λαοὶ αἰσθάνονται ἀδυναμίαν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν των τὰ Μυστήρια.

Μεταξὺ τῶν πρώτων τούτων λαῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ Χαλδαῖοι, οἵτινες ἐμυήθησαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διὰ τῶν δογμάτων τοῦ Ζωροάστρου.

‘Ο Ζωροάστρης ἢ Ζάρατος ἢ Ζαρατούστρα οὐπῆρξεν ἐκ τῶν μεγίστων μυσταγωγῶν καὶ θεμελιωτὴς τῆς θρησκείας τῶν Χαλδαίων καὶ Βαβυλωνίων. Τοῦτον ὁ Διοδώρος ὀνομάζει Ζαθραύστρην καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὸν τὴν νομοθεσίαν τῶν Περσῶν⁴⁾). Τὸ ὄνομα του φέρεται μᾶλλον ὡς συμβολικόν, σημαῖνον, κατὰ τὸν Kern⁵⁾, χρυσοῦς—ἐκ τοῦ «ζάρα» καὶ ἐκ τοῦ «θρίστρα»—λάμπων,

1) Schrader, Keilinschriften und Geschichtsforschung (Giessen 1878).

2) Delitzsch, Assyrische Studien (Giessen 1874).

3) Δ. Γ. Καραχάλιου. Οἱ Πρῶτοι Νομοθέται (Δ. Π. Β. Ἀθῆναι 1933).

4) Διοδώρου, I. 94, 2.

5) Kern. Verslagen en midedeelingen der K. Akad. v. wetenschappen. (Amster. 1867).

ἢ ἀκόμη, ὅπως λέγει ὁ Ανρουέτιλ Duperrons, τὸ ὄνομά του ἐσήμαινε χρυσοῦς ἀστήρο¹). Ἀπαντᾶται δὲ τὸ ὄνομα Ζαρατούστρα, μέχρι σήμερον μεταξὺ μερίδος τῶν Ἰνδῶν, ὡς καὶ πρότερον εὑρίσκετο εἰς ὅλα τὰ Ἱερὰ βιβλία²).

Ο χρόνος κατὰ τὸν ὅποιον ἔζησεν ἀμφισβητεῖται, φέρεται δὲ ὡς πιθανώτερον τὸ τῆς Γ' μέχρι τῆς Α' χιλιετηρίδος διάστημα πρὸ Χριστοῦ³). Ἡτο δὲ τόση ἡ διάδοσις τῶν δογμάτων τοῦ Ζωροάστρου, ὥστε ἐπὶ Δαρείου εἶχεν δλόκληρον τὸ Περσικὸν Κράτος περιλάβει μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δστις κατέστρεψε τὰ Ἱερά των βιβλία, καὶ ἀκόμη βραδύτερον, τῷ 229 μ. Χ., ἡκμασαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ζωροάστρου ἐκ δευτέρου, μέχρι τοῦ 636 μ. Χ., ἐποχὴν τῆς διαδόσεως τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, δστις καὶ τὰς ἐπολέμησεν.

Ἡ διδασκαλία δλόκληρος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ στηρίζεται εἰς τὴν δλοκληρωτικὴν πάλην δύο ἐνεργειῶν ἢ μᾶλλον δύο θεῶν. Ο εἰς τούτων, ὁ Ὡρομάζης, ποιητὴς δλων τῶν καλῶν καὶ κομιστὴς τοῦ φωτός, μάχεται διαρκῶς μὲ τὸν ἔτερον, τὸν δαίμονα Ἀριμάνην, φορέα τοῦ κακοῦ, τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαθείας. Τοιουτορόπως ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι εἰμὴ μία διαρκὴς πάλη τοῦ καλοῦ κατὰ τοῦ κακοῦ, διατυπωμένη εἰς τὰ Ἱερὰ βιβλία τῶν Περσῶν, τὴν Ζενδ-Ἀβέστα, ἢς ἡ βάσις εἶναι ὡς καὶ τῶν Αἴγυπτίων μονοθεϊστική, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰδιος ὁ Ζωροάστρης λέγει ὅτι ὁ Θεός εἶναι ὁ πρῶτος τῶν ἀφθάρτων, αἰώνιος, ἀγέννητος· οὗτος δὲν εἶναι καθόλου σύνθετος ἀπὸ μέρη καὶ οὐδὲν εἶναι ὅμοιον μήτε ἵσον μὲ αὐτόν· αὐτὸς εἶναι ὁ ποιητὴς παντὸς ἀγαθοῦ, ἀφιλοκερδής, τὸ ἔξοχώτατον δλων τῶν ἔξόχων δντων καὶ ὁ σοφώτατος δλων· ὁ πατὴρ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν καλῶν νόμων, αὐτοδίδακτος, αὐτάρκης εἰς ἔαυτὸν καὶ πρῶτος παραγωγὸς τῆς φύσεως⁴). Ὁλαι δὲ αἱ ἴδιότητες αὐτοῦ τοὺς θεοῦ,

1) Duperrons, Zendavesta (1755).

2) Justi, Handbuch der Zendsprache (Leipzig 1964).—Geiger Handbuch der Avestasprache (Erlang. 1879).—Bartholomae. Das altiranische Verbum. (Münch 1874).

3) Dunker, Geschichte des Altertums. (Berliu 1852—57).

4) Εὐσεβίου. Εὐαγ. προπαρ. βιβλ. α', σελ. 42.

ώς καὶ οἱ Αἰγύπτιοι παρεδέχοντο, περιωρίζοντο εἰς τὴν Ἀπόλυτον Δύναμιν, τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀγάπην ¹⁾). **Μάλιστα δὲ ἀληθεύειν τοῦτο γάρ μόνον δύνασθαι τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖν θεῷ παραπλησίους** ἐπεὶ καὶ τοῦ θεοῦ, ὡς παρὰ τῶν μάγων ἐπινυθάνετο, δν **‘Ωρομάζην καλούσιν ἔκεῖνοι, έσικέναι τὸ μὲν σῶμα φωτί, τὴν δὲ ψυχὴν ἀληθείᾳ** ²⁾) Τὸ κυριώτερον δὲ καρακτηριστικὸν τῆς θρησκείας του ἦτο ἡ Πυρολατρεία.

Ἡ Ζωροαστρικὴ Μύησις εὑρίσκεται πλήρης εἰς τὴν Ζενδ-^{’Αβέστα} ³⁾), γραφεῖσαν κατά τινας εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀρταξέρξου.

Τὸ πρῶτον μέρος της, ἡ «Γιάσνα» ⁴⁾), περιλαμβάνει τὸ «Βιβλίον τῶν θυσιῶν» εἰς 72 Κεφάλαια, καλούμενα «Χά» καὶ ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους θεότητας, αἵτινες κατὰ τὸν Rojer δὲν εἶναι ἄλλαι, εἰμὴ αὐταὶ αὗται τῶν Βραχμάνων Ἰνδῶν, ἀποτελοῦσαι διαδοχὴν εἰς ὅλην τὴν διδασκαλίαν τῶν Περσῶν ⁵⁾). Τὰ δὲ Κεφάλαια 28-53 ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ πέντε «Γκάθμα», ἥτοι Τραγούδια τοῦ Ζωρο-ἀστρου ⁶⁾). Τὸ δεύτερον μέρος, ἡ «Βενδινδὰδ»—ἀπὸ τὴν λέξιν βί-δαε-βò-δάτα, ἥτις σημαίνει «Ἐναντίον τῶν Δέβς, ἥτοι τῶν Δαιμόνων»—περιλαμβάνει εἴκοσι δύο ἀποσπάσματα εἰς διαλόγους, δια-μειβομένους μεταξὺ τοῦ Ὡρομάζη, θεοῦ τοῦ φωτός, καὶ τῶν προ-φητῶν τοῦ Ζωροάστρου, καὶ ἀναγομένους εἰς τὸν ἥρωα Γίμαν, τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Γενναίων ἐπαγγυπτοῦντα ἐπὶ ὅλου τοῦ κόσμου. Τὸ τρίτον μέρος, τὸ «Βισπερέδ»—ἐκ τῆς λέξεως βίσπε-ρατάβο, ση-μαίνοντος «Πνεύματα»—περιλαμβάνει προσευχάς, καὶ τὸ τέταρ-τον, τὰ «Γιάστες», εἶναι ἐπικλήσεις. ‘Ο Πλίνιος ἵσχυρίζεται ὅτι εἰς τὴν Ἀβέστα εὑρίσκονται πολλὰ ἱατρικὰ παραγγέλματα καὶ δὴ θε-ραπεῖαι ἐπιτυγχανόμεναι ὑπὸ τῶν ἰερέων δι’ ἐπικλήσεων ⁷⁾). Αἱ

1) Ἀθαν. Κίρος. Ἡδίπ. Αἰγυπτ. τόμ. α', σελ. 144—147.

2) Πορφυρίου, Βίος Πυθαγόρου 41.

3) Spiegel, Avesta, die heiligen Schriften der Persen. (Leipzig 1852).

4) Harlez. Avesta, livre sacré des sectateurs de Zoroastre, (Lütt. 1875).

5) Rojer, Περὶ Θρησκείας.

6) Haug, Die Gathas des Zarathustra. (Leipz. 1860).

7) Πλίνιον. XXX, 1.

ἐπικλήσεις αὗται ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Τίστριαν, τὸν Χάομα ἢ Σόμαν, θεὸν τῶν φαρμάκων, τὴν Ἀχη, ὅφιν, σύμβολον τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς ὁφελίμου εἰς τὴν Γεωργίαν βροχῆς, πρὸς τὰ κακὰ πνεύματα Δέβα, Δροὺδες καὶ Πέρι, διὰ νὰ τὰ ἡσυχάσῃ κατόπιν τῆς τάσεως ἢν ἔχουσι βαδίζοντα πρὸς τὸ κακόν. Ἐπευθύνονται προσέτι πρὸς τὸν Μίθραν ἢ Μεσίτην θεόν, ὅμοιον μὲ τὸν Ἔρμην, καὶ εἰς τὰς «Φραβάζεις», ἦτοι τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν¹⁾.

* *

Κατὰ τὰ δόγματα τοῦ Ζωδοάστρου, εἰς τὸν κόσμον χωρίζονται πάντοτε οἱ πιστοὶ ἀπὸ τοὺς τὰ εἴδωλα λατρεύοντας, ἐξ ὧν οἱ δεύτεροι, ὡς ἄπιστοι ἢ ἄχρηστοι μᾶλλον, θὰ κριθῶσι φιτόμενοι εἰς φρέαρ, σύμβολον τοῦ αἰωνίου σκότους. Καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μετέπειτα Χριστιανισμόν, ὁ Ζωδοάστρης δὲν παραδέχεται πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἀλλὰ τούναντίον ζητεῖ τοὺς ὀπαδούς του βαδίζοντας ἐν σοφίᾳ καὶ πιστεύοντας διὰ τοῦ φωτός, τῆς πηγῆς τῆς ἀενάου σοφίας. Δηλαδὴ ἐδίδασκεν αὐτὸν τὸ ὄποιον βραδύτερον διετύπωσεν ὁ Πυθαγόρας· **νοῦς πανθ' ὅρᾳ καὶ πάντ' ἀκούει, τὰ δ' ἄλλα τυφλὰ καὶ κωφά**²⁾. Οἱ δὲ σοφὸς φίλος μου, Ἰστοριοδίφης Δ. Καραχάλιος, εἰς σχετικὴν μελέτην του περὶ Ζωδοάστρου, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ «Μαγικὰ Λόγια» τοῦ Ζωδοάστρου, ἦτοι τὰ σοφὰ ἀποφθέγματα, τὰ ὄποια διέσωσαν ὡς Χαλδαϊκὰ οἱ περίφημοι Ἑλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως, Γαζῆς, Χαλκονδύλης, Πλήθων, Ψελλὸς κ.λ.π. Μεταξὺ τῶν «Λογίων» αὐτῶν, τὰ ὄποια εἶναι πολλὰ εἰς ἀρχαϊκὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀναφέρω ἐν μεταφράσει καὶ τὰ ἔξης:

— Ἀφοῦ σοῦ μέλλει νὰ ἀνοίξῃς τὸν ἱερὸν παράδεισον τῆς εὐσεβείας, ὅπου συγκεντρώνονται ἡ ἀρετή, ἡ σοφία καὶ ἡ εὐνομία, ζήτησε σὺ τὴν ὄδὸν τῆς ψυχῆς, τὴν ὄποιαν διά τινος τάξεως, ὑπηρετήσας τὸ σῶμα, πάλιν θ' ἀνεγείρῃς εἰς τὴν τάξιν ἀπὸ τὴν ὄποιαν ἡμιποδίσθης, ἀφοῦ ἐνώσῃς τὸν ἱερὸν λόγον μὲ ἔργα.— Ἔάν ποτε ἵδῃς τὸ ἱερὸν φῶς χωρὶς μορφὴν νὰ λάμπῃ καὶ νὰ σκιρτᾷ ὅλον

1) Müller. Sacred books of the East. (Oxf. 1880).

2) Πορφυρίου Βίος Πυθαγόρου, 46.

εἰς τὰ βάθη τοῦ κόσμου, ἀκουσον τὴν φωνήν του.—Εἰς τὴν ψυχήν σου θὰ κατοικήσουν θηρία.—³Ἐὰν ἀφιερώσῃς τὸν φωτεινὸν νοῦν εἰς ἔργα εὐσεβείας, θὰ σώσῃς καὶ τὸ θυητὸν σῶμα.—⁴Υπάρχει κάτι τὸ εὔνοητον, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσῃς μὲ τὸ ἄνθος τοῦ νοῦ κλπ. κλπ. ¹).

* *

Οἱ Πέρσαι δὲν παρεδέχοντο ὅτι δὲ Θεὸς ἥδυνατο νὰ ἔχῃ ὅμοιότητα μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἐπίστευον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἔβραιοι, καὶ διὰ τοῦτο ὅχι μόνον δὲν ἀνήγειραν ναούς, βωμοὺς καὶ ἀγάλματα, ἀλλ᾽ ἀπ' ἐναντίας ἐμέμφοντο καὶ ἐθεώρουν μωροὺς δλους ὅσους ἐστοχάζοντο κάτι παρόμοιον ²). Τὰς θυσίας δὲ ἐτέλουν ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ πρὸς τὸν «Δία», ἡτοι τὸν «Κύκλον τοῦ Οὐρανοῦ». Προσέτι ἐθυσίαζον εἰς τὸν Ἡλιον, τὴν Σελήνην, τὴν Γῆν, τοὺς Ἀνέμους καὶ τὸ Πῦρ. ³Υπῆρχον καὶ εἰδικοὶ ἴερεῖς τοῦ πυρός, καλούμενοι «Ἀθραβάν», καὶ οὗτοι ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ μάγοι, ὑπὸ τοὺς ὅποίους βραδύτερον συμπεριέλαβον δλους τοὺς σοφούς των ἀνδρας.

⁴Απὸ τοὺς Ἀθραβάς καὶ τοὺς Ἀσσυρίους ἔμαθον κατόπιν νὰ θυσιάζουν καὶ πρὸς τὴν Ἀφροδίτην, τὴν δοποίαν οἱ μὲν Ἀσσυριοι δινόμαζον Μύλιτταν, οἱ Ἀθραβες Ἀλίτταν καὶ οἱ Πέρσαι Μίτραν. Τοὺς δὲ νεκρούς των δὲν τοὺς ἐθαπτον, ἀλλὰ τοὺς ἐξέθετον εἰς ὑψηλὰ μέρη πρὸς βιορὰν τῶν γυπῶν καὶ τῶν ὀρνέων, ἐξαιρουμένων τῶν ἀκαθάρτων νεκρῶν, οἵτινες δὲν ἐπρεπεν οὕτε τὴν ιερὰν γῆν νὰ μιάνωσιν, οὕτε τὸ καθαρὸν πῦρ καὶ ὕδωρ. ⁵Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἥδυναντο ἀλλως νὰ τοὺς ἐξαφανίσουν, τοὺς ἐθετον ἐντὸς θηκῶν ἐν εἴδη σαρκοφάγων καὶ περιέβαλλον τὰς θήκας τῶν ἀκαθάρτων μὲ σχοινίον, σημαῖνον ὅτι δὲ τάφος ἐκρέματο εἰς τὸν ἀέρα χωρὶς νὰ ἀπτεται τῆς ιερᾶς γῆς ⁶).

* *

Τὰ Μυστήρια τῶν Περσῶν εἶχον τὴν παράδοσίν των ἐκ τῶν Βραχμάνων, οἵτινες ὅμοιώς εἶνα ὑπέρτατον Θεὸν ἀνεγνώριζον.

1) Καραχάλιον Δ. Περὶ Ζωροάστρου. (Δ. Β. Β. 1933).

2) Ἡροδότου, I, 131 καὶ Στράβωνος, Βιβ. 15, σελ. 732.

3) Spiegel, Avesta—Einleitung 2. (Leipz. 1852).

Αλλὰ εἰς πολλὰ σημεῖα ἀπαντῶνται τελειότερα τῶν Ἰνδικῶν εἰς φιλοσοφικὴν βαθύτητα, ἃν καὶ οἱ Ἰνδοὶ ὑπερεῖχον πάντοτε κατὰ τὰ τελετουργικὰ καὶ τυπικά. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱερέων, ἐκ τῶν δποίων οἱ μὲν εἶχον κληρονομικὰ δικαιώματα καὶ ἡσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκολουθῶσι τὸ ἱερατεῖον, οἱ δὲ ἄλλοι ἡσαν οὐχὶ οἱ «Βραχμᾶνες», ἀλλὰ οἱ θελήσαντες κατόπιν νὰ γίνωσιν ἱερεῖς «Σαμαναῖοι».

Κατὰ τὸν Πορφύριον : *Ίνδῶν τῆς πολιτείας εἰς πολλὰ νενεμημένης, ἔστι τι γένος παρ' αὐτοῖς τῶν θεοσόφων, οὓς γυμνοσοφιστὰς καλεῖν εἰώθασιν Ἐλληνες, τούτων δὲ δύο αἱρέσεις· ὥν τῆς μὲν Βραχμᾶνες προΐστανται, τῆς δὲ Σαμαναῖοι¹).*

* *

Ἡ Βραχμανικὴ Διδασκαλία ἐστηρίζετο κυρίως ἐπὶ τῶν Νόμων τοῦ Μανοῦ, οἵτινες μετὰ τῶν Βεδῶν ἀπήρτιζον τὸ κυριώτερον μέρος τῶν Ἱερῶν των Βιβλίων. Οἱ Κώδικες τοῦ Μανοῦ, ἔχοντες καὶ οὗτοι ὡς βάσιν διδασκαλίας βασιζόμενον, ἐξέθετον διοικητικὸν σχέδιον, ἐμφανιζόμενον ὡς κοσμοθεωρίαν ἀπόλυτον, ἐφ' ὅσον μάλιστα σὺν τοῖς ἄλλοις περιελάμβανε καὶ συστήματα ἀνατροφῆς, οἰκογενειακῆς τακτικῆς, ἴδιωτικὰ παραγγέλματα, κανόνας διαίτης καὶ καθάρσεως, διοικήσεως τοῦ βασιλέως καὶ τῆς τάξεως τῶν πολεμιστῶν, δικονομίαν πολιτικὴν καὶ ποινικήν, ποινὰς καὶ ἔξιλασμοὺς κ.λ.π.

Ἄξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὁ Κῶδιξ ὁ περιέχων τοὺς νόμους τοῦ Μανοῦ ἦτο γραμμένος εἰς 2.685 δίστιχα²), ὡς καὶ πάντες σχεδὸν οἱ πρῶτοι νόμοι τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ δὲ λόγος εἶναι εὐνόητος, διότι, ὡς γνωστόν, εὐκολώτερον ἀποστημένονται οἱ νόμοι καὶ οἱ κανόνες γραφόμενοι ἐμμέτρως, ὡς ἐπραξαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πρώτων ἀρχαίων Ἑλλήνων νομοθετῶν.

Τὰ δὲ Βεδικὰ βιβλία³), τὰ κυρίως ἱερὰ τῶν Ἰνδῶν, ἡσαν τέσ-

1) Πορφύριον, Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων IV. 17.

2) Strehly, Annales du Musée Guimet. (Páris. 1893).

3) Kaegi, Der Rigveda, älteste Literatur der Inder. (Leipz. 1883).

σαρα τὸν ἀριθμὸν (Ριγβέδα, Σαμαβέδα, Γιαζουρβέδα καὶ Ἀταρ-βαβέδα), ἐξ ὧν ἔκαστον διηρεῖτο εἰς τρία μέρη, τὴν «Μάντρα», «Βραχμάνα» καὶ «Σοῦτρα». Ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῶν βι-βλίων τούτων εἶναι καθαρῶς θρησκευτικοὶ ὕμνοι, ἀφορῶντες ἐπι-αλήσεις θεῶν εὐχαριστίας, θυσιαστηρίους προσευχάς, δογματι-σμοὺς καὶ ἄλλα δμοια. Ἀνάγόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν Τ' αἰῶνα, ἀναφέρονται καὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν μέγιστον θεὸν καὶ ἐκπαιδευτὴν Ἰνδραν (ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν Δία τῶν Ἑλλήνων) Ἀνίλαν, Γιάμαν, Σουρίαν, Βαρούναν, Χάνδραν καὶ ἄλλους¹⁾.

Τὸ ὅραῖον εἰς τὰ βιβλία ταῦτα εἶναι ἡ ἀντιδιαστολὴ ἡτις παρατηρεῖται μεταξὺ ἡθικῶν καθηκόντων καὶ θρησκείας. Διότι οἱ Ἰνδοὶ τονίζουν ὅτι εἶναι ἀπέριως προτιμότερα τὰ ἡθικὰ κα-θήκοντα τῶν θρησκευτικῶν, ἀναγομένων τῶν τελευταίων συνή-θως εἰς ὑποκρισίαν καὶ ψευδοευλάβειαν. Ἐκπίπτει δὲ πάντοτε κατ' αὐτοὺς ὁ ἀμελῶν τὰ ἡθικὰ καθήκοντα, ἔστω καὶ ἀν ἐκπληροῦ ἄπαντα τὰ θρησκευτικά. Διότι ἡ θρησκευτικὴ ἐκδήλωσις δὲν ἀξί-ζει τίποτε ἂν γίνεται δι' ὑποκρισίας, ὅπως καὶ ἡ ἀρετὴ ὅταν ὡς μέσον ἐκτελέσεως χρησιμοποιῇ δόλον παύει καὶ νὰ μετέχῃ τῆς ἡθικῆς.

Τὸ μέγεθος τῆς ποιητικῆς περισκέψεως τοῦ Κώδικος τοῦ Μανοῦ μόνον πρὸς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ θὰ ἥδυνατο νὰ συγ-κριθῇ. Ἀπαιτεῖ ἀγάπην καὶ μόνον ἀγάπην ἀπὸ πάντας καὶ πρὸς πάντας. Ὁ ἀπέχων τῆς ζωοκτονίας ὀφείλει νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ ἀπολαύσῃ τῶν μεγαλυτέρων εὐδαιμονιῶν. Ἡ ἐκφρασις θλίψεως ἀπαγορεύεται φητῶς, καὶ ὅταν ἀκόμη πραγματικὴ αἰτία πρὸς ἐκδήλωσιν ταύτης ὑπάρχῃ, ὁ ἀνθρωπὸς ὀφείλει νὰ εἶναι πάντοτε εὐχαριστεῖσθαι καὶ πρᾶος, διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὸν Οὐδρανὸν τῆς Ἀγά-πης. Ὁ οἶκτος καὶ ἡ δυστυχία ἔχουσιν ἀνάγκην σεβασμοῦ, διὰ τοῦτο οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ἀσθενεῖς, τὰ παιδία καὶ οἱ γέροντες πρέ-πει νὰ εἶναι κύριοι τῆς ἀτμοσφαίρας. Εἰς δὲ τὰς γυναικας ἀρκεῖ μόνον ἀνάλογος σεβασμός, διότι αὗται ἐθεωροῦντο ἵσαι μὲ τὸν ἄνδρα καὶ τὰ αὐτὰ ὡς ἐκεῖνος δικαιώματα ἔχουσαι. Ὁ πα-

1) Müller, The hymns of the Rigveda. (Leipzg. Essays 1869—76).

τὴρ εἶναι σεβασμιώτερος ἔκατὸν παιδαγωγῶν, ἡ δὲ μήτηρ ἔκατὸν πατέρων. Καὶ γάμος ἐξ ἀμοιβαίας συμπαθείας ἦτο ἡ σύζευξις τῶν οὐρανίων Μουσικῶν . . . καὶ λοιπὰ ὅμοια πρὸς τὰς βάσεις τῶν ἥθυκῶν ἀρχῶν ὅλων τῶν λαῶν καὶ ὅλων τῶν αἰώνων ¹⁾).

* * *

“Απαντες ὅμως οἱ Ἰνδοί. ἀν καὶ διηροῦντο εἰς πολλὰς αἰρέσεις, ὃν αἱ κυριώτεραι ἦσαν ἡ τῶν Σακτῶν, τῶν Σιβαϊτῶν καὶ τῶν Βισνούϊτῶν ²⁾), συνεκεντροῦντο εἰς τὸ αὐτὸ φιλοσοφικὸν σύστημα, βασιζόμενον ἐπὶ τῶν ἱερῶν των βιβλίων, τῶν σκοπούντων τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ἐπίγεια δεινά, ὃν τὸ χείριστον ἦτο ἡ **δύνοια** ³⁾.

ΑἼ περισσότεραι τῶν Ἰνδικῶν αἰρέσεων παρεδέχοντο τὴν μετεμψύχωσιν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἀνθρώπος ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ πολλῶν μεταλλαγῶν, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν τελείότητα καὶ εἰσέλθῃ εἰς τὴν «Νιοβάναν» ⁴⁾, τὸν τόπον τῆς μακαριότητος.

Τὰ περὶ τῆς Μυήσεως τῶν Ἰνδῶν δὲν εἶναι οὕτε κατὰ προσέγγισιν γνωστά, διότι ἐτηρεῖτο κατ³ αὐτὴν ἄκρα ἐχεμύθεια, ἢτις καὶ μέχρι σήμερον παρατηρεῖται εἰς τοὺς κλάδους τῶν διαφόρων αἰρέσεων. Ἀλλ’ ἐκ τοῦ Κώδικος τοῦ Μανοῦ καὶ τῶν Βεδικῶν Βιβλίων δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ Μύησις ἐστρέφετο περὶ ἓν ὑπέροταν ὅν, τὸν Ἰνδραν, καὶ περὶ τὸν ἔξαγνισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἢτις διὰ ταύτης ἔπρεπε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἡ πάλη διεξήγετο μεταξὺ τῶν Ἀγαθῶν καὶ τῶν Κακῶν πνευμάτων, καὶ τὴν μὲν νίκην τοῦ ἀγαθοῦ ἔξεπροσώπει ὁ Ράμας, ἐνσαρκωθεὶς εἰς τὸν θεὸν Βισνοῦ τῇ παρακλήσει τῶν ἀγαθῶν πνευμάτων, τὸ δὲ κακὸν ἔξεπροσώπει ὁ Ραβάνας, ἀρχηγὸς τῶν πονηρῶν δαιμόνων. Ἀμφότεραι αἱ ἀπόψεις αὗται τῆς πάλης τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ περιλαμβά-

1) Janet, *Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale* (Paris 1886).

2) Barth, *Les Religions de l'Inde*. (Paris 1879).

3) Λουκιανοῦ, περὶ Διαβολῆς, 1.

4) Müller. *Die Bedeutung von Nirvana*. (Zeitschr.)—Lassen, *Indische Altertumskunde*. (Leipz. 1874).

νονται εἰς τὰ Ἰνδικὰ ἔπη Ραμάγιανα καὶ Βαχαβαράτα, τὰ δποῖα, ὡς γνωστόν, μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικήν, διατρίψας ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς Ἰνδίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ ἐνδυθεὶς τὴν στολὴν τῶν Βραχμάνων, δ Ἐλλην Δημήτριος Γαλανός, δ Ἀθηναῖος¹).

Ἐν γένει, τὰ Μυστήρια τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν δὲν ἀπέβλεπον εἰς ἄλλον σκοπόν, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ γίνῃ ὁ ἀνθρωπος τέλειος, κάτοχος τῆς ὑψίστης γνώσεως χάριν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ οὐχὶ πρὸς ἔξυπηρέτησιν ταπεινῶν σκοπῶν, ὑποκείμενος ἄλλωστε πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς ἀδιαλείπτου ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξελίξεως, ἥ δποία ἄγει πρὸς τὴν τελειοποίησίν του ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ²).

Ἄλλα, κατὰ τὰ δόγματα ταῦτα, καὶ αἱ θεωρίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ Ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, πρὸς κατανόησιν τῶν δποίων καὶ ἀνεύρεσιν τῆς περὶ αὐτῶν ἀληθείας ἡσχολήθησαν ὅλα τὰ μεγάλα πνεύματα τῶν Ἀνατολικῶν Λαῶν, ἡρευνήθησαν καὶ ἐσυστηματοποιήθησαν τελειότερον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Φιλοσόφων, οἱ δποῖοι, ὡς θὰ ζδωμεν περαιτέρω, ἐδημιούργησαν καὶ αὐτὴν τὴν Μεταφυσικήν (Ἀριστοτέλης), διὰ νὰ ἔξιχνιάσουν τὴν ὑπόστασιν τῶν ὅντων καὶ νὰ διασαφηνίσωσι τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ οὐ παντός.

1) Τυπάλδου, Βιογραφία Γαλανοῦ, (Ἑλλην. φιλολογ. Σύλλογος, τόμ. ΑΒ, 1911). —Γαλανοῦ, Βαχαβαράτα (1845), —Βαγαβάτα (1848), —Γιτά (1848, —Ιτιχάσα (1851. —Δούργα (1853), —Χιτοποδάσα (1851), —Ραγούρβανσα (1850), (Ἑκδοσ. Γ. Τυπάλδου).

2) Hall, Rational refutation of the Hindu philosophical systems, (Kalc. 1862).

ΤΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Ἡ τροχιὰ τὴν ὅποιαν ἡκολούθησαν τόσον τὰ Αἰγυπτιακὰ Μυστήρια, ὅσον καὶ τὰ τῶν Ἀσιατικῶν Λαῶν, διὰ νὰ φθάσουν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Θράκην καὶ ἔπειτα εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν νῆσον Κρήτην, εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ. Ἄφ' ἐνδὸς μὲν διότι οἱ διασωθέντες ἀρχαῖοι ἴστορικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἡσχολήθησαν εἰδικῶς περὶ τῶν Μυστηρίων καὶ συνεπῶς δὲν παρέχουν λεπτομερείας περὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς μυήσεως τῶν ὅπαδῶν των, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι ἔξ ἄλλων τεκμηρίων, ἥτοι γραπτῶν, μνημείων κ.λ.π., δὲν παρέχεται συνεχῆς ἥ ἔξελιξις αὐτῶν.

Αἱ θρησκεῖαι τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Φυλῶν καὶ τὰ συνδεόμενα μὲ ταύτας Μυστήρια εἶναι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων γνώμην, Αἰγυπτικῆς προελεύσεως, καὶ σπουδαῖοι συγγραφεῖς ὑποστηρίζουν ὅτι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ Ἀσίας, εἰσαχθέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, εἰς ἐποχὰς παλαιοτάτας. Φαίνεται ὅμως ὅτι, κατὰ τὰς πρώτας περιόδους τῶν θρησκευτικῶν ζυμώσεων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, αἱ ἔξωθεν εἰσαχθεῖσαι θρησκευτικαὶ θεωρίαι, ἀναμιχθεῖσαι μὲ ἀρχὰς καὶ δοξασίας, μὲ σύμβολα καὶ τελετουργικά, μὲ δόγματα καὶ ἐπιδράσεις παντοίας προελεύσεως, ἐπεκράτησαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐκεῖθεν διεδόθησαν μεταξὺ ὅλων τῶν τότε λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ τῶν νήσων¹⁾). Καὶ τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὅποιον συμφωνοῦσιν οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς εἶναι ὅτι

1) Darmesteter, Essais Orientaux. (Paris, 1883).

τὰ Ἑλληνικὰ Μυστήρια ὥρμήθησαν τὸ πρῶτον ἐκ τῆς Θράκης¹), προελθόντα ἐκ τῆς Φρυγίας, διὰ τῆς λατρείας τῶν Καβείρων²), μετὰ τῆς δοπίας συνεδέθη βραδύτερον ἡ Ὁρφικὴ Θεογονία, ἡ ἀποτελέσασα ἐπὶ αἰῶνας τὴν πλέον μυστικὴν θρησκείαν τῶν πρώτων Ἑλληνικῶν χρόνων. Κατὰ τὸν Στράβωνα δέ: **Κάβειροι δοκοῦσι προσηγορεῦσθαι ἀπὸ Καβείρων τῶν κατὰ Φρυγίαν δρῶν, ἐπεὶ ἐντεῦθεν μετηνέχθησαν**³).

‘Ως ἐμψυχωτικὸν πνεῦμα καὶ ὡς πατὴρ τῶν Ἑλλήνων μυσταγωγῶν⁴) ἀναφέρεται ὁ Ὅρφεος, τοῦ δοπίου πατρὸς ἵτο τὸ Λείβηθρον ἢ Πίμπλιαι, κατὰ τὸν Ἡσύχιον, τοῦ Ὄλύμπου, ὡς υἱὸς τῶν Μουσῶν καὶ πρῶτος ἱερεὺς τοῦ Διονύσου⁵).

Εἶναι γνωστὸν ὅτι περὶ τὸν Ὅρφεα, ποιητήν, προφήτην, κιθαρῳδόν, κοινωνὸν ὅλων τῶν Μυστηρίων τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἐμπεποτισμένον μὲ δράματα καὶ ὀνειροπολήσεις, στρέφεται δλόκληρος ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος καὶ ἐδημιουργήθησαν περὶ αὐτοῦ παραδόσεις καὶ μῦθοι θρησκευτικοί, διαμρέψαντες ἐπὶ πολλὰς γενεὰς καὶ μακρὰς χρονικὰς περιόδους μέγιστα τμήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος⁶). Ἀποβαίνει δυσκερδὲς ὅμως εἰς τὸν ἴστοριοδίφην νὰ διακρίνῃ τὰς ἀληθεῖς βάσεις τῶν θρησκευτικῶν θεωριῶν καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ἢ φιλοσοφικῶν δογμάτων ἐπὶ τῶν δοπίων ἐστηρίχθη ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ λατρεία τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθησαν φανατικοὶ ὀπαδοὶ τῆς Ὅρφικῆς Θρησκείας καὶ ἀπετέλεσαν μεγάλας διμάδας, αἴτινες, μὴ ἔχουσαι ἔδιον ἰερόν, μετέδιδον διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν συγγραμμάτων τὰ δόγματα τοῦ Ὅρφέως. **Οὗτοι ἀναγράψαντες προστάτην τῆς αἰδεσεως αὐτὸν τὸν Ὅρφέα, παρεδόθησαν εἰς**

1) Bode, De Orpheo, (Göt. 1824).—Gerhard, Orpheus und die Orphiker (Berlin 1859).

2) Decharme. Μυθολογία τῆς Ἀρχ. Ἑλλάδος. (Αθῆναι 1925).

3) Στράβωνος. XII, 556.—Ἀπολλ. σημ. I, 917.

4) Πλάτωνος, Πολιτ. 669·Νόμ. II 669—Φίληβ. 66—Κρατύλ. 402.

5) Maury Luis Ferd. Alfred, Histoire des Religions de la Grèce antique. (Paris 1857—60).

6) Ἀριστοφάνους. Βάτραχοι, 32.

λατρείαν τοῦ Βάκχου, ἀπεκδεχόμενοι ἐξ αὐτῆς γαλήνην ψυχῆς καὶ θρησκευτικὴν παραμυθίαν¹⁾.

Ἐπικρατεστέρα καὶ θετικωτέρα ὅμως γνώμη θεωρεῖται, ὑπὸ τῶν ἔγκυψάντων εἰς τὴν μελέτην τῆς Ὁρφικῆς θρησκείας καὶ τῶν Μυστηρίων, ὅτι δὲ Ὁρφεύς, ὡς ἐκπρόσωπος μιᾶς παρωχημένης ἐποχῆς, θρησκευτικῶν πολέμων καὶ μεταρρυθμίσεων, συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν ὅλην τὴν τότε σοφίαν, συμβολιζομένην διὰ τῆς θεογονίας καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τῶν μεγάλων ἐκπαιδευτῶν, Ὁσίριδος, Ζωδοάστρου, Χαμουράμπη, Μανόο, Μωϋσέως καὶ Μίνωος . . . καὶ διὰ τῆς ποιήσεώς του ἐδημιούργησεν ἴδιαν, θεογονίαν, ἀγαγὼν αὐτὴν πρὸς τὸν Ζαγρέα Δία καὶ Διόνυσον²⁾), τὰς Βάκχας καὶ Δρυάδας κ.λ.π.³⁾). Ἡ θεογονία⁴⁾, διὰ τῶν Ὁρφικῶν "Υμνῶν⁵⁾ καὶ τελετῶν, ἔλαβεν οὕτω μορφὴν ποιητικήν, ἥ φαντασία μεμιγμένη μὲ τὴν φιλοσοφίαν ὀργίασε, καὶ ἥ τέχνη ὄφειλε διὰ τῆς Ὁρφικῆς παραδόσεως νὰ εἶναι ιερά, συνδεδεμένη ἀρρήκτως μὲ τὴν μητέρα θρησκείαν, ἥτις ἀφύπνιζεν εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων τὴν γνῶσιν τῶν θεῶν ἥ τῆς ἀληθείας.

Ἡ λατρεία πρὸς τὸν Ζαγρέα Δία καὶ Διόνυσον εἶχε καθιερωθῆ ἐπὶ τῆς Νήσου Θάσου κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, διὰ τῶν Μυστηρίων τῶν Καβείρων, τὰ δποῖα προηγήθησαν τῶν Ὁρφικῶν καὶ Ἐλευσινιακῶν Μυστηρίων.

Φαίνεται ὅμως ὅτι βραδύτερον κατεπολέμησεν δὲ Ὁρφεὺς τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων καὶ ἐντεῦθεν ἐδημιούργηθη δὲ θρῦλος ὅτι κατεσπαράχθη ὑπὸ τῶν Μαινάδων⁶⁾ ἥ, κατὰ τὸν Παυσανίαν,

1) Müller. K., Ἰστορία τῆς Ἑλλην. Φιλολογίας, τόμ. I. σελ. 326 ('Αθῆναι 1884').

2) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως. Admonit, ad Gent. p. II, 12 Sylb. (Leipz. 1995—6).

3) Ἡροδότου. II, 81 — Rapp. Die Mänade im Griech. Cultus. (Rh. Mus. 1872).

4) Müller K., Prolegomena Mythologiae p, 379—336 (Götting. 1825).—Grote, Geschichte Griechenlands. (Berlin 1880).

5) Lobeck, Aglaophamus. (Königsb. 1829).

6) Decharme, Μυθολογία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Σελίς 568 ('Αθῆναι 1925).

ἀπέθανε κατακεφαυνωθεὶς ὑπὸ τοῦ Διός, διότι ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ μυστικὰ τῶν θεῶν: **κεραυνωθῆναι δὲ αὐτόν, τῶν λόγων ἔνεκα ὡν ἐδίδασκεν ἐν τοῖς μυστηρίοις, οὐ πρότερον ἀκηκοστας ἀνθρώποις**¹⁾). Ὁ δὲ Εὐριπίδης: **Μυστηρίων τε τῶν ἀπορρήτων φάνας ἔδειξεν Ὀρφεύς**²⁾). Ὁ Ἄριστοτέλης δμως, ὃς ἀναφέρει δι Κικέρων, ἥρνεῖτο παντάπασι τὴν ἅπαξιν τοῦ Ὀρφέως, ἀποδίδων τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰς τινα πυθαγόρειον φιλόσοφον, Κέρκωπα καλούμενον: **Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse, et hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cuiusdam fuisse ceterum Cercopis**³⁾). Ἡ, κατὰ τὸν Διογένην τὸν Λαέτιον:

**Θρήνα χρυσολύρην τῷ δ' Ὀρφέα Μοῦσαι ἔθαψαν,
δν κατάνεν ὑψιμέδων Ζεὺς ψολέντι βέλει**⁴⁾.

* *

Ἡ λατρεία τῶν πρώτων φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔβασισθη δι Ορφέυς, ἥσαν αἱ Βάχαι καὶ οἱ νεῖοι τοῦ Ἡφαίστου (Φθᾶ), οἱ Κάβειροι, λατρεία ἦτις, περισσότερον τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκράτησε κατόπιν εἰς τὴν Λῆμνον καὶ τὰς Θήβας, μάλιστα μὲν οὖν ἐν Ἰμβρῷ καὶ Δήμνῳ τοὺς Καβείρους τιμᾶσθαι συμβέβηκεν⁵⁾). Ὡς δὲ λέγει καὶ δι Σοφοκλῆς εἰς τὴν «Ἀντιγόνη», οὐδαμοῦ δμως τὸ δνομα αὐτοῦ τούτου τοῦ Ορφέως μνημονεύων, **Βακχᾶν μητρόπολιν Θήβαν**⁶⁾). Εἰς δὲ τὰ «Ἀργοναυτικά»: **ἡδ' ἀγλαὰ δῶρα Καβείρων χρησμοὺς τὸν ἀρρέντος Νυκτὸς περὶ Βάκχου ἀνακτος Δήμνον τε ζαθέην ἥδ' εἰναλίην Σαμοθρήκην**⁷⁾).

Τὸ δνομα τῶν Καβείρων τούτων είναι μᾶλλον Φοινικῆς προελεύσεως, σημαῖνον τοὺς ἴσχυροὺς καὶ μεγάλους (θεοὺς ἢ δαί-

1) Παυσανίου IX, XXX, 5.

2) Εὐριπίδου Ρῆσος, 944—Ιππόλ. 953.—Grote, Geschichte Griechenlands, I, 18, 19.

3) Gicero, Philosophica Fragmenta, De natura deorum I, 38.

4) Diogenes Laertius. Praef. 5 (Ed. Cobet, Paris 1850).

5) Στράβωνος. X, 473.

6) Σοφοκλέους. Ἀντιγόνη, 1123.

7) Ορφικά, Ἀργον. 27—29.

μονας). Καὶ ὡς τοιοῦτοι θεοί, ἢτοι **θεοὶ μεγάλοι, θεοὶ δυνατοί, θεοὶ λισχυροί**, *dii magni, dii potentes, dii valentes*¹⁾, ἐλαττεύθησαν ἵδιως εἰς τὴν Σαμοθράκην²⁾, γεγονὸς ὑποστηριζόμενον ἀκόμη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, βεβαιοῦντος ὅτι τὰ Καβειρικὰ Μυστήρια ὑπὸ τῶν Πελασγῶν τὸ πρῶτον παρελήφθησαν: δστις δὲ τὰ **Καβειρών δργια μεμύηται, τὰ Σαμοθρῆκες ἐπιτελέουσι παραλαβόντες παρὰ Πελασγῶν, οὗτος ἀνὴρ οἶδε τὸ λέγω τὴν Σαμοθρῆκην οὔκεον πρότερον Πελασγοὶ οὗτοι, οἵ περ Ἀθηναῖοι σύνοικοι ἐγένοντο, καὶ παρὰ τούτων Σαμοθρῆκες τὰ δργια παραλαμβάνουσι**³⁾). Ἀλλη δὲ πηγὴ ἀναφέρει ὅτι: **Κάβειροι δαίμονες περὶ τὴν Ρέαν οικοῦντες τὴν Σαμοθράκην**⁴⁾, καὶ ὁ Σιράβων προσθέτει ὅτι: **καὶ τινα τῶν δνομάτων, ἀ τοὺς πραπόλους καὶ χορευτὰς καὶ θεραπευτὰς τῶν Ιερῶν ἔκαλουν Καβειρούς καὶ Κορύβαντας καὶ Πᾶνας καὶ Σατύρους καὶ Τιτύρους, τοὺς Κορύβαντας τοὺς αὐτοὺς τοῖς Καβειροῖς ὄντας**⁵⁾). Τὰ αὐτὰ δὲ λέγει καὶ ὁ Παυσανίας περὶ τῶν Ἀμφισσέων, ὅτι: **Κούρητας ἐπίστασθαι νομίζοντας Καβειρούς**⁶⁾.

Ο Διονύσιος, ἀναφέρων περὶ τῶν Καβείρων, μᾶς δίδει τὴν πληροφορίαν ὅτι ἥσαν τέκνα τῆς Θρακικῆς Δρυάδος Καβειροῦς, προελθόντα διὰ τῆς ἐνώσεως τοῦ οὐρανίου χαλκέως Ἀλκωνος καὶ Εὑρυμένωνος, οὐρανίῳ χαλκῇ τέκει θρήισσα **Καβειρὸς Ἀλκων Εὑρυμένων τε, δαίμονες ἐσχαρεῶνες**⁷⁾.

Ἡσαν δὲ τόσον αὐστηρὰ τὰ Μυστήρια τῶν Καβείρων, ὥστε μόνον οἱ πολὺ προκεχωρημένοι εἰς τὰς Μυήσεις των ἡδύναντο νὰ σχηματίζωσι τὴν ἀκριβῆ περὶ αὐτῶν γνώμην. Διότι, ὡς καὶ ὁ Παυσανίας ἀναφέρει περὶ τῆς ἐχεμυθείας τῶν μεμυημένων εἰς τὰ Καβειρικὰ Μυστήρια, δταν μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς πόλεως τῶν Θη-

1) Wissowa, Hermes XXII 1887, 46f.

2) Preller, Theogonie und Götter. (Berlin 1894).

3) Ἡροδότου, II, 51.

4) Σχολ. Ἀριστείδου σ. 106.

5) Στράβωνος, X. 471—472.

6) Παυσανίου X, 38,7.—Ὀρφικά, Εὐχὴ πρὸς Μουσαῖον.

7) Διονυσίου Ἀλικαρνασσέως, XIV, 20,—XIX, 193.

βῶν προσεπάθησαν ὁρισμένοι Μακεδόνες νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ ίερόν των, ἐτυφλώθησαν ἀπαντες, ὡς ἄλλοτε τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχον καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Μαρδονίου ¹). *Οἶτινες δέ εἰσιν οἱ Κάβειροι καὶ ὅποιά ἔστιν αὐτοῖς καὶ τῇ μητρὶ τὰ δρῶμενα, σιωπὴν ἀγοντι ὑπὲρ αὐτῶν, συγγνώμη παρὰ ἀνδρῶν φιληκῶν ἔστω μοι.* Παρακατιὼν δὲ προσθέτει ὅτι καὶ *Δῆμητρος Καβειραῖοις δῶρον ἔστιν ἡ τελετή* ²). Ὁ δὲ Ἡρόδοτος διηγεῖται μετὰ ποιᾶς τινος ἐκπλήξεως ὅτι ὁ Καμβύσης *εἰσῆλθε καὶ ἐς τῶν Καβειρῶν τὸ ἵδρυν, ἐς τὸ οὖν θεμιτὸν ἔστι ἐσιέναι ἄλλον γε η τὸν ἰερέα* ³). Ἡ λατρεία αὕτη ⁴) ἀνάγεται οὐχὶ εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ φωτός, ὡς ἦσαν οἱ Ὀλύμπιοι, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως εἰς τὰς θεότητας τοῦ πυρὸς ἢ τοῦ σκότους τοῦ Ἄδου. Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ἡ λατρεία των ἔξεδηλοῦτο συγχόνως μὲ τὴν μουσικὴν καὶ μὲ τύμπανα, ἀφορμὴ τῆς ὅποιας ἐγένετο νὰ γεννηθῇ καὶ ὁ Διθύραμβος. *Πᾶσα γαρ Βακχεία καὶ πᾶσα ἡ τοι-αύτη κίνησις μάλιστα τῶν δργάνων ἔστιν ἐν τοῖς αὐλοῖς, τῶν δ' ἀρμονιῶν ἐν τοῖς Φρυγιστὶ μέλεσι λαμβάνει ταῦτα τὸ πρέπον, οἷον δ' διθύραμβος δοκεῖ δμολογουμένως εἰναι Φρύγιον* ⁵).

* * *

Εἰς τὰ Μυστήρια τῶν Καβειρῶν ἥδυναντο νὰ μυηθοῦν ἀνδρες, γυναῖκες καὶ παιδία ⁶), τηροῦντες πάντοτε τοὺς ἐπιβεβλημένους εἰς τὴν Μύησιν τύπους, οἵτινες ἐγένοντο, ὡς καὶ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, διὰ καθαριῶν καὶ νηστειῶν. Ὡς καὶ ὁ Λίβιος ἀναφέρει, τῆς Μυήσεως προηγεῖτο ἡ *πρόδρομησις*, ἣτοι δοκιμασία τῶν δηλούντων ὅτι ἥθελον νὰ μυηθοῦν ⁷). Ὡς δὲ ἀναφέρει ὁ Alexander Christian Leopold Conze ⁸), ὑπῆρχεν ὅλο-

1—2) Παυσανίου, IX. 25. 5,6.

3) Ἡρόδότου. III, 37.

4) Στράβωνος, X, 472.

5) Ἀριστοτέλους Πολιτ. VIII, 7, 9.

6) Conze, Arch. Untersuchungen auf Samothrake. (Wien 1875).

7) Livius, XLV, 5, 1.

8) Conze I. 38.

κληρος οιεραρχία βαθμῶν τῶν μυουμένων, εἰς τοὺς δποίους βαθμοὺς εἶχον ἀναχθῆ καὶ οἱ διασημότεροι ἡρωες καὶ ἡμίθεοι τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ὡς ὁ Ἱασίων, οἱ Διόσκουροι, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ὁδυσσεὺς καὶ ἄλλοι.

Εἰς τὰς Ὁρφικὰς ταύτας Μυήσεις, ὁ μυούμενος εἰς τὰ Καβειρικὰ Μυστήρια ἔφερε τὸν συμβολικὸν βαθμὸν τοῦ Καδμῆλου, ὅστις, φονευθεὶς (συμβολικῶς) ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐπανεφέρθη εἰς τὴν ζωὴν ὑπὸ τοῦ Ἐρμοῦ, ὡς ἄλλοτε ὁ Ὅσιοις καὶ δι Χιράμ Ἀβίφ.

Περὶ τοῦ Ὁδυσσέως δέ, ὃς ἀναφέρεται εἰς Σχόλια τοῦ Ἀπολλοδώρου: *Καὶ Ὁδυσσέα φασὶ μεμυημένον ἐν Σαμοθράκῃ χρήσασθαι τῷ κρήδεμνῳ ἀντὶ ταινίας καὶ σωθῆναι ἐκ τοῦ θαλασσίου κλύδωνος θέμενον ὑπὸ τὴν κοιλίαν τὸ κρήδεμνον περὶ γὰρ τὴν κοιλίαν οἱ μεμυημένοι ταινίας ἀπτόνυσι πορφυρᾶς. Καὶ Ἀγαμέμνονα δὲ φασὶ μεμυημένον ἐν ταραχῇ δύντα πολλῇ κατὰ Τροίαν ἀκαταστασίαν τῶν Ἑλλήνων παῖσαι πορφυρίδα ἔχοντα*¹⁾.

* * *

Αἱ γνῶμαι ὅμως τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Καβείρων διχάζονται. Καὶ εἰς μὲν τὰ Σχόλια τοῦ Ἀπολλοδώρου²⁾ ἀναφέρεται ὅτι ἥσαν δύο, τέκνα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἡλέκτρας, καὶ ὠνομάζοντο Δάρδανος καὶ Ἱασίων. Κατὰ δὲ τὸν Ἑλλάνικον, ὁ Ζεὺς ἀπέκτησε μετὰ τῆς Ἡλεκτριόνης ἥ της Ἡλέκτρας, ἥτις ἐλέγετο Στρατηγίς, δύο υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα. Καὶ οἱ μὲν υἱοὶ ὠνομάζοντο Δάρδανος, ἀλλὰ καὶ Πολυάρχης, ὁ δεύτερος Ἡετίων, ἀλλὰ καὶ Ἱασίων, ἥ δὲ κόρη ὠνομάζετο Ἄρμονία καὶ συνεξεύθη τὸν Κάδμον.

‘Ο Ἱασίων ἦτο δι μόνον θνητὸς ἐραστῆς τῆς Δήμητρος, καὶ ὃς ἔξεχων ἀδελφὸς καὶ ἀγαπητὸς τῆς θεᾶς ἴδρυσε τῇ συμβουλῇ τῆς τὰ Μυστήρια. Κατὰ δὲ τὸν Ἡσιοδόν, ἥ Δήμητρα, ἐνωθεῖσα μετὰ τοῦ Ἱασίωνος εἰς ἀγρὸν τρὶς δρυγωθέντα ἐγέννησε τὸν Πλοῦ-

1) Ἀπολλοδώρου σημ. I, 917. (in Müller. Fr. Hist. Gr.—Heyne, Cötting. 1875).

2) Ἀπολλοδώρου σημ. I, 1913.

τον, θεωρούμενον ὡς πρῶτον σπορέα τῆς γῆς¹⁾). Εἰς ἄλλους δῆμος συγγραφεῖς, ὡς Κάβειροι ἀναφέρονται, τετελεσμένοι τῷ Ἐρμῇ θεοὶ μεγάλοι, θεοὶ δυνατοὶ καὶ ισχυροί, δύναξ Κασμεῖλος, οἱ Πάτεκοι Κοῖος, Κρείος, Χπεριών, Εἰαπετδες καὶ Κρόνος²⁾.

‘Ως ἀρχαιότεροι δῆμοι Κάβειροι ἀναφέρονται πρεσβύτερος μὲν ὁ Ζεύς, νεώτερος δὲ ὁ Διόνυσος. Κατὰ δὲ Φίλωνα τὸν Βίβλιον, Κάβειροι ἥσαν καὶ οἱ Διόσκουροι, οἱ δποῖοι ἐκαλοῦντο καὶ Κορύβαντες καὶ Σαμοθράκες³⁾. Λέγεται δτι πρῶτοι οὗτοι ἐφεῦρον τὸ πλοῖον, τὰς βοτάνας καὶ τὴν ἵσιν τῶν δηγμάτων. Ο πατήρ τῶν Καβείρων ὀνομάζετο ‘Ψιστος κατ’ ἄλλους.

Αφοῦ δὲ οἱ Κάβειροι ἔταυτίζοντο μὲ τοὺς Διόσκουρους, ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν δτι ἐν Σπάρτῃ οἱ Διόσκουροι ἐσυμβόλιζον, κατὰ τὸν Μεσύρσιον, τὰ δύο ἡμισφαίρια, κατ’ ἄλλους δὲ ἐσυμβόλιζον τοὺς ἡλεκτρικοὺς σπινθῆρας, τοὺς προερχομένους ἐκ κεραυνῶν κατὰ τὴν ὕδαν θυελλῶν καὶ ὀλισθαίνοντας ἐπὶ τῶν ἴστιών τῶν πλοίων.

‘Ιδοὺ δὲ καὶ Ὁρφικός τις ὅμνος, γραφεὶς εἰς θυμιάμα καὶ λίβανον τῶν Κουρῆτων, ταυτίζομένων πρὸς τοὺς Καβείρους, ὡς καὶ προηγουμένως ἀνεφέραμεν, καὶ συγχρόνως, ὡς ὑὰ ἤδωμεν κατωτέρω, ἀποτελούντων τὴν βάσιν τῆς Μινωϊκῆς Θρησκείας.

Χαλκόκροτοι Κουρῆτες, ‘Ἀρήγα τεῦχε’ ἔχοντες,
οὐράνιοι, χθόνιοι τε, καὶ εινάλιοι, πολύολβοι,
ζωογόνοι πνοιαί, κόδμου σωτῆρες ἀγανοί,
οἵτε Σαμοθρήκην, ἱερὴν χθόνα, ναιετάοντες,
κινδύνους θνητῶν ἀπερύκεται ποντοπλανήτων
ὑμεῖς καὶ τελετὴν πρῶτοι μερόπεσσιν ἔθεσθε,
ἀθάνατοι Κουρῆτες, ‘Ἀρήγα τεῦχε’ ἔχοντες
νωμᾶτ’ Ὡκεανόν, νωμᾶθ’ ἀλα, δένδρεα δ’ αὔτως.
ἔρχομενοι γαλαν κοναβίζετε ποσσὸν ἐλαφροῖς,
μαρμαλόροντες δπλοῖς’ πτήσσουσι δὲ θῆρες ἀπαντες

1) Ησιόδου, Θεογον. — Dupré, Παγκόσμιος Μυθολογία, σελ. 63. (Αθῆναι, ἔκδ. Ελευθερουδάκη).

2) Conze, Arch. Unters. auf Samothr. (Wien 1875).

3) Fragmenta Hist. Graecorum, 2567, 13.

δρμώντων, θόρυβος δὲ βοή τ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἵκει,
εἱλιγμοῖς τε ποδῶν κονίη νεφέλας ἀφικάνει
ἔρχομένων· τότε δὴ φὰ καὶ ἀνθεα πάντα τέθηλεν·
δαίμονες ἀθάνατοι, τροφέες τε καὶ αὖτ' ὀλετῆρες
ἥνικ' ἀν δρμαίνητε χολούμενοι ἀνθρώποισιν,
δλλύντες βίστον καὶ κτήματα, ἥδε καὶ αὐτοὺς
πλάζοντες· στοναχεῖ δὲ μέγας πόντος βαθυδίνης,
δένδρεα δ' ὑψικάρην· ἐκ διξῶν ἐς χθόνα πίπτει·
ἥχὼ δ' οὐρανίη κελαδεῖ δοιξήμασι φύλλων.

Κουρῆτες Κορύβαντες, ἀνάκτορες, εὑδύνατοι τε,
ἐν Σαμοθρήκῃ¹ δνακτες, δμοῦ Ζηνὸς κύροι αὐτοῖ,
πνοιαὶ δέναιοι, ψυχοτρόφοι, ἡβροειδεῖς·
οἵτε καὶ οὐράνιοι δίδυμοι κλήζεσθ² ἐν Ὁλύμπῳ
εὔπνοι, εὔδιοι, σωτῆροι, ἥδε προσηνεῖς,
ῷροτρόφοι, φερέκαρποι, ἐπιπνείοιτε δνακτες³).

* *

Εἰς τὸν Ὅρφεα ἀποδίδονται τὰ «Ἄργοναυτικά», οἱ περίφημοι «Ὑμνοι πρὸς τὸν Θεούς», τὰ «Λιθικὰ» καὶ τινα ἄλλα ποιήματα καὶ ἀποσπάσματα μυστικοθεολογικοῦ χαρακτῆρος, ἀναφέροντα χρησίμους νουθεσίας, καθάρσεις καὶ συγχρόνως ἀφηγούμενα τὰ τῆς καταγωγῆς τῶν θεῶν καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ κόσμου. Ἄλλὰ τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν βιβλίων αὐτῶν εἶναι δημιούργημα μεταγενεστέρων, αὐξηθὲν ἴδιως ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ τῶν υἱῶν του, ὑπὸ τοῦ Ὄνομακρίτου καὶ ἄλλων. Ως δὲ καὶ ὁ Παυσανίας ἀναφέρει: Ὄνομάκριτος καὶ Διονύσω συνέθηκεν ὅργια²). Ὁ δὲ Κλήμης δ Ἀλεξανδρεύς: Ναὶ μὴν Ὄνομάκριτος δ Ἀθηναῖος, οὗ τὰ εἰς Ὅρφεα φερόμενα ποιήματα λέγεται εἶναι, κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχῆν, περὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὁλυμπιάδα εὑρίσκεται, Ὅρφεὺς δέ, δ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μουσαίου διδάσκαλος³).

1) Ὅρφικά, "Υμνος, XXXVIII, Κουρῆτων.

2) Παυσανίου, VIII, 37, 3.

3) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς I, Cap. XXI, 131.

Σωζόμενα ἔργα τοῦ Ὁρφέως¹⁾ θεωροῦνται, ὡς εἴπομεν, τὰ «Ἄργοναυτικά», οἵ «Ὑμνοί» καὶ τὰ «Λιθικά». Οἱ «Ὑμνοί πρὸς τοὺς Θεούς», ἥτοι τὰ Τελετουργικά, 88 τὸν ἀριθμόν, συνελέγησαν καὶ ἐτακτοποιήθησαν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, Καὶ τὰ «Λιθικά», ἀφορῶντα τὴν δύναμιν τῶν πολιτίμων λίθων, ὡς αὗτη μᾶλλον συμβολικῶς καὶ δὴ πρὸς χρῆσιν εἰς τὴν μαντικὴν ἐκτίθεται, συνελέγησαν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου καὶ Οὐάλεντος.

Οἱ Δημήτριος Μόσχος μᾶς μεταδίδει τὴν «Περὶ Λίθων» τοῦ Ὁρφέως ὑπόθεσιν οὕτω:

Θειοδάμαντι τῷ Πριάμου συνήντησεν Ὁρφεὺς μετὰ τῶν ἑταίρων τινῶν πρὸς θυσίαν Ἑλίου, ἣν ἐτέλει κατ' ἔτος, εἰς δρός ἀνερχόμενος· καὶ αὐτῷ τῆς νέονομισμένης ταύτης ἐτησίου θυσίας τὴν αἰτίαν ἀφγεῖται, λέγων ὑπὸ δράκοντος αὐτόν, παῖδα δύτα, ποτὲ ἀναιρεθῆναι κινδυνεύοντα, καταφυγεῖν εἰς τὸ ἐκεῖ που πλησίον ἴερὸν τοῦ Ἑλίου· ὅφει οὖν καὶ σωθέντα ὡς δι πατὴρ περιποιήσατο, τῆς τοῦ παιδὸς σωτηρίας κατ' ἔτος ἦγεν Ἑλίῳ θύματα· μεταστάντος δὲ ἐκείνου τῶν ἐντεῦθεν, αὐτὸς Ὁρφεὺς ἀντὶ τοῦ πατρὸς τῆς τοιαύτης θυσίας καθίστατο διάδοχος· ἢν νῦν ἀφοσιούμενος ἀνεισι, συμπαραλαβὼν καὶ Θειοδάμαντα· οὗτος δὲ καθ' ὅδον τῷ ποιητῇ πέρι δυνάμεώς τε λίθων καὶ χρήσεως διεξέρχεται, οἵτινες αὐτῶν χρήσιμοι πρὸς τῶν θυδντῶν κρατούμενοι, δπως αὐτοῖς τὰ τῶν εὐχῶν ἔξανύοιτο, καὶ οὖ πρὸς τὰς Ιοβίδους τῶν δῆξεων θεραπείας. Ὁθεν, οἶμαι καὶ Νίκανδρος δι Κολοφώνειος ὕστερον δρμηθεὶς συνέγραψε τὰ θηριακά. Ἰστέον δέ, ὡς δύο τινὰ προοίμια τοῦ παρόντος προτίθεται ποιήματος· ἐν μὲ τῷ πρώτῳ αὐτήν τε τὴν ἀρετὴν καὶ σοφίαν ἀπασαν ἔξυμνῶν, καὶ τοὺς πάλαι τῶν ἡρώων, κατ' αὐτὴν γενομένους ἐνδέξους, καὶ ισοθέους νομισθέντας, ὡν καὶ μητέρα τὴν ἀρετὴν προσειρηκεν· ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τῶν ιδιωτῶν καθάπτεται, ὡς ἐπιφθόνως ἔχοντων πρὸς τοὺς

1) Lobeck, Aglaophamus. (Königsb. 1829). — Schuster, De veteris. Orphicae theogoniae indole atque origine. (Leipzig, 1869).

τὴν ἀρετὴν διώκοντας καὶ τούτοις δὲ φιλαπεχθημόνως ἐπικειμένων· ἐν θατέρῳ δὲ διὰδοτὸν καὶ Θειοδάμαντα γίνεται διάλογος¹⁾.

‘Ως δὲ ἐνδείκνυται ἐκ τῶν Ὁρφικῶν Ἔργων καὶ ἵδιως ἐκ τῶν διασωθέντων ὑπὸ διαφόρων ἀρχαίων συγγραφέων ἀποσπασμάτων των, φαίνεται ὅτι οἱ ὀπαδοί του, ἀν καὶ ἐλάτοευον πληθὺν θεῶν καὶ δαιμόνων, ἐν τούτοις, ὡς συνέβαινεν εἰς τὴν πεπαιδευμένην μερίδα δλων τῶν λαῶν, παρεδέχοντο καὶ αὐτοὶ ὅτι δικόσμος καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ εἶναι δημιουργήματα ἐνὸς καὶ μόνου θεοῦ. *Εἰς ἔστ’ αὐτογενῆς, ἐνδεξήγονα πάντα τέτυκται²⁾. *Εἰς ἔστ’ αὐτοτελῆς, αὐτοῦ δὲ ὑπὸ πάντα τελεῖται³⁾.**

* *

Μὲ τὰ Ὁρφικὰ Μυστήρια συνδέονται ἀναποσπάστως οἱ Κάβειροι, ὡς ἐγράψαμεν προηγουμένως, καὶ ὀλίγον μετ’ αὐτοὺς ἐμφανίζονται, εἰς τὴν Ρόδον ἵδιως, ὡς συγγενεῖς αὐτῶν οἱ **Τελχῖνες**, οἵτινες, ἀν καὶ θεωροῦνται υἱοὶ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἥσαν μᾶλλον οἱ μετέπειτα μύσται καὶ ἀπόστολοι τῶν Ὁρφικῶν Μυστηρίων. *Τὴν δὲ νῆσον Ρόδον πρῶτοι κατέκησαν οἱ προσαγορευόμενοι Τελχῖνες· οὗτοι δ’ ἥσαν υἱοὶ Θαλάττης, ὡς δικόσμος παραδέδωκε, μυθολογοῦνται δὲ μετὰ Καφείρας τῆς θεανοῦ θυγατρὸς ἐκθρόνεψαι Ποσειδῶνα, Ρέας αὐτοῖς παρακαταθεμένης τὸ βρέφος⁴⁾.* Οὗτοι ἐτύγχανον εὐρεταὶ τεχνῶν καὶ ἄλλων χερσιμών τοῖς ἀνθρώποις⁵⁾ καὶ ἵδιως θέλγοντες διὰ τῆς διδασκαλίας των (διότι ἐκ τοῦ θέλγω, διὸ ἀντιμεταθέσεως Θελγῆνες, Τελχῖνες ὀνομάσθησαν μᾶλλον οὕτω, ὡς καὶ δι Σουΐδας βεβαιοῦ), ἀποτελέσαντες τὸ κατόπιν σῶμα τῶν Ὁρφικῶν ιερέων, διότι ἀπαντῶνται ἀκόμη καὶ μὲ τὸν τίτλον τοῦ μάγου καὶ τοῦ γόντος, ἵδιότητας ἃς εἶχον πάντοτε οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ιερεῖς, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ **Πυθαγόραν γόητος ἀποκλείναντ**⁶⁾ ἐπὶ δο-

1) Ὁρφικά, Δημ. Μόσχου. ‘Υπόθεσις Λιθικῶν.

2) Ὁρφικά Α. 1, στ. 8.

3) Ὁρφικά, Α. 2, στ. 10.

4—5) Διοδώρου, V, 55.

ξαν κ.λ.π.¹⁾). Ὡς δῆμως δὲ Εὐστάθιος ἀναφέρει, οἵ Τελχῖνες κατετροπώθησαν κατόπιν διὰ τῶν βελῶν τοῦ Ἀπόλλωνος. Κατ' ἄλλους συγγραφεῖς δῆμως, οὗτοι ἥλθον ἐκ Κρήτης τὸ πρῶτον εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἴτα εἰς τὴν Ρόδον, ἴδρυσαντες τὰς πόλεις Κάμειρον, Ἰαλυσὸν καὶ Λίνδον. **Καὶ παρὰ μὲν Διιδίοις Ἀπόλλωνα Τελχίνιον προσαγορευθῆναι, παρὰ δὲ Ἰαλυσίοις Ἡραν καὶ Νύμφας Τελχίνιας, παρὰ δὲ Καμειρεῦσιν Ἡραν Τελχίνιαν**²⁾). Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν Τελχίνων, δὲ Λύκος, γενάρχης τῶν Λυκίων, ἴδουσεν εἰς τὴν Λυκίαν καὶ τὸ ίερὸν τοῦ Λυκίου Ἀπόλλωνος **παρὰ τὸν Ξάνθον ποταμόν**³⁾.

Οὗτος ἔχει δὲ θρῦλος τῶν Τελχίνων, ὃς καὶ τῶν Καβείρων, θεῶν τοῦ σκότους, τῶν σεισμῶν, τῆς καταστροφῆς..... διότι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐμφανίζονται εἰς χώρας ἡφαιστειογενεῖς, συμβολίζοντες κατά τινας ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν κατάπαυσιν τοῦ φόβου τῶν κατοίκων τῆς Σαμοθράκης, τῆς Θάσου, τῆς Λήμνου, τῆς Ρόδου κ.λ.π., προερχομένου ἐκ τῶν σεισμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὑπερίσχυσιν τῆς θρησκείας τοῦ Δωδεκαθέου, ὃς θεῶν τοῦ Φωτὸς διωκόντων τοὺς Τελχίνας, ἴδιως διὰ τῶν βελῶν τοῦ κατ' ἔξοχὴν φωτεινοῦ θεοῦ, τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἡ Ἑλληνικὴ θεογονία, μεταδοθεῖσα συγχρόνως εἰς δλα τὰ μέρος τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Ὁμήρου καὶ ἐπιβληθεῖσα διὰ τοῦ Δωδεκαθέου, περιώρισε τὴν καθαρῶς θρησκείαν τῶν διανοούμενων, ὃς ἦτο ἡ Ὁρφική, εἰς αἷρεσιν, τῆς δποίας ἡ μελλοντικὴ δρᾶσις διαφαίνεται ἴδιως εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια τῶν κυρίως ἵστορικῶν χρόνων. Διότι, ταῦτοχρόνως μὲ τὰς ἀλλεπαλλήλους φιλοσοφικὰς παραδόσεις τῶν Ὁρφικῶν, ἡ Ἑλληνικὴ θεογονία ἀνεπτύχθη ὑπὸ διαφόρους μορφάς καὶ μὲ ἄλλα σύμβολα καὶ τελετουργικά, διὰ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, καταλήξασα, διὰ μιᾶς πλήρους ἀλληλουχίας, εἰς τελείως διαφορετικὰς τῶν Ὁρφικῶν κοσμογονικὰς ἀντιλήψεις.

* * *

Κατὰ τὸν Ἡσιόδον, πρῶτον ὑπῆρξε τὸ Χάος, σύμβολον κατὰ

1) Διογένους Λαερτίου, V, 37. —Πορφυρίου, Βίος Πυθαγόρου, 41.

2) Διοδώρου, V, 55, 56.

3) Διοδώρου, V 55, 56.

πᾶσαν πιθανότητα τοῦ ἀναγκαιοῦντος διὰ πᾶσαν ὑπαρχεῖν χώρεν^{ναι} περιέχοντος συγχρόνως ὅλα τὰ φυσικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἄλλων ἀρβάν^{καταβάν} καὶ δραγανισμῶν. Διὰ δὲ τὴν τελείαν λειτουργίαν τῶν στοιχ., καὶ τούτων καὶ διὰ τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν ἐγεννήθη ὁ Ἔρως. Ἰησεν

. . . δεκάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι

λυσιμελῆς, πάντων τε θεῶν πάντων τὸν ἀνθρώπων^{αρά-}
δάμναται ἐν στήθεσι νόσον καὶ ἐπίφρονα βουλήν

Κατὰ δὲ τὸν Ἐρμίαν: Οὐδένα γὰρ ἐνθουσιασμὸν ἀνευ τοῦ Ιησοῦ^{ἐρωτικῆς} ἐπιπνοίας συμβαίνει γίνεσθαι. Ὁρᾶς πῶς δὲ Ὁρὴν φεὺς πάσας ἐπιτηδεύσας φαίνεται, ὡς δεομένας καὶ ἔχομένες ἄλληλων; τελεστικώτατον μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ μαντικώτατον παρειλήφαμεν, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος κινούμενον, ἔτι ποιητικώτατον, ἀν γε δι' αὐτὸν τοῦτο καὶ Καλλιόπης υἱὸν γενέσθαι φασίν. Ἐρωτικώτατός τε ἐστίν, ὡς αὐτὸς λέγων φαίνεται πρὸς τὸν Μουσαῖον καὶ προτείνων αὐτῷ τὰ θεῖα ἀγαθά, καὶ τελειῶν αὐτὸν^{2).}). Ἀλλαχοῦ δὲ δὲ Πλάτων: εὑρῶν παρ' Ὁρφεῖ τὸν αὐτὸν τοῦτον θεὸν καὶ ἔρωτα καὶ δαίμονα μέγαν ἀποκαλούμενον. ἀγαπήσειαι καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ ἔρωτος τὸν τοιοῦτον ὕμνον. περὶ μὲν γὰρ τοῦ νοητοῦ νοῦ λέγων δὲ θεολόγος, ἀβρὸς ἔρως φησί, καὶ μῆτις ἀτάσθαλος, καὶ πάλιν, οἶσιν ἐπεμβεβαώς δαίμων μέγας αἰὲν ἐπισκυνη· περὶ δὲ τοῦ νοεροῦ νοῦ καὶ ἀμεθέκτου καὶ μῆτις πρῶτος γενέτωρ, καὶ ἔρως πολυτεροπής καὶ πάλιν ἐν ιράτος εἰς δαίμων γένετο μέγας ἀρχὸς ἀπάντων^{3).}.

* *

Εἶναι γνωστὸν πῶς ἔξηγεῖ τὴν Θεογονίαν δὲ Ἡσίοδος καὶ πῶς ἐκθέτει τὴν σειρὰν τῶν γεννηθέντων θεῶν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς θεογονικῆς βάσεως—Ἡσιοδικῆς τε καὶ Ὁμηρικῆς—ἀπηγασαν κατόπιν ὅλαι αἱ περὶ θεῶν παραδόσεις τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀποδοθεῖσαι κυρίως εἰς πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀκμάσαντας καὶ

1) Ἀριστοφάνους, Ὅρνιθες, 664—696.

2) Ὁρφικά, Σχόλ. ἀν. 1.—Ἐρμίας σημ. MS. εἰς Πλάτ. Φαίδρ.

3) Bentl. Ep. ad Mill. p. 3. 4.—Ὁρφικά, Σχόλια ἀν. 15.

ι τοῦ θρύλου κατόπιν περιβληθέντας ἥρωας, κατοικήσαντας τὸν
ἔφοεντα "Ολυμπον.

τε **"Βτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ' αὐτὰρ ἔπειτα
λοις Γαῖ εύρυστερνος, πάντων ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ^{τὴν} Ἀθανάτων, οἱ ἔχουσι κάρη νιφδεντος Ὄλυμπου¹).**
μεί² Καὶ τοῦτο ἐγένετο, ὡς καὶ δ Ἀριστοτέλης πολὺ δρθῶς παρα-
λαμβεῖ, ὡσπερ τὰ εἰδη ἔαυτοῖς οἱ ἀνθρωποι ἀφομοιοῦσιν,
τίτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν³).

Τοῦτο τὸ μεγαλοφυὲς πνεῦμα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ἕφεῖται τὸ δτι, προσωποποιήσαντες αὐτοὶ τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ μετατρέψαντες αὐτὰς εἰς θεότητας, ἐσκέφθησαν νὰ δώσουν εἰς αὐτὰς καὶ ἀνθρωπίνην μορφήν, διὰ νὰ παραστήσουν πληρέστερον τὴν συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, γεγονὸς δπερ οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν ἀρχαίων λαῶν, οὐδεὶς αὐτοὶ οἱ πάνσοφοι Αἰγύπτιοι ἡδυνήθησαν νὰ ἐμφανίσουν διὰ τῶν θρησκευτικῶν των συμβόλων καὶ παραστάσεων.

Ἐντεῦθεν ἔξηγεῖται δτι ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη ἐδημιούργησε τὰς ὁραιοτέρας μορφὰς τοῦ Διός, τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἐρμοῦ κ.λ.π.

Συγκερασθεῖσαι δὲ κατόπιν αἱ θεολογικαὶ αὗται παραδόσεις μὲ διαφόρους προσθήκας, ἃς ἐσκεμμένως καὶ οἰκειοθελῶς καλλιτεχνικὴ φαντασία ἐσφυρηλάτησεν, ἀντεποσώπευσαν δλόκληρον τὴν ψυχικὴν πάλην τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων, ἄτινα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Θεολογίαν, ὡς γνωστόν, ἐμφανίζονται εἰς ποικιλίαν μορφῶν καὶ συμβόλων. Καὶ ἐνῷ ἡ Ἑλληνικὴ Θεογονία ἐβασίσθη εἰς τὴν λατρείαν τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, δὲν ἡρκέσθη μόνον εἰς τὴν προσωποποίησιν τῶν ἀγαθῶν δυνάμεων διὰ τῶν διαφόρων θεῶν, ἀλλά, παραλλήλως μὲ τὴν γένεσιν τῶν θεῶν τούτων, ἐπενόησε καὶ τὰς κακοποιοὺς δυνάμεις, τὰς ὡς τέρατα ἐμφανιζομένας ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φαντασίας θεότητας, ὡς τὰς Ἐρινύας, τὰς Ἀρπυίας, τὰς Ἐχίδνας, τὰς Χιμαίρας, τὰς Γοργόνας, τοὺς Κενταύρους, τοὺς Τιτᾶνας καὶ τοὺς Κύκλωπας. Τι-

1) Ἡσιόδου, Θεογ. 116.

2) Ἀριστοτέλους, Πολιτ. I, 1, 7.

τᾶνας δὴ πρῶτος ἐς ποιησιν ἐσήγαγεν "Ομῆρος θεοὺς εἶναι σφᾶς ὑπὸ τῷ καλουμένῳ Ταρτάρῳ· καὶ ἔστιν ἐν "Ηρας δρκω τὰ ἔπη· παρὰ δὲ 'Ομήρου 'Ονομάκρυτος, παραλαβὼν τῶν Τιτάνων τὸ δύνομα, Διονύσῳ τε συνέδηκεν δργια, καὶ εἶναι τοὺς Τιτᾶνας τῷ Διονύσῳ τῶν παθημάτων ἐποίησεν αὐτουργούς¹⁾). Αἱ δυνάμεις αὗται, ἔλκουσαι κατὰ τὸν 'Ηρόδοτον τὴν καταγωγὴν των ἐξ Ἀσίας καὶ ἐξ Αἰγύπτου, ἥσαν παραδόσεις Ὁρφικῶν.

Περὶ τῆς τελετουργίας καὶ τῆς Μυήσεως τῶν Ὁρφικῶν Μυστηρίων οὐδὲν σαφὲς διεσώθη, ἀλλ᾽ ἂν παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἄλλων ἐν 'Ελλάδι Μυστηρίων, φαίνεται ὅτι συνεχωνεύθησαν ταῦτα μὲ τὰ Ἐλευσίνια ἢ συμπεριέλαβον τὰ Ἐλευσίνια καὶ μέρος τῆς τελετουργίας τῶν Ὁρφικῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

* * *

'Η ἐπικρατήσασα εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς λαοὺς ἵδεα τῆς τότε Θεογονίας δὲν ἴκανοποίει αὐτοὺς πλήρως. Καὶ ὡς συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς θρησκευτικὰς ἐκδηλώσεις τῶν λαῶν, ὃσον καὶ ἂν αὗται φαίνωνται ἀπλαῖ καὶ εὐεξήγητοι, ὡς πάντοτε περιστρέφονται περὶ τὴν ὑπαρξίν τῶν θείων δυνάμεων, ἐν τούτοις οἵ λαοὶ οὕτοι διαισθάνονται ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ὑπεισέλθουν εἰς τὰς βουλάς των, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπιδιώκουσιν οὕτοι τὴν ἐξεργεύνησιν τοῦ παρουσιαζομένου πρὸ αὐτῶν σκότους τῶν θεοτήτων των.

Πρὸ τῆς ἀδυναμίας των ταύτης, ὡς καὶ προηγουμένως ἐγένετο μνεία, ἐνεφανίζοντο οἱ ἔκαστοτε μύσται, πρόθυμοι νὰ ἐξηγήσουν εἰς τοὺς βουλομένους τὴν ἀπόκρυφον ἔννοιαν τῆς Είμαρμένης, τῆς Εὑδαιμονίας καὶ Κακοδαιμονίας, τοὺς Οἰωνοὺς καὶ ἐν γένει τὰς μυστικὰς ἰδιότητας καὶ βουλάς τῶν Θεῶν.

'Ως ἴδρυματα δὲ τῶν ἐξηγήσεων τούτων, ἢ μᾶλλον ὡς κέντρα τῶν προκαταρκτικῶν διὰ τὰς μεγάλας Μυήσεις γνώσεων, ἴδρυθησαν τὰ ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος Μαντεῖα καὶ Χρηστήρια.

Τὰ ὄνομαστότερα ἐκ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Μαντείων καὶ

1) Παυσανίου, VIII, 37, 3.

Χρηστηρίων, ώς γνωστόν, ἥσαν τὸ τῶν Δελφῶν, τὸ τῆς Δωδώνης, τὸ τοῦ Ἀμμινος, τὸ ἐν Ἀβαις τῆς Φωκίδος, τὸ ἐπὶ τοῦ δρους Πτώου παρὰ τὰς Θήβας, τὸ ἐν Ἰσμηνίῳ τῆς Βοιωτίας, τὸ ἐν Υσιαῖς πρὸς τὴν Ἀττικήν, τὸ ἐν Τεγύρᾳ, τὸ παρὰ τὰ Λευκτρα ἐν Εὐτρήσει, τὸ ἐν Οροβίαις τῆς Εὐβοίας, τὸ ἐν Λαρίσῃ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Ἀργούς, τὸ ἐν Ἀργείῳ εἰς τὸ Λύκαιον, τὸ ἐν Μικρῷ Ἀσίᾳ ἐν Διδύμοις πρὸς τὴν Μίλητον, τὸ ἐν Κλάρῳ τῆς Κολοφῶνος, τὸ ἐν Λέσβῳ τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ ἐν Γρυνείᾳ παρὰ τὴν Μυρίνην, τὸ ἐν Παττάροις τῆς Αυκίας, τὸ ἐν Κυανέαις πρὸς τὴν Τελμησσόν, τὸ ἐν Δήλῳ, τὸ ἐν Ἀβδήραις, τὸ ἐν Μάλῳ τῆς Κιλικίας, τὸ τοῦ Σαρπηδονίου Ἀπόλλωνος, τὸ ἐν Ιερῷ κώμῃ παρὰ τὸν Μαίανδρον ποταμόν, τὸ ἐν Υβλῃ τῆς Καρίας, τὸ ἐν Πέτραις τῆς Ἀχαΐας, τὸ τοῦ Ἐρμοῦ ἐν Φαραΐς τῆς Ἀχαΐας, τὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, τὸ τοῦ Πλούτωνος καὶ τῆς Κόρης παρὰ τὴν Νύσαν τῆς Καρίας, τὸ τῆς Ἀκραίας Ἡρας, τὸ τῆς Ἰνοῦς ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ Οἰτύλῳ, τὸ τοῦ Ἀμφιάραω ἐν Ὁρωπῷ καὶ παρὰ τὰς Θήβας, τὸ τοῦ Τροφωνίου τῆς Λεβαδείας, τὸ τοῦ Ἀμφιλόχου τῆς Κιλικίας, τὸ τῆς Πασιφάης, τὸ τοῦ Ἡρακλέους ἐν Βούρδοις τῆς Ἀχαΐας, τὸ παρὰ τῇ Ἀόρνῳ λίμνῃ τῆς Θεσπρωτίας, τὸ ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Προποντίδος, τὸ τοῦ Κάλχαντος ἐν Δαυνίᾳ, τὸ τοῦ Διὸς τῆς Ὄλυμπίας κ.λ.π.

* * *

Τὰ Μαντεῖα ταῦτα, περὶ ὧν ἔχομεν γράψει εἰδικὴν μελέτην, ἔχοησίμευον κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς καὶ ἴστορικοὺς χρόνους ὡς ἐκδηλώσεις τῆς πίστεως τὴν διποίαν εἶχον οἱ ἀρχαῖοι πρὸς τοὺς θεούς των, καὶ τῆς προφητικῆς αὐτῶν δυνάμεως, ἢν διποίαν ἀπεδείκνυν διὰ τῶν χρησμῶν, οὓς ἐπεκαλοῦντο πρὸς λύσιν τῶν παρουσιαζομένων ἐκάστοτε εἰς ἄτομα καὶ λαοὺς δυσκόλων προβλημάτων. Τὴν δὲ λύσιν αὐτῶν ἐπεξήτουν καταφεύγοντες εἰς τὰ Μντεῖα καὶ Χρηστήρια. Εὐνόητον, ὡς εἶναι ἄλλωστε γνωστόν, δτὶ αἱ ἀπαντήσεις τῶν Μαντείων ἥσαν πάντοτε σχεδὸν διφορούμεναι καὶ αἰνιγματώδεις οὔτως, ὥστε νὰ φαίνωνται δικαιούμεναι ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων. Ἐννοεῖται δτὶ μὲ τὰ Μαντεῖα ταῦτα ἥσαν στενῶς συνδεδεμέναι αἱ εἰς τὰ διάφορα μέρη μυστηριακαὶ ἐκδηλώσεις, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μερῶν ἀκόμη

έκείνων εἰς ἄ δὲν ἦσαν ἐκδήλως ἐγκατεστημένα τὰ Χρηστήρια. Καὶ οἱ σημαντικώτεροι τῶν τόπων τούτων ἦσαν ἡ Φιγάλια, ἡ Ἐρμιόνη, ἡ Κύπρος καὶ Ἰδίως ἡ Κορήτη.

Ἡ Φιγάλια, χάρις εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος, κατεῖχεν ἴδιαζουσαν ἐν Ἑλλάδι θέσιν. Οἰκοδομηθεὶς οὗτος ἐπὶ τοῦ ὅρους Κοτυλίου ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ παρὰ τὴν θέσιν Βᾶσσαι, ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν ὅλου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν παραδοσιν, ὁ θεὸς Ἀπόλλων εἶχεν ἔλθει τότε ὡς Ὅπερβόρειος (ὡς εἰς τὴν Δῆλον καὶ ἀλλαχοῦ) καὶ συνάμα Ἐπικούριος, διὰ νὰ σώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν τότε περιοχὴν τῆς Ὄλυμπίας ἐκ τοῦ λοιμοῦ, ὅστις καὶ τὰς Ἀθήνας, ὡς γνωστόν, διαρκοῦντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐμάστιξεν καὶ Ἰκτῖνος δὲ ρχιτέκτων τοῦ ἐν Φιγαλίᾳ ναοῦ, γεγονὼς τῇ ἥλικᾳ κατὰ Περικλέα, καὶ Ἀθηναῖς τὸν Παρθενῶνα καλούμενον κατασκευάσας¹⁾.

Εἰς δὲ τὴν Ἐρμιόνην ἦτο καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Θερμησίας Δήμητρος Ἡλίῳ ναὸς, καὶ ἄλσος Χάρισιν δὲ Σεραπίδι φοιδομηται καὶ Ἰσιδι^{*} καὶ περιβολος μεγάλων λιθων λογάδων είσιν· ἐντὸς δὲ αὐτῶν ἱερὰ δρῶσιν ἀπόρρητα Δήμητρος²⁾). Δηλαδή, καὶ ἐν Ἐρμιόνῃ ἐλειτούργουν ἀξιόλογα Μυστήρια.

Εἰς τὴν Κύπρον, καὶ δὴ εἰς τὴν Πάφον καὶ Ἀμαθοῦντα, ἐλαττοεύετο, κατὰ τοὺς Φοινικικοὺς καὶ Ἰστορικοὺς κυρίως χρόνους, ἡ Ἀφροδίτη, εἰσαχθείσης τῆς λατρείας αὐτῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Κινύρα³⁾), υἱοῦ τοῦ Σαυδάκου καὶ ἀπογόνου τοῦ Φαέθοντος, (δηλαδὴ ἐξ ἥλιολατρικῆς πηγῆς). Ο Κινύρας ἦτο δὲ οἰκιστὴς τῆς Πάφου καὶ ἰδρυτὴς τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Κινυραδῶν. Καὶ τοῦτον ἀναφέρων δὲ Πίνδαρος εἰς τὰ «Πύθια», ὀνομάζει ἀγαπητὸν τοῦ Ἀπόλλωνος⁴⁾), δὲ Ὁμηρος⁵⁾ ἐκφράζεται μετὰ σεβασμοῦ περὶ αὐτοῦ.

1) Παυσανίου VIII Cap. XLI—The British Museum, Elgin and Phigalian Marbles (London 1833).

2) Παυσανίου, II, XXIV.

3) Ἀπολλοδώρου, III, 14, 3.

4) Πινδάρου, Πυθ. II, 25—30 (Ἀθῆναι 1842, "Εκδ. Ν. Δούκα).

5) Ομήρου Ιλ. Λ. 20.

Απόρροια δὲ τῆς θρησκευτικῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης θεωροῦνται παρά τινων αἱ σημεριναὶ χριστιανικαὶ τελεταί, ὡς παρατηρεῖ ὁ Κύπριος συγγραφεὺς Κ. Καραμάνος, τελούμεναι, ὡς φαίνεται, κατὰ ἴδιαζοντα εἰς τοὺς Κυπρίους τύπον¹⁾.

Πλὴν τῆς Ἀφροδίτης ὅμως ἐλατρεύοντο καὶ ἄλλοι θεοὶ ἐν Κύπρῳ, καὶ ἴδιας ὁ Ζεύς, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἡρα, ὁ Ποσειδών, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Δημήτηρ, ὁ Ἔρμης, ὃς καὶ οἱ Αἰγυπτιακοὶ Ἰσις καὶ Ὀσιρις. Ἰδιαιτέρως ὅμως ὁ Ἀδωνις²⁾, μετὰ τοῦ ὅποίου κυρίως συνεδέοντο τὰ ἐκεῖ τελούμενα Μυστήρια, Ἀσσυριακῆς προελεύσεως, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Θεογονία τῶν Κυπρίων καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τοὺς θεοὺς λατρεῖαι ἥσαν ἀναμεμιγμέναι μὲν Ἑλληνικά, μὲν Φοινικικὰ καὶ Ἀσσυριακὰ δόγματα καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις.

Οὐ Φοινικικὸς περὶ τοῦ Ἀδώνιδος μῆνος ἔξεδηλοῦτο ὑπὸ τῶν Κυπρίων εἰς τὰς ἕορτὰς τῆς Ἀφροδίτης (³⁾ Αστάρτης) ὡς σύμβολον τῆς ζωογονήσεως τῆς Ἀνοίξεως⁴⁾, σχετικῶς μὲ τὸν Ἀττυν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὸν λατρευόμενον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Λίνον⁵⁾. Οὐ δὲ Ἀδωνις, ἐκτὸς τῆς Ἀφροδίτης, στενῶς συνδεδεμένος μὲ τὸν πολύμορφον θεὸν τῶν Ἀραμίων Βαάλ, τὸν Ἡλιον, τὸν Ἀρην καὶ τὴν Περσεφόνην, ἐθεωρεῖτο ταυτοχρόνως καὶ υἱὸς τοῦ Κινύρα, λησμονηθείσης σὺν τῷ χρόνῳ τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης καὶ μετονομασθείσης κατὰ τοὺς Ἰστορικοὺς χρόνους, μὲ τελείως διαφορετικὸν χαρακτῆρα, εἰς Πάνδημον. Τὰ δὲ ἐκ τοῦ Ἀδώνιδος προκύψαντα θρησκευτικὰ ἔθιμα ἥσαν τόσον πολλά, ὥστε καὶ εἰς δλας τὰς τότε Ἑλληνικὰς χώρας διεσώθησαν. Ἐδημιουργήθη μάλιστα καὶ ἴδιαιτέρα αἰρεσις, τῶν καλουμένων Ἀδωνιστῶν⁶⁾. Περὶ δὲ τῆς λατρείας αὐτοῦ καὶ τοῦ Λίνου, ἴδιας ὡς εἰς τὰς Ἀθήνας ἔξεδηλοῦτο, θὰ ὅμιλήσωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον.

1) Καραμάνου, Δημόσ. καὶ ἴδιωτικὸς βίος τῶν Κυπρίων (⁷⁾ Αθῆναι, Μ. Ε. Ἐγκυλ.).

2) Movers. Die Phönicier I, 191—233. (Bonn. u. Berl. 1840—1856), Θεοκρίτου Εἰδύλ. XV.

3) Greve. De Adonide, (Leipz. 1877).

4) Brugsch, Adonisklage und Linoslied. (Berl. 1852).

5) Πλάτωνος, Νόμ. VI, 106.

Περὶ τοῦ Ἱερέως Κινύρα, τοῦ εἰσαγαγόντος εἰς Κύπρον τὴν λατρείαν τοῦ Ἀδώνιδος καὶ τὰ σχετικὰ Μυστήρια καὶ ἴδρυσαντος τὸ Ἱερατικὸν τάγμα τῶν Κινυραδῶν, ἐγεννήθησαν πλεῖσται ὅσαι παραδόσεις, ἀναφερομένου συγχρόνως ὡς συναγωνιστοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, καθιερωτοῦ Ἰδίας θρησκείας καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις ὡς πλουσιωτάτουν¹⁾ καὶ ἐπομένως ὡς διαμένοντος τὸν πλοῦτον του πρὸς ἐπικράτησιν τῶν θρησκευτικῶν του ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων. Εἶδικῶς δὲ περὶ τῶν Μυστηρίων τοῦ Κινύρα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεωριῶν τοῦ Engel²⁾ ἔχει γράψει μελέτην καὶ ὁ ἡμέτερος ἰστοριοδίφης Διον. Π. Καλογερόπουλος³⁾.

**

Ἡ Κρήτη κατὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδον ὑπῆρξε κέντρον ὅχι μόνον μεγάλου πολιτισμοῦ, ὡς ἀπεκάλυψαν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ τῆς Κνωσοῦ, τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν ἄλλων Κρητικῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ κέντρον μεγάλων θρησκευτικῶν μεταβολῶν καὶ ἔξελίξεων.⁴⁾ Αν σκεφθῇ τις ὅτι ἡ Κρήτη ὑπῆρξε πατρὸς τοῦ Κρητογενοῦς Διός⁵⁾ καὶ ὅτι ὁ Μίνως ἐθεωρεῖτο υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ἀκόμη ὅτι ἐπὶ μακρὸν διετηρεῖτο εἰς τὴν Γόρτυνα ἡ πλάτανος ὑπὸ τὴν ὅποιαν ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τοῦ Διός μετὰ τῆς Εὐρωπῆς⁶⁾, δύναται νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἐδημιουργήθησαν καὶ θρησκευτικὰ τάγματα, ὡς τὰ τῶν Κουρήτων καὶ Κορυβάντων, διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θρησκευτικῆς λατρείας τοῦ Διός, τοῦ ὅποιου Ἱερεῖς κατ’ ἔξοχὴν ἐθεωροῦντο οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι, λαβόντες τὸ ἐπίθετον ἐκ τοῦ ὅρους τῆς Ἰδης, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἐθρυλλεῖτο ὅτι ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Ζεύς⁷⁾). Εἰς δὲ τὸ ἀντρον τῆς Ἰδης, ὃπου ἀνεκαλύφθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰώνος πολλὰ ἀφιερώματα καὶ σύμβολα τῆς λατρείας τοῦ Διός, ὃπου ὁ Μί-

1) Foucart, Des associations religieuses chez les Grecs. (Paris 1873).

2) Engel, Kypros. (Berlin. 1841).

3) Καλογερόπουλον, τὰ Μυστήρια τοῦ Κινύρα (Περιοδικὸν Πυθαγόρας, τόμ. 1923).

4) Διοδώρου, V. 70.—Θουκυδίδου I, 4.—Ἀριστοτέλους Πολιτ. II, 7, 2.

5) Preller, Griech. Myth. II, s. 116—117.—Maury, Histoire des Religions de la Grèce III. p. 280, 4. (Par. 1857—60).

6) Καλλιμάχου, "Υμν. Διός 8.—Ciceronis, De Nat. Deor. III. 21.

νως, κατὰ τὸν Πλάτωνα ¹⁾), ἐδιδάχθη τοὺς νόμους παρὰ τοῦ Διός, ἐτελοῦντο ἀναμφιβόλως καὶ τὰ σχετικὰ Μυστήρια.

Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν τελευταίων χρόνων ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς Κρήτης προκύπτουν ἵκανὰ τεκμήρια ὅτι αἱ πρῶται θεότητες τῆς Κρήτης ἦσαν ἥλιαι καὶ προήρχοντο ἐκ Βαβυλῶνος. Ἡ Ἀρτεμις ἡ Δίκτυννα, ἡ ἄλλως ὀνομαζομένη θεὰ τῶν Ὀφεων καὶ ἔκλαμβανομένη ὡς Ρέα ἡ Κυβέλη, δὲν εἶναι ἄλλη ἡ ἡ Βαβυλωνιακὴ Ἰστάρ ἡ Ἀστάρτη. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν σχετικῶν συμβόλων τὰ διοῖα ἀνεκαλύφθησαν ἐν Κρήτῃ, ὡς τῶν Διπλῶν Κεράτων καὶ τῶν Ὀφεων. Ὡς δὲ ἀναφέρει ὁ Διόδωρος : **Βριτόμαρτιν τὴν προσαγορευομένην Δίκτυνναν μυθολογοῦσι γενέσθαι μὲν ἐν Καινοῦ τῆς Κρήτης ἐκ Διδοῦ καὶ Κάρητης τῆς Εὐβούλου τοῦ γεννηθέντος ἐκ Δήμητρος· ταύτην δ' εὑρέτιν γενομένην δικτύων τῶν εἰς κυνηγίαν προσαγορευθῆναι Δίκτυνναν, καὶ τὰς μὲν διατριβὰς ποιήσασθαι μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀφ' ἣς αἰτίας ἐνίσους δοκεῖν τὴν αὐτὴν εἶναι Δίκτυννάν τε καὶ Ἀρτεμιν, ψυσίαις δὲ καὶ ναῶν κατασκευαῖς τετιμῆσθαι παρὰ τοῖς Κρητοῖς τὴν θεδν ταύτην· τοὺς δ' ἴστοροῦντας αὐτὴν ὠνομάσθαι Δίκτυνναν ἀπὸ τοῦ συμφυγεῖν εἰς ἀλιευτικὰ δίκτυα, διωκομένην ὑπὸ Μίνω . . . ²⁾).**

Οἱ Κρῆτες δῆμοι, ὑπὸ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀχαιῶν, ἐσυστηματοποίησαν τὰ σύμβολα τῆς λατρείας των, προσέδωκαν εἰς ταῦτα καλλιτεχνικωτέραν ἐκδήλωσιν καὶ διὰ τῆς ἐπαφῆς των καὶ συγκοινωνίας μὲ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἀνατολικοὺς λαοὺς τὰ διεμόρφωσαν ἐπὶ τὸ τελειότερον, ἀποδώσαντες εἰς αὐτὰ ἐντελῶς ἴδιορυθμον καρακτῆρα. Εἴναι ἀναντίορητον ὅτι ἐπὶ τοῦ Πυθαγόρου, ἦτοι περὶ τὴν ἔκτην ἐκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, τὰ Μυστήρια τῶν Ἰδαίων Δακτύλων προσέλαβον τὴν ἐπωνυμίαν «Μυστήρια τοῦ Μόργου», ὡς ἀναφέρει ὁ Πορφύριος ³⁾), δὲ Μόργος οὗτος ἦτο εἴς ἐκ τῶν Ἰδαίων Δακτύλων ⁴⁾). Ὅταν δὲ ὁ Πυθαγόρας μετέβη εἰς τὴν Κρήτην διὰ νὰ

1) Πλάτωνος, Μίνως.

2) Διοδώρου, V, 76.

3) Πορφύριος, Βίος Πυθαγ.

4) Διοδώρου, V. 64.

μυηθῆ, λέγει δὲ ἐν λόγῳ συγγραφεύς, εἰς τὰ Μυστήρια, ἀπεκαθάρθη εἰς τὴν παραλίαν τῆς Κρήτης, ἀφοῦ ἐνήστευσεν ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας, καὶ ἔπειτα μετέβη εἰς τὸ Ἱδαῖον Ἀντρον, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ Μύησις. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἦξει αὐτῶν τῶν Ἱδαίων Δακτύλων φαίνεται ἐδιδάχθη, ὅτε ὁ Ζεὺς δὲν εἶχεν ἀκόμη θεοποιηθῆ, ὅτι οὗτος ἦτος θνητός, πεισθεὶς περὶ τούτου ἐκ τοῦ ἐντὸς τοῦ Ἱδαίου Ἀντρού εὑρισκομένου τάφου του, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἔγραψε καὶ τὸ σχετικὸν ἐπίγραμμα «**Ωδε θανὼν κεῖται Ζάν, δν Δία πικλήσκουσιν**»¹⁾). Ταῦτα βεβαίως ἐπληροφορήθη παρὰ τῶν Μυστῶν τοῦ Μόδιγου καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακρὰς συζητήσεις παρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι τότε θεολόγων, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ ὁ ποιητὴς Καλλίμαχος, ὁ κατακρίνας τὸν Πυθαγόραν ἐπὶ ἀσεβείᾳ, ὡς τὸν Θεὸν Δία θνητὸν παρουσιάσαντα.

Πῶς ἐγένετο ἡ Μύησις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν γνωρίζομεν, καὶ ὅσα περὶ αὐτῶν ἔγραφησαν μέχρι τοῦδε εἶναι ἀπλαῖ εἰκασίαι, στηριζόμεναι εἰς αὐθαιρέτους καὶ ἀτελεῖς πληροφορίας τῶν ἀρχαίων, καὶ μάλιστα τῶν Ἀττικῶν συγγραφέων, τοὺς ὅποιους ορητῶς κατακρίνει ὁ Πλάτων διὰ τὰς μεροληπτικὰς περὶ Κρήτης γνώμας καὶ κρίσεις των. Τινὲς δμως φρονοῦσι, καὶ πολὺ εὐλόγως, ἐκ τοῦ εὐρεθέντος ἐντὸς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ μηκοῦ βωμοῦ μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ θρησκευτικῶν συμβόλων καὶ ἐκ τοῦ θαλάμου μετὰ τοῦ θεωρηθέντος ὡς θρόνου τοῦ Μίνωος ἑδωλίου, ὅτι ἐκεῖ ἐτελοῦντο Μυήσεις καὶ οἱ σχετικοὶ Καθαροὶ καὶ Ίσως, ὡς πολλοὶ πιστεύουσι, καὶ αὐτὸ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ ἦτο ναός.

Καὶ εἶναι πράγματι γνωστὸν ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἀνάκτορα κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν, πλὴν τῶν τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς Ἀνακτόρων τοῦ Ὁδυσσέως, τοῦ Ἀλκινόου, τοῦ Πριάμου καὶ βραδύτερον τῶν Βασιλείων τῆς Περσουπόλεως. Ο δὲ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ὁ τελευταῖος Μίνως ἔζησε τρεῖς γενεὰς πρὸ τῶν Τρωϊκῶν καὶ ὅτι ἡ Κρήτη εἶχε δίς μέχρι τότε ἐρημωθῆ κατοίκων διὰ λίμου καὶ λοιμοῦ : **εἰς τὴν Κρήτην ἐρημωθεῖσαν . . . τρίτη γενεῇ μετὰ Μίνων τελευτήσαντα**

1) Δ. Πουρῆ, Μελέτη (Περιοδ. Πυθαγόρας—Γνώμων, Δεκέμ. 1933).

γενέσθαι τὰ Τρωϊκά . . . τούτων (τῶν Κρητῶν) σφι ἀπονοστήσασι ἐκ Τροίης λιμόν τε καὶ λοιμὸν γενέσθαι καὶ αὐτοῖσι καὶ τοῖσι προβάτοισι, ἔστε τὸ δεύτερον ἐρημωθείσης Κρήτης μετὰ τῶν ὑπολοίπων τρέτους αὐτὴν νῦν νέμεσθαι Κρῆτας¹⁾).

Συνεπῶς, ὅλα τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ ὑπὸ τοῦ Evans καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν ὑπὸ τῶν Δωριέων διὰ πυρκαϊᾶς, ἐὰν τὰ ἐκλάβωμεν ὡς ἀληθῆ, θὰ συνέβησαν πρὸ τῆς ἐρημώσεως τῆς νήσου, διότι ἄλλως δὲν δύναται τις νὰ ἔννοήσῃ πρὸς ποίους ἐπολέμησαν οἱ Δωριεῖς καὶ διατὶ κατέστρεψαν τὰ Ἀνάκτορα ταῦτα.

Πιθανώτερον, λοιπόν, φαίνεται ὅτι ἦσαν ναοί, ἀφιερωμένοι εἰς θεότητας, αἱ δποῖαι ἔξωσθησαν τῆς νήσου κατὰ ἐποχὰς θρησκευτικῶν πολέμων, καὶ παρέμειναν ὡς ἔρείπια. Εἶναι δὲ κωμικὸν νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι εἰς μικρὸς πήλινος λουτήρ, εὑρεθεὶς ἐντὸς τοῦ δῆμου Ἀνακτόρου, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Evans ὡς λουτήρ τῆς βασιλίσσης, ἐνῷ φαίνεται κατάληλος μόνον διὰ παιδία ἡλικίας μέχρι δέκα ἑτῶν. Ἐκτὸς ἀν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ βασίλισσα τῆς Κρήτης, εἴτε Πασιφάη ἐλέγετο, εἴτε ἄλλως πως, ἦτο νάνος.

Τὰ δὲ λοιπὰ σύμβολα, τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κνωσοῦ καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Κρήτης, ὡς αἱ Στεναὶ Ζῶναι, ὁ Διπλοῦς Πέλεκυς καὶ τὰ σχετικὰ θήλεα εἰδώλια, σχετιζόμενα μὲ τὴν θρησκείαν τοῦ Λαβρανδέως Διός²⁾, τοῦ φέροντος εἰς τὴν χεῖρα ἀντὶ κεραυνοῦ τὸν Διπλοῦν Πέλεκυν, σχετίζονται μὲ τὴν λατρείαν τῆς Μικρασιατικῆς Κυβέλης καὶ τὰς παραδόσεις περὶ Ἀμαζόνων, αἱ δποῖαι δὲν εἶναι παράδοξον νὰ ἀπετέλουν θρησκευτικὰ τάγματα, ἀτινα διεξήγαγον θρησκευτικοὺς πολέμους πρὸς ἐπικράτησιν εἴτε τῆς λατρείας τῆς Κυβέλης καὶ Ἀστάρτης, εἴτε ἄλλων γυναικείων θεοτήτων. Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κρήτης ἀνευρέθησαν εἰδώλια γυναικείων θεοτήτων καὶ οὐχὶ ἀνδρῶν, τεκμήριον γάρ τι ἵσως δὲν εἶχεν ἀκόμη θεοποι-

1) Ἡροδότου, VII, 171.

2) Ἡροδότου, V, 119.—Στράβωνος IIIV, 659.

ηθῆ δ Ζεὺς καὶ ὅτι τὰ σχετικὰ Μυστήρια ἔδημιουργήθησαν μετὰ τὸν Μινωϊκὸν Πολιτισμόν, κατὰ τὸν ὅποιον κυρίως ἐφηρμόσθησαν οἱ περίφημοι νόμοι τοῦ Μίνωος, εἰς μὲν τὰς πόλεις ὑπὸ τοῦ Ραδαμάνθυος¹⁾, ὡς ἀναφέρει δὲ Πλάτων, εἰς δὲ τὴν ὑπαιθρον χώραν ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ Δαιδάλου Τάλω²⁾), γεγραμμένοι ἐπὶ χαλκίνων πλακῶν. Δὲν εἶναι παραδόξον ὑπὸ τῆς Νομολογίας τοῦ Μίνωος, τὴν ὅποιαν ἀτυχῶς δὲν γνωρίζομεν, διότι δὲν κατωρθώθη εἰσέτι ἡ ἔρμηνεία τῆς Μινωϊκῆς Γραφῆς, νὰ καθιερώθησαν καὶ τὰ σχετικὰ ἐν Κρήτῃ Μυστήρια.

* *

Καὶ οὕτω ἔμφανίζονται εἰς τὸν τότε ἀρχαῖον κόσμον τὰ ἔκασταχοῦ τελούμενα Μυστήρια, τὰ ὅποια ἔχοησίμευσαν τρόπον τινὰ ὡς πρωτοπορία διὰ τὰ μετὰ ταῦτα καθιερωθέντα μεγάλα.
°Ελευσίνια Μυστήρια.

III

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, τὰ ἀποτελέσαντα εἰς τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους τὴν κορωνίδα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ, διεμορφώθησαν, ὡς γνωστόν, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὅλιγον ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Χιλιετηρίδες δλόκληροι, εἰς τὰς δοποίας ἐνεφανίσθησαν οἱ μεγαλείτεροι παγκόσμιοι ἐκπαιδευταὶ καὶ μεγάλοι διδάσκαλοι, καθωδήγησαν δι’ ἀδύνου διδασκαλίας καὶ ἀρχῶν, στηριζομένων πάντοτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς φιλοσοφικῆς ἀρχῆς, δοποία εἶναι ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καταστήσαντες αὐτὸν πρόσφροδον ἵνα δεχθῇ εἰς ἓνα δλοκληρωτικὸν πλέον φιλοσοφικὸν πλαίσιον τὸ σπέρμα τῆς ἀπολύτου γνώσεως, ἀπὸ τὸ δοποῖον ἐβλάστησαν αἱ μέχρι τοῦδε μεγαλείτεραι γνωσταὶ διάνοιαι.

Καὶ τὸ ὅλον θρησκευτικὸν δημιούργημα τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ὡς συμφωνοῦσιν οἱ περισσότεροι τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὰ Μυστήρια τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ᾧτο κοινὸν μὲ τὸ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν. Κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ Michelet, συμβαίνει πάντοτε εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους λαούς, δεδομένου ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐναποθέτει ἀδιαλείπτως καὶ εἰς ἑκάστην στιγμὴν τὴν ψυχήν της εἰς μίαν βίβλον κοινήν, νὰ ἔχωσι τὰς ἀρχάς των κοινάς, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ ὑπέρτατον φῶς, ἀσχέτως ἀν ἐμφανίζωνται αὗται εἰς διατύπωσιν διάφορον —τοῦ ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ τοῦ ἄλλου—, συνίσταται ὅμως εἰς μίαν κοινήν καὶ ἀκρως ἐλευθέραν διατύπωσιν, ἀλλαχοῦ μὲν ὑπὸ μορφὴν μεγάλων ποιημάτων, ἀλλα-

χοῦ ὡς θρυλικαὶ παραδόσεις, . . . εἴτε ὑπὸ μορφὴν πυραμίδος, εἴτε ἀγάλματος κ.λ.π. Καὶ ἐνίοτε μία θεότης ἢ μία πόλις μᾶς ἀποκαλύπτουν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ βιβλία, δπως λόγου χάριν αὐτὸς οὗτος δ 'Ηρακλῆς ἀποτελεῖ μίαν ἰδέαν καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐν ποίημα συνθετώτερον, ἀφήνουσαι νὰ κλεισθῇ δλόκληρος ἢ Ἰλιὰς καὶ τὸ ὑψηλὸν Ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰς τὴν Παλλάδα Ἀθηνᾶν¹⁾).

Ἡ ἀποψίς ὅμως αὕτη τοῦ Michelet εἶναι ἐσφαλμένη κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ βιβλία καὶ τὰ ἔπη Ἕγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πόλεων καὶ τῶν μνημείων, καὶ ἐπομένως ἐὰν δι ἐνὸς βιβλίου δὲν ἀποκαλύπτεται πληρέστερον ἡ ἐποχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τὴν δποίαν ἀντιπροσωπεύει τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀντίληψις τοῦ συγγραφέως κρίνει τὰς ἀρχαίας πόλεις καὶ τὰ μνημεῖα ἀναλόγως τῶν γνώσεων τὰς δποίας ἔχει δ γράφων καὶ τῶν παραδόσεων αἱ δποίαι μέχρις αὐτοῦ διεσώθησαν. Διὰ τοῦτου ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ βιβλίον ἀποτελεῖ μόνον ἕνα σταθμὸν τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως, ἐνῷ ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς παρατείνεται, ἐφ' ὅσον ζῇ ἀναπτυσσομένη καὶ φιλοσοφικῶς τελειοποιουμένη ἡ ἀνθρωπότης ὀλόκληρος.

Συγκρίνοντες ἡμεῖς τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἀνατολικῶν Λαῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, παρατηροῦμεν ὅτι ἐνῷ οἱ ἀρχαῖοι Ἀνατολικοὶ λαοὶ ἐπιπολαίως ἀνεζήτουν τὴν εὔρεσιν τῆς ἀληθείας ἐντὸς τῶν στοιχείων καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ σύμπαντος καὶ διὰ συμβόλων προσεπάθουν νὰ ἀναπαραστήσουν ταύτην, οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες δὲν ἡρκέσθησαν ἀπλῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν φαινομένων φυσικῶν στοιχείων, ἀλλὰ προσεπάθησαν νὰ ἐμβαθύνουν καὶ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς δημιουργοῦ δυνάμεως ἡ δποία παρήγαγε ταῦτα, καὶ διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐθεσαν οὗτοι τὰς βάσεις τῆς Μεταφυσικῆς, τὰς δποίας δὲν περιεῖχε βεβαίως οὐδὲν βιβλίον μέχρις αὐτοῦ, καὶ ἀν τὰς διετύπωσαν διὰ βιβλίων ἢ ποιημάτων, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἐθεώρησαν ὡς τεραματίζομένην τὴν ἔρευναν πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τούναντίον ἐδωσαν τὰς ἀρχικὰς βάσεις.

1) Michelet, Bible de l'Humanité, I. (Paris 1864).

ἐπὶ τῶν ὄποιών ἐνόμιζον ὅτι στηριζομένη ἡ ἀνθρωπότης θὰ φθάσῃ εὐχολώτερον καὶ ταχύτερον πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν.

* *

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης ἔξεθέσαμεν συνοπτικῶς ποῖα ὑπῆρξαν εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς τὰ θρησκευτικά των Μυστήρια τὰ προηγηθέντα τῶν Ἐλευσινιακῶν. "Ηδη ἀρχόμενα τῆς προπαρασκευαστικῆς ἐρεύνης διὰ τὴν ἴδωσιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν Ἐλευσινιακῶν Μυστηρίων.

Κατὰ τὸ «Χρονικὸν τῆς Πάρου», τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια εἰσήχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1350 π. Χ. βασιλευοντος Αθηνῶν Πανδιονος. Άφου Δημητηρῷ αφικομενῇ εἰς Αθηνας καρπον εφυγενεν, και προσ αλλους επεμψε προβατη δια Τηριπτολεμου του Κελεου και Νεαιρας, ετη ΧΗΔΔΔΠ βασιλευοντος Αθηνησιν Ερεχθεως¹⁾.

'Ο δὲ Διόδωρος ἀναφέρει τὸν Ἐρεχθέα Αἰγύπτιον τὸ γένος δντα βασιλεῦσαι τῶν Ἀθηναίων, . . . γενομένων γαρ δμοιλογουμένως αὐχμῶν μεγάλων κατὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν οἰκουμένην πλὴν Αἰγύπτου διὰ τὴν ἴδιοτητα τῆς χώρας, καὶ φθιορᾶς ἐπιγενομένης τῶν τε καρπῶν καὶ πλήθουν ἀνθρώπων, ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἐρεχθέα κομίσαι διὰ τὴν συγγένειαν σίτου πλῆθος εἰς τὰς Ἀθήνας· ἀνδ' ὃν τοὺς εῦ παθόντας βασιλέα καταστῆσαι τὸν εὑεργέτην, τοῦτον δὲ παραλαβόντα τὴν ἡγεμονίαν καταδεῖξαι τὰς τελετὰς τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι καὶ τὰ μυστήρια ποιῆσαι, μετενεγκόντα τὸ περὶ τούτων νόμιμον ἐξ Αἰγύπτου. Τότε εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀττικὴν ἡ λατρεία τῆς Δήμητρος, ἀφοῦ ἐκόμισεν εἰς τὰς Ἀθήνας τοὺς ἐπωνύμους ταύτης καρπούς²⁾.

Καὶ πρῶτος δὲ Τριπτόλεμος ἔσπειρε τὸν πυρὸν καρπὸν εἰς τὸ Πεδίον τὸ Ράριον τῆς Ἐλευσίνος³⁾). Κατὰ Σουΐδαν δέ, δὲ Ρά-

1) Χρονικὸν τῆς Πάρου, 23 (Marburgi 1832).—Ovid. Metam. V, 342. De eius adventu Athenas vid. Apollod. I, 5. §. 1, et III, 14 §. 7, ibipue Heynium.

2) Διοδώρου, I. XXIX.

3) Παυσανίου I, 38.—Διοδώρου, V, 68.—Απολλοδώρου I, 5. §. 2.

ρος ἔσχεν υίδν Κελεδν, Κελεδς δέ, Τριπτόλεμον, δ δὲ Ράρος πλανωμένην τὴν Δήμητραν, καὶ ζητοῦσαν τὴν κόρην, ὑπεδέξατο ἐν τῷ οἴκῳ. ὑπὲρ τῆς ταύτης οὖν χάριτος ἡ Δημήτηρ τὸν ἀπόγονον Ράρον Τριπτόλεμον ἐδίδαξε τὴν τοῦ στοῦ γεωργίαν ¹⁾.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἐρεχθέως ἢ Ἐριχθονίου ὑπῆρξεν ἡ παλαιότερα καὶ σπουδαιότερα τῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐπικρατουσῶν, ἐγένετο δὲ ἀφορμὴ ὅπως μεταγενεστέρως δημιουργηθῶσιν ἀπειρίᾳ θρύλων περὶ αὐτῆν, μεταπλασθέντων διαφοροτρόπως ἀνὰ τοὺς αἰῶνας.

Ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφέρεται ὁ Ἐρεχθεὺς ὡς συνετὸς καὶ τρόφιμος τῆς Ἀθηνᾶς καὶ —ἀντιθέτως πρὸς τὸν Διόδωρον— αὐτόχθων ²⁾. Καὶ ὡς μὲν ἀγχίνους, ὑπ' Ἀθηνᾶς λέγεται τραφῆναι, ὡς δὲ αὐτόχθων, ὑπὸ γῆς γεννηθῆναι ³⁾.

Οἱ Ἐρεχθεὺς ἦτο δ πρῶτος ἴσχυρὸς βασιλεὺς τῆς Ἀττικῆς, ὁ πρῶτος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς θεράπων, ἡ δποία ἐδίδαξεν αὐτὸν νὰ ζευγνύῃ τὸν ἵππον εἰς τὰ ἄρματα, ὡς ἐμφαίνουν τὰ λείψανα τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος, ἀνατραφεὶς ὑπ' αὐτῆς ἐντὸς τοῦ παλαιοῦ ναοῦ της, τοῦ κατόπιν Ἐρεχθείου μετονομασθέντος ⁴⁾.

Οἱ δ' ἄρ' Ἀθήνας εἶχον, ἔνκτιμενον πτολεμόν.
δῆμον Ἐρεχθῆσ μεγαλήτορος, δν ποτ' Ἀθήνη
θρέψει Διδες θυγάτηρ—τέκει ζείδωρος ἄρουρα—
καδ δ' ἐν Ἀθήνης εῖσεν, ἐῷ ἐνὶ πίονι νηῷ·
ἐνθα δέ μιν ταύροισι καὶ ἀρνειοῖς ἐλάονται
κοῦροις Ἀθηναῖσιν περιτέλλομένων ἐνιαυτῶν ⁵⁾.

Λέγεται, ἀλληγορικῶς, περὶ αὐτοῦ ὅτι δὲν ἐγεννήθη ἐξ ἀν-

1) Σοντδα V.

2) Ὁμήρου Ιλιάς, B, 548.—Φιλοχόρου. Fr. 30.

3) Σχολ. Ὁμήρου Ιλιάδος, Joannes Müller (Ἀθῆναι 1841).

4) Maltese, Ein Wanderer auf der Akropolis, S. 26 (Athen 1931).—Dörpfeld, Der ursprüngliche Plan des Erechteion (Mitt. d. arch. Inst. Athen XXIX. 1904).—Jnwood, The Erechteion (London 1827).—Quast, Das Erechteion (Potsd. 1843).

5) Ὁμήρου, Ιλ. B. 546—551.

θρώπων, ἀλλ᾽ εἶχεν γονέας Ἡφαιστὸν καὶ Γῆν¹), ἐξ οὗ καὶ Ἐριχθόνιος²).

Στρέφεται δὲ περὶ τὸν Ἡφαιστό διάκληρος κοσμογονικὴ παράδοσις, καθ᾽ ἣν οὕτος παρεδόθη ὑπὸ τῆς μητρός του (Γῆς) εἰς τὴν Ἀθηνᾶν καὶ διὸ αὐτῆς κατόπιν ἐντὸς κύστεως εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ Κέκροπος, Πάνδροσον, Ἄγραυλον καὶ Ἔρσην, αἵτινες ὅμως, ἐκ περιεργείας ἀνοίξασαι τὴν κύστιν, εὗρον αὐτὸν περιτύλιγμένον ὑπὸ ὄφεως καὶ ἐκ τοῦ τρόμου των, πλὴν τῆς Πανδρόσου, παρεφρόνησαν καὶ ἐκρημνίσθησαν ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως. Δηλαδὴ εἰς τὸν θρῦλον τοῦ Ἡφαιστού εὑρέπομεν ἐπαναλαμβανόμενον, ὑπὸ ἀλλην μορφήν, τὸν ἐντὸς πυξίδος περιπλανηθέντα "Οσιριν τῶν Αἰγυπτίων καὶ σωθέντα ὑπὸ τῆς Ἰσιδος, ἐμφανιζομένης εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τῶν Ἀθηνῶν ὡς Πανδρόσου, εὑρούσης αὐτὸν περιτύλιγμένον διὰ τοῦ ὄφεως, παρουσιαζομένου ὡς Αἰγυπτιακοῦ συμβόλου αὐτοχθονίας καὶ σωφροσύνης. "Αν καὶ κατ᾽ ἀλλην κοσμογονικὴν παράδοσιν ἔπεσεν (ὡς διῆπετες ξόανον, δοκιμαστὸν ἦτο ἡ Ἀθηνᾶ) ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, συμμιγεῖς μετὰ τῆς Πανδρόσου καὶ δημιουργήσας τὸν πρῶτον ἀνθρώπον ἐπὶ τῆς γῆς, καίτοι ἐπικρατεστέρα εἶναι ἡ γνώμη δτὶ δ ὄφις συμβολίζει τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πίπτοντα κεραυνόν.

"Ορθότερον ὅμως εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν δτὶ δ Ἡφαιστεὺς ἥτο ἀπόγονος τῶν Καβείρων, διότι καὶ δ Ὁμηρος λέγει ἀλλαχοῦ ἐπὶ λέξει εἰς τὴν Ἰλιάδα:

*Δάρδανος αὖτε τέκεντον Ἐριχθόνιον βασιλῆα,
δος δὴ ἀφνειδτατος γένετο θυητῶν ἀνθρώπων³).*

ἄν καὶ δ Πλάτων καὶ δ Παυσανίας κάμνει τὴν διάκρισιν μεταξὺ Ἡφαιστούς καὶ Ἡφαιστονίου, συγχεομένου ὑπὸ ἀλλων πρὸς τὸν Ἡφαιστό⁴).

Καί, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀπολλοδώρου⁵), δ

1) Παυσανίου, Lib. I. Cap. II.

2) Ἀπολλοδώρου, III, 14.—Εὐριπίδου, Ιων 268.

3) Ὁμήρου Ἰλιάς, Υ. 219—220.

4) Πλάτωνος Κριτίας, σ. 110.

5) Σχολ. Ἀπολλοδώρου, I, 1913.

Δάρδανος, ὁ φερόμενος ὡς πατὴρ τοῦ Ἐρεχθέως, ἦτο εἰς τῶν Καβείρων, υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἡλέκτρας, θυγατρὸς τοῦ Ἀτλαντος. Ὁ Δάρδανος οὗτος, ἐκ Σαμοθράκης, ἢ κατ' ἄλλους ἐξ Ἀρκαδίας, ἥλθεν εἰς τὴν Φοινίκην, κατοικήσας τὴν μετὰ ταῦτα ὀνομασθεῖσαν Τρωάδα, οἰκήσας τὴν δμώνυμον αὐτῷ πόλιν Δάρδανον, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμεινε, νυμφευθεὶς τὴν θυγατρέα τοῦ Τεύκρου Βάτειαν καὶ γεννήσας ἐξ αὐτῆς τὸν Ἰλον καὶ τὸν Ἐριχθόνιον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρωτότοκος ἀδελφὸς τοῦ Ἐρεχθέως, ὁ Ἰλος, ἀπέθανεν ἀτεκνος, διεδέχθη αὐτὸς οὗτος ὁ Ἐρεχθεὺς τὴν βασιλείαν τῆς Τρωάδος, ὃν πλουσιώτατος κατὰ τὸν Ὄμηρον, ὡς ἔχων ἀκόμη καὶ τρισχιλίους ἵππους εἰς τὴν κατοχήν του.

**τοῦ τρισχίλιαι ἵπποι ἔλος κάτα βουκολέοντο,
θήλειαι, πώλοισιν ἀγαλμεναι ἀταλῆσι¹⁾.**

Ἐκ τοῦ Τρωὸς δέ, υἱοῦ τοῦ Ἐρεχθέως καὶ τῆς Ἀστυόχης, θυγατρὸς τοῦ Σιμόεντος, διαδεχθέντος εἰς τὴν βασιλείαν τὸν πατέρα του, ὡνομάσθησαν οἱ μετέπειτα ἔνδοξοι γενόμενοι Τρῶες. Ἡ δὲ πόλις Ἰλιον, ἐκ τοῦ Ἰλου, υἱοῦ τοῦ Τρώου καὶ τῆς Καλιόροχης, θυγατρὸς τοῦ Σκαμάνδρου, νικήσαντος εἰς ἀγῶνας, οὓς ἐτέλει ὁ βασιλεὺς τῆς Φρυγίας, καὶ διαταχθέντος ὑπὸ χρησμοῦ νὰ ἀκολουθήσῃ ποικίλην βοῦν καὶ νὰ κτίσῃ ὅπου αὗτῇ ἥθελε κλιμῆ πόλιν. Τοῦτο δὲ συνέβη εἰς τὸν λόφον τῆς Φρυγίας Ἀτην, ὅπου ὁ Ἰλος ἔκτισε τὸ Ἰλιον καὶ ναόν, ὅπου ἐφυλάσσετο τὸ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἀφιερωμένον παλλάδιον, ἀγαλμα ἐκ ἔιδουν, εἰσαχθείσης ὡς γνωστὸν τῆς τεχνικῆς τοῦ λίθου κατὰ τὸν δέκατον καὶ ἓνατον π. Χ. αἰώνα²⁾.

Ιστορία δὲ ἡ περὶ τοῦ παλλαδίου τοιή δε φέρεται· φασὶ γεννηθεῖσαν τὴν Ἀθηνᾶν παρὰ Τρίτωνι τρέφεσθαι, φ θυγάτηρ ἦν Παλλάς· ἀμφοτέρας δὲ ἀσκούσας τὰ κατὰ πόλεμον, εἰς φιλονεικίαν ποτὲ προελθεῖν· μελλούσης δὲ πλήττειν τῆς Παλλάδος, τὸν Δια φοβηθέντα τὴν αἰτεωθεῖσαν πεσεῖν. Ἀθηνᾶν δέ, περίλυπον ἐπ' αὐτῇ γενομένην, ἔδανον

1) Ὄμηρος Ἰλιάς, Υ, 221—222.

2) Μαλτέζου, 'Η Τέχνη στὸ πλαίσιο τοῦ Ιστορικοῦ 'Υλισμοῦ, σ. 9 ('Αθῆναι 1929).

έκεινης δμοιον κατασκευάσασαν, καὶ περιθεῖναι τοὺς στέρ-
νοις ἣν ἔδεισεν αγύλδα καὶ τιμῆν ἰδρυσαμένην παρὰ τῷ Διὶ
ὑστερον δὲ Ἡλέντρας κατὰ τὴν φυσικὴν τούτῳ προσσφυγού-
σης, διαδέιψαι μετ' "Ατης καὶ τὸ παλλάδιον τὴν Ἰλιάδα
χώραν· Ἰλιον δὲ τούτου ναὸν κατασκευάσαντα τιμᾶν" καὶ
περὶ μὲν παλλαδίου ταῦτα λέγεται¹⁾.

"Ο Ἐρεχθεύς, λοιπόν, οὗτος, βασιλεύοντος εἰς Ἀθήνας τοῦ
Κραναοῦ²⁾, κατέλαβε τὴν βασιλείαν, κομίσας τὴν λατρείαν τῆς
Ἀθηνᾶς καὶ ἀνεγείρας ναὸν πρὸς τιμήν της, ἴδρυσας μεταξὺ ἄλ-
λων καὶ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων.

* * *

Φαίνεται δμως ὅτι, ταυτοχρόνως μὲ τὸν Ἐρεχθέα, ἡ Ἀττικὴ
κατελήφθη καὶ ὑπὸ τοῦ Εὔμολπου, διότι ὁ Ἐρεχθεὺς ἦναγκάσθη
νὰ πολεμήσῃ τὸν Εὔμολπον καὶ νὰ συνθηκολογήσουν οἱ ἀπόγο-
νοί του κατόπιν μετὰ τῶν Εὔμολπιδῶν. Κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν
τοῦ Στράβωνος, τὴν Ἀττικὴν οἱ μετὰ Εὔμολπου Θεῷ καὶ ες
ξσχον³⁾.

"Ο Εὔμολπος φέρεται ὡς υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Χιό-
νης, θυγατρὸς τοῦ Βορέου⁴⁾). Καὶ οὕτως ἔξηγεῖται ἡ ὑπ' αὐτοῦ
εἰσδοχὴ τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἡ
γνωστὴ διευθέτησις τῆς ἔχθρας τῆς Ἀθηνᾶς, παράδοσις ἡτις
μᾶλλον ἥθελε νὰ συμβολίσῃ τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο ἀντιμα-
χομένων πρότερον ἐπιδρομέων τῆς Ἀττικῆς, Ἐρεχθειδῶν καὶ
Εὔμολπιδῶν⁵⁾. "Ος τὴν λερωσύνην Ποσειδῶνος εἶχε
καὶ ἐστὶν αὐτὴ ἡ καταγωγὴ τοῦ γένους τῶν λερασαμένων
τοῦ Ποσειδῶνος, κατὰ Λυκοῦργον⁶⁾.

"Αλλὰ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ Ποσειδῶν δὲν ἦτο Αἰγύπτιος

1) Ἀπολλοδώρου, βιβλιοθ. 3. 12. 3.

2) Παυσανίου, I, 2.

3) Στράβωνος, III, 321.—Picard. *Les luttes primitives d' Athènes et d' Eleusis.* (Revue Historique 1931).

4) Lobeck, *Aglaophamus*, σ. 207 καὶ ἐφ. (Königsb. 1829).

5) Ἀπολλοδώρου, III, 15, 1.

6) Leben der 10 Redner, Tom. IV. S. 382—384.—Ξενοφ. Συμπ. VII, 40.

θεὸς ὃς οἱ ἄλλοι, ἀλλά ὃς λέγουσι αὐτοὶ οἱ Αἰγύπτιοι, τοῦτον τὸν θεὸν παρὰ Λιβύων ἐπύθοντο εἶναι οὐδαμοὶ γὰρ ἀπὸ δοχῆς Ποσειδέωνος οὔνομα ἔκτηνται (οἱ Αἰγύπτιοι) εἰ μὴ Λιβυες, καὶ τιμέωσι τὸν θεὸν τοῦτον αἰεὶ¹⁾). Τοῦτο δῆμος δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ὅλη λατρεία τῶν Ἐλευσινιακῶν Μυστηρίων δὲν εἶχε τὴν Αἰγυπτιακὴν παράδοσιν, ἀλλ᾽ ἀπὸ ἐναντίας φαίνεται ὅτι εἶχε μορφωθῆ ὡς οὗτοι καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως ἀκόμη τοῦ Εὑμόλου εἰς Θράκην, ἀν καὶ πολλαὶ προσθῆκαι ἐπὶ τῆς αὐτῆς πάντοτε Αἰγυπτιακῆς παραδόσεως ἐγένοντο καὶ μεταγενεστέρως. Καὶ ἀφοῦ ἐπολέμησαν, ὃς ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης²⁾, ἐφονεύθη ὁ Εὔμολπος μετὰ τῶν υἱῶν του, κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου, Ἐρεχθεὺς ἐντηησεν Ἐλευσινίους μάχη, καὶ τὸν ἥγονόμενον ἀπέκτεινεν Ἰμμάραδον τὸν Εὑμόλπου³⁾), ἀν καὶ ἄλλοι παρεδέχοντο ὅτι ἐφονεύθη ὁ Ἐρεχθεὺς κατὰ τὴν μάχην καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Εὑμόλου Ἰμμάραδος, γεγονὸς ὅπερ ἦνάγκασε τοὺς δύο λαοὺς νὰ συνθηκολογήσωσιν. Ἐπικρατεστέρα εἶναι δῆμος ἡ παράδοσις, ὅτι μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἡ μὲν Ἐλευσίς ἔμεινε φόρον ὑποτελῆς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ δὲ Εὔμολπίδαι παρέμειναν ὡς Ἱεροφάνται τῶν Μεγάλων Μυστηρίων, ἀπολαμβάνοντες πολλῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων.

Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ποικιλίαν τῶν παραδόσεων, ἥτις δὲν σταματᾷ μέχρις ἐνὸς σημείου, ἀλλὰ ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ πλείστων δῆμων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος, οἵτινες δίδουσιν ἄλλας ἐκδοχὰς εἰς τὰ ὄνόματα τῶν διαφόρων ἥρωών ἀτινα ἀνεφέραμεν, καλοῦντες δὲ μὲν τὸ αὐτὸ δῆμομα τὴν μητέρα τοῦ Εὑμόλου, δὲ μίαν ἡ περισσοτέρας ἀπὸ τὰς ἔξ ἡ τρεῖς κόρας τοῦ Ἐρεχθεῶς⁴⁾ κ.λ.π., ὁ Grote ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι ἡ ποικιλία τῶν παραδόσεων τούτων ἦτο σκόπιμος. Διότι κατὰ τὴν ἴστορικὴν ἐποχὴν ἡ Ἀττική, ἀν κοὶ ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ βασίλεια καὶ

1) Ἡροδότου, II, 50.

2) Θουκυδίδου, II, 15.

3) Παυσανίου I, 5.

4) Σουΐδας καὶ Φώτιος: Παρθένοι.—Hipponact. Fragm. XXI. Welck ap. Athen. IX, p. 370.

δήμους, ἐν τούτοις ἦτο στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὰς Ἀθήνας, καὶ διὰ νὰ τηρῆται περισσότερον καὶ καλλίτερον ἡ πολιτικὴ ἐνότης τῆς Ἀττικῆς, διηρημένης εἰς Αὐτονομίας, ἐδημιουργήθη ἡ διανομὴ αὕτη τῶν θεοποιημένων ἡρώων, διὸ ὅν ἔκαστος δῆμος ἔκολακεύετο νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν ἔνδοξον συμβολὴν τῆς καταγωγῆς του. Ἐπειδὴ δὲ καθεὶς ἔξι αὐτῶν εἶχεν ἴδια του ἱερὰ καὶ ἴδιας θεότητας, ἀς ἐλάτρουεν εἰς τὴν στενὴν περιοχὴν του, ἐδημιουργήθησαν ἐπίτηδες ἐπώνυμοι θεοὶ καὶ ἡρωες, διὰ νὰ γίνεται οὗτω ἀφορμὴ διὰ τῆς λατρείας των νὰ ἔρχωνται οἱ κάτοικοι τῶν Δήμων εἰς στενωτέραν ἐπαφὴν πρὸς ἄλληλους καὶ ἴδιως μὲ τὰς Ἀθήνας¹⁾). Καὶ ἐκ τῶν ἔορτῶν τούτων, τὴν μεγαλειτέραν θέσιν κατεῖχον τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια Μυστήρια.

Τὸ αὐτὸ δὲ συνδετικὸν πνεῦμα μεταγενεστέρων ἐποχῶν γίνεται ἀκόμη αἰτίᾳ διὰ τὴν συμφιλίωσιν τῶν πρότερον ἐχθρικῶς διακειμένων πόλεων, εἰς τὴν σύναψιν βασιλικῶν γάμων μεταξὺ οἰκογενειῶν τῶν πρότερον πολεμίων βασιλέων.

Τὰ συμβάντα αὐτὰ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς, τὰ δποῖα ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ πολιτικῶν δεσμῶν τῶν διαφόρων Δήμων καὶ Βασιλείων, περιεγράφησαν ἴδιως ἀπὸ τὸν Ἑλλάνικον, τὸν Φιλόχορον καὶ μεταγενεστέρως ἀπὸ τὸν Εὐσέβιον.

* * *

Κατ' ἄλλην κατάταξιν, σχετικὴν τῆς προηγουγένης, δο "Ωγυγίος ἢ Ὡγύγης ἐβασύλευσεν 1020 ἔτη πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ἦτοι τῷ 1796 π. Χ.²⁾). **Ἐρμοῦ παῖδα είναι**³⁾), κατὰ τὸν Παυσανίαν, ἐμφαίνοντος οὗτω καὶ πάλιν τὴν Αἰγυπτιακὴν παράδοσιν.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐγένετο δο μέγας κατακλυσμὸς τοῦ Δευτεραίωνος, κατὰ τὸν δποῖον ἐπνίγησαν οἱ περισσότεροι κάτοικοι

1) Grote, Geschichte Griechenlands, I Band. S. 134—135 (155—156). (Berl. 1880).

2) Ἑλλανίκου Fr. 62.—Φιλοχόρου Fr. 8. ap. Εὐσεβίου, Εὐαγ. Προπ. X, 10 σ. 489.

3) Παυσανίου, I, XXXVIII. 7. καὶ IX, V. 1.

τῆς νῦν καλουμένης Στερεᾶς Ἐλλάδος. Μετὰ τὴν κατάπαυσίν του, ἀναφέρει δὲ Ἀπολλόδωρος ὅτι εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐνεφανίσθη διόπτης βασιλεὺς Κέκροψ, ὃνομασθείσης ὁλοκλήρου τῆς χώρας Κεκροπίας ἦξεν αὐτοῦ, ὃστις ἥτοι κατὰ τὸ ἡμισυ ἀνθρωπος καὶ κατὰ τὸ ἔτερον ἡμισυ ὄφις. Καὶ εἰς τὴν ἐποχήν του ἐγένετο δὲ συμβολικὸς ἀγὼν μεταξὺ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀκροπόλεως, ὃστις, ὡς ὑπονοεῖται, ὑπῆρχε δημιούργημα πολιτικῆς ἐμπνέυσεως, καταστάσης ἀλλωστε τῆς ἐλαίας, ἥν, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Ἐλλήνων—καὶ οὐχὶ τῶν Αἰγυπτίων—ἔφερον δὲ Ἀθηνᾶ, συμβόλου εἰρήνης, δημιουργηθέντος κατόπιν τοῦ Δωδεκαθέου¹⁾.

Κατὰ Σουΐδαν, δὲ Κέκρωψ, Αἰγύπτιος ὁν τὸ γένος, φησε στὰς Ἀθήνας, δῆταν καὶ Κεκροπίδαι οἱ Ἀθηναῖοι, ἢ οἱ τῆς Κεκροπίδος φυλῆς. Τινὲς δέ φασι τοῦτον καὶ διφυῆ γεγενησθαι, τὰ μὲν ἀνω, ἀνδρός, τὰ δὲ κάτω μέρη, γυναικός· οἱ δὲ θηρίους ἔτεροι δέ, διι τόνους ἔξευρε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἀπὸ ἀγριότητος εἰς ἡμερότητα ἥγαγεν· ἀλλοι δέ, διι τῶν ἀνδρῶν, ὡς ἔτυχε, μισγομένων ταῖς γυναιξὶ, καὶ ἐκ τούτων μὴ γινωσκομένου ἢ τοῦ πατρός παρὰ τοῦ παιδός, ἢ τοῦ παιδός παρὰ τοῦ πατρός, αὐτὸς νόμους θέμενος, ὥστε φανερῶς συγγίνεσθαι αὐταῖς, καὶ μιᾶς στοιχεῖν, καὶ σχεδὸν εὐδάν τὰς δύο φάσεις, τοῦ τε πατρός, καὶ τῆς μητρός, εἰκότως διφυῆς ἐκλήθη²⁾.

Κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου: σχεδὸν πάντα τὰ οὐνόματα τῶν θεῶν ἔξι Αἰγύπτιον ἐλήλυθεν εἰς τὴν Ἐλλάδα· διότι μὲν γάρ ἐκ τῶν βαρβάρων ἦκει, πυνθανόμενος, οὕτω εὐδίσκω ἐσν' δοκέω δὲ ὡν μάλιστα ἀπ' Αἰγύπτου ἀπίχθαι· διτι γάρ δὴ μὴ Ποσειδέωνος καὶ Διοσκούρων, ὡς καὶ προτερόν μοι ταῦτα εὑρηται, καὶ Ἡρης, καὶ Ἰστίης, καὶ Θέμιος, καὶ Χαρίτων, καὶ Νηρηΐδων, τῶν ἀλλων θεῶν Αἰγυπτίοισι αἰεὶ κοτε τὰ οὐνόματά ἔστι εν τῇ χώρῃ λέγω δὴ τὰ

1) Ἀπολλοδώρου, III, 14, 1.—Ἡροδότου VIII, 55.—Οβιδίου Μεταμορφ. VI, 72.—Ξενοφῶντος, Ἀπομν. III, 5. 10.—Παυσαν. I. 26, 4.

2) Σουΐδα, λ. Κέκροψ.

λέγουσι αὐτοὶ Αἰγύπτιοι· τῶν δὲ οὐ φασι θεῶν γινώσκειν τὰ οὐνόματα, οὗτοι δέ μοι δοκέουσι ὑπὸ Πελασγῶν δνομασθῆναι, πλὴν Ποσειδέωνος¹⁾.

Τὸ δὲ σύμπλεγμα τοῦ Τρισιουμάτου τέρατος, τοῦ εὑρεθέντος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ φυλασσομένου εἰς τὴν δευτέραν αἰθουσαν τοῦ Μουσείου της, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἀναπαράστασις τῆς διηγήσεως τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἀδιάφορον δὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων δύνομάζεται ὅλως αὐθαιρέτως Τυφών τὴν Νηρεὺς ἢ Τριτοπάτορες δαίμονες κ.λ.π.²⁾.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Κέκροπος, ἡ Ἀττικὴ ἡρημώθη δίς, ἀφ' ἐνδὸς μὲν ὑπὸ ἐπιδρομέων ἐκ Καρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν. Ὁ δὲ Κέκροψ διήρεσε τοὺς κατοίκους της εἰς δώδεκα Δήμους—Κεκροπίας, Τετραπόλεως, Ἐπακρίας, Δεκελείας, Ἐλευσῖνος, Ἀφιδνῶν, Θορικοῦ, Βραυρῶνος, Κυθήρων, Σφηττοῦ, Κηφισσοῦ καὶ Φαλήρου. **Πάλιν δ' υστερον εἰς μίαν πόλιν συναγαγεῖν λέγεται τὴν νῦν τοὺς δώδεκα Θησεύς³⁾.** Ἐπιθυμῶν δὲ δὲ Κέκροψ νὰ γνωρίζῃ ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, παρόγγειλε νὰ ρίψῃ ἔκαστος ἔνα λίθον εἰς ὕδωρισμένον μέρος, καὶ μετρηθέντων τῶν λίθων εὑρέθησαν ἐν δλωφεῖκοσι χιλιάδες⁴⁾.

Ο Κέκροψ ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν κόρην τοῦ Ἀκταίου, ὅστις, κατὰ τὸ «Χρονικὸν τῆς Πάρου», ἥτο αὐτόχθων, κατὰ δὲ τὴν ορήσιν τοῦ Παυσανίου βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν πρὸ τοῦ Κέκροπος, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὄποίου δλόκληρος ἡ περιοχὴ τῶν Ἀθηνῶν εἰχε μετονομασθῆ εἰς Ἀκταίαν⁵⁾). **Ἀκταίον λέγουσιν ἐν τῇ νῦν Ἀττικῇ βασιλεῦσαι πρῶτον ἀποδανόντος δὲ Ἀκταίον Κέ-**

1) Ἡροδότου, II, 50.

2) Malteso, Ein Wanderer auf der Akropolis, S. 30 (Athen 1931).

3) Φιλόχορος εἰς Στράβ., IX, 1.—Χρονικὸν τῆς Πάρου, σελὶς 19, Ad. v. 34. 35 (Ep. 21), (Marburgi 1832).

4) Grote, Geschichte Griechenlands, I, 136—137 (157—158).—Φιλόχορος εἰς Στράβωνα, IX, p. 397.

5) Στράβωνας, IX, 1, 18.—Πλίνιος IV, sect. 11.—Φιλόχορος εἰς Εὔσεβ. Εὐάγγ. Προπαρ. X, 10.—Χρονικὸν Πάρου V. 3. 4. 'Εποχ. I (1582 π. Χ.).

κροψ ἐνδέχεται τὴν ἀρχήν, θυγατρὶ συνοικῶν Ἀκταλού· καὶ οἱ γίγνονται θυγατέρες μὲν Ἔρση καὶ Ἀγλαυρος καὶ Πάνδροσος, νίδις δὲ Ἐρυσίχθων¹⁾.

Βλέπομεν ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐκδοχή, κατὰ τὴν δοπίαν αἱ μὲν Ἔρση, Ἀγλαυρος καὶ Πάνδροσος ἦσαν ἀδελφαὶ τοῦ Ἐρυσίχθονος—καὶ οὐχὶ τοῦ Ἐρεχθέως, ὡς ἄλλοι συγγραφεῖς συγχέουσι τοὺς δύο αὐτοὺς βασιλεῖς. Ὁ δὲ Κέροψ φέρεται ὡς αὐτόχθων²⁾.

Οἱ Ἐρυσίχθων, θανών, φαίνεται ὅτι δὲν ἀφῆκεν ἐπιγόνους, ἀλλὰ τὸν διεδέχθη εἰς τὴν βασιλείαν δὲ Κραναός, αὐτόχθων καὶ οὗτος, ἀπὸ τὸν δοπίον καὶ αἱ Ἀθῆναι κατόπιν Κραναοὶ ἐκλήθησαν³⁾). Κόρη τοῦ Κραναοῦ ὑπῆρξεν ἡ Ἀτθίς, καὶ **ἀπὸ ταύτης ὀνομάζουσιν Ἀττικὴν τὴν χώραν, πρότερον καλούμενην Ἀκταλαν**⁴⁾.

Τὸν Κραναὸν ἔξετό πισε τῆς ἀρχῆς δὲ Αμφικτύων, τὸν δοπίον ὅμως ὕστερον οἱ μετὰ τοῦ Ἐρεχθέως συνεπαναστατήσαντες ἔξεδίωξαν, κομίσαντες τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς⁵⁾). Οἱ δὲ Πανδίων, διάδοχος τοῦ Ἐρεχθέως, ἦτο υἱός του ἐκ τῆς νύμφης Πασιθέας καὶ κατὰ τὴν βασιλείαν του ἀφίχθη εἰς τὴν Ἀττικὴν δὲ Διόνυσος καὶ ἡ Δημήτηρ—κατὰ τὸ Χρονικὸν τῆς Πάρου⁶⁾—ἐγκατασταθείσης αὐτῆς εἰς Ἐλευσῖνα. Οἱ Πανδίων, νυμφευθεὶς κατόπιν τὴν νύμφην Ζευξίππην, ἀπέκτησε διδύμους μὲν υἱοὺς τὸν Ἐρεχθέα καὶ τὸν Βούτην, κόρας δὲ τὴν Πρόκνην καὶ τὴν Φιλομήλαν⁷⁾), αἴτινες, ὡσαύτως ὡς δὲ Βούτης, διεδραμάτισαν σημαντικὸν ρόλον,—ίδρυθέντος ἐξ αὐτοῦ δίλοκλήρου ιερατικοῦ τά-

1) Παυσανίου, I, 2. 5.—Φιλοχόρου, Σχόλ. 8. καὶ ἐφ.

2) Ιούλ. Ἀφρ. εἰς Εύσέβιον X, 9...—(486-488).—Παυσανίου VIII, 2, 2.—Οβιδίου, Μεταμ. II, 739.—Εύριπίδου, Ἰων. 269.

3) Ἡροδότου, VIII. 44.—Παυσανίου, II, 5, 3.

4) Παυσανίου I, 5, 3.

5) Ἀπολλοδώρου, III, 14, 6.—Παυσανίου, I, 26, 7.

6) Χρονικὸν Πάρου.

7) Ομήρου Οδύσσεια. Λ. 320.

γματος, τῶν Βουταδῶν ἢ Ἐτεοβουταδῶν¹⁾ , ἐνῷ ταῦτοχρόνως ὁ Ἐρεχθεὺς—ὅς υἱὸς τοῦ Πανδίωνος—διώκει τὰς Ἀθήνας ὡς βασιλεύς, ὡς ἥρως, ὡς υἱὸς τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, καταστὰς ὁ δημιουργὸς ὅλων τῶν μετέπειτα φανέντων οἰκιστῶν τῶν διαφόρων Ἐλληνικῶν τόπων, βασιλικῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, τῶν περισσοτέρων, ὡς γνωστόν, θεοποιηθέντων²⁾ .

Οὕτως ἔχουσιν ἐν περιλήψει τὰ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Ἐρεχθέως, ἔξελιχθέντος διὰ τῆς δράσεως Ἱδίως τῶν περὶ αὐτὸν εἰς Ἀττικὸν ἥρωα, βασιλέα καὶ γενάρχην.

* * *

Κατὰ τὸν δραματικὸν Χοίριλον,³⁾ συγγράψαντα τὰ περὶ Ἀλόπης, βασιλεὺς τῆς Ἐλευσῖνος ἥτο ὁ Ράρος, θεωρούμενος καὶ πατὴρ τοῦ Τριπτολέμου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὅλη δημιουργία τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων εἶναι ἔργον τόσον τῶν Ἐρεχθειδῶν, ὃσον καὶ τῶν Εὑμολπιδῶν, νομίζομεν ὅτι ἐφ' ὃσον ἀνεφέραμεν τὰ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἐρεχθειδῶν, καθαυτὸν ἥρωων τῆς Ἀττικῆς, πρέπει ἐκ παραλλήλου νὰ κάμωμεν μνείαν καὶ περὶ τῶν Ἐλευσινίων θεωρουμένων τοιούτων, ὃν ἡ ἀρχὴ ἀνάγεται εἰς τὸν Κραναόν, αὐτόχθονα βασιλέα τῆς Ἀττικῆς, ἐπὶ Δευκαλίωνος, πατρὸς τῆς Ἀτθίδος, ἔξωσθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀμφικτύονος, τὸν δποῖον, ὡς προείπομεν, ἔξεπόισε τῆς βασιλείας ὁ Ἐρεχθεύς. Ὁ Κραναὸς ἔσχεν υἱὸν τὸν Ράρον,⁴⁾ ὃ δὲ Ράρος, κατὰ Σουΐδαν, **ἔσχεν υἱὸν Κελεόν, Κελεὸς δὲ Τριπτόλεμον.**⁵⁾ Τὸ δὲ ἐκ τοῦ Ράρου ὄνομασθὲν **Ράριον πεδίον** ἥτο δυτικῶς τῆς πεδιάδος τῆς Ἐλευσίνος καὶ τοῦ Κορυδαλοῦ, πρὸς τὴν Μεγαρίδα. Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ

1) Ἀπολλοδώρου III, 14. 8.—Σοφοκλέους, Ἡλεκτρ. 170.—Αἰσχύλου, Συρπλ. 61.—Οβιδίου. Μεταμ. VI, 425—670.—Υγίν. μυθ. 45.—Λυκόφρ. 158.—Ἡσυχ. λ. Ἐρεχθεύς.

2) Ciceronis, de Natur. Deor. III. 19.—Φιλόχορος εἰς Σχολ. Οἰδίπ. ἐπὶ Κολωνῷ 100.—Ἀπολλοδώρου, III, 5. 4.—Ἡσυχίου λ. Ζεῦγος τριπάρθενον.—Εύριπίδου Ἐρεχθεὺς Σχολ. 3.—Ιων. 276.

3) Χοίριλος εἰς Παυσανίαν, I, 14.

4) Ομήρου Ιλίας Υ. 450.

5) Σουΐδα, in V.—Χρονικὸν Πάρου.

**Ιερὰ γῆ, διότι ἡ Αημήτηρ, ἀφικομένη, τὸν ἀπόγονον τοῦ Ρά-
ρου Τριπτόλεμον ἔδίδαξε τὴν τοῦ σίτου γεωργίαν.**

Μιμηταὶ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἥσαν οἱ ὅπαδοὶ τοῦ Δυσαύλου, ἀδελφοῦ τοῦ Κελεοῦ, ἐκβληθέντος ὑπὸ Ἰωνος τοῦ Ἀ-
θηναίου καὶ ἐγκατασταθέντος εἰς τὴν Φλιασίαν.¹⁾ Ἐτέλουν δὲ τὰ Μυστήρια τῶν οἱ Φλιάσιοι εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Κελεῶν, ἐκ τοῦ Κελεοῦ κληθεῖσαν οὕτω. Κατὰ τὸν Παυσανίαν, τῆς πόλεως (Φλιοῦντος) αἱ Κελεαὶ πέντε που σταδίους μάλιστα ἀπέχουσι· καὶ τῇ Δήμητρι ἐνταῦθα δι’ ἐνιαυτοῦ τετάρτου τὴν τελετὴν, καὶ οὐ κατὰ ἕτος ἄγουσιν, ίεροφάντης δὲ οὐκ ἐς τὸν βίον πάντα ἀποδέδεικται, κατὰ δὲ ἐκάστην τελετὴν ἄλλοτέ ἐστιν ἄλλος σφίσιν αἰρετός, λαμβάνων, ᾧν ἐθέλῃ, καὶ γυναῖκα, καὶ ταῦτα μὲν διάφορα τῶν ἐν Ἐλευσῖνι ὀνομάζουσι· τὰ δὲ ἐς αὐτὴν τὴν τελετὴν ἐκείνων ἐστὶν εἰς μίμησιν (δηλαδὴ τῶν Ἐλευσινίων) δμολογοῦσι δὲ καὶ αὐτοὶ μιμεῖσθαι Φλιάσιοι τὰ ἐν Ἐλευσῖνι δρῶμενα²⁾. Ωστε συμπεραίνομεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Παυσανίου, δτι τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια ἥσαν τὰ αὐτὰ περίπου τῶν Μυστηρίων τῶν Κελεῶν, ἀσφαλῶς ἀμφοτέρων τροποποιηθέντων κατόπιν ὑπὸ τῶν Αἴγυπτιακῶν παραδόσεων, τῶν Ὁρφικῶν καὶ τῶν Πυθαγορείων, εἰσαχθέντων ὑπὸ τοῦ Εὑ-
μόλπου, τῶν ὅπαδῶν του, καὶ βραδύτερον ὑπὸ τῶν συνεχιστῶν τοῦ ἔργου του ιερατικῶν ταγμάτων. Καὶ χρονολογικῶς, δὲ Εὔμολ-
πος, μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Δυσαύλου, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἐλευ-
σῖνα, ἐλθὼν ἐκ Θράκης καὶ λαβὼν μέρος εἰς τοὺς ἐναντίους του ἀγῶνας, καὶ κατόπιν εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Ἐρεχθέως.

Κατὰ δὲ τὸν Ἀκεσόδωρον, πέμπτον ἀπὸ τοῦ πρώτου Εὐ-
μόλπου εἶναι τὸν τὰς τελετὰς καταδείξαντα, γράφων οὕ-
τως. «Κατοικῆσαι δὲ τὴν Ἐλευσῖνα ἵστοροῦσι πρῶτον μὲν τοὺς αὐτόχθονας· εἶτα θρῆνας, τοὺς μετὰ Εὔμολπου παρα-
γένομένους, πρὸς βοήθειαν εἰς τὸν κατ’ Ἐρεχθέως πόλε-
μον». τινὲς δὲ φασὶ καὶ τὸν Εὔμολπον εὑρεῖν τὴν μύησιν,

1) Ἡροδότου, VII, 202—IX, 28.—Θουκυδίδου V, 57—VI, 105.—Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 8.—Πολυβίου, II, 14.—Στράβωνος VIII, 382.

2) Παυσανίου, Lib. II, VIV

*τὴν συντελουμένην κατ' ἐνιαυτὸν ἐν Ἐλευσῖνι Δήμητρι
καὶ κόρῃ¹⁾.*

Ἄντιμέτως δύμας πρὸς τὸν τὸν Ἀκεσόδωρον, δὲ Ἀνδροτίων λέγει ὅτι τὴν μύησιν δὲν εὑρεν αὐτὸς δὲ Εὔμολπος, ἀλλ' ἀπὸ τούτου Εὔμολπον πέμπτον γεγονότα. Εὔμολπον γὰρ γενέσθαι Κῆρυκα· τοῦ δὲ Ἀντίφημον τοῦ δὲ Μουσαῖον· τοῦ δὲ Εὔμολπον, τὸν καταδεξαντα τὴν μύησιν καὶ ἑροφάντην γεγονότα²⁾.

Οὕτω δίδομεν συνοπτικὴν εἰκόνα τῆς ἴστορίας τῶν πρώτων ηρώων καὶ κατόπιν θεοποιηθέντων βασιλέων τῆς Ἀττικῆς, οἵτινες ἔθεσαν πρῶτοι, ὡς γενάρχαι, ὡς ἀρχηγοὶ τῶν λαῶν των καὶ ὡς μεγάλοι ταῦτοχρόνως ἐκπαιδευταί, τὰς πρώτας θρησκευτικὰς βάσεις τῶν Ἑλλήνων, αἵτινες κατόπιν ἐσυστηματοποιήθησαν, ὡς τὰς παρουσιάζει δὲ Ἡσίοδος, καὶ ταῦτοχρόνως συνέβαλον εἰς τὸ νὰ ἰδρυθοῦν καὶ νὰ διαδοθοῦν εἰς τὴν Ἀττικὴν — ὑπὸ ἄλλην μοφὴν — τὰ Μυστήρια τῆς Θράκης, ἦτοι τὰ τοῦ Ὁρφέως, προπαρασκευάσαντα οὕτω τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια.

* * *

Εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ἵδιως ὡς ταῦτα ἐμφανίζονται εἰς τὴν κλασικὴν ἐποχήν, δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι, πλὴν τῶν Ὁρφικῶν, συνέτειναν κατὰ πολὺ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι. Καὶ τοῦτο τὸ συμπεραίνομεν ἐκ πολλῶν ἀποσπασμάτων τῶν Πυθαγορείων, ὃν ἐγένετο συχνὴ χρῆσις εἰς τὴν ὅλην τελετουργίαν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, μεμιγμένων μὲ παραδόσεις τῶν Ὁρφικῶν. “Οτι παλαιὸς δὲ λόγος, Ὁρφικὸς τε γὰρ καὶ Πυθαγόρειος, δέ πάλιν ἄγων τὰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνάγων, καὶ τοῦτο κύκλῳ πολλάκις³⁾. Ο δὲ Καλλίμαχος εἰς διασωθὲν ἐπίγραμμά του ἀναφέρει ὅτι τὴν Καβειρικὴν καταγωγὴν τῆς Δήμητρος, διαδοθείσης τῆς λατρείας της, πρὸ τῆς Ἐλευσῖνος εἰς τὸ Δίνδυμον.

1) Χρονικὸν τῆς Πάρου, σ. 14. (Marburgi 1832). — Ἀκεσόδωρος. εἰς Σχόλ. Σοφοκλ. Οἰδ. Κολ. (v 1051).

2) Χρον. Πάρ. Ad. v. 28. (Ep. 15).

3) Ὁρφικά, Σχ. ἀν. 24.

‘Ιερέη Δήμητρος ἐγώ ποτε, καὶ πάλιν Καβείρων,
ῶνερ, καὶ μετέπειτα Δινδυμῆνης,
ἡ γρῆγος γενόμην, ἡ νῦν κόνις ἥνο ***
πολλῶν προστασίη νεῶν γυναικῶν.
καὶ μοι τέκν’ ἐγένοντο δύ’ ἄρσενα, αἵπεμυσ’ ἔκεινων
εὐγήρως ἐνὶ χερσίν. Ἐρπε χαίρων ¹⁾).

Αἱ θεότητες καὶ οἱ ἥρωες, περὶ τὰς ὅποιας στρέφεται ἡ λειτουργία τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ἥσαν ἡ Δημήτηρ, ἡ Περσεφόνη καὶ ὁ Διόνυσος. Ἐξ αὐτῶν ἡ λατρεία τῆς Δήμητρος, μετενεχθεῖσα ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Ράρου, ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὴν ἀλληγορικὴν μορφὴν τῆς μητρὸς Γῆς, κομίζουσα τοὺς ἔξ αὐτῆς κληθέντας Δημητριακοὺς καρποὺς καὶ κυρίως τὸν σῖτον. Τὸ δόνομα αὐτῆς ἐτυμολογεῖτο ὑπὸ τῶν Σιωϊκῶν, ὡς ἀναφέρει ὁ Κικέρων, ἐκ τοῦ Γῆ μήτηρ: *Mater autem est a gerendis frugibus Ceres, tanquam Geres; casuque prima litera itidem immutata, ut a Graecis; nam ab illis quoque Δημήτηρ quasi Γημήτηρ, nominata est* ²⁾).

Κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον τὸν Σικελιώτην, ἐπικυροῦντος τὴν ἐτυμολογίαν, τὴν δὲ γῆν ὕσπερ ἀγγεῖον τι τῶν φυομένων ὑπολαμβάνοντας, μετέρα προσαγορεῦσαι. Καὶ τοὺς Ἐλληνας δὲ ταύτην παραπλησίως Δήμητρα καλεῖν, βραχὺ μετατεθεῖσης διὰ τὸν χρόνον τῆς λέξεως τὸ γάρ παλαιὸν δονομάζεσθαι γῆν μητέρα· καθάπερ καὶ τὸν Ὁρφέα προσμαρτυρεῖν, λέγοντα· *Γῆ μήτηρ πλουτοδότειρα* ³⁾.

Κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ταῦτα μὲν ὅμοια τοῖς ὑπὸ τῶν Σιωϊκῶν θεολογουμένοις ἔστι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὸ μὲν γόνιμον πνεῦμα καὶ τρόφιμον, Διόνυσον εἶναι λέγουσι· τὸ πληντικὸν δὲ καὶ Κέρεην, τὸ διαιρετικόν, ‘Ηρακλέα’ τὸ δὲ δεκτικόν, ‘Ἀμμωνα. Δήμητραν δὲ καὶ Κέρεην, τὸ διὰ τῆς γῆς

1) Καλλιμάχου, Ἐπιγράμ. 41.

2) Ciceronis De nat. Deor., II, 26.—Creuzer, Symbolik u. Mythologie, S. 858—857. (Leipz. 1822).

3) Διοδώρου. I, 12.—Ὁρφικά, Δήμητρος Ἐλευσινίας θυμ. στύρ. XL καὶ ἔφ.

καὶ τῶν καρπῶν διῆκον· Ποσειδῶνα δέ, τὸ διὰ τῆς θαλάττης¹⁾.

Ἐδόθη δέ, κατὰ τὴν παράδοσιν, μυστικιστικὸς χαρακτὴρ εἰς τὴν Δήμητραν, διότι περιέκλειεν εἰς τὸν ἀλληγορικὸν συμβολισμόν της τὰ μυστικὰ τῆς γῆς, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως γεωργικῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ θρησκευτικῆς, συνδυαζομένης τῆς λατρείας της μὲ τὸν Ἀδην, εἰς τοὺς κόλπους τοῦ δποίου πᾶσα θνητὴ φύσις, ἀποθνήσκουσα, καταλήγει. Δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ εἶχε καὶ αὕτη ὑπερβορείαν προέλευσιν, ὡς ὁ Ἀπόλλων, διότι, πλὴν τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, εἰς αἴτινα ἐγένετο ταῦτοχρόνως γνωστή, ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν Δωδώνην καὶ τὴν Φιγάλιαν τῆς Ἀρκαδίας, ἔχουσα τὸ σῶμα γυναικὸς καὶ χαίτην ὀλόγου εἰς τοὺς ὕμους, συμβολίζομένη εἰς ἔσσανον, κατασκευασθέντος πολὺ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Μίκωνος Αἰγινῆτου γλύπτου, Ὁνατᾶ, ἀγάλματος ἐκ χαλκοῦ. Σινεδέετο δὲ ἡ λατρεία τῆς Δήμητρος μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἵσως ἐξ αὐτῆς τῆς αἵτίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐώρταζον ταῦτοχρόνως μετὰ τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὴν ἐορτὴν τῶν Ποσειδωνίων, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἀθήναιος, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀπελλῆς εἶδεν εἰς τὰ Προσειδώνια τὴν Φρύνην ἐμπνευσθεὶς ἐξ αὐτῆς τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην. **Τῇ δὲ τῶν Ἐλευσινίων πανηγύρει καὶ τῇ τῶν Ποσειδωνίων ἐν δψει τῶν Πανελληνίων πάντων, ἀνέβαινε τῇ θαλάττῃ καὶ ἀπ' αὐτῆς Ἀπελλῆς τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην ἀνεγράψατο²⁾.**

Ο δὲ Παυσανίας, ἐξηγῶν τὴν ἀλληγορικὴν σχέσιν τῆς Δήμητρος μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, διότι ὡς γνωστὸν τίποτε δὲν δύναται νὰ βλαστήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ ὑδατος, ἀναφέρει εἰς τὰ «Ἀρκαδικὰ» τὰ ὅσα ἐπίστευον οἱ κάτοικοι τῆς Θελπούσιας, οἵτινες εἶχον καὶ *Ιερὸν Δήμητρον Ἐλευσινίας*³⁾. **Πλανωμένη τῇ Δήμητρι, ἥνικα τὴν παῖδα ἐξήτει, λέγουσιν ἐπεσθαὶ οἱ τὸν Ποσειδῶνα ἐπιθυμοῦντα αὐτῇ μιχθῆναι, καὶ ἐς ἵππον μεταβάλλουσαν δμοῦ ταῖς ἵπποις νέμεσθαι ταῖς Ογκείον⁴⁾.**

1) Πλούταρχου, Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσιριδος, 40.

2) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, XIII. Sect. 59 (591).

3.—4) Παυσανίου, Lib. XIII, Cap. XXV,

‘Ωνομάζετο δὲ ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων Δέσποινα¹⁾ καὶ ἐκ τοῦ λι-
μοῦ σώτειρα, διότι, ὅταν ἐπήρχετο καταστροφή τις εἰς τὴν γεωρ-
γίαν, αὐτὴ διὰ τῶν προϊόντων της ἐσωζε τὸν λαὸν τῆς πείνης.
Κατ’ ἄλλην ἔκδοχήν, Δέσποινα ἦτο ἡ Κόρη, διότι τεχθῆναι ὑπὸ
τῆς Δήμητρος οἱ Φιγαλιεῖς φασιν οὐχ ἵππον, ἀλλὰ τὴν Δέ-
σποιναν ἐπονομαξομένην ὑπὸ Ἀρκάδων· τὸ δὲ ἀπὸ τούτου
λέγουσι θυμῷ τε ἀμα ἐς τὸν Ποσειδῶνα αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῆς
Περσεφόνης τῇ ἀρπαγῇ πένθει χρωμένην, μέλαιναν ἐσθῆτα
ἔνδυναι, καὶ ἐς τὸ σπήλαιον τοῦτο (ἀντρον αὐτόδι ἰερὸν
Δήμητρος) ἐλθοῦσαν ἐπὶ χρόνον ἀπειλαὶ πολύν. Ὡς δὲ
ἐφθείρετο μὲν πάντα, ὅσα ἡ γῆ τρέφει, τὸ δὲ ἀνθρώπων
γένος καὶ ἐς πλέον ἀπώλλυτο ὑπὸ λιμοῦ, θεῶν μὲν ἀλλων
ἡπιστατο ἄρα οὐδεὶς, ἔνθα ἀπεκρύπτετο ἡ Δημήτηρ²⁾.

Ταῦτοχρόνως ἐλατρεύετο ἡ Δημήτηρ εἰς τὸ “Αργος, καλου-
μένη Πελασγίς, τὴν Κοήτην, τὴν Σικελίαν, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἴε-
ρὸν ἀδηφαγίας καὶ Σιτοῦς Δήμητρος ἄγαλμα³⁾), καὶ εἰς τὴν
Ἐρμιόνην, ὅπου ἐψαλλον εἰς αὐτὴν εἰς ὕμνον ἀσιγμον, ὡς φη-
σιν ‘Ηφακλείδης δ Ποντικός. οὗ ἐστὶν ἀρχή : Δάματρα μέλ-
πω τε Κλυμένοιο ἀλοχον⁴⁾’ Άλλαχοῦ δὲ ἀναφέρει ὅτι : Δᾶσος
δ Ἐρμιονεύς, ἐν τῷ εἰς τὴν Ἐρμιόνι Δήμητρᾳ ὕμνῳ λέ-
γει οὕτως:

**Δάματρα μέλπω Κόδαν τε Κλυμένοιο ἀλοχον Μελίθοιαν,
ὕμνων ἀνάγων Αἰολίδ' ἀμα βαρύβρομον ἀρμονίαν⁵⁾.**

Εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἐλατρεύετο ὑπὸ διάφορα ταῦτοχρό-
νως ἐπίθετα, ὃν τὰ πλουσιώτερα εἰς ποικιλίαν ἥσαν τὰ ἀναφε-
ρόμενα εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους, τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς.

* *

Μὲ τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος συνεδέετο, ὡς γνωστόν, καὶ
ἡ τοῦ Διονύσου, Ὁρφικῆς καταγωγῆς καὶ τούτου, ἐὰν λάβωμεν

1) Παυσανίου, Lib. VIII, Cap. XXXVII καὶ XXV.

2) Παυσανίου, Lib. VIII, Cap. XLII.

3) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, Lib. X, Sect. 9, 10 (416).

4) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, Lib. X, sect. 82, (455).

5) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, Lib. XIV. sect. 19 (624).

νπ' ὅψει τὴν τελευταίαν προέλευσίν του. Ἡτο δὲ ὁ μόνος θεὸς τῶν ἀρχαίων, ὃστις βραδύτερον συνεκέντρωσε τὸν μεγαλείτερον ἀριθμὸν εἰς συμβολισμούς, κλείων εἰς ἔαυτόν, ἐκτὸς τῆς θρησκείας, τὸν χορόν, τὴν μουσικήν, τὸ δράμα, τὴν τραγῳδίαν, τὴν κωμῳδίαν ²⁾, τὴν ποίησιν κ.λ.π. ¹⁾). Ἰσως διότι ᾧτο νεώτερος ὅλων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐνέκλειεν εἰς ἔαυτὸν κάθε τελευταίαν ἐκπολιτιστικὴν δημιουργίαν.

Εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐθεωρεῖτο υἱὸς τῆς Σεμέλης, ³⁾ συμβολιζούσης, ὡς ἄλλης Δήμητρος, τὴν γῆν, μετὰ τῆς δούλιας ὁ Ζεύς, ὑπὸ μιρρὴν χρυσῆς βροχῆς, ὡς μετὰ τῆς Δανάης, ἐγονιμοποίησε τὴν γέννησίν του. Ἡ πραγματικὴ ὅμως καταγωγὴ τοῦ Διονύσου εἶναι Αἰγυπτιακή. **Ἡμεῖς δ'** ἐπεὶ προειρήκαμεν ἐν τοῖς *Αἰγυπτιακοῖς* περὶ τῆς τοῦ Διονύσου γενέσεως καὶ τῶν αὐτοῦ πραχθέντων ἀκολούθως ταῖς ἐγχωρίοις ἴστορίαις, οἰκεῖον εἶναι διαλαμβάνομεν προσθεῖναι τὰ μυθολογούμενα περὶ τοῦ θεοῦ τούτου παρὰ τοῖς *"Ἐλλησι.* τῶν δὲ παλαιῶν μυθογράφων καὶ ποιητῶν περὶ Διονύσου γεγραφτῶν ἀλλήλοις δισυμφωνα καὶ πολλοὺς καὶ τερατώδεις λόγους καταβεβλημένων, δυσχερές ἔστιν ὑπὲρ τῆς γενέσεως τοῦ θεοῦ τούτου καὶ τῶν πρᾶξεων καθαρῶς εἰπεῖν· οἱ μὲν γὰρ *ἴστα Διόνυσον*, οἱ δὲ τρεῖς γεγονέναι παραδεδώκασιν, εἰσὶ δ' οἱ γένεσιν μὲν τούτου ἀνθρωπόμορφον μηδὲ γεγονέναι τὸ παράπαν διοφαινόμενοι, τὴν δὲ τοῦ οἴνου δόσιν Διόνυσον εἶναι νομίζοντες ⁴⁾.

Ὥονομάζετο Διόνυσος, διότι, γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Διός, ἀνετράφη εἰς τὴν Νῦσαν τῆς Ἀραβίας ὑπὸ τῶν Νυμφῶν καὶ τοῦ Σιληνοῦ, συνοδευόμενος κατόπιν εἰς τὰς εἰς τὴν Θράκην περιοδείας του ἀπὸ τὸν Πάνα, τοὺς Σατύρους καὶ τὰς Μαινάδας, πιράδοσις ἐμφαίνουσα τὴν ἀνάμιξιν τῆς Ὁρφικῆς παραδόσεως—Θρᾳκῆς καταγωγῆς, ὡς ἀνεφέραμεν καὶ προηγουμένως.

1) Χρονικὸν Πάρου, Ad, v. 54. (Ἐρ. 34).—Ἀθην. Δειπν. II. 11.

2) Διοδώρου, XV, 6.—Σουΐδας, εἰς: Φιλόξενον.

3) Ὁμήρου Ιλιάς, Ξ, 323.—Πανσανίου, II, 31.—Ἀπολλοδώρου, III, 4, 2.

4) Διοδώρου, III, 62.

Κατὰ νεωτέραν ἔξήγησιν, ή λέξις Νύσος συμαίνει υἱός, καὶ ἐπομένως Διόνυσος δηλοῖ υἱὸς τοῦ Διός. Διότι πράγματι ἡ θεογονία ἀναφέρει ὅτι ὁ Ζεὺς ἥγαπησε τὴν κόρην τοῦ Κάδμου Σεμέλην καὶ συνευρίσκετο μετ' αὐτῆς ἑκάστην νύκτα. Μαθοῦσα τοῦτο ἡ Ἡρα καὶ θέλουσα νὰ τὴν ἐκδικηθῇ, ἐνεφανίσθη πρὸς αὐτὴν ὡς γραῖα καὶ τὴν συνεβούλευσε νὰ ἀπαιτήσῃ ὅπως ὁ ἐραστής της ἐμφανισθῇ πρὸς αὐτὴν κατὰ τὴν θείαν του μορφήν. Τοῦτο καὶ ἔπραξεν ἡ Σεμέλη, καὶ καθ' ᾧ στιγμὴν ὁ Ζεὺς ἐνεφανίσθη πρὸς αὐτὴν ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, ἀπέθανεν αὐτῇ ἐκ τοῦ φόβου. Καὶ ὁ Ζεύς, παραλαβὼν τὸ ἔξ αὐτῆς γεννηθὲν ἔκείνην τὴν στιγμὴν ἔμβρυον, ἔθεσε τοῦτο ἐντὸς τοῦ μηροῦ του καὶ ὅταν ἐγεννήθη παρέδωσεν αὐτὸν εἰς τὰς Μαινάδας.

‘Υπὸ τὸ δόνομα Νῦσα ἐκαλοῦντο πολλαὶ Ἑλληνικαὶ κῶμαι καὶ πόλεις, τόσον εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Εὐβοιαν, τὴν Νάξον, τὴν Βοιωτίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Λυδίαν, Καρίαν, Καππαδοκίαν καὶ ἄλλαχοῦ, εἰς τὴν Φοινίκην καὶ Ἀραβίαν, μέχρι τῶν Ἰνδιῶν.

‘Ο Διόνυσος ἐλέγετο ἀκόμη καὶ Βάκχος καὶ Ιακχος, ἐκ τοῦ ἱαχή, λακχος, καὶ Βρόμιος ἐκ τοῦ βρόμου, σημαίνοντος τὸν κτύπον καὶ τὴν ταραχὴν ὑφ' ἣς κατελαμβάνετο ὡς θεὸς τοῦ οἴνου, ὑπενθυμίζων ταῦτοχρόνως τὴν παιδικήν του ἡλικίαν, καθ' ἣν ἀνετράφη εἰς τὰς πεδιάδας καὶ τοὺς λόφους καὶ ἐν γένει παντοῦ ὅπου φύεται ἡ ἀμπελος. Ἀναφέρεται ὅμως καὶ ὡς Ἀνθεύς, Φλοιός, Ἀνθιός καὶ Δενδρίτης, ὡς διὰ πᾶσαν ἀνοιξιν εὐχαριστούμενος. Τὸ δὲ ἐπίθετον Λυαῖος ἀπεδόθη εἰς αὐτόν, διότι διὰ τοῦ οἴνου ἔξελυε τὰ μέλη τῶν ἀνθρώπων. Καὶ Διμήτωρ, ὡς ἔχων δύο μητέρας, τὴν Σεμέλην καὶ τὸν Δία, ὅστις τὸν ἔφερεν ἐντὸς τοῦ μηροῦ του¹⁾.

‘Ο Διόδωρος δὲν παραδέχεται ὅτι αὐτὸς ἔφερε τὴν ἀμπελον, ἀλλ' ὅτι τὴν γῆν αὐτομάτως μετὰ τῶν ἀλλων φυτῶν ἐνεγκεῖν τὴν ἀμπελον καὶ οὐκ ἔξ ἀρχῆς ὑπό τινος εὑρετοῦ φυτευθῆναι...²⁾ Οὔτε ἀναφέρει Σεμέλην τὴν Δήμητραν, ὡς με-

1) Maury, Hist. des rel. de la Grèce I, 119 (1857 - 1860).—Le-normant, Revue Arch. p. 43. (1876).

2) Διοδώρου, III, 62.

ρικοὶ παραδέχονται, ἐκ τοῦ θεμέλη, ἦτοι θεμέλιον τοῦ κόσμου θεωρουμένην ὡς Γῆ, ἡ ἡγεθέμελον Γαῖαν καθ' Ὁμηρον . . ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ σεμνὴν εἶναι τῆς θεοῦ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τιμὴν. Ὄνομάζει δὲ ταύτην καὶ Θυώνην, ἀπὸ τῶν θυομένων αὐτῇ θυσιῶν¹⁾.

‘Ο Διόνυσος, ὁ νεώτερος νομιζόμενος ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν θεῶν, φαίνεται ὅτι ἀντιθέτως ἦτο ὁ ἀρχαιότερος, ταῦτις ζόμενος ὅχι μόνον μὲ τὸν Ἀδωνιν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Φρυγίας ἀλλὰ καὶ μὲ αὐτὸν ἀκόμη τὸν Σόμα, σύμβολον τοῦ χυμοῦ τῆς γῆς, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὰς Ἰνδικὰς Βέδας, καὶ ἀκόμη ὡς διαπιστώνουν οἱ μὲ τὰς ἀρχαιοτάτας θρησκείας ἀσχολούμενοι ἀνατολισταὶ ἰστοριοδῖφαι, ἀπαντᾶται καὶ ὡς δἰς γεγεννημένος ἐκ τοῦ μηροῦ τοῦ Ἰνδρα, ὡς καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν²⁾.

Δύο πόλεις διεξεδίκησαν τὴν εἰς αὐτὰς ἔμφανσιν τοῦ Διονύσου, αἱ Ἐλευθεραὶ καὶ ἡ Ἰκαρία. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἡ Ἰκαρία, διότι ἔξ αὐτῆς προηλθε καὶ ἡ παράδοσις ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰκαρίας, μεθύσας τοὺς ὑπηκόους του, ἐφονεύθη ὑπ’ αὐτῶν. Ἡ δὲ κόρη του Ἡριγόνη, ζητοῦσα τὸν πατέρα της, εὗρεν αὐτὸν ἐνταφιασμένον τῇ βοηθείᾳ τῆς κυνὸς αὐτῆς, καλούμενης Μαίρας. Ἀλλὰ τόση ἦτο ἡ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός της ἀπελπισία, ὥστε ἐκρεμάσθη. Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις, ἥτις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀπολλοδώρου³⁾, ἐγένετο ἀκόμη καὶ ἀφορμή, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε διαδοθῆ ὡς θρῦλος εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἀττικήν, εἰς τὸ νὰ γράψῃ καὶ ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Φρύνιχος τραγῳδίαν, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡριγόνη.

Κατὰ τὸν Νόννον, ⁴⁾ ἡ Ἡριγόνη εἶναι ἡ κατὰ τὸ ἔαρ γεννωμένη σταφυλή, Μαίρα δὲ—ὡς ἐκαλεῖτο ἡ κύων τῆς Ἡριγόνης—

1) Διοδώρου, III, 62.

2) Preller, Griech. Myth. I. S. 546—547. — Länglois, La divinité, védique appelée Soma, μελέτη εἰς τὸ Memoires de l'Academie des Inscriptions, τ. XVIII.—Kuhn, Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks S. 168, (Berl. 1859—86).

3) Ἀπολλοδώρου, III, 14.

4) Νόννος, Διονυσίου, V, 221.—Decharme, Μυθολογία ἀρχαίας Ἑλλάδος, σ. 417.

είναι ὁ λαμπρὸς καὶ σπινθηροβολῶν ἀστερισμὸς τοῦ κυνὸς ἢ Σείριος καλούμενος.

* * *

Ἐκ τοῦ θανάτου τῆς Ἡριγόνης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ἰκαρίην ν δόλοκληρος ἔορτή, ἀναμιμνήσκουσα τὸ θύλιβερδὸν αὐτὸν συμβάν, ὑπὸ τὸ ὄνομα **Αἴλωρα**. Κατὰ τὴν ἔορτὴν ταύτην, οἱ κάτοικοι ἐσυνήθιζον νὰ κρέμωνται ἀπὸ δένδρου αἰωρούμενοι —ἔξι οὖς καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἔορτῆς Αἴλωρα— εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τῆς Ἡριγόνης, ἥτις, μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ θανάτου τοῦ πατρός της, ἐκρεμάσθη.

Εἰς τὴν Ἀττικὴν δὲ ἔωρτάζοντο τὰ **Ασκώλια**¹⁾, κατὰ τὰ δῆποια οἱ χωρικοὶ ἔχόρευνον τὸν γνωστὸν χορόν, ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀσκωλιασμός, ἐπὶ ἀσκοῦ φουσκωμένου καὶ ἡλειμμένου ἔξωθεν δι' ἐλαίου, οὗτως ὥστε νὰ καθίσταται δύσκολος, ἀν δχι ἀδύνατος, ἥ ἐπ' αὐτοῦ ἀνάβασις. **Atque inter pocula laeti Mollibus in pratis unctos saluere per utres**, κατὰ τὸν Βιργίλιον²⁾. Ή δὲ ἔορτὴ ἐγένετο εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πατρός τῆς Ἡριγόνης Ἰκαρίου, διότι καὶ αὐτός, μεθύσας ὀλίγον πρὸ τοῦ θάνατου του, ἔχόρευσε δι' ἑνὸς ποδὸς ἐπὶ ἀσκοῦ ἐκ δέοματος τράγου πλήρους οἴνου καὶ δι' ἐλαίου ἡλειμμένου.

Κατὰ τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους ἐδημιουργήθησαν ἐν Ἀττικῇ τὰ Διονύσια, τὰ δῆποια προσεύκυνον, ἵδιως λόγῳ τῶν παραστάσεων αἴτινες ἐδίδοντο εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, τὸν περισσότερον ἐκ τῶν διαφόρων Δήμων πληθυσμόν. Κατὰ τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Ἀθηναίον, ἐτελεῖτο δόλοκληρος λιτανεία, κατὰ τὴν δῆποιαν τὸ πλῆθος ἡκολούθει, ἀκροάμενον γελωτοποιῶν καὶ μίμων, ἔτι δὲ καὶ ἀλλων τεχνιτῶν³⁾.

Οὐ καλῶς δὲ οἱ πλάττοντες καὶ γράφοντες τὸν Διβνυσσον, ἔτι δὲ οἱ ἀγοντες ἐπὶ τῆς ἀμάξης διὰ μέσης ἀγορᾶς οἰνωμένον. Ἐπιδείκνυνται γὰρ τοῖς θεαταῖς, διε τοῦ

1) Σχόλ. Ἀριστοφ. Πλούτος 1180.—Πλάτ. Συμπ.-Ἡσυχ., λ. ἀσκωλ.

2) Virg. II, 384.—389.—392.—Hermann, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten, II, 57, 10.—11 (Heidelberg. 1831).

3) Ἀθηναίον, Δειπνοσοφισταί, Lib. XI, sect. (464).

θεοῦ κρείττων ἔστιν δοίνος. Καίτοι γένος οὐδὲ ἄν, οἷμαι, ἀνθρώπος σπουδαῖος τοῦδε ὑπομένειν. Εἰ δέ διτὶ κατέδειξεν ἡμῖν τὸν οἶνον, διὰ τοῦτο ποιοῦσιν αὐτὸν οὐτως διακείμενον, δῆλον, διτὶ καὶ τὴν Δήμητραν θεράπουσαν ἢ ἐσθίουσαν ποιήσουσιν. Ἐπειὶ καὶ τὸν Αἰσχύλον ἔγδο φαίην ἄν τοῦτο διαμαρτάνειν πρῶτος γὰρ ἐκεῖνος, καὶ οὐχ, ὡς ἔνιοι φασιν, Εὐριπίδης εἰσάγει τοὺς περὶ τὸν Ἰάσονα μεθύοντας¹⁾.

Οὐ δὲ Φιλόχορος, περιγράφων τὴν ἑορτὴν τῶν Διονυσίων, λέγει διτὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς Διονυσιακοῖς ἀγῶσι, τὸ μὲν πρῶτον ἡριστικότες καὶ πεπωκότες ἐβάδιζον ἐπὶ τὴν θέαν, καὶ ἐστεφανωμένοι ἐθεώρουν, παρὰ δὲ τὸν ἀγῶνα πάντα οἶνος αὐτοῖς φυοχοεῖτο, καὶ τραγήματα παρεφέροντο, καὶ τοῖς χοροῖς ἐσιοῦσιν ἐνέχεον πίνειν, καὶ διηγωνισμένους διτὸν ἐξεπορεύοντο ἐνέχεον πάλιν²⁾ μαρτυρεῖν δὲ τούτοις καὶ Φερεκράτη τὸν κωμικόν, διτὶ μέχρι τῆς ἑαυτὸν ἥλικίας οὐκ ἀσίτους εἶναι τοὺς θεωροῦντας³⁾.

Ἄλλὰ παρὸν ὅλην τὴν ὁργιαστικὴν λειτουργίαν τῶν, τὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα τῶν Διονυσίων ὑπῆρξαν περισσότερον ἢ λαμπρά, διότι, ἐκτὸς τῆς ὠθήσεως ἦν ἔδωσαν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἐκτὸς τῆς ἀπολυτρώσεως ἦν ἔφερον εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας κόπωσιν τῶν τότε κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, ἐκτὸς τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας πρὸς τὰ τότε θρησκευτικὰ ἴδεωδη, ὡς ταῦτα εἴχον διαμορφωθῆν ὑπὸ τῶν Θρακῶν, ἔγιναν ἀκόμη καὶ αἰτία νὰ δημιουργηθῇ τὸ Δρᾶμα ὑπὸ τοῦ Θέσπιδος⁴⁾ —ἄν καὶ δὶς Πλάτων ἀναφέρει εἰς τὸν διάλογον περὶ Μίνωος ἢ Νόμων, διτὶ τὸ Δρᾶμα ὑπῆρχεν εἰς τὴν Κρήτην πολὺ πρότερον τοῦ Θέσπιδος καὶ Μενάνδρου—, τὸ διποῖον, μετὰ τὴν δημιουργίαν τῶν Μυστηρίων, —ἄτινα κατὰ τὸν Βολταῖρον ἥμποδισαν τὸν ἀνθρώ-

1.—2) Ἀθηναῖον, Δειπνοσοφισταί, Lib. X, sect. 33.

3) Μαλτέζου, Ἡ Τέχνη, στὸ πλαίσιο τοῦ Ἰστορικοῦ Ὑλισμοῦ, σ. 32.
—Strack, Das altgriechische Theatergebäude (Potsd. 1843).—Müller, Griechische Bühnenaltermümer (Freib. 1886).—Opitz, Das Theaterwesen der Griechen und Römer (Leipz. 1889).

πον ἀπὸ τοῦ νὰ φθάσῃ εἰς πλήρη ἀποκτήνωσιν ἐντὸς τοῦ χάους τῶν κοινωνικῶν προλήψεων — ἀπετέλεσε τὸν ὑψιστὸν ἐκπολιτιστικὸν παράγοντα, βασιζόμενον πάντοτε ἐπὶ ἡθικῶν βάσεων καὶ οὐχὶ πρὸς τέρψιν τοῦ ἀκροατηρίου λειτουργοῦν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἡθοποιεῖν καὶ ψυχικὴν αὐτοῦ ἀνάπλασιν, καίτοι δὲν ἀποκλείεται ἡ ἰδέα ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ Θεάτρου ἦτο ἐν ἀρχῇ θρησκευτικός. Διότι ἔκτὸς τοῦ ὅτι εἰς τὰ θέατρα δὲν ἐπαίχοντο τὰ ἔργα τῶν μεγάλων μυστῶν τῆς τέχνης, κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, ἀλλ᾽ ἐδιδάσκοντο καὶ μάλιστα ὑπ' αὐτῶν τῶν ποιητῶν, ὁ θεατὴς ἔβλεπεν ἀκόμη, εἰς τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἐσπέρας ὑποχρεωτικῶς εἰς τοὺς πολίτας ἐπιβληθεῖσαν παρακολούθησιν των, τὸ καλὸν πάντοτε ἀμειβόμενον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ κακόν, τὸ ὄποιον πάντοτε ἐτιμωρεῖτο, τόσον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, μὴ ἀνεχομένων τὴν τέλεσιν τῆς ἀδικίας, ὃσον καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν, καίτοι τινὲς ἐκ τῶν τραγῳδῶν ἐπρέσβευνον τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ πεπρωμένον ἐκανόντες τὰς τύχας ὅχι μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν θεῶν.

Τὰ Διονύσια, τελούμενα εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἐλάμβανον χώραν μόνον εἰς ἀγροὺς καὶ ἐλέγοντο **Θεοίνια**, ἐκ τοῦ θεῶν καὶ οἴνου, μετονομασθέντα βραδύτερον εἰς **μυκρὰ Διονύσια**, καὶ ἐτελοῦντο τὴν ἀνοιξιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μεγάλα, τὰ τελούμενα τὸν χειμῶνα εἰς τὰς πόλεις.

Οἱ Διόνυσος ἐλέγετο καὶ **Δήναιος** (ἐκ τοῦ λήνου), οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἴδούσει καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Ληναίου Διονύσου ἱερόν, εἰς τὴν ἄγνωστον ποῦ κειμένην συνοικίαν **Διμναῖ** — ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὑρίσκετο παρὰ τὸν Ἰλισσόν. Ἐτέλουν δὲ καὶ τὴν ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ἀναφερομένην ἕορτὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Λήνου, περὶ τῆς διοίας ὁ Φανόδημος ἀναφέρει: **Μας πρὸς τῷ ιερῷ τοῦ ἐν Διμναῖς Διονύσου τὸ γλεῦκος φέροντας τοὺς Ἀθηναῖους ἐκ τῶν πιθῶν τῷ θεῷ κυρνᾶναι, εἰδὼς αὐτοῖς προσφέρεσθαι·** διθέν καὶ **Διμναῖον κληθῆναι τὸν Διόνυσον**, διτερό δυνομασθῆναι τὰς πηγὰς **Νύμφας**, καὶ τιθῆναι τοῦ **Διονύσου**, διτερό οἶνον αὐξάνει τὸ ὕδωρ κιρράμενον. **Ησθεντες οὖν τῇ κράσει, ἐν φόδαῖς ἔμελπον τὸν Διόνυσον, χορεύ-**

οντες καὶ ἀνακαλοῦντες Εὐανθῆ, καὶ Διθύραμβον, καὶ Βακχευτὰν καὶ Βρόμιον¹⁾.

Άλλος ύπηρχε καὶ ἄλλος Λίνος, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς νύμφης Ψαμάθης, ἐξ οὗ ὁνωμάσθη ἀρχαιότατόν τι εἶδος φόδης — τὸ δποῖον ἀναφέρει ὁ Στοβαῖος — καὶ ἡ δποία, θρηνητικοῦ χαρακτῆρος, προσετέθη βραδύτερον εἰς τὰ τελούμενα Διονύσια. Διότι εἰς τοὺς ἀγροὺς συνέβαινε πολλάκις νὰ ἀποθνήσκῃ τις, εἴτε πνιγόμενος εἰς ὕδωρ λίμνης, εἴτε σπαρασσόμενος ὑπὸ ἀγρίων θηρίων, δπότε, θρηνοῦντες αὐτὸν κατὰ τὰ ἐπικρατοῦντα ἔθιμα, ἀνέφερον τὸ θρηνῶδες ἄσμα τοῦ Λίνου, δστις, ἐξ εὐγενοῦς αἵματος, κατὰ τὴν παιδάδοσιν τῶν Ἀργείων, κατεσπαράχθη ὑπὸ λυσσώντων κυνῶν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητός του. Καὶ οὕτω ἴδρυθη καὶ ἡ **κυνοφόντις ἔορτή**, καθ' ᾧ εἰς τὸ "Ἀργος ἐσύνηθιζον οἱ ποιμένες νὰ φονεύωσι κύνας.

Ο "Ομηρος ἀναφέρει τὸ θρηνητικὸν τοῦτο ἄσμα καὶ ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Σοφοκλῆς καὶ ἄλλοι, καλοῦντες τοῦτο **Αἴλινον καὶ Οἰτόλινον**²⁾.

Ο δὲ Ἡσίοδος, κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, ὑποστηρίζει τὴν ὑπαρξίαν τοῦ Λίνου, δνομάζων αὐτὸν **κιθαριστὴν καὶ παντοῖας σοφίας δεδακόντα** καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς νύμφης Οὐρανίας³⁾.

Οὐρανίη δ' ἀρ' ἔτικτε Λίνον πολυήρατον υἱόν,
δν δή, δσοι βροτοί εἰσιν ἀσιδοί καὶ κιθαρισταί,
πάντες μὲν θρηνεῦσιν ἐν εἴλαπιναις τε χοροῖς τε,
ἀρχόμενοι δὲ Λίνον καὶ λήγοντες κελέουσιν⁴⁾.

*

"Άλλη ἔορτή, σχετικὴ μὲ τὰ ^{*}Ἐλευσίνια, ἥσαν τὰ **Θεσμοφόδ-**

1) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, Lib. XI, sect. 18 (464).

2) Όμηρον, Ἰλιάς, Σ. 569.— Σοφοκλέους, Αἴας 627.— Αἰσχύλου, Ἀγαμέμνων, 115, 131, 148.— Müller, Ἰστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, I, σ. 20 ('Αθῆναι 1884).— Ambrosch, diss. inaug. de Lino. (Berl. 1829).— Bode, De Orpheo σελ. 97 (Gött. 1824).— Welcker, Über den Linos (Schulz. 1830). Εὑταθ. σ. 1163 (Fr, 1 ed Gaisford. 97 Götl.).

3) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς, I, 4. 25.

4) Ἡσιόδον, ἐξ ἀδήλων Ἐπῶν, Frag. 192)211.— Schol. Townl. Hom. Σ. 570, unde sua Eustathius Hom. 1163, 62.

ρια, τελούμενα ὑπὸ τῶν γυναικῶν, πρὸς τιμὴν τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρος. Ἀπέβλεπον δὲ εἰς τὴν διὰ τῆς βοηθείας τῆς θεᾶς ἀπόκτησιν ὑγιῶν παίδων. Ὡνομάζετο Θεσμοφόρος, διότι εἰς αὐτὴν ἀπεδίδετο ἡ ἔδρυσις τῶν θεσμῶν καὶ ἡ κοινωνικὴ τάξις, ἡ βασιζομένη κυρίως ἐπὶ τῆς οἰκογενείας. Περὶ τῆς ἕορτῆς δὲ αὐτῆς ἔχει γράψει ὁ Ἀριστοφάνης τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Θεσμοφοριάζουσαι» γνωστὸν ἔργον, καὶ ὁ Καλλίμαχος, σωθέντων ὥρισμάνων ἀποσπασμάτων εἰς ὅμινους.

* * *

Ἡ σπουδαιοτέρα ὅμως καὶ καθαρώς Ἀθηναϊκὴ ἕορτὴ ἦτο ἡ τῶν **Παναθηναίων**, εἰσαχθεῖσα, ὡς προείπομεν, ὑπὸ τοῦ Ἐρεγχθέως¹⁾, ἀλλὰ καθιερωθεῖσα κυρίως ὑπὸ τοῦ Θησέως, μετὰ τὴν ὑπὸ αὐτοῦ γενομένην πολιτικὴν ἔνωσιν τῶν Δήμων τῆς Ἀττικῆς²⁾. **Καταλύσας τὰ παρ’ ἑκάστης πρυτανεῖα καὶ βουλευτήρια καὶ ἀρχάς, ἐν δὲ ποιήσας ἀπασι κοινὸν ἐνταῦθα πρυτανεῖον καὶ βουλευτήριον δπον νῦν ἔδρυται τὸ δστυ, τήν τε πόλιν Ἀθήνας προσηγόρευσε καὶ Παναθήναια θυσίαν ἐποίησε κοινήν**³⁾.

Ο Παυσανίας ὑποστηρίζει ὅτι πρότερον ἐλέγοντο **Ἀθήναια** καὶ κατόπιν μετωνυμάσθησαν εἰς Παναθήναια, τούτῳ τῷ ἀγῶνι **Ἀθήναια δημοτα ἦν, Παναθήναια δὲ αἱληθῆναι ἐπὶ Θησέως, ὅτι ὑπὸ Ἀθηναίων ἐτέθη συνειλεγμένων εἰς μίαν ἀπάντων πόλιν**⁴⁾.

Ἄπὸ Πεισιστράτου ὅμως καὶ ἐντεῦθεν καθιερώθησαν τὰ Μεγάλα Παναθήναια, κατὰ τὸ τρίτον ἔτος ἑκάστης Ὁλυμπιάδος καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ μηνὸς Ἐκατομβαιῶνος (*Ιούλιος*)⁵⁾. Κατὰ ταύ-

1) Χρονικὸν Πάρον.— Διοδώρου, I, XXIX.

2) Ἀπολλοδώρου, III, 14, 6 — Σουΐδα, λ. Παναθήναια — Hgin. Astron. II, 13. — Malteso, Ein Wanderer auf der Akropolis, S. 4. (Athen 1931).

3) Πλουτάρχου, Θησεὺς XXIV.

4) Παυσανίου, VIII, 2.

5) Schömann, Handbuch der griechischen Altertümer, II, 467. (Berl. 1873).— Flach, Peistratos und seine literarische Tätigkeit. (Tüb. 1885),— Hermann, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten, II, 54. (Freib. 1882)

την δὲ τὴν ἑορτὴν ἀντικαθίστατο ὁ πέπλος τῆς Ἀθηνᾶς διὰ νέου τοιούτου ¹⁾ καὶ συγχρόνως ὑπενθυμίζοντο διάφορα σημαντικὰ γεγονότα λαβόντα χώραν εἰς παλαιοτέρας ἐποχάς ^{2).}

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων ἐτελοῦντο καὶ διάφορα ἀγωνίσματα ἐκ μέρους τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δέκα φυλῶν, ὑπομιμήσκοντα διάφορα ἴστορικὰ γεγονότα προγενεστέρων χρόνων, ὡς αἱ πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης τοῦ Ἐρεχθέως γινόμεναι ἀρματοδομίαι. Ἐπὶ Πεισιστράτου ὅμως καὶ Ἰπποκλείδου ἀρχοντος (565 π. Χ.) καθιερώθησαν οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες καὶ ἐπὶ Σόλωνος ἀγῶνες ραψῳδῶν ^{3).} Φίλοτιμηθεὶς δὲ καὶ ὁ Περικλῆς ἐψηφίσατο μουσικῆς ἀγῶνα τοῖς Παναθηναίοις ἀγεσθαί καὶ διέταξεν αὐτὸς ἀθλοθέτης αἰρεθεὶς καθότι χρὴ τοὺς ἀγωνιζομένους αὐλεῖν η ἄδειν η κιθαρίζειν ^{4).}

Ἡ ἑορτὴ διήρκει δῶδεκα διλοκλήρους ήμέρας καὶ ἐτελεῖτο δι’ ὀρχήσεων, λαμπαδηφοριῶν καὶ ἀκόμη ναυτικῶν ἀγώνων, εἰς τοὺς δποίους ἐλάμβανον μέρος ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν ἐπὶ Θησέως ἐνωθέντων Δήμων καὶ Φυλῶν τῆς Ἀττικῆς. Τὴν τελευταίαν δὲ ήμέραν τῶν Παναθηναίων αἱ κόραι τῶν Ἀθηνῶν μετέφερον διὰ μεγάλης πομπῆς τὸν νέον πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὴν ὁποίαν πομπὴν συμμετεῖχον ὅλοι οἱ ἐν τέλει καὶ ἅπας ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν, μηδὲ τῶν Μετοίκων ἔξαιρουμένων ^{5).}

*
**

Αὗταὶ εἶναι ἐν περιλήψει αἱ παραδόσεις περὶ τῶν πρώτων θεοποιηθέντων ἥρώων τῆς Ἀττικῆς, οἵτινες ἐδημιούργησαν καὶ τὰς

1) Ronchaud, *Le Péplos d’Athéné Parthénon.*

2) Ἀριστοφάνους, *Ιππεῖς*, 566.

3) Σχολ. Ἀριστοφάνους *Βάτραχοι*, 131. — Πλάτωνος, *Πολιτ.* I, 1.

4) Πλουτάρχου, *Περικλῆς*, XIII.

5) Ἀρποκρατίωνος λεξικόν, τ. 4 σ. 206 (Lug. Bat. 1683). — Thé Britisch, Museum p. 166. — Visconti, *Description des Antiques de Musée Royal.* (Paris 1820). — Visconti, *Memoir on the Sculptures of the Parthenon* (1816). — Müller, *Minervae Poliadis sacra et aedis in arce Athenarum.* (Goett. 1820). Schömann, *Griech. Altertümern.* (Berl. 1873). — Mommsen, *Heortologie* (Leipz. 1864).

πρώτας ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις μὲ βάσιν τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου, ἀναγνωρισθέντες ὡς θεοὶ κατόπιν εἰς τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια Μυστήρια, τῶν δποίων οἱ ἰδρυταὶ καὶ οἱ πρῶτοι Μύσται ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἔδιοι. Διότι εἰς ἔκείνους τὸν χρόνους, ὡς δρῦμος παρατηρεῖ δι Πανσανίας, δὲν ὑπῆρχον ἀνθρωποι ἔνοι καὶ δμοτράπεξοι τοῖς θεοῖς, ἀλλὰ ὅσοι ἐπραττον ἀγαθά, ὑπαγορεύομενα ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης καὶ εὑσεβείας, **ἔγινοντο θεοί, ὡς Ἀρισταῖος καὶ Βριτόμαρτις ἡ Κρητική, καὶ Ἡρακλῆς δι Ἀλκμῆνης, καὶ Ἀμφιάραος δι Οἰκλέους καὶ Πολυδεύκης τε καὶ Κάστωρ καὶ ἄλλοι**¹⁾). Πολλοὶ δὲ ἔξ αυτῶν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἤλλαξαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκόμη ἰδιότητά των, περιβληθέντες τὸ ἔνδυμα τοῦ θρύλου καὶ τῆς ἀλληγορίας, ὡς δι Λυκάων, ἡ Νιόβη, οἱ Τρίτωνες καὶ ἄλλοι. Καὶ τοῦτο διότι διὰ τῆς συμβολικῆς των ἀναπαραστάσεως ἔχρησίμευσαν μεταγενεστέρως, ὑπὸ διαφόρους μορφάς, πρὸς ἥθικὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διὰ τὴν δποίαν Ἰδίως καθιερώθησαν τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, μεταδίδοντα εἰς τὸν εὑμετάβολον τῶν ἀνθρώπων βίον²⁾) δι : **ὅλβιος δις θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον**³⁾.

Ἄλλὰ περὶ τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ δν ἐπεδιώκον τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, ὡς ἔθνικὴ ἀγωγὴ καὶ ἔθνικὴ περὶ θεῶν διδασκαλία, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ κατανοήσῃ τὴν σημασίαν αυτῶν δι νεώτερος καὶ σύγχρονος πολιτισμός. Μόνον οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες, οἵτινες ἀγράφους ἐτήρουν τοὺς θρησκευτικούς των κανόνας καὶ τὰς θρησκευτικάς των παραδόσεις, ἡδύναντο νὰ ἐμβαθύνουν εἰς ὅσα ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Μύστας νὰ μεταδίδουν εἰς τοὺς βεβήλους περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐννοίας τῶν Ἐλευσινών Μυστηρίων, ἥτις δὲν ἦτο ἀσχετος μὲ τὸν Δημιουργὸν τοῦ Σύμπαντος καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

1) Πανσανίου, VIII, 2.

2) Δίφιλος Fr. 118.— Com. Atticor. Fragm. II. p. 516.

3) Ἡρακλ. Fr. 49.— Εμπεδοκλ., Fr. 132, Diels.

ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΑ ΙΕΡΑ

Ἡ δυσκολία εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων δὲν ἀπαντᾶται τόσον μεγάλη, ὅσον φαίνεται κατ' ἀρχήν, εἰς τὰ τυπικὰ καὶ τελετουργικὰ τῆς Μυήσεως, καὶ τοῦτο διότι ἂν καὶ οἱ διάφοροι ἀρχαῖοι Ἑλληνες συγγραφεῖς, τηροῦντες τὴν κατὰ τὴν Μύησίν των δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ἐσίγησαν, ἐν τούτοις ὅμως δὲν παρέλειψαν νὰ διακηρύξουν τὰς ἡθικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἀρχὰς τῶν Μυστηρίων εἰς τὰ διάφορα ἔργα των, ἀποσιωπῶντες μόνον ὠδισμένους τύπους καὶ ἐκφράζοντες τὴν ἡθικὴν ἰδέαν, ἐφ' ὅσον αὐτῇ ἔπειτεν ὅχι μόνον νὰ ἐκφρασθῇ, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ διαδοθῇ πρὸς τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ κατὰ ταῦτα ἐπιβαλλομένη ἔχεμυθία δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ ἐπεβάλλετο χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς Μυήσεως, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως ἐπειδὴ οἱ λαοὶ φανατίζονται ὁμαδικῶς, καὶ ὅταν ἀκόμη προβάλλει πρὸ αὐτῶν ἔστω καὶ ἡ μεγαλειτέρα ἀλήθεια, εἰς περιόδους κινδύνων, πρὸς σωτηρίαν των, καὶ ἐπειδὴ ὁ θρησκευτικὸς παράγων τοῦ Ἐλληνισμοῦ, ἐκ τῆς διὰ πολιτικοὺς λόγους, ὃς προείπομεν, ἔξελειχθείσης σειρᾶς παραδόσεων, αἵ δποῖαι διέστρεψαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐπειδὴ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια ἐδημιουργήθησαν εἰς τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους, ἵδιως διὰ νὰ τακτοποιήσουν ὠδισμένας πλάνας διὰ τῆς ἐλευθέρας φιλοσοφικῆς ἔρευνης, ἥτις ἀλλώς τε ἀποτελεῖ ἐν τῶν ὑψηλοτέρων διδαγμάτων τοῦ προτιτισμοῦ κ. λ. π., ἥτο ἐπόμενον, διὰ τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ διὰ τῆς ἀπεριορίστου διαλεκτικῆς, νὰ δημιουργηθοῦν συγκρούσεις καὶ κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι, λόγῳ τῆς μὴ προδιαθέσεως τοῦ λαοῦ ὅπως γίνῃ δέκτης τῶν φιλοσοφικῶν θεω-

ριῶν περὶ Θεοῦ καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, καὶ τὰς δόποιάς ἀνω μαλίας ἦτο φυσικῶς ἐπόμενον νὰ ἐπιζήσῃ ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγώνων τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ δόποι, ὡς γνωστόν, ἔξακολουθοῦν ὑφιστάμενοι μέχρι σήμερον ὑπὸ διαφόρους μορφάς, καὶ ἵδιως διὰ τῆς εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους διαδόσεως τῶν κοινωνιστικῶν ἰδεωδῶν. Διότι ὁ Χριστιανισμός, ὡς γνωστόν, οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν μεγαλείτερον, ἀπὸ τοῦ νὰ καταστήσῃ τὰ ὑπὸ αὐτοῦ ἰδρυθέντα Μυστήρια κοινὰ τοῖς πᾶσι, καὶ δὲν γνωρίζομεν ἐὰν δὲν ἐστηρίχθησαν ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, τὸ δόποιν, ὡς γνωστόν, εἶχεν ἐν ἀρχῇ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἐὰν ἡ ὅλη Χριστιανικὴ Τελετουργία δὲν ἀπειμάθη ἐν μέρει, καὶ ὅχι βέβαια συνολικῶς, τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια.

Καὶ ἔξ ὅλων τῶν μέχρι σήμερον διασωθέντων ἀποσπασμάτων καὶ σκέψεων τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων συγγραφέων συμπεριάνομεν, ἐφ' ὅσον μάλιστα καὶ οὐδὲν ἔξ αὐτῶν βεβαιοῦ τὸ ἀντίθετον, ὅτι ἡ εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια ἐπιβαλλομένη σιγὴ δὲν ὑπηγορεύετο ὑπὸ ἄλλης αἰτίας, εἰμὴ ὑπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς φρονήσεως καὶ συγχρόνως τῆς μετριόφρονος συνέσεως, ἔχούσης σκοπὸν τὴν ἀρμονικὴν λειτουργίαν τῆς Μυήσεως καὶ ἐν γένει τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῶν Μυστηρίων, πρὸς ἀποτροπὴν σχετικῆς ἀντιδράσεως, ὅθεν δήποτε προερχομένης.

Διὸ ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους ἡ μεγαλειτέρα δυσκολία παρουσιάζεται εἰς τὴν τοπογραφικὴν ἔρευναν τῶν διαφόρων Βωμῶν, Ἱερῶν, Ναῶν καὶ ἐν γένει Τελεστηρίων, τόσον τῶν Ἀθηνῶν, ὅσον καὶ τῆς Ἐλευσῖνος, καὶ οὐχὶ εἰς τὰ Τελετουργικά. Διότι οἱ ἀρχαῖοι Ἐλληνες συγγραφεῖς, ἂν καὶ διέσωσαν εἰς ἀποσπάσματα τῶν ἔργων των ἐνδείξεις περὶ τῶν ἔξαγγελομένων κατὰ τὰς Μυήσεις ἥθικῶν ἀρχῶν, εἰς ἀπέβλεπον τὰ Μυστήρια, δὲν εἶχον ὑπὸ δψει των ὅτι μετὰ πάροδον τόσων αἰώνων δὲ χρόνος θὰ κατέλυνε τὰς παλαιὰς θρησκείας καὶ τὰ Μυστήρια καὶ ὅτι ἡ νεωτέρα ἴστορικὴ φιλοσοφικὴ ἔρευνα ἥθελεν ἀσχοληθῆ ποτε τόσον ἐπισταμένως περὶ τῆς Μυήσεως, τῆς Τελετουργίας τῶν Μυστηρίων καὶ τοῦ σκοποῦ τών. Διὰ τοῦτο ἡ ἀρχαιολογία ζητεῖ καὶ τὴν τοπο-

γραφικὴν ἔρευναν ὅχι μόνον ἀπὸ τὰ συγγράμματά των, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα των.

Βεβαίως τὰ μνημεῖα ἦσαν τότε γνωστὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου δικαιώς οἱ συγγραφεῖς ἥρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ τὰ ἀναφέρωσιν δύνομαστικῶς καὶ οὐδὲν ἐπὶ πλέον προσδιορίζοντες, ἐφ' ὃσον δὲ τοπογραφικὸς προσδιορισμὸς αὐτῶν τότε ἐπερίττευεν ἢ ἐθεωρεῖτο ἡ λεπτομερής περιγραφή των ὡς ἰεροσυλίᾳ καὶ ὡς ἀπάδουσα εἰς τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα. Διὰ τοῦτο καὶ μὴ θρησκευτικὰ κτίρια ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλαχοῦ δὲν περιγράφονται λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ Παυσανίου καὶ ἄλλων ἀρχαίων περιηγητῶν, ὡς αἱ Λίμναι τῶν Ἀθηνῶν, τὸ κάτωθι τῆς Ἀκροπόλεως ἀναφερόμενον ὡς Πρυτανεῖον, αἱ φυλακαὶ τοῦ Σωκράτους, ὡς δύνομάζουσι τὰ ὑπὸ τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου εὑρισκόμενα σπῆλαια κ. λ. π., ὥστε καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς δύνομασίας τοῦ Θησείου ἀκόμη ἀμφισβητοῦνται.

Διὰ τοῦτο δὲ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἀναμένει ἀκόμη διὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης νὰ μάθῃ ποῦ ευρίσκετο δὲ ναὸς τῆς Φερεφάτης, τοῦ Διοστύλου Βουτύγου, τοῦ Λιθοφόρου, τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἡφαίστου, τῆς Οὐρανίας Νεμέσεως, τοῦ Λυκῆου, τῶν Δώδεκα Θεῶν, τῆς Εὐκλείας καὶ Εὐνομίας, τοῦ Διονύσου τοῦ Μελπομένου, τοῦ Βουλαίου Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Βουλαίας, τῆς Κολαινίδος Ἀρτέμιδος, τοῦ Φιλταμίου Ποσειδῶνος καὶ τόσων ἄλλων, ὃν ἢ ἀκριβῆς θέσις ἀγνοεῖται. Καὶ ὅμως οἱ Ναοί, τὰ Ἱερὰ καὶ τὰ Τελεστήρια ταῦτα ἀναφέρονται τόσον ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, ὃσον καὶ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἀθηναίου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων, ὡς ἐν Ἀθήναις τότε εὑρισκόμενα. Καὶ περὶ τῆς ὑπάρχειώς των πληροφορούμεθα καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν καθισμάτων τῶν ἰερέων των, αἵτινες διεσώθησαν εἰς τὸ Θέατρον τοῦ Διονύσου.

Τὸν τοπογραφικὸν προσδιορισμὸν εἴξει αὐτῶν, τελείως ἀγνοούμενον ἢ ἐν μέρει μόνον, θὰ προσπαθήσωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν διὰ τῆς ἔρευνης ἡμῶν νὰ ταξινομήσωμεν, ἀν δῆλος ἀκριβῶς, τούλαχιστον κατὰ προσέγγισιν.

**

³Εξετάζοντες τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ³Ἐλευσῖνα εὑρισκόμενα τότε μνημεῖα, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸν, δίδοντες ἀπλῶς σύντομον περὶ αὐτοῦ περὶληψιν, ἀφ' ἐνὸς διότι εἰς τὴν δλῆν ³Ἐλευσινιακὴν λατρείαν σημαίνουσαν κατεῖχε θέσιν, ἐφ' ὅσον ἀπ' αὐτοῦ ἥρχιζεν ἡ κληθεῖσα λόγῳ τῶν ³Ἐλευσινίων Μυστηρίων. Ιερὸς ἀρχῆς δέ οὖν νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν περιγραφήν μας, διότι πλησίον αὐτοῦ εὑρίσκετο καὶ τὸ οἰκοδόμημα ἐς παρασκευὴν τῶν πομπῶν, ἀς πέμπουσι, τὰς μὲν ἀνὰ πᾶν ἔτος, τὰς δὲ χρόνου διαιλείποντος¹⁾, ὃς καὶ ἄλλα κτίρια ἀκόμη, σχετικὰ πρὸς τὸ θέμα μας.

Πλησίον τοῦ τελευταίου οἰκοδομήματος τούτου, τοῦ ἄλλως Πομπείου καλούμενου, ὑπῆρχε καὶ ναὸς τῆς Δήμητρος, δὲν ἐκόσμουν ἀγάλματα, ἔοργα τοῦ Πραξιτέλους, μεταξὺ τῶν δποίων ἦτο καὶ τὸ τοῦ Ιάκχου καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, παριστανομένουν ἐπὶ ἵππου καὶ φονεύοντος τὸν γίγαντα Πολυβώτην. Ἡσαν δὲ ἀκόμη, κατὰ τὸν Παυσανίαν, καὶ εἰκόνες πρὸς αὐτῶν χαλκαὶ καὶ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, ἰδίως δοξασθέντων εἰς πολέμους, ἢ δι᾽ ἄλλας πράξεις κοινῆς ὠφελείας μεγαλουργησάντων.

Εἰς μίαν δὲ στοὰν τοῦ Κεραμεικοῦ ὑπῆρχε καὶ γυμνάσιον ⁴Ἐρμοῦ καλούμενον, καὶ Πολυτίωνος οἰκία, καθ' ἣν παρὰ τὴν ἐν ³Ἐλευσῖνι δρᾶσαι τελετὴν Ἀθηναῖων, φασὶν οὐ τοὺς ἀφανεστάτους· ἐπ' ἐμοῦ δὲ ἀνεῖτο Διονύσῳ. Διόνυσον δὲ τοῦτον καλοῦσι μελπόμενον ἐπὶ λόγῳ τοιῷδε, ἐφ' δποίωπερ Ἀπόλλωνα μουσηγέτην, ἐνταῦθα ἐστιν Ἀθηνᾶς ἀγαλμα Παιονίας, καὶ Διός, καὶ Μνημοσύνης, καὶ Μουσῶν Ἀπόλλωνός τε ἀνάδημα καὶ ἔργον Εὐβουλίδου, καὶ δαίμων τῶν ἀμφὶ Διόνυσον Ἀκρατος· πρόσσωπόν ἐστιν οἱ μόνον ἐνφοδομημένον τοίχῳ. μετὰ δὲ τὸ τοῦ Διονύσου τέμενος ἐστιν οἰκημα ἀγάλματα ἔχον ἐκ πηλοῦ, βασιλεὺς Ἀθηναῖων Ἀμφικτύων, ἄλλους τε θεοὺς ἐστιῶν καὶ Διόνυσον. ἐνταῦθα καὶ Πήγασος ἐστιν ³Ἐλευθερεύς, δις Ἀθηναῖοις θεδν εἰσή-

1) Πανσανίου, I, 2, 4.

γαγε· συγεπελάβετο δὲ οἱ τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, διαμυῆσαν τὴν ἐπὶ Ἰκαρίου ποτὲ ἐπιδημίαν τοῦ θεοῦ¹⁾.

Τὸ δὲ χωρίον Κεραμεικὸς ὀνομάσθη, κατὰ τὸν Παυσανίαν, **ἀπὸ ἥρως Κεράμου²⁾**, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπιχρατοῦσαν γνώμην ὅτι ἦτο συνοικία τῶν κεραμέων. **Werkstattort für Keramik, wo man Vasen, Vorratsgefässe, Trinkgefässe, Speisegeschenke, Weihgeschenke u. a. fabrizierte.³⁾**

Ἄπο δὲ τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ **Διπύλου** ἥρχιζεν ἡ εἰς τὰ Ἐλευσίνια καταλήγουσα **Ιερὰ δδός**, ἥτις εἰς τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους εἶχεν ἐκατέρωθεν διάφορα μνημεῖα θεῶν καὶ ἥρώων, τάφους καὶ Ἱερά, σκιαζόμενα ὑπὸ τῶν ἀειθαλῶν κλάδων τῆς Ἀττικῆς Ἐλαίας⁴⁾. Κατερχόμενοι δὲ ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα καὶ ὀλίγον κάτωθι τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου (δεξιὰ τῆς ὁδοῦ) διακρίνομεν τὰ ἔρείπια τοῦ ἐκεῖ ὑφισταμένου τὸ πάλαι ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Ὁλίγον δὲ κατωτέρῳ καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ εὑρίσκεται ἡ γνωστὴ λίμνη τοῦ Κουμουνδούρου, ἥτις τότε ἐλέγετο **Ρειτολ**.

Ἡ λίμνη τῶν Ρειτῶν εἶναι παράδοξος, διότι ἡ ἐπιφάνειά της ὑπερέχει τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης περὶ τὸ ἐν καὶ ἥμισυ μέτρον, ἀν καὶ εὐρίσκεται παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῆς εἶναι ἀλμυρόν. Περὶ δὲ τὴν ἔξηγησιν τοῦ παραδόξου τούτου φαινομένου οὐδεμίᾳ ἀκριβῆς διευκρίνισις ἔχει δοθῆ μέχρι σήμερον, ἀν καὶ πολλὰ ἐλέχθησαν, μεταξὺ τῶν ὅποιων εἶναι καὶ ἡ ἔτι περίεργος γνώμη, ὅτι τὰ ὕδατα ταῦτα ἔχουν σχέσιν **ἀπὸ τοῦ Χαλκιδέων Εὐρίπου ρέοντα** **ἀπὸ τῆς γῆς** **ἐς θάλασσαν κοιλοτέραν** **ἔμπιπτοντα**, ὃς ὑποστηρίζει δι Παυσανίας⁵⁾.

Οἱ Ρειτοὶ ἐθεωροῦντο Ἱεροί, ἀφιερωμένοι εἰς τὴν Περσεφόνην καὶ τὴν Δήμητραν, καὶ τοὺς ἵκθυς αὐτῶν ἐνέμειντο μόνον οἱ Ἱερεῖς τῆς Ἐλευσῖνος. Δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ παρεχωρήθη ἡ λίμνη αὐτῇ εἰς τοὺς Εὐμολπίδας ὑπὸ τῶν Ἐρεχθειδῶν, κατόπιν

1) Παυσανίου, I, 3.

2,—3) Malteso, Ein Wanderer auf der Akropolis, S. 5, 6 (Athen 1931).—Παυσανίου I, 36, 3,

4,—5) Παυσανίου, I, XXXVIII.—Ἡσυχίου, Λ. Ρειτοί.

συνθηκολογήσεως μετά τὴν μάχην ἥτις ἔλαβε χώραν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ἐλευσινίων.

Εἰς τὸν προϊστορικὸν χρόνον μετά τὴν λίμνην τῶν Ρειτῶν ἦσαν τὰ βασίλεια τοῦ Κρόκωνος, συζύγου τῆς Βαισάρας, κόρης τοῦ Κελεοῦ. Ἐξωθι δὲ τῶν βασιλείων τούτων ἦτο καὶ ὁ λεγόμενος τάφος τοῦ Εὑμόλπου¹⁾.

Οἱ Παυσανίας ἀναφέρει ἀκόμη ὅτι πλησίον καὶ παρὰ τὸν Κηφισὸν ποταμόν, τὸν νῦν Σαρανταπόταμον καλούμενον, ἦτο καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἐλευσινίου Φυτάλου, ὅστις πρῶτος ἐδέχθη τὴν Δῆμητραν ἀφικομένην, ἥτις καὶ τὸν ἐδίδαξεν, εὐγνωμονοῦσα, τὴν φυτείαν τῆς συκῆς. Διεσώθη δὲ καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Φυτάλου:

*Ἐνθάδ' ἀναξ ἥρως Φύταλος ποτε δέξατο σεμνὴν
Δήμητραν, ὅτε πρῶτον δπώρας καρπὸν ἔφηνεν,
Ἡνὶερὰν συκῆν θυνητῶν γένος ἔξονομάζει.
Ἐξ οὗ δὴ τιμᾶς Φυτάλου γένος ἔσχεν ἀγήρως²⁾.*

Μετὰ δὲ τὸν Κηφισὸν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας ὅτι ἦτο **βωμὸς τοῦ Μειλιχίου Διός**, ὧδι σιμένοι τάφοι, οὓς καὶ ὀνομάζει, καὶ ἀκόμη ὁ καλούμενος **ναὸς τοῦ Κυανίτου**. Ἄλλα, ὡς ὅμοιογεῖ ὁ ἴδιος, **σαφὲς (περὶ τούτων) οὐδὲν ἔχει λέγειν**.

Αὐτὰ ἦσαν τὰ κατὰ τὴν Ιερὰν Ὁδὸν μνημεῖα καὶ ἀξιοσημείωτα γνωρίσματα, τὰ σχέσιν ἔχοντα ὅπως δήποτε μὲ τὴν λατρείαν τῆς Δῆμητρος, καὶ ταῦτα διεργόμενοι οἱ προσκυνηταὶ ἔφθανον εἰς Ἐλευσῖνα.

* * *

Ἡ Ἐλευσὶς εἶχεν εἰς τὸν παναρχαίους χρόνους ἵσχυρὰν Ἀκρόπολιν καὶ ὅχυρὰ τείχη, ὡς ἐμφαίνουσι τὰ λείψανα τοιούτου τείχους, καὶ ἴδιως τοῦ ἀναφερομένου τείχους, τὸ δποῖον ἥρχιζεν ἀπὸ τὴν Πάρονηθα καὶ ἔληγεν εἰς τὴν θάλασσαν, παρὰ τὴν θέσιν τὴν καλουμένην Δέμα.

Τὰ κτίσματα δὲ τὰ δποῖα ἔφερον εἰς φῶς ἴδιως αἱ ἀπὸ τοῦ 1882 καὶ ἐντεῦθεν ἀνασκαφαί, γενόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Δη-

1) Παυσανίου, I, XXXVIII, 2.

2) Παυσανίου, I, XXXVII.

μητρίου Φιλίου, Ἀνδρέα Σκιᾶ (1893—1910) καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτου (1917—1932), διηγέθησαν εἰς Μινύεια, Μυκηναϊκά, Ἐλληνιστικά καὶ Ρωμαϊκά¹⁾). Καὶ ἀκόμη εἰς κτίσματα τῆς περιόδου τῶν Πεισιστρατίδῶν (560—480 π. Χ.), τοῦ Κίμωνος (480—450 π. Χ.), τοῦ Περικλέους (450—440 π. Χ.), τοῦ τετάρτου καὶ τρίτου αἰώνος π. Χ. καὶ τέλος εἰς τὰ τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου²⁾.

Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ Τελεστηρίου τῆς Ἐλευσίνος, δι Πλουταρχος ἀναφέρει ὅτι τοῦτο ἥρξατο μὲν Κόροιβος οἰκοδομεῖν καὶ τοὺς ἐπ' ἐδάφους κιονας ἔθηκεν οὗτος καὶ τοῖς ἐπιστυλοῖς ἐπέξευξεν ἀποθανόντος δὲ τούτου Μεταγένης δι Συπέτιος τὸ διάζωμα καὶ τοὺς ἄνω κιόνας ἐπέστησεν τὸ δ' ὅπατον ἐπὶ τοῦ ἀνατέρδου Ξενοκλῆς δι Χολαργεὺς ἐκορύφωσεν³⁾). Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο τὸ πρῶτον τελεστήριον, διότι δι Ομηρικὸς Ὑμνος εἰς Δήμητραν ἀναφέρει ἐπὶ λέξει :

Ἄλλ' ἄγε μοι νῦδν τε μέγαν καὶ βωμὸν ὅπ' αὐτῷ τευχόντων πᾶς δῆμος ὅπαλ πόλιν, αἰπὺ τε τεῖχος, Καλλιχέρδου καθύπερθεν, ἐπὶ προύχοντι κολωνῷ⁴⁾.

Αλλὰ ποῦ ἀκριβῶς εὑρίσκετο δι νηὸς τε καὶ μέγας βωμὸς εἶναι ἀγνωστον, ἂν καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τοῦ κατόπιν ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ Περικλέους οἰκοδομηθέντος μεγάλου Τελεστηρίου, ἢ ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν εὑρίσκεται τὸ ἐκκλησίδιον τῆς Παναγίας. Τὴν τελευταίαν ταύτην ἐκδοχὴν δὲν τὴν παραδέχονται οἱ μὲ τὰς ἀνασκαφὰς ἀσχοληθέντες ἀρχαιολόγοι, καίτοι ἐπὶ τῶν βράχων εὑρέθησαν λείψανα ἀρχαιοτέρων οἰκοδομημάτων, μὴ προσδιορισθέντων εἰς ποῖα οἰκοδομήματα ἀνήκον, ώς καὶ λείψανα τοῦ παλαιοτέρου ἵσως τείχους.

Δὲν ἀποκλείεται ἀκόμη ὅτι δι ὑπὸ τοῦ Ομηρικοῦ Ὑμνου ὁνο-

1) Κουρουνιώτου, Ἐλευσινιακά. (Ἀθῆναι 1932).—Μυλωνᾶ, Προϊστορικὴ Ἐλευσίς, (Ἀθῆναι 1932).

2) Philios, Eleusis, (London 1916).

3) Πλουτάρχου, Περικλῆς. XIII.

4) Ομήρου. Ὑμνος εἰς Δήμητραν.

μαζόμενος προσήχων κολωνὸς νὰ ἡτο αὐτὴ αὖτη ἡ Ἀκρόπολις, ἥτις πιθανὸν εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν νὰ μὴ ἡτο τόσον ἀπότομος, ὡς σήμερον ἐν μέρει δεικνύει ὁ βράχος ἐπὶ τοῦ δποίου εὐρίσκεται τὸ ἐκκλησίδιον, ἀλλὰ νὰ ἡτο δῆλγάτερον κατωφερῆς καὶ παρερχομένων τῶν ἐτῶν νὰ ἀπηλλάγῃ ἀπὸ τῶν μὴ ὑπαρχόντων σήμερον μέχρι τῆς ὅδοῦ χωμάτων, ἡ ἔλλειψις τῶν δποίων καθιστᾶ τοῦτον σήμερον ἀπότομον.

‘Ο Φίλιος ὅμως λέγει ὅτι: «δ' Ὁμηρικὸς Ὑμνος, λέγων ναδν, ἐννοεῖ τὸ ἀρχαιότατον τελεστήρα της φύσεως αἰτίας, οὐδὲ λαίψανα ἡγεμονεῖς φύσεις αἴτιος. Καὶ ἴδον ἡ πρώτη καὶ ἐπισημοτάτη μαρτυρία ὅτι τὸ τελεστήριον, καίπερ μὴ δμοιάζον κατὰ τὸ σχῆμα πρόδεις οὐδένα ἄλλον. Εἰ ληνικὸν να δν, διέτι πρωωρισμένον ἡτο πρόδεις δῆλως διάφορον λατρείαν, ἡδύνατο οὐδὲν ἡττον νὰ κληθῇ καὶ ναδν»¹⁾.

Τὴν γνώμην ὅμως ταύτην τοῦ Φιλίου, τὴν δποίαν ἀσφαλῶς εὐνγενῆς φιλοδοξία νπτηγόρευσε, κατόπιν τῶν κόπων οὓς οὗτος κατέβαλε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν, ἀντίκρυσεν δ I. Σβιορῶνος ἐν τῇ Διεθνεῖ Ἐφημερίδι τῆς Νομισματολογικῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ δὴ εἰς ὑφος δριμύ. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὕτε δ I. Σβιορῶνος ἡδυνήθη νὰ διαφωτίσῃ πληρέστερον τοῦ Φιλίου τὰ περὶ τοῦ παναρχαίου τούτου ναοῦ ἡ τελεστηρίου ἡ ἀνακτόρου, δπερ ἐσήμαινεν ἐν καὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ἀν καὶ πολλοὶ ἀρχαιολόγοι ἔξεφρασαν γνώμας διαφόρους καὶ ἀκόμη ὑπεστήριξαν ταύτας μὲ φανατισμόν, παρ' οὐδενὸς οὐδὲν σαφῶς διηγηκινίσθη. Καὶ τοῦτο διότι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν ἔγραψαν περὶ τοῦ τελεστηρίου κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς ἡμᾶς τοὺς μεταγενεστέρους σαφῶς τὴν θέσιν του. Ὁ Βιτρούβιος δὲν μᾶς διαφωτίζει ἀρκούντως²⁾, οὕτε δ Ἀριστείδης δ σοφιστῆς³⁾, οὕτε δ Πλούταρχος⁴⁾, οὕτε δ Στράβων⁵⁾, οὕτε δ

1) Φιλίου, Ἐλευσινιακὰ Φροντίσματα, σ. 18—19 (Ἀθῆναι 1905).

2) Vitruvii Praef., VII. p. 15.

3) Σχόλ. Ἀριστείδου. Dind. III. σ. 308.

4) Πλουτάρχου, Περιεκλῆς. XIII.

5) Στράβωνος, Γεωγρ.

Παυσανίας¹⁾ καὶ ὁ Ἀνδοκίδης²⁾). Γνωρίζομεν ἀπλῶς ἀπὸ τὸν Ὁμηρικὸν "Υμνον δτι τὸ τελεστήριον, ἡ ἀλλως ἀνάκτορον, ητο ἐπὶ βράχου καὶ ὑπεράνω τοῦ **Καλλιχόρου φρέατος**, ἀλλ' ὅχι ποῦ ἀκριβῶς. Καὶ ὁ Kreuzer ὑποστηρίζει δτι ὁ Παυσανίας, ἀπὸ θρησκευτικοὺς λόγους δρμθείς, δὲν μᾶς τὸ περιέγραψεν. **Leider hat uns Pausanias, aus Religiosität keine Beschreibung davon gegeben**³⁾). Ἀλλ' ἡ γνώμη αὗτη τοῦ Kreuzer δὲν φαίνεται ἀληθοφανῆς, διότι δὲν δύναται νὰ συντρέχῃ αἰτία θρησκευτικῆς φύσεως εἰς τὸ νὰ ὀνομάσῃ τις ἐν τελεστήριον, ἐφ' ὅσον μάλιστα, ἴδιως περὶ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι, ἡδύνατο νὰ μὴ ἀναφέρῃ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα. Ἀλλὰ οὔτε καὶ συνέτρεχε κἄν λόγος νὰ τὸ ἀπέκρουπτε κατόπιν πιθανοῦ ὄρκου, διὸ ἡδύνατο νὰ εἴχε δώσει καθ' ἥν περίπτωσιν εἴχε μυηθῆ, διότι τότε, ἀντιθέτως μὲ δὲ, τι συμβαίνει σήμερον μὲ ὁρισμένας μυστικὰς ἔταιρείας, ἐθεωρεῖτο τιμητικὸν ἡ εἰς τὰ Μυστήρια εἰσδοχή, ἐφ' ὅσον οἱ Μύσται αὐτῶν ὑπερηφάνως ἔφερον τὸν τίτλον των. Ἐκτὸς ἐάν, ἐπιζητήσας νὰ ἔκθεσῃ λεπτομερῶς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῶν Μυστηρίων, ἡμποδίσθη παρὰ τῶν Ἱεροφαντῶν ἡ ἱερέων καὶ ἐπροτίμησεν οὕτω νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν περιγραφήν. Ἄν καὶ πιθανώτερον εἴναι νὰ παραδεχθῶμεν δτι ὁ Παυσανίας δὲν ἀνέφερε τοῦτο διότι ἡτο τότε γνωστὸν τοῖς πᾶσι, καὶ συνεπῶς, ἀναφέρων πολὺ γνωστὰ πράγματα, θὰ περιέπιπτεν εἰς περιττολογίας, οὐδὲν τὸ νέον προσφέρων εἰς τοὺς συγχρόνους του. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Κουρουνιώτης, καὶ αἱ δλίγαι πληροφορίαι.. τὰς δποίας προσθέτουσιν δ **Βιτρούβιος** καὶ δ **Σιράβων**, προάγουσαι δφ' ἐνδὲ τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ **κτιρίουν, σκοτίζουσιν δφ' ἐτέρουν τὸ ξήτημα**⁴⁾, . . ἀν καὶ ὁ Κουρουνιώτης, ἀναφέρων τὸ παρατεθὲν ἀπόσπασμα, γράφει διὰ μεταγενεστέρων ἐποχὴν (440 π. Χ.), δτε δηλαδὴ ὁ **Ικτῖνος** ἥρχισε οἰκοδομῶν τὸ ὑπὸ τοῦ

1) Παυσανίου I. II.

2) Ἀνδοκίδου, Περὶ Μυστηρίων.

3) Kreuzer, Symbolik und Mythologie (1821).

4) Κουρουνιώτου, Οἱ ἐπιστάται τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἱεροῦ καὶ δ ἀρχιτέκτων Κόροιβος. (Αθῆναι 1932).

Κίμωνος, προσωρινῶς κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Noack,¹⁾ ἀνεγερθὲν ἡμιτελὲς οἰκοδόμημα, ἔχων πιθανῶς ὡς βιοηθόν του τὸν ὑπὸ τοῦ Πλούτάρχου ἀναφερόμενον Κόροιβον.

Αἱ τελευταῖαι ἀνασκαφαὶ (1932) ἔφερον εἰς φῶς ἀρκετὰ ὑπολείμματα διαφόρων ἐποχῶν, προηγθεισῶν τοῦ Πεισιστρατίου Τελεστηρίου. Οἱ δὲ Κουρουνιώτης νομίζει ὅτι κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ εἰρηθέντος χώρου μεγαροειδὲς κτίσμα. Σχοπίμως δὲ ἀναφέρει μεγαροειδὲς κτίσμα, διότι καὶ ἦν ποτε βεβαιωθῆ ἀπὸ ἐπιγραφήν τινα ἡ ἀκριβής θέσις τοῦ ἀρχαιοτάτου τελεστηρίου, οἰαδήποτε καὶ ἦν εἶναι αὐτῇ, δὲν θὰ παύῃ ποτὲ νὰ εἶναι κτίσμα μεγαροειδὲς τὸ ὑπὸ αὐτοῦ ἀναφερόμενον.

Ἄκολουθοῦντες τὴν γνώμην τοῦ Φιλίου, εἰς τὸν δποῖον θὰ παραμένῃ πάντοτε ἡ τιμὴ τῆς μεγαλειτέρας διαφωτίσεως ἐπὶ τῶν Ἐλευσινιακῶν Κτισμάτων, χάρις εἰς τὰς ὑπὸ αὐτοῦ γενομένας ἀνασκαφάς, τὰς δποίας ἐνήργησε μὲν ἀμίμητον ἐπιμέλειαν,— παρὰ τὰς δριμυτάτας ἐπιχρίσεις τοῦ Σκλαβούνου καὶ παρὰ τὰς ἡμετέρας ἀντιρρήσεις, ἵδιώς ὡς πρὸς τὰς τολμηρὰς ἐνίστε βεβαιώσεις ἐπὶ ὧδισμένων σημείων, δόντων ἀμφιβόλων,— δὲ Ναός, δὲ ἄλλως Τελεστήριον καὶ Μέγαρον καὶ Ἀνάκτορον καὶ Ἀδυτον καὶ Μυστικὸς Σηκὸς καλούμενος, κατέπεσεν ἢ ἴσως κατεδαφίσθη ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν Πεισιστρατίδων, οἵτινες ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ ἀνήγειρον ἄλλον, πολὺ μεγαλείτερον.

Οἱ σηκός τοῦ ναοῦ τούτου, τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τῶν Πεισιστρατίδων, ἦτο τετράγωνος (27×27 μ.) καὶ ἔφερεν εἴκοσι πέντε κίονας εἰς πέντε σειράς (5×5). Πιθανὸν νὰ εἶχεν ἀκόμη καὶ δύο ὅρόφους. Ὅπηρχε δὲ καὶ πρόναος Στοά, πλάτους 7.20 μ. Ἄλλος οὖτος, ὡς μαρτυρεῖ δὲ Ἡρόδοτος, ἐπυρηναῖος ὑπὸ τῶν Περσῶν, τῷ 480 π. Χ., πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι Ναυμαχίας, ἀνεγερθεὶς ἴσως προσωρινῶς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Κίμωνος μὲν νέας ἐπεκτάσεις (52×54 μ.), καὶ βραδύτερον ὑπὸ Περικλέους.

Ἡ πρὸ τοῦ Τελεστηρίου **Στοὰ τοῦ Φιλίου** ὄφελομήθη

1) Noack, Eleusis, Die Baugeschichtliche Entwicklung des Heiligtumes, σ. 198 (Berlin 1927).

βραδύτερον (ἕπο τοῦ ἀρχιτέκτονος Φίλωνος), καὶ δὴ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Δημητρίου, θελήσαντος, ὡς γνωστόν, νὰ μυηθῇ ταῦτα χρόνως, τόσον εἰς τὰ μικρὰ Μυστήρια τὰ τελούμενα ἐν Ἀγραις, ὅσον καὶ εἰς τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια¹⁾.

Τὸ δλον οἰκοδόμημα τοῦ Τελεστηρίου ὑπολογίζεται ὅτι εἶχεν ὄψις ἔξι μέτρων, ἥ δὲ οἰκοδομική του ἦτο συνήθης καὶ οὐχὶ πρωτότυπος καὶ περιεργος, ὡς ὑποστηρίζουσί τινες τῶν ἀρχαιολόγων. Οὕτε εἶχεν ὑπογείους κρύπτας, ὡς τινες πιστεύουσιν.

Κατεσκευάσθη δὲ τὸ δλον Τελεστηρίου διπλάσιον εἰς ἕκασιν ἐπὶ Περικλέους, δώσαντος τὸ σχέδιον τοῦ Ἰκτίνου. Εἶχε δὲ καὶ ἔξι πύλας, αἱ δύοιαι δμως εἶναι ἔργα Ρωμαϊκῶν χρόνων, διόπτε φκοδομήθη καὶ πρὸ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων δ **Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος** καὶ τὸ εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν κληθὲν Βουλευτήριον, ἡμικυκλικοῦ σχήματος καὶ ἐπὶ προϋπαρξεισῶν βάσεων, δμοιάζον πρὸς τὸ Βουλευτήριον τῆς Ὁλυμπίας.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν δμως ἀποψιν, τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων λεγόμενον Βουλευτήριον θὰ ἥδυνατο νὰ κληθῇ **Ἐξέδρα**, διότι δμοιάζει περισσότερον πρὸς Ρωμαϊκὴν Ἐξέδραν ἀπὸ ἀπόψεως οἰκοδομικῆς. Εἰς δὲ τὴν Ὁλυμπίαν, ἥ κατὰ τὸ ἔτος 156 μ. Χ. οἰκοδομηθεῖσα **Ἐξέδρα** τοῦ Ἡρῷδου τοῦ Ἀττικοῦ εἶχε τὸ αὐτὸ σχῆμα μὲ τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων κληθὲν Βουλευτήριον.

Κατὰ τὸν Παυσανίαν, εἰς τὴν αὐτὴν περίπου τοποθεσίαν, τοῦ ναοῦ τῆς Προπυλαίας **Ἀρτέμιδος**, ἡσαν ἀκόμη δύο ναοί, τοῦ Τριπτολέμου καὶ τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἐλευσινίοις δέ ἔστι μὲν **Τριπτολέμου ναὸς**, ἔστι δὲ προπυλαίας **Ἀρτέμιδος**, καὶ **Ποσειδῶνος πατρός**²⁾, προσέτι δὲ καὶ φρέαρ, καλούμενον **Καλλίχορον**, ὃπου τὸ πρῶτον **Ἐλευσινίων γυναικεῖς χορὸν** ἔστησαν, καὶ ἡσαν ἐς τὴν θεόν³⁾).

Ἄπο ἐπιγραφὴν δέ, εὑρεθεῖσαν τελευταίως, γνωρίζομεν ὅτι ἥ **Δημήτηρ καὶ ἡ Κόρη** εἶχεν ἐκατέρα ὕδιον βωμὸν ἐν τῷ ιερῷ καὶ ἐδέχετο χωριστὰς θυσίας ἐκατέρα, καὶ ἥ ἐπιγραφὴ αὗτη

1) Πλουτάρχου. Δημήτριος XXVI.

2—3) Παυσανίου, I, XXXVII, 6.

βεβαιοῖ συγχρόνως ὅτι οἱ δύο βωμοὶ ἦσαν πλησίον ἀλλήλων¹⁾. Βλέπομεν, λοιπόν, ἔξι αὐτοῦ ὅτι ἦσαν δύο βωμοὶ καὶ οὐχὶ δύο ναοί, Δήμητρος καὶ Κόρης, ὡς εἶχεν ὑποθέσει τῷ 1904 ὁ Σκλαβοῦνος, ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ Φιλίου καὶ ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ γράψῃ τὴν γνωστὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τῶν Ἐλευσινιακῶν Φροντισμάτων. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ τοὺς βωμοὺς νὰ ἐκάλουν ναούς, ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ὑπῆρχον παρὰ τοὺς βωμοὺς καὶ μικρότεροι ναοί, διότι καὶ δὲ Εὑριπίδης ἀναφέρει εἰς τὰς Ἰκέτιδας:

**Δήμητρερ ἐστιοῦχ^χ Ἐλευσῖνος χθονὸς
τησδ^τ, οὐ τε ναοὺς ἔχετε πρόσπολοι θεᾶς**

ὅπου ἔμφαίνεται ὁ πληθυντικὸς αὐτῶν ἀριθμός, ἐκτὸς ἄν ἐννοοῇ τὸν παρὰ τὸ Πλουτώνειον λεγόμενον Ναὸν τῆς Ἐκάτης. Ἀγνωστον ἐπίσης ἄν αὐτὸς οὗτος ἦτο τὸ Ἐκάτειον η Ἐκατήσιον, μὴ ἀποκλειομένου ὅτι δυνατὸν νὰ ἦτο καὶ ναός, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ βωμὸς καὶ θησαυρός.

Καὶ πλὴν τοῦ ἀναφερθέντος ναοῦ τῆς Προπυλαίας Ἀρτέμιδος, ὡς κτίσματος Ρωμαϊκοῦ, ἔχομεν καὶ τὰ **Προπύλαια**.

Τὰ Προπύλαια, τόσον τὰ Μεγάλα, ὅσον καὶ τὰ Μικρά, δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν πρὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς συγγραφέων καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπῆρχον τότε, διότι διόλκησαν τὸ πέριξ τῶν Ἐλευσινιακῶν Κτισμάτων τεῖχος ἔχοντος μενεύει ταῦτοχρόνως καὶ ὡς ἀμυντικὸν προπύργιον. Συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φοδομήθησαν πρὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, διότι διὰ τούτων θὰ ἥδυναντο νὰ εἰσβάλλωσιν οἱ ἔκαστοτε ἔχθροι. Συνάγεται ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ταῦτα φοδομήθησαν κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ πιθανώτατα ἐπὶ Ἀπρίου Πούλχου καὶ Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνων, οἵτινες συνεπάθουν ἰδιαιτέρως τὴν Ἑλλάδα. Ἐκ τούτου δὲ εἰκάζομεν ἀκόμη ὅτι καὶ τὸ πρὸ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων εὑρισκόμενον ἀνάγλυφον—Ρωμαϊκῶν χρόνων—θὰ ἦτο τὸ τοῦ Ἀντωνίνου Πίου, ἀν καὶ εἶναι παρακεκινδυνευμένον νὰ ὑποστηρίξῃ τις ἀπολύτως τοιοῦτον συμπέρασμα.

Δεξιὰ τῷ ἔξερχομένῳ τῶν Προπυλαίων εὑρέθησαν καὶ ἀλ-

1) Κουρουνιώτη, Οἱ ἐπιστάται τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ιεροῦ καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Κόροιβος.

λαι βάσεις Ρωμαϊκῶν κτισμάτων, πιθανῶς λουτήρων, ὑδραγωγείων καὶ κατοικιῶν τῶν Ἱερέων, ἀλλ' οὐδὲν τὸ σαφὲς δύναται νὰ λεχθῇ, διότι οὐδεμία γραπτὴ πληροφορία ἐσώθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, οὕτε καὶ ἐπιγραφή τις εὑρέθη ἔξηγοῦσα εἰς τί ἐχει-σίμευον.

Τὰ δὲ πέριξ τῶν Ἱερῶν κτισμάτων τείχη εἶναι καὶ αὐτὰ διαφόρων ἐποχῶν, διακρινόμενα 1) Εἰς κτίσματα προϊστορικῶν χρόνων. 2) Εἰς τὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 560—450 π. Χ., καὶ ταῦτα εἶναι τὰ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν προπυλαίων κείμενα, τὰ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ὥρισμένων πλευρῶν τοῦ Τελεστηρίου. 3) Εἰς κτίσματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους μέχρι τοῦ 200 π. Χ., ἦτοι τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τείχος, μέχρι τοῦ μέσου τῆς ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὅδοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Τελεστηρίου. 4) Εἰς Ρωμαϊκά, ἀπὸ τοῦ ὑφισταμένου ἐκκλησιδίου μέχρι τῶν Μεγάλων Προπυλαίων ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν ἀνασκαφῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τῷ εἰσερχομένῳ Ἀσπίδος μέχρι τοῦ κέντρου τῆς ὁδοῦ τῆς κατευθυνομένης ἀντιστρόφως, ἦτοι ἀπὸ Ἀθήνας πρὸς τὴν θάλασσαν μέχρι τοῦ μέσου, συναντῶσα τὰ ἀπὸ τοῦ 450—200 π. Χ. οἰκοδομηθέντα κτίσματα.

Ἄλλὰ καὶ πότε ἀκριβῶς κατεστράφησαν τὰ Ἱερὰ ταῦτα Κτίσματα τῆς Ἐλευσῖνος δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθωρισμένον, καὶ ἡ ἀναφερομένη χρονολογία τοῦ 397 μ. Χ. εἶναι αὐθαίρετος. Συμπεραίνομεν ὅμως ὅτι μόλις τὸν ἔκτον αἰῶνα μ. Χ. θὰ συνετελέσθη ἡ καταστροφή των, διότι, ὡς γνωστόν, τὸν πέμπτον αἰῶνα, ἦτοι ἐπὶ Θεοδοσίου, ἡρχισεν ὁ διωγμὸς τῶν μὴ Χριστιανῶν, ἐνῷ κατὰ τὸν ἔκτον, καὶ δὴ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, μετεβλήθη ὀλόκληρος ὁ Ἱερὸς χῶρος τῆς Ἐλευσῖνος εἰς φρούριον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Βαρβάρων. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ πιθανότης τοῦ σεισμοῦ ἢ καὶ ἄλλης καιρικῆς τινος αἰτίας νὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφήν των. Πολὺ πιθανὸν νὰ συνεχίσθη ἡ καταστροφὴ κατόπιν ὑπὸ τῶν κατοίκων, οἵτινες, ὡς συνέβη πανταχοῦ, εὐρίσκοντες πρόχειρον τὸ ὑλικὸν τοῦ μαρμάρου πρὸς οἰκοδομήν, ἐχρησιμοποιούσι τὰ ὑλικὰ τῶν Ἐλευσινιακῶν Κτισμάτων διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν οἰκιῶν των.

* *

Παραλλήλως πρὸς τὰ κτίσματα τῆς Ἐλευσῖνος, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ εἴπωμέν τινα καὶ περὶ τῶν οἰκοδομημάτων τῆς Ἀγρας, ὅπου ἐτελοῦντο, κατὰ τὸν Φεβρουάριον, τὰ Μικρὰ Μυστήρια, ἀτινα ἔχοησίμευον τρόπον τινὰ ὡς εἰσαγωγὴ διὰ τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια καὶ ὡς προκάθησις.

Αἱ Ἀγραι, τὸ χωρίον τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν, εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀριστερὰν δύχθην τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ περιέκλειεν δλόκληρον τὴν ἀπὸ τοῦ Σταδίου μέχρι τοῦ σημερινοῦ Νεκροταφείου λοφοσειράν. Ὁνομάσθη δὲ Ἀγραι, διότι ὃν κατάφυτον τὸ πάλαι, ἐλέγετο ὅτι ἡ Ἀρτεμις ἔξηλθεν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς ἄγραν, λόγῳ δὲ τῆς παραδόσεως ταύτης εἶχεν ἀνεγερθῆ καὶ **ναὸς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος**, ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς κείμενος¹⁾). Παρὰ δὲ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς ὑποθέτουσιν οἱ περισσότεροι τῶν ἀρχαιολογούντων ὅτι εὑρίσκετο ὁ **ναὸς τῆς Εἰλιθυίας**, σχετικὸς μὲ τὸν τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ Ἀρτεμις ἐλάμβανε πολλάκις καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς Εἰλιθυίας. Ἐπίσης ἔκει που πλησίον ᾧτο ὁ **ναὸς τῆς Τύχης**.

Εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ἰλισσοῦ εἶχε σχηματισθῆ εἰς τὸ μέσον εἶδος τι νησῖδος καὶ ἐπ' αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐρείπια Βυζαντινοῦ ναοῦ, καταστραφέντος τῷ 1780, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πιθανὸν δὲ ἔκει νὰ ᾧτο τὸ ἐν Ἀγραις Μητρῷον (14 μ. × 7.30 μ.), ᾧτοι δὲ **Ναὸς τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης καὶ τοῦ Τριπτολέμου**, ὅπου κυρίως ἐτελοῦντο τὰ Μικρὰ Μυστήρια, εἰς τὰ δύποια μεταξὺ ἄλλων εἶχε μυηθῆ καὶ ὁ Ἡρακλῆς.

Ο Παυσανίας ἀναφέρει ὅτι μετὰ τὸν Ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς εὑρίσκετο τὸ ἄγαλμα τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος καὶ Ἱερὸν καλούμενον **Δελφίνιον**. Ἐπεκτείνων δὲ τὴν περιγραφήν του μέχρι τοῦ Νοσοκομείου Εὐαγγελισμὸς καὶ ἀκόμη μέχρι τῶν Ἀμπελοκήπων, ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχε καὶ Ἡρακλέους Ἱερόν, καλούμενον **Κυνδσαργες**, καὶ Βωμοὶ τῆς Ἡβῆς, τῆς Ἀλκμήνης καὶ τοῦ Ἰολάου, καὶ ἄγαλμα Οὐρανίας Ἀφροδίτης, ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ

1) Maltese, Ein Wanderer auf der Akropolis, S. 15 (Athen 1931).

Αλκαμένους εἰς τοὺς ἔκει κήπους, τοὺς ἐξ αὐτῆς ὀνομασθέντας εἰς
Κήπους τῆς Ἀφροδίτης¹⁾.

* *

Οὕτως εἶχον τὰ περὶ τῶν Ἐλευσινιακῶν Κτιρίων, ἀρχομένων
ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ
τῆς Ἀγρας, μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Περιβόλου τῆς Ἐλευσῖνος, συμπε-
ριλαμβανομένου.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι, παρὰ τοὺς κόπους οἴτινες ἀπὸ τοῦ
1882 κατεβλήθησαν διὰ τὴν διαφώτισιν τῆς Ἰστορίας των καὶ
παρὰ τὰ ὑπάρχοντα γραπτὰ κείμενα ἀρχαίων συγγραφέων, ἃτινα
ἰδίως συνετέλεσαν εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς ὅλης ἐρεύνης τοῦ Ἐλευ-
σινιακοῦ θέματος, ἐν τούτοις πολλὰ ἀπὸ τὰ μέχρι τοῦδε φερόμενα
ὅς βέβαια δύνανται νὰ ἀμφισβηθῶσι καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ δυνα-
τὸν νὰ προκύψωσιν ἐν τῷ μέλλοντι θὰ εὑρίσκωνται ἐν ἀμφιβόλῳ.
Καὶ τοῦτο διότι αὐτὸ τοῦτο τὸ θέμα εἶναι τοιαύτης φύσεως, ὥστε
νὰ ὑπόκειται εἰς πολλὰς διχογνωμίας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πραγμα-
τικῆς καὶ ἀκριβοῦς ὑπάρχεως των.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Ἰστορικὴ ἔρευνα περὶ τῶν Ἐλευ-
σινῶν δὲν θὰ ἐφθανεν εἰς ἀ ἀποτελέσματα ἐφθασε σήμερον,
βοηθουμένη πάντοτε ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης, ἐὰν οἱ
ἐπιχειροῦντες τὴν ἔρευναν ταύτην δὲν ἐνεβάθυνον εἰς τὸ πνεῦμα
τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων καὶ δὲν εἶχον δημιουργικότητα, ἐμ-
πνεόμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀκολουθοῦντες τὰς
πτήσεις τῆς φαντασίας. Διὰ τὴν ἐπίμονον ταύτην ἐργασίαν μετε-
χειρίσθησαν, εἰς τὰς δυσκόλους πτυχὰς τοῦ ζητήματος, τὴν γνω-
στὴν εἰς τοὺς ἀρχαιολογοῦντας καὶ ἴστοριοδιφοῦντας ἐν γένει
μέθοδον τοῦ Johann Jakob Bachofen, ὁ δποῖος—ἄλλος βαθὺς
μύστης τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν—κατώρθωσε διὰ μυρίων συν-
δυασμῶν καὶ συμβιβασμῶν νὰ τακτοποιήσῃ τὰς βασικὰς ἀρχὰς
καὶ ἰδίως τὰ σύμβολα τῶν παναρχαίων θρησκευτικῶν δοξασιῶν
τοῦ ἀνθρώπου²⁾). Καὶ χωρὶς νὰ περιπίπτῃ εἰς φαντασιοπληξίας

1) Πανσανίου. I, XIX.

2) Bachofen, Das Mutterrecht (Stutt. 1861), Des Bär in den Re-

ένὸς Schuré ή ένὸς Leadbeater, οἵτινες ἐλάχιστα ἡκολούθησαν τὴν ἴστορικὴν ἀλήθειαν, κατώρθωσεν, ὡς οἱ ἐπιστημονικῶτερον μὲ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια ἀσχοληθέντες καὶ τὰς βάσεις τῶν μελετῶν των ἐξ ἴστορικῶν στοιχείων ἀντιλοῦντες, καὶ δὴ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων, νὰ φθάσῃ εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἐφικτὴν ἴστορικὴν ἀπόδειξιν, ὡς πᾶς καλῆς πίστεως καὶ σεβόμενος τὸ ἔργον του ἐπιστήμων.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς σκοπίμως ἀπέφευγον νὰ ἀναφέρωσί τι εἰς τὰ συγγράμματά των περὶ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, εἴτε διότι τοῦτο ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς ὡς Μύστας, εἴτε διότι ἥγνοιον ταῦτα εἰς τὰς λεπτομερείας των, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, τὰ θρησκευτικά των δόγματα διετηροῦντο ἄγραφα καὶ δὲν ἀνεκοινώθησαν οὕτε κατὰ τὴν περίφημον Ἀπολογίαν τοῦ Σωκράτους, καταδικασθέντος εἰς θάνατον, διότι ἐδίδασκεν εἰς τοὺς νέους καινὰ δαιμόνια. Πολὺ δὲ περισσότερον δὲν ἦδύναντο οὗτοι νὰ χαράξωσιν ἐπὶ λίθων σχετικὰ μὲ τὴν ἱερότητα τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

Ἐπομένως, δὴ η περὶ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἔρευνα ἐστηρίχθη εἰς εἰκασίας καὶ ἐλάχιστα τεκμήρια, προερχόμενα ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων συγγραφέων, ὃδήγησε δὲ εἰς τὰ σημερινὰ συμπεράσματα, καὶ δὲν ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ φθάσῃ τις εἰς θετικώτερα, ἐφ' ὅσον στερεῖται τῶν ἴστορικῶν ἀποδείξεων, τὰς ὅποιας παρέχουν τὰ ἀρχαῖα λείμενα καὶ τὰ ἐνεπίγραφα μνημεῖα.

ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΑΠΟΦΙΣ ΤΩΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Απὸ τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ δποῖα κατέληξε μέχρι σήμερον ἡ ἀρχαιολογικὴ καὶ ἴστορικὴ ἔρευνα, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀμυδρὰν εἰκόνα περὶ τῆς λειτουργίας τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

Ἐτελοῦντο κατ' ἔτος καὶ οὐχὶ κατὰ τριετίαν, ὡς πολλοὶ πιστεύουσιν. Βεβαιοὶ δὲ ὁ Πλούταρχος: "Οτε δὲ Δημήτριος δὲ Πολιορκητὴς ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ Πελοποννήσου εἰς Ἀθήνας, ἔγραψεν δὲτι ἥθελεν ἔρχόμενος νὰ μυηθῇ ἀμέσως καὶ εἰς τὰ Μικρὰ Μυστήρια, τὰ τελούμενα ἐν "Αγραις, καὶ εἰς τὰ Μεγάλα. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ἀρνησιν τοῦ ιερέως Πυθοδώρου, τοῦ καὶ Δαδούχου, ἀντιστάντος εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Δημητρίου, ἐν τούτοις ἡναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ ψηφίσματος νὰ μεταβάλωσι τὸ ἡμερολόγιόν των καὶ δι' αὐτοῦ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τῶν Μυστηρίων, καὶ ἀντὶ τοῦ μηνὸς Ἀνθεστηρίων νὰ τελεσθῶσι τὸν Βοηδομιῶνα, ἢτοι ἀντὶ τοῦ Φεβρουαρίου τὸν Σεπτέμβριον, διὰ νὰ δυνηθῇ οὕτω δημήτριος νὰ ὑποβληθῇ ταῦτοχρόνως καὶ εἰς τὰς δύο μυήσεις, αἱ δποῖαι ἐτελοῦντο κατὰ δύο διαφόρους χρονικὰς περιόδους¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἔξαιρετικὸν τὸ γεγονός τοῦτο, ἐσχολιάσθη τότε κακῶς διὰ τὸν Δημήτριον καὶ πολλὰ σατυρικὰ δίστιχα ἐγράφησαν εἰς βάρος αὐτοῦ, ἵδιως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Φιλιππίδου.

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Πλουτάρχου ἔξαγεται σαφὲς τὸ

1) Πλουτάρχου, Δημήτριος XXVI.

συμπέρασμα, ὅτι τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια ἐτελοῦντο κατ' ἔτος καὶ κατὰ μῆνα Βοηδρομιῶνα.

Καὶ ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ἴστορικῶν βεβαιοῦσι, ταῦτα ἥρχιζον τὴν 19ην τοῦ μηνὸς τούτου καὶ διήρχονταν ἐννέα ἐν ὅλῳ ἡμέρας¹⁾, ἕξ ὀν τὸν ἑκάστη εἶχεν ἵδιον ὄνομα καὶ ἵδιον τελετουργικόν.

Οἱ προσκυνηταί, ἀνερχόμενοι συνήθως εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα χιλιάδων²⁾, . . . παγκοινοῖς Ἐλευσινίας Δηοῦς³⁾ κατὰ Σοφοκλέα, ἔξηρχοντο τοῦ Διπύλου, ἥτοι τῆς Ἱερᾶς Πύλης τοῦ Κεραμεικοῦ, καὶ ἡκολούθουν τὴν πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα ἄγουσαν Ἱερὰν Οδὸν μέχρι τῆς Λιμνῆς τῶν Ρειτῶν, ὅπου ἦνοῦντο μὲν ἄλλην πομπήν, ἀποτελουμένην ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν οἰκοῦντας. ‘Η πρώτη δὲ ἡμέρα καθ’ ἣν ἥρχιζον αἱ ἰορταὶ ἐλέγετο Ἀγυρμός.

Τὴν πομπὴν ταύτην, θεωρουμένην εἰς Ἱερότητα ἀνωτέραν τῆς τῶν Παναθηναίων, τῶν Θεσμοφορίων, τῶν Ἀπατουρίων, τῶν Λιτναίων, τῶν Μεγάλων Διονυσίων καὶ τῶν Θαργηλίων, ἡκολούθει πάντοτε ὁ δεύτερος ἀρχῶν τῶν Ἀθηναίων, ὁ καλούμενος βασιλεύς. Ἐν καιρῷ πολέμου ἐποιοῦντο ἀνακωχὴν καὶ ἐδίδοντο ἀδειαὶ εἰς ὅλους τοὺς ἐπιθυμοῦντας ἔστω καὶ ἀπλῶς νὰ ἀκολουθήσουν τὴν τελετὴν, ἀνεστέλλετο πᾶσα δικαστικὴ ἐκτέλεσις, καὶ τὴν ἐπομέμενην ἀπὸ τῆς λήξεως τῶν ἰορτῶν ὁ Ἀρειος Πάγος ἐπέβαλλεν αὐστηροτάτας ποινὰς εἰς ὅσους παρεβίαζον τὴν τάξιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἰορτῶν.

Καὶ ἐὰν ἀναλογισθῇ τις πρὸς στιγμὴν τὴν ὅλοκληρωτικὴν ἀποψιν τοῦ ἰορτάζοντος Ἀστεως μὲ τὰ ἔνθεν τοῦ Κεραμεικοῦ πολυτελῆ καὶ καλλιτεχνικώτατα Μνημεῖα καὶ Ἱερά, καὶ ἀν φέρῃ εἰς τὴν μνήμην του τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν τριάκοντα χιλιάδων προσκυνητῶν, τῶν ἀποτελούντων, μὲ ἀνημμένας δάδας, τὴν ὅλην λιτανείαν, ἀκολουθούντων καὶ ψαλλόντων παρὰ τοὺς Ἐλαιῶνας τοῦ Ἀκαδήμου, διερχομένων τὸν Κηφισὸν καὶ τοὺς μὲ φοδόδενδρα καταφύτους ἀγροὺς καὶ τὰς ἑκατέρῳθεν τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ Ἐλαίας,

1) Gow—Reinach, Ἀθηνᾶ, σελ. 117 (Ἀθῆναι 1934).

2) Σοφοκλέους, Ἀντιγόνη 1072.

3) Φωτιάδου, Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, (Ἀθῆναι 1897).

τῶν ὁποίων οἱ κλάδοι ἔθιγον τὰς παρειάς των, προκαλοῦντες παλμοὺς ἵερᾶς συγκινήσεως, τοὺς μεγαλειώδεις εἰς ἔμπνευσιν "Υμνους πρὸς τὸν" Ἰαχχον, μόνον μὲν **θαῦμα μέγα**, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἡροδότου, θὰ ἥδύνατο νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ὅλην τελετήν, διὰ τὴν ὁποίαν τὰ μεγαλείτερα πνεύματα τῆς ἀκμα-ζούσης τότε Ἑλλάδος ἔξεφράζοντο ἐνθουσιωδῶς.

Τὴν ὅλην εἰκόνα τῆς πομπῆς καὶ τὸν ἐπικρατοῦντα παρὰ τοῖς προσκυνηταῖς ἵερὸν ἐνθουσιασμὸν ἔκδηλοῖ ὁ Καλλίμαχος διὰ τοῦ πρὸς τὴν Δήμητραν "Υμνου του, τοῦ ὁποίου τὰ δύο κατωτέρῳ ἀποσπάσματα θεωροῦνται ὡς τὰ χαρακτηριστικώτερα:

Δαμάτερ μέγα χαῖρε, πολύτροφε, πολυμέδιμνε,
Τὸν κάλαθον κατιδύτα, χαμαὶ θαιοεῖσθε βέβαλοι
Μῆδ' ἀπὸ τῷ τέγεος, μηδ' ὑψῶθεν αὐγάσσησθε
Μὴ παῖς, μηδὲ γυνά, μηδ' ἀ κατεχεύατο χαίταν,
Μηδ' ἔτ ἀπ' αὐταλέων στοράτων πτύωμες ἀπαστοι.
"Εσπερος, ἐκ νεφέων ἐσκέψατο, πανίκα νεῖται
"Εσπερος, ὃς τε πιεῖν Δαμάτερα μῶνος ἔπεισεν,
'Αρπαγίμας δκ', ἀπιστα μετέστυχεν ἤχνια κώρας.
Πότνια, πῶς σε δύναντο πόδες φέρειν ἐς τ' ἐπὶ δυνθμάς,
"Ἐς τ' ἐπὶ τῶς μέλανας, καὶ δπα τὰ χρύσεα μᾶλα;

.

Μέσφα τά τας πόλιος πρυτανήϊα τὰς ἀτελέστως
Τᾶσδε τελεσφορίας· ποτὶ τὰν θεῦν ἀχρις ὀμαρτεῖν
Αἴτινες ἔξήκοντα κατώτεραι. αἱ δὲ βαρεῖαι,
"Ατις Ἐλειδυΐα τείνει χέρα, ἀτις ἐν ἀλγεῖ,
"Ως ἄλις, ὡς αὐτᾶν ἱκανὸν γόννι. ταῖσι δὲ Δηῶ
Δωσεῖ πάντ' ἐπίμεστα, καὶ ὡς ποτὶ νηὸν ἵκωνται
—Χαῖρε, θεά, καὶ τάνδε σάω πόλιν, ἐν τῷ δμονοὶ
"Ἐν τῷ εὐηπελίᾳ· φέρε δ' ἀγρόθινον νόστιμα πάντα.
Φέρε βάσι, φέρε μᾶλα, φέρε στάχυν, οἶσε θερισμόν.
Φέρε καὶ εἰρόδναν, ἵν, δις ἀροσε, καῦνος ἀμασεῖ.
"Ιλαδί μι, τριλλίστε, μέγα κρείοισα θεάων¹⁾.

Ἀπὸ τῆς Λίμνης τῶν Ρειτῶν, ὅπου συνηντῶντο μὲ τοὺς ἀνα-

1) Καλλιμάχου, "Υμνος εἰς Δήμητραν.

μένοντας ἔκει ἄλλους προσκυνητὰς ἐκ τῶν χωρίων, μετέβαινον ἐν σώματι πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα καὶ κατέληγον εἰς τὴν παραλίαν, ὅπου διενυκτέρευον, διὰ νὰ ὑποβληθῶσι τὴν ἐπομένην εἰς τοὺς καθαρισμένους καθαρμούς.

Ἡ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἦτο ἀφιερωμένη εἰς καθαρμοὺς καὶ ἐκαλεῖτο **Ἀλαδα μύσται**, ἐτελοῦντο δὲ οὗτοι ὑπὸ τοῦ ὅχλου διὰ θυσιῶν, φαίνεται δὲ ὅτι εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἐθυσίαζον καὶ κατοικίδια ζῷα. Οἱ δὲ Μύσται τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων κατέκρινον τὰς δι’ αἷματος θυσίας ταύτας, καθ’ ὃ ορητῶς ἀναφέρει ὁ Διόδωρος. Ὁ δὲ Πυθαγόρας παρηγγελε πρὸς τοὺς θεοὺς προσιέναι τοὺς θύνοντας μὴ πολυτελεῖς, ἀλλὰ λαμπρὰς ἔχοντας ἐσθῆτας, δμοῖς δὲ μὴ μόνον τὸ σῶμα καθαρὸν παρεχόμενον, πάσης ἀδίκου πράξεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ἀγνεύουσαν¹⁾ . . . ἔτι δὲ κρεοφαγίαν ὡς ἀποτρόπαιον ἥγετο. . .

Τὸ δὲ πλῆθος τῶν θυσιῶν ἦτο τοσοῦτον, ὥστε ὁ Μένανδρος, Μύστης τῶν Ἐλευσινίων, εἰρωνεύετο τοὺς τελοῦντας ταύτας διὰ τῶν ἔξῆς :

Ἐλ τις δὲ θυσίαν προσφέρων, ὡς Πάμφιλε,
ταύρων τε πλῆθος ἢ ἐρίφων ἢ νὴ Δία
ἐτέρων τοιούτων, ἢ κατασκευάσματα,
Χρυσᾶς ποιήσας χλαμύδας ἤτοι πορφυρᾶς,
ἢ δι’ ἐλέφαντος ἢ σμαράγδους ζώδια,
εὔνουν νομίζει τὸν θεὸν καθιστάναι,
πεπλάνηται ἐκείνος καὶ φρένας κούφας ἔχει.
δεῖ γὰρ τὸν ἀνδρα χρήσιμον πέφυκέναι,
μὴ παρθένους φθείροντα καὶ μοιχώμενον,
κλέπτοντα καὶ σφάττοντα χρημάτων χάριν·
μηδὲ βελόνης ἔναμμα ἐπιθυμήσῃς, Πάμφιλε·
ὅ γὰρ θεὸς βλέπει σε πλησίον παρών²⁾.

1) Διοδώρου, Frag. Lib. X (Exc. de virt. et vit. p. 242 V. 555 W).

2) Brunck, Gnom. poet. graec. (1784) p. 336.—Menandri et Phil. reli. ed. A. Meineke p. 306 ff.—Kock, Comicorum Atticorum Frag. III. p. 272. (Menander Pseudepigr. Fr. 1130). — Boeckl, De trag. graec. p. 157 f.—Elter. gnom. hist. 190—192.—Κλήμεντος, Στοιχατεῖς V, Cap. XIV, 119.

‘Ο δὲ Κλήμης, παραφράζων τὴν γραφὴν ἐκείνην «**θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης καὶ ἐλπίσατε ἐπὶ κύριον**»¹⁾, ὅδε πως γράφει :

**μηδὲ βελόνης, ὃ φίλτατε,
ἐπιθυμήσης ποτὲ ἀλλοτρίας· δι γὰρ θεὸς
δικαιοῖς ἔργοις ἡδεται καὶ οὐκ ἀδίκοις,
πονοῦντα δὲ ἐῷ τὸν ἕδιον ὑψῶσαι βίον,
τὴν γῆν ἀροῦντα νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.
θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὁν,**

**μὴ λαμπρὸς ὃν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ
βροντῆς ἐὰν ἀκούσῃς, μὴ φύγῃς,
μηδὲν συνειδὼς αὐτῷ, δέσποτα·
δι γὰρ θεὸς βλέπει σε πλησίον παρών²⁾.**

‘Η γνώμη αὕτη τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Κλήμεντος ταῦτις εται πρὸς τὸν ψαλμὸν τοῦ Δαυΐδ, λέγοντος :

**Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ Θεέ·
Καὶ πνεῦμα εὐθὺς ἀνανέωσον ἐντός μου.
Κύριε, δινοιξον τὰ χελλῆ μου·
Καὶ τὸ στόμα μου θέλει ἀναγγέλλει τὴν αἰνεσίν σου.
Διότι δὲν θέλεις θυσίαν,
Εἰς δλοκαυτώματα δὲν ἀρέσκεσαι.
Θυσίαι τοῦ Θεοῦ εἶναι πνεῦμα συντετριμμένον.
Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην, Θεέ,
Δὲν θέλεις καταφρούνησει³⁾.**

Δέον νὰ σημειωθῇ τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπίσης ἀναφερόμενον, δτι πρὸ τῆς ἴδρυσεως τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἐθυσιάζοντο εἰς τοὺς θεοὺς πρὸς ἔξευμένισιν αὐτῶν καὶ ἀνθρώποι, ὡς οητῶς ἀναφέρονται ἀνθρωποθυσίαι ἐν τῷ Λυκαίῳ τῆς Ἀρκαδίας μέχρι

1) Ψαλμ. 4, 6.

2) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς V, Cap. XIV, 120—Emendationsversuche bei Grotius, Seidler (De vers. dochm. II (1812) p. 398 f.)—Boeckh a. a. O. p. 158).

3) Ψαλμ. 51.

τοῦ 1062 π. Χ., κατὰ τὸ Χρονικὸν τῆς Πάρου¹⁾). Μετὰ τὴν Ἰδρυσιν
οἱ δῆμοι τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, αἱ ἀνθρωποθυσίαι ἡλατ-
τώθησαν καὶ ἔξηκοιούθησαν εἰς ἄλλους λαούς. Ὡς δὲ ἀναφέρει ἐν
ἥποσημειώσει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Πορφυρίου, οἱ Βούλγαροι ἔθυ-
σίαζον ἀνθρωπον εἰς τοὺς θεούς των μέχρι τῆς 5ης μ. Χ. ἑκατον-
ταετηρίδος: σημείωσαι καὶ Βούλγαροι τοῦτο ἀποίουν πρὸ τοῦ
δέξασθαι τὸ ἄγιον βάπτισμα²⁾.

Αἱ πρὸ τῶν Ἐλευσινίων ἀνθρωποθυσίαι ἦσαν συνήθεις καὶ
εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Χώρας. Οὕτω εἰς τὴν Ρόδον τὴν ἔκτην Μετα-
γειτνιῶνος μηνὸς ἔθυσιάζετο εἰς τὸν Κρόνον ἀνθρωπος³⁾). Ὅταν
δηλαδὴ ἐπλησίαζεν ἡ ἕορτὴ τῶν Κρονίων, ἔφερον τὸν ἀνθρωπον
ἔξω τῶν πυλῶν καὶ ἀντικρὺ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἀριστοβούλης, καὶ
ἀφοῦ τὸν ἐπότιζον μὲν οἶνον, τὸν ἔσφαζον. Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν
Σαλαμῖνα ἔθυσιάζετο ἀνθρωπος, εἰς τὴν Ἀγραυλον τοῦ Κέκρο-
πος καὶ νύμφην Ἀγραυλίδα, καὶ ἡ συνήθεια αὗτη διήρκεσε μέ-
χρι τῶν χρόνων τοῦ Διομήδους. Ἐπειτα μετεβλήθη ἡ θυσία, καὶ
εἰς ἓνα περίβολον, ἐνθα ενδρίσκετο ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς
Ἀγραύλου καὶ τοῦ Διομήδους, ὁ σφαγιαζόμενος περιέτρεχε τοὺς
τὸν βωμὸν ὅδηγούμενος ὑπὸ ἐφῆβων, κατόπιν δὲ ὁ ἵερεὺς τὸν
ἐκέντα διὰ λόγχης εἰς τὸν στόμαχον καὶ τὸν ἔκαιεν ἐπὶ πυρᾶς. Τὸν
θεσμὸν αὐτὸν κατέλυσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου Δίφιλος κατὰ
τοὺς χρόνους τοῦ Σελεύκου, μεταβαλὼν τὴν ἀνθρωποθυσίαν εἰς
βιουθυσίαν. Προσέτι ἐτελεῖτο ἀνθρωποτονία καὶ ἐν τῇ Ἡλιού-
πόλει τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν σχετικὸν νόμον κατήργησεν ὁ Ἀμω-
σις, ὃς μαρτυρεῖ ὁ Μανεθὼς εἰς τὸ περὶ Ἀρχαῖσμοῦ καὶ Εὔσε-
βείας κεφάλαιον. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Ὡμαδειον Διόνυσον ἐν
Χίψι ἔθυσιάζον ἀνθρωπον, διασπῶντες τὰ μέλη του, καθὼς ἀνα-
φέρει δὲ Εὔελπις ὁ Καρύστιος καὶ ἐν Τενέδῳ ἐτελεῖτο τοιαύτη
θυσία. Ὁ δὲ Ἀπολλόδωρος ἀναφέρει ὅτι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι
ἔθυσιάζον εἰς τὸν Ἀρην ἀνθρωπον, καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ θυσία τῆς
θυγατρὸς τοῦ Μεσσηνίου Ἀριστομένους, ἥτις προσεφέρεθη, ὃς ἦ

1) Chronicon Parium. (Marburgi 1832).

2) Σχολιαστὴς Πορφυρίου, Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, II, 56.

3) Πορφυρίου, Περὶ ἀποχῆς ἐμψ. II, 54.

⁷Ιφιγένεια ἐν Ταύροις, θυσία πρὸς ἔξιλέωσιν τῶν θεῶν. Ἄλλοι ἔκεινοι οἵτινες συχνὰ ἔθυσίαζον εἰς τοὺς θεούς των ἀνθρώπους ἦσαν οἱ Φοίνικες, οἵτινες, εἰς τὰς μεγάλας συμφοράς, ἥτις ἐν καιρῷ πολέμων, λοιμῶν καὶ ἑηρασίας, ἔθυσίαζον εἰς τὸν Κρόνον ἕνα τῶν φιλτάτων, δῆλη δὲ ἡ Φοίνικικὴ Ἰστορία γέμει τοιούτων θυσιῶν, ὃν τὴν ἴστορίαν ἔγραψεν ὁ Σαγχονιάθων εἰς Φοίνικικὴν γλῶσσαν, καὶ Φύλων ὁ Βύβλιος εἰς Ἑλληνικήν, ἐμμέτρως, διὰ δικτὸν βιβλίων. Οὐ δὲ Ἰστρος εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Κρητικῶν θυσιῶν λέγει· διτὶ οἱ Κουρῆτες κατὰ τὸν παλαιὸν καιρὸν ἔθυσίαζον εἰς τὸν Κρόνον παῖδας.

Αἱ ἀνθρωποθυσίαι κατηργήθησαν, ὡς ὅμολογεῖ ὁ Πάλλας, ὁ συγγράψας ἄριστα τὰ περὶ τῶν Μυστηρίων τοῦ Μίθρα, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Εἰς τὴν ἐν Συρίᾳ Λαοδίκειαν ἔθυσιάζετο πρότερον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν κατ' ἔτος παρθένος. Τώρα δέ, λέγει ὁ Πορφύριος, θυσιάζεται ἔλαφος. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι τῆς Λιβύης ἔθυσίαζον ἀνθρωπον, μέχρις οὗ τὸ ἔθος κατήργησεν ὁ Ἱφικράτης. Οἱ δὲ Δουμαθῆνοὶ τῆς Ἀραβίας ἔθυσίαζον κατ' ἔτος παῖδα, τὸν διποῖν ἔθαπτον ὑπὸ τὸν βωμόν. Οὐ δὲ Φύλαρχος ἴστορει διτὶ κοινῶς πάντες οἱ Ἑλληνες, πρὶν ἐκστρατεύσωσιν, ἔθυσίαζον ἀνθρωπον. Τὰς ἀνθρωποθυσίας τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Σκυθῶν παρέρχεται ὁ Πορφύριος καὶ μνημονεύει πᾶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐφόνευσαν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέως καὶ τῆς Πραξιθέας, καθὼς καὶ τὴν ἀνθρωποθυσίαν τὴν τελουμένην κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἔκανον ἄζετο νομιμάτερον ἥτις λειτουργία τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ἐπὶ τοσοῦτον κατηργοῦντο εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας αἱ ἀνθρωποθυσίαι. Φυσικά, πρὸς τοῦτο συνετέλεσαν καὶ σχετικαὶ διδασκαλίαι τῶν προηγουμένων φιλοσόφων, καὶ μάλιστα τοῦ Πυθαγόρου, ὅστις ὅχι μόνον κατὰ τῶν ἀνθρωποθυσιῶν ἐκήρυξτεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς σφαγῆς ὅλων τῶν ἐμψύχων εἶχε κηρυχμῆ.

Εἰς τὴν Ἐλευσίνα δέ, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Πορφυρίου, ἀπηγορεύετο πᾶσα θυσία, ὅχι μόνον τῶν κατοικιδίων ὀργίθων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἵχθυών καὶ τῶν κυάμων καὶ τῶν ροιῶν καὶ τῶν μήλων, καὶ ἐθεωρεῖτο μεμολυσμένος πᾶς δ ἐγγίζων λεχὼ καὶ πᾶν τὸ θνη-

σιμαῖον¹). Ὡστε πιθανώτερον εἶναι νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ καθάρσεις, ἀκολουθοῦσαι τὴν Αἴγυπτιακήν, Ἰνδικήν καὶ Ἀσσυριακήν παράδοσιν, ἐγένοντο μόνον διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τῆς πυρᾶς.

Οἱ Καθαροὶ διήρκουν ἐπὶ ^{**} ἡμέρας, καλουμένας **Μυστηριώτιδας ήμέρας ή Μυστηριώτιδας νύκτας**, κατὰ τὰς δύοις ἔτελοῦντο αἱ **Ἀπλατ Μυήσεις** κεχωρισμένως²). Οἱ ὑπὸ μύησιν ὠδηγοῦντο ὑπὸ τῶν τεταγμένων **Μυσταγωγῶν** πρὸς τοὺς ἔχοντας ἥδη φυτάσει τὸν βαθμὸν τοῦ **Ἐπόπτου** διδασκάλους τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, δεδομένου ὅτι ὁ βαθμὸς τῆς **Ἐποπτείας** ἐθεωρεῖτο ὁ τελειότερος³).

Αἱ ὑπόλοιποι τρεῖς ἡμέραι ἦσαν ἀφιερωμέναι μᾶλλον εἰς ὅσους δὲν ἦρχοντο ἐγκαίρως. Καί, κατά τινας συγγραφεῖς, ἡ κυρίως ἔορτὴ Ἑλληγε διὰ τῆς ἐβδόμης, ἥτις καὶ ἐλέγετο **Γεφυρισμός**, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ μὴ λαμβάνοντες μέρος ἐκ τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων ἵσταντο παρὰ τὰς Γεφύρας τοῦ Κηφισοῦ, ἀπευθύνοντες πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Ιερᾶς Ὁδοῦ ἐπιστρέφοντας προσκυνητὰς φιλοπαίγμονα σκάμματα.

Ἡ δύδοη ἡμέρα ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἐκαλεῖτο **Ἐπιδαύρεια**, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Ἀσκληπιός, ἐρχόμενος ἐξ Ἐπιδαύρου εἰς Ἐλευσῖνα, ἐφθασε μόλις τὴν δύδοην ἡμέραν. Κατὰ τὸν Φιλόστρατον: **Τὰ Ἐπιδαύρια μετὰ πρόδροσην τε καὶ λερεῖα δεῦρο μυεῖν Ἀθηναῖοις πάτροιν** ἐπὶ θυσίᾳ δευτέρᾳ, τουτὶ δὲ **ἐνόμισαν Ἀσκληπιοῦ ἔνεκα, ὅτι δὴ ἐμύγησαν αὐτὸν ἥκοντα Ἐπιδαυρόθεν δψὲ μυστηρίων**⁴). Οἱ δὲ Παυσανίας ἀναφέρει ὅτι: **Ἀθηναῖοι τῆς τελετῆς λέγοντες Ἀσκληπιῷ μεταδοῦναι τὴν ἡμέραν ταύτην Ἐπιδαύρια δνομέζουσι, καὶ θεὸν ἀπ' ἐκείνου φασὶν Ἀσκληπιὸν σφίσιν νομισθῆναι**⁵).

1) Πορφυρίου, Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων IV. 16.

2) Λεφάκη, Μελέτη ἐπὶ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, σελ. 31 ('Ἄθηναι 1896').

3) Magnien, Les Mystères d'Eleusis (Paris 1929).

4) Φιλόστρατον, Τὰ εἰς τὸν Τυφέα Ἀπολλώνιον IV, 18.

5) Παυσανίου, II, 26, 7.

Πρὸς τούτοις δὲ Φιλόστρατος ἀφηγεῖται καὶ τὴν κατὰ τὰ Ἐπιδαύρεια Μύησιν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ζήσαντος μεταξὺ τῆς 1ης καὶ 2ας ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. καὶ μεταβάντος εἰς τὴν Ἐλευσίνα διὰ νὰ μυηθῇ. Ὁ Ιεροφάντης δὲν ἐδέχθη νὰ τὸν μυήσῃ, καθὸς ὅσον ἐθεωρεῖτο ὅχι ἀπλῶς ὡς φιλόσοφος, ἀλλὰ ὡς μάγος, δηλαδὴ γόης, μὴ ἐπιτρεπομένου **μυῆσαι γόητα μηδὲ τὴν Ἐλευσίνα ἀνοιξαι ἀνθρώπῳ μὴ καθαρῷ τὰ δαιμόνια**¹). Ὁ Ἀπολλώνιος τότε, χωρὶς νὰ ἐπηρεασθῇ τὸ παρόπαν ἀπήντησε : «Δὲν εἶπες τὸ μεγαλείτερον διὸ ὅσα ἡμποροῦσες νὰ μὲ ἐγκαλέσῃς, διότι περὶ τῆς τελετῆς ἐγὼ γνωρίζω περισσότερα ἢ Σύ. Ἡλθον δὲ διὰ νὰ μυηθῶ ἀπὸ ἀνθρωπον σοφώτερον ἐμοῦ». Οἱ δὲ παριστάμενοι, λέγει δὲ Φιλόστρατος, ἐπήνεσαν τὸν Ἀπολλώνιον, διότι τόσον σθεναρῶς ἀπήντησε, καὶ δὲ Ιεροφάντης, ἐπειδὴ ἐνόμισεν ὅτι ἡ ἐνέργειά του δὲν ἥρεσεν εἰς τοὺς πολλούς, μετέβαλε τόνον καὶ εἶπεν εἰς τὸν Ἀπολλώνιον: **μυοῦ σοφὸς γάρ τις ἔκειν ἔσικας**²). Ὁ Ἀπολλώνιος τότε ἀπήντησεν: «Θὰ μυηθῶ καὶ θὰ μὲ μυῆσῃ δεῖνα». Ἡθέλησε δηλαδὴ νὰ μυηθῇ παρὸς ἄλλου καὶ οὐχὶ παρὰ τοῦ παρισταμένου Ιεροφάντου, καὶ πράγματι ἐμυήθη παρὰ τίνος, δὲ διποῖς ἐγένετο Ιεροφάντης μετὰ τέσσαρα ἔτη καὶ ἀπεδείχθη οὕτω ὅτι δὲ Ἀπολλώνιος ἐπροφήτευσε τὴν ἀνακήρυξιν ἄλλου ὡς Ιεροφάντου. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται προφανές ὅτι καὶ διάσημος Τυανεὺς εἶχε μυηθῆ εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, δπως καὶ εἰς ὅλα τὰ τότε ἐν Ἑλλάδι λειτουργοῦντα.

Ἡ ἐνάτη δὲ καὶ τελευταία ἔλέγετο **Πλημοχόη**. Κατ’ αὐτὴν ἔλληγον τελείως αἱ ἔορται, δὲ **Κεραμιστής** (στεγαστῆς) τοῦ Ναοῦ ἐκεράμων τοῦτον διὰ σπονδῆς οἴνου καὶ δὲ Ιεροφάντης ἐδήλου τὸ τέλος τῆς ἔορτῆς διὰ τῶν συμβολικῶν λέξεων **Κόργες-Ομφάτης**, σημαινούσῶν ἵσως Φοινικιστί : «Λάτρευε τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντός . . .» ἢ σχετικόν τι. Τὴν ἐπομένην οἱ Μύσται ἔπινον τὸν **Κυκεώνα** (ποτὸν μεμιγμένον ὕδατος καὶ μέλιτος).

‘Οποῖον δῆμος ἦτο τὸ τυπικὸν τῶν βαθμῶν τῆς Μυῆσεως τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων δὲν γνωρίζομεν Ἀν κρίνωμεν δῆμος

1.—2) Φιλοστράτου, Τὰ εἰς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον ΞVIII, 5. 27. - XXIV, 30.

ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ ίδιως ἐκείνας αἱ ὅποιαι ἀναφέρονται εἰς τὴν δημιουργὸν δρᾶσιν τῶν διαφόρων θεῶν πρὸς ὅφελος τῆς ἀνθρωπότητος, βλέπομεν ὅτι δραματικὰ γεγονότα ἐσυμβόλιζον τὰς θυσίας, εἰς τὰς ὅποιας ὑπεβάλλοντο διαγωνιζόμενοι πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ Κακοῦ ὑπὲρ τοῦ Καλοῦ, ὡς τοῦτο παραστατικώτατα ἐμφαίνεται εἰς τὰ Αἴγυπτιακὰ Μυστήρια τῆς Ἱσιδος καὶ τοῦ Ὁσιριδος, εἰς τὰ θρησκευτικὰ δόγματα τοῦ Ζωοοάστρου, εἰς τὰ ἱερὰς παραδόσεις τῶν Βασιλωνίων διὰ τῆς καταβάσεως τῆς Ἱστάρῳ ἢ Ἱσταχάρῳ εἰς τὸν Ἀδην, καθὼς καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν βιορείων Λαῶν, καὶ συμπεραίνομεν ὅτι τὰ Τυπικὰ τῶν Ἀρχαίων Μυήσεων δραματικώτατα ἀναπαρίστων τὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θυσίας τῶν θεῶν, κατὰ τὰς Μυήσεις τῶν εἰς αὐτοὺς ἀφιερωμένων Μυστηρίων. Καὶ ἐὰν συμπεράνωμεν ἀπὸ πολλὰς ἐνδείξεις, τὰς ὅποιας μᾶς μεταδίδουσι τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ δὴ ὁ Ὁμηρικὸς Ὅμηρος τῆς Δήμητρος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ Τυπικὸν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων διὰ τοὺς Μυουμένους ἐστηρίζετο ίδιως ἐπὶ τοῦ τραγικοῦ μύθου τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης.

Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον, ὡς γνωστόν, ἡ Περσεφόνη, δρέπουσα ναρκίσσους, ἥρπαγη ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀδου Πλούτωνος. Ἡ δὲ Δήμητρα, περιπλανωμένη, ἦλθεν εἰς Ἐλευσῖνα ζητοῦσα τὴν κόρην τῆς καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου Πέτρας, ἐνθα πρῶτον Ἐλευσινίων ἔστησαν καὶ ἤσαν εἰς τὴν θεόν¹⁾. Εἰς τὴν θέσιν δὲ αὐτὴν καὶ παρὰ τὸ Παρθénιον φρέαρ, ὡς ὀνομάζει τὸ Καλλίχορον ὁ Ὁμηρικὸς Ὅμηρος, καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν ἐλαίας, εὖρον αὐτὴν μεταμορφωμένην εἰς γραῖαν αἱ θυγατέρες τοῦ βασιλέως τῆς Ἐλευσίνος Κελεοῦ, μεταβᾶσαι εἰς τὸ φρέαρ διὰ νὰ ἀντλήσωσιν ὕδωρ.

ἔζετο δ' ἐγγὺς δδοῖο φίλον τετιημένη ἥτορ,

Παρθενίῳ φρέατι, δθεν ὑδρεύοντο πολλται,

ἐν σκιῇ, αὐτὰρ ὑπερθε πεφύκει θάμνος ἐλαίης,

1) Παυσανίου, I, 38, 6.

γρητὶ παλαιγενέῃ ἐναλίγκιος, οὐ τε τόκοιο
εἰργηται δώρων τε φιλοστεφάνου Ἀφροδίτης,
οἴατε τροφοὶ εἰσὶ θεμιστοπόλων βασιλήων
παῖδων καὶ ταμίαι κατὰ δώματα ἡχήεντα.
τὴν δὲ ὅδον Κελεοῦ Ἐλευσινίδαο θύγατρες,
ἔρχομέναι μεθ' ὕδωρ εὐήρυτον, δφρα φέροιεν
κάλπισι χαλκείησι φίλα ποδὸς δώματα πατρός,
τέσσαρες, ὥστε θεαὶ, κουρήτον ἄνθος ἔχουσαι,
Καλλιδίκη καὶ Κλεισιδίκη Δημός τ' ἔρδεσσα
Καλλιθόη θ^ρη, οὐ τῶν προγενεστάτη ἦν ἀπασῶν¹⁾.

Τότε οὖτος Ἰάμβη, μία τῶν θεραπαινίδων τῶν θυγατέρων τοῦ βασιλέως Κελεοῦ, κατώρθωσε διὰ διαφόρων ἀστείων νὰ παρηγορήσῃ τὴν Δήμητραν εἰς τὴν θλῖψιν της, προσφέροντα εἰς αὐτὴν τὸν **κυκεῶνα**, ἦτοι ποτὸν μεμιγμένον ὕδατος καὶ μέλιτος.

πρὸν γ^ροῦ δτε δὴ οἱ ἔθηκεν Ἰάμβη κέδν^ρ εἰδυῖα

πηκτὸν ἔδος, καθύπερθε δ^ρ ἐπ^ρ ἀργύφεον βάλε κῶας²⁾.

Εἰς τοὺς ἴστορικοὺς δὲ χρόνους οἵ Μυούμενοι, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας περιεπλανᾶτο ή Δήμητρα πρὸς εὔρεσιν τῆς κόρης της Περσεφόνης, ἐπινον τὴν δεκάτην τὸν Κυκεῶνα, σύμβολον τῆς γλυκύτητος, ἦτις ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ τὴν ἐκ τῆς μυήσεως ταραχῆν ἐνηστευσα, ἐπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαφον ἐκ κύστης, ἐγευσάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ καλάθου εἰς κύστην³⁾.

Αἱ θυγατέρες τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ τὴν παρηγόρησαν καὶ τὴν ὠδήγησαν εἰς τὴν οἰκίαν των πρὸς φιλοξενίαν, ἀνέθεσαν εἰς αὐτήν, μὴ γνωρίζουσαι ὅτι ἦτο ή θεαὶ Δήμητρα, χρέη θεραπαινίδος καὶ μεταξὺ ἀλλων τῆς ἐνεπιστεύθησαν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Δημοφῶντα.

Δημοφῶνθ^ρ, δν ἔτικτεν ἔүξωνος Μετάνειρα⁴⁾.

Τοῦτον δὲ θέλουσα νὰ καταστήσῃ ἀθάνατον, ἐθετεν ἐπὶ τῆς

1) Ὁμηρικὸς "Υμνος εἰς Δήμητραν 99—110.

2) Ὁμηρικὸς "Υμνος 195—196.

3) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Προτρεπτ. Ad Gent V.

4) Ὁμηρικὸς "Υμνος 234.

πυρᾶς, ἵνα δι' αὐτῆς, κατὰ τὸν μῦθον, τοῦ ἀποβάλη τὰς θνητὰς σάρκας, ἀλλὰ ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τῆς βασιλίσσης ἡναγκάσθη νὰ ἀποκαλυφθῇ.

νύκτας δὲ κρύπτεσκε πυρὸς μένει, ἥπτε δαλδν,
λάθρᾳ φίλων γονέων· τοῖς δὲ μέγα θαῦμ' ἐτέτυκτο,
ὅς προσθαλῆς τελέθεσκε, θεοῖσι δὲ ἀντα ἔώκει.
καὶ νέν μιν ποίησεν ἀγήρων τ' ἀθάνατόν τε,
εἰ μὴ ἄρ' ἀφραδίησιν ἔүξωνος Μετάνειρα
νύκτ' ἐπιτηρήσασα θυάδεος ἐκ θαλάμοιο
σκέψατο· κάκουσεν δὲ καὶ ἀμφῷ πληξατο μηρῷ
δεισασ' φὶ περὶ παιδὶ καὶ δάσθη μέγα θυμῷ,
καὶ ὁ δὲ δλοφυρομένη ἔπεια πτερόσεντα προσηγύδα.
Τέκνον Δημοφόδων, ἔείνη σε πυρὶ ἔνι πολλῷ
κρύπτει, ἔμοι δὲ γόνον καὶ κήδεα λυγρὰ τιθησιν¹⁾.

Καὶ τότε ἐνεφανίσθη ἡ Δήμητρα μὲ δῆλην τὴν αἴγλην τῆς μεγάλης θεᾶς, ἦς **·δ φέγγος**, κατὰ τὸν ποιητήν, ἔλαιμψεν ἀθάνατον, καὶ ἀφήσασα τὴν ἔανθην κόμην τῆς νὰ χυθῇ ἐπὶ τῶν ὕμων της, **αὐγῆς ἐπλήσθη πυκινὸς δόμος, ἀστεροπῆς ὅς.**

Οὕτω προσωποποιεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων ἡ γονιμοποιὸς δύναμις τῆς Γῆς, ἡ παράγουσα τοὺς Δημητριακοὺς καρποὺς ἀενάως πρὸς συντίρησιν τῆς ἀνθρωπότητος. Δι' ὃ καὶ ὁ ποιητής, παρουσιάζων αὐτὴν εἰς τὸν "Υμνον του ὡς τὴν μεγάλην εὐεργέτιδα τῆς Ἀνθρωπότητος, ἐν συνειδήσει ἐκπληροῦσαν τὸν μέγαν αὐτῆς προορισμόν, λέγει ὅτι :

Εἰμὴ δὲ Δημήτηρ τιμάοχος, ἥτε μέγιστον
ἀθανάτοις θνητοῖσι τ' ὄναρ χάρμα τέτυκται²⁾.

Τὸ Τυπικὸν τοῦτο τῆς Μυήσεως ὀνόμασεν δόρθως Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς **μυστικὸν δρᾶμα**, διότι κατὰ τὸ Τυπικὸν αὐτό, ὡς καὶ προηγουμένως ἀνεφέραιμεν, ἔξιλίσσετο δραματικῶς ὁ Μῦθος τῆς Περσεφόνης, ὥστε νὰ προκαλῇ συγκλονιστικὰς συγκινήσεις τῶν Μυουμένων, διὰ τῆς ἀναπαραστάσεως τῶν παθῶν τὰ δποῖα ὑφίστατο ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Κόρη χάριν τῆς Ἀνθρωπότητος, καὶ

1—2) Ὁμηρικὸς "Υμνος εἰς Δήμητραν 239—249 καὶ 268—269.

φαίνεται ὅτι ἡ δραματικὴ αὕτη ἀναπαράστασις ἐτελεῖτο παρὰ τὸ **Πλουτώνειον**.

‘Η ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερεν εἰς φῶς παρὰ τὸ Πλουτώνειον λαξευτὸν βράχον, σχηματίζοντα σπήλαιον καὶ καταλήγοντα, δι’ ὅπῆς κληθείσης **Πύλης τοῦ Ἄδου**, εἰς κλίμακα, δδηγοῦσαν εἰς τεχνιτὸν φρέαρ, βάθους περίπου τριῶν μέτρων. Τὸ φρέαρ τοῦτο ἐπεκοινώνει μὲ ἄλλο πλησίον κείμενον καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Πλουτωνείου. Δὲν ἀποκλείεται δὲ δλόκληρος ἥ εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια εἰσαγωγικὴ αὕτη Μύησις νὰ ἐτελεῖτο εἰς τὸ Πλουτώνειον, δπου ἐπίτηδες εἶχον προπαρασκευάσει τὸν διὰ τὴν εἰσαγωγικὴν Μύησιν προοριζόμενον χῶρον. Πιθανολογεῖται δὲ ὅτι δύο ιέρειαι, πρὸς τοῦτο τεταγμέναι, ὑπεδύοντο πρὸ τῶν Μυουμένων τὸν ρόλον τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης ὡς ἡθοποιοί, ἀναπαριστωμένης τῆς ὄλης σκηνῆς τῆς ἀρπαγῆς ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, εἰς ἣν ὡς σκηνικὸν ἔχρησιμοποιεῖτο τὸ οίονεὶ σπήλαιον τοῦ Ἄδου καὶ τὰ τεχνητὰ φρέατα.

* *

‘Ιδρυτὴς τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων καὶ πρῶτος Ἰεροφάντης ὑπῆρξεν ὁ Εὔμολπος. **Ιεροφάντης** δὲ ὠνομάζετο ὁ ἀνώτατος ιερεὺς τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ἐκλεγόμενος ἐν ὡρίμῳ ἡλικίᾳ ἐκ τῆς ἴστορικῆς καὶ ιερᾶς οἰκογενείας τοῦ Εὐμόλου καὶ λαμβάνων τὸ ἀξίωμα διὰ βίου. Ἀπητεῖτο δέ, ἐκτὸς τῆς καταγωγῆς του, διὰ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν τοῦ Ἰεροφάντου ἀξίωμα, ἀνωτέρα μάθησις, ὑψηλὴ καὶ σωματικὴ ἀριτότης καὶ ἴσοβιος σωφροσύνη καὶ ἔγκράτεια. Ὡς ἀναφέρει δὲ ὁ Μεούρσιος, μόλις ἔξελέγετο, ἐπρεπε νὰ κάμῃ χρῆσιν καὶ ὡρισμένων φαρμάκων πρὸς στείρωσιν τῆς σαρκός. Ο ‘Ιεροφάντης, ὡς Μέγας Διδάσκαλος, περιβεβλημένος πολυτελεστάτην χλαμύδα, φέρων στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους ἔγκολπια καὶ σύμβολα περικλείοντα ἀνωτέρας εἰς σύλληψιν ἴδεας, ὑπεδείκνυε τοῖς Μεμυημένοις τὰ ιερὰ καὶ ἐνεφανίζετο οὕτω ἐνώπιον αὐτῶν, περιβεβλημένος τὰ σύμβολα τῆς ιερᾶς ἀποστολῆς του. Μετ’ αὐτὸν δὲ τὸ δεύτερον ἀξίωμα κατεῖχεν ὁ **Δαδοῦχος**.

Οἱ Δαδοῦχοι, ἴσοβιοι καὶ αὐτοί, ἔξελέγοντο ἐκ τοῦ ιερατικοῦ

γένους τῶν **Κηρύκων**, τοῦ δποίου γενάρχης ἐμυθολογεῖτο ὁ Κέκρωψ.

Κατὰ τὴν Μύησιν, ὁ **Ιεροκήρυξ**, ἦτοι ὁ νεώτερος τῶν τεσσάρων πρώτων Ἱερέων τοῦ Τελεστηρίου, ἀπειμάκρυνε τοὺς παρισταμένους βεβήλους, λέγων: **Ἐκάς, ἐκάς οἱ βέβηλοι. Μὴ χωρεῖν εἰσώ τῶν ἀδύτων ἀμυήτοις οὖσιν**, καὶ παρελάμβανε μόνον τοὺς πρὸς μύησιν, παραδίδων τούτους εἰς τὸν Δῆδοῦχον, ὅστις διὰ τοῦ **Ἐπιβωμίου**, ἦτοι τοῦ ἐπόπτου τοῦ Ναοῦ, παρουσίαζε τούτους εἰς τὸν Ἱεροφάντην.

Πῶς λεπτομερῶς ἐτελεῖτο ἡ Μύησις δὲν γνωρίζομεν, λαμβάνοντες ὅμως ὑπὸ ὅψει τὸ τοῦ Εὑριπίδου: **τὰ ἀφανῆ τεκμηρίουσιν εἰκότως ἀλλοκεται**¹⁾ καὶ τὸ τοῦ **Υπερίδου** κατὰ τὸν δποῖον **τὰ ἀφανῆ ἀνάγκη τοὺς διδάσκοντας τεκμηρίους ζητεῖν**²⁾), ὅτι μετεχειρίζοντο δηλαδὴ συμβολικὰς παραστάσεις (τεκμήρια), συμπεραίνομεν ὅτι δὲν θὰ διέφερον κατὰ τὴν τάξιν τῆς Αἰγυπτιακῆς Μυήσεως.

Εὐτυχῶς, τὰ τῆς Μυήσεως ταύτης (Αἰγυπτιακῆς) διέσωσεν ἡμῖν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, διὰ σχετικῆς περιγραφῆς εἰς τοὺς Στρωματεῖς, ἔχούσης ὡς ἔξης:

Πρῶτος μὲν γάρ προέρχεται ὁ φόρος, ἐν τινι τῶν τῆς μουσικῆς ἐπιφερόμενος συμβόλων· τοῦτον φασι δύο βιβλίους ἀνειληφέναι δεῖν ἐκ τῶν Ἐρμοῦ, ὧν θάτερον μὲν ὕμνους περιέχει θεῶν, ἐκλογισμὸν δὲ βασιλικοῦ βίου τὸ δεύτερον³⁾.

Μετὰ δὲ τὸν φόρον δὲροσκόποις, ὠρολόγισν τε μετὰ χεῖρα καὶ φοίνικα ἀστρολογίας ἔχων σύμβολα προεισιν⁴⁾. **τοῦτον τὰ ἀστρολογούμενα τῶν Ἐρμοῦ βιβλία, τέσ-**

1) Εὑριπίδου, Φοίνιξ Fr. 811.

2) **Υπερίδου** Fr. 197, Blass.—**Ἀντιφῶντος** Fr. 72, Blass.

3) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς VI, Cap. IV, 35.—S. 450, 4 Vet. script. de reb. Aegypt . . . fragm. coll. Bunsen p. 91 sq. —vgl. O. Gruppe, Culte und Mythen I S. 410—430.—Deiber, a. a. O. p. 65—77.

4) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς, VI, Cap. IV, 26.—S. 449, 6 vgl. Fr. Boll, Sphaera S. 370.

σερα δητα τὸν ἀριθμόν, ἀεὶ διὰ στόματος ἔχειν χρή, ὡν τὸ μέν εστι περὶ τοῦ διακόσιου, τὸ δὲ περὶ τῆς τάξεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ περὶ τῶν πέντε πλανωμένων, τὸ δὲ περὶ τῶν συνόδων καὶ φωτισμῶν ἡλίου καὶ σελήνης, τὸ δὲ λοιπὸν περὶ τῶν ἀνατολῶν.

Ἐξῆς δὲ ὁ ἵερος αἱ ματεὺς προέρχεται, ἔχων πτερὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς βιβλίον τε ἐν χερσὶ καὶ κανοῦν, ἐν ᾧ τε τε γραφικὸν μέλαν καὶ σχοῖνος ἥ γράφουσι¹⁾. τοῦτον τὰ (τε) ἱερογυλφικὰ καλούμενα περὶ τε τῆς κοσμογραφίας καὶ γεωγραφίας (τῆς τάξεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ περὶ τῶν πέντε πλανωμένων) χωρογραφίας τε τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς τοῦ Νείλου διαγραφῆς περὶ τε τῆς κατασκευῆς τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἀφιερωμένων αὐτοῖς χωρίων περὶ τε μέτρων καὶ τῶν ἐν ἱεροῖς χρησίμων εἰδέναι χρή.

Ἐπειτα δ στολὴς τοῖς προειρημένοις ἐπεται²⁾, ἔχων τὸν τε τῆς δικαιοσύνης πῆχυν καὶ τὸ σπονδεῖον οὕτος (οἶδε) τὰ παιδευτικὰ πάντα καὶ (τὰ) μοσχοσφραγιστικὰ καλούμενα³⁾ δέκα δέ εστι τὰ εἰς τὴν τιμὴν ἀνήκοντα τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν καὶ τὴν Αἴγυπτίαν εὑσέβειαν περιέχοντα, οἷον περὶ θυμάτων, ἀπαρχῶν, ὅμηρων, εὐχῶν, πομπῶν, ἕορτῶν καὶ τῶν τούτοις διμοίων.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ προφήτης ἔξεισι, προφανὲς τὸ ὑδρεῖον ἐγκεκολπισμένος, ὃ ἐπονται οἱ τὴν ἐκπεμψιν τῶν ἀρτων βαστάζοντες. Οὗτος, ὡς ἀν προστάτης τοῦ ἱεροῦ, τὰ ἱερατικὰ καλούμενα δέκα βιβλία ἐκμανθάνει (περιέχει δὲ περὶ τε νόμων καὶ θεῶν καὶ τῆς ὅλης παιδείας τῶν ἱερέων). δ γάρ τοι προφήτης παρὰ τοῖς Αἴγυπτίοις καὶ τῆς διανομῆς τῶν προσόδων ἐπιστάτης ἐστίν.

Αὐτὸ φαίνεται ἦτο τὸ Τυπικὸν τῆς Αἴγυπτιακῆς Μυήσεως

1) Letronne. Recueil des Inscriptions I. p. 267.

2) Letronne a. a. O. II p. 469.

3) Ἡροδότου 2, 38.—Πορφυρίου, Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων 4, 7,—Marscham, Canon chron. (1676) p. 242.—Wesseling zu Diod. bibl. I 70.

κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ Χριστοῦ χρόνους, καὶ οὐχὶ βέβαια κατὰ παλαιοτέραν ἐποχήν, δῆτε ἡ τάξις ἡκολούθει ἄλλον ωυθόν, ὃν προσεπαθήσαμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης μας, ἀλλὰ δὲν φαίνεται διαφέρουσα πολὺ τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος περιγραφῆς ἥ κατ' ἀσημάντους μόνον λεπτομερείας, ὡς θὰ διέφερε καὶ ἡ τελετὴ τῶν πρώτων Ἐλευσινιακῶν χρόνων. "Οτι θὰ εἶχον κοινὰ γνωρίσματα μετὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν καὶ τῶν ἄλλων Μυστηρίων τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὡς ἀνεφέραμεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης μας, ἀφοῦ τὰ αὐτὰ θρησκευτικὰ δόγματα ἔχονται μεταξύ σαν ὡς βάσεις ὅλων σχεδὸν τῶν Μυστηρίων. Ἰδιαιτέρως δμως τὰ Αἰγυπτιακὰ Μυστήρια θὰ παρέσχουν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἐλληνας πολλὰ μέρη τοῦ Τυπικοῦ των, ἀφοῦ ἀμεσοὶ καὶ συνεχῆς ὑπῆρχεν ἡ φιλοσοφικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐπαφὴ τῶν Ἐλλήνων μετὰ τῶν Αἰγυπτίων. Διὰ τοῦτο καὶ πάντες οἱ ἀρχαῖοι Ἐλληνες σοφοὶ καὶ θρησκευτικοὶ ἥγεται ἐτελειοποίησαν τὰς μελέτας των ἐν Αἰγύπτῳ, μηδὲ τοῦ Ἰησοῦ ἔξαιρουμένου, τοῦ ὁποίου τὴν κάθοδον εἰς Αἴγυπτον ἀναφέρουν τὰ σχετικὰ Εὐαγγέλια.

* * *

Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχον ὑποστῆ προηγουμένως ἐπὶ σειρὰν αἰώνων, ὡς προείπομεν, διαφόρους ἔξελίξεις ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε Μυστῶν καὶ πνευματικῶν ἀποστόλων, διὰ νὰ ἐμφανισθοῦν κατόπιν ὑπὸ τοῦ Εὑμόλου τῷ 1350¹⁾ π. Χ., χρονολογίαν ἣν γνωρίζομεν ἐκ τοῦ «Μαρμάρου τῆς Πάρου». Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἴδωσιν αὐτῶν δὲν παρέμειναν ὑφιστάμενα ἐπὶ μακρὸν ὡς τὸ πρῶτον ἐλειτούργησαν, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ ἀναλόγως τῆς ἔξελίξεως ἣν ἐλάμβανεν ἡ θεωρία τῆς γνώσεως, ὑπέστησαν πολλὰς τροποποιήσεις, προερχομένας ἀπὸ τὰς ἀντιλήψεις τῶν μεγάλων φιλοσόφων, οἵτινες διετέλεσαν καὶ Μύσται ἐκ τῶν πιστοτέρων καὶ εἰς ἀμεσον ἐπαφὴν εὑρισκομένων μὲ τοὺς ἐκάστοτε Ἱεροφάντας, ταῦτο χρόνως δὲ ἐμπνευσμένων ἐκ τῶν περὶ τοῦ Ἐλ-

1) Μάρμαρον τῆς Πάρου (1399 –13—1326), Wagner (Marb. 1832).

ληνικοῦ Δωδεκαθέου ἀναπτυσσομένων μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν ἵδεωδῶν. Διότι ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων ἔδόθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ κάποιος ἐθνικὸς χαρακτὴρ εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια. Καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὡς σήμερον ἔξακριβοῦται, ὅτι οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι τὸν φυσιολογικὸν ἥ μᾶλλον τὸν θεοσοφικὸν χαρακτῆρα τῶν Μυστηρίων εἶχον ἐμπνευσθῆ ἐκ τοῦ μεγάλου Μηδοπέρσου θεολόγου Ζωροάστρου, τοῦ δποίου τὰ δόγματα πάντες ἔδιδάχθησαν, καὶ προπάντων ὁ Πυθαγόρας, ὡς διμολογεῖ εἰς τὸν βίον αὐτοῦ ὁ Πορφύριος. Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα Ἑλληνες συγγραφεῖς, Πλάτων, Ἐπίκουρος, Ἐπίκτητος, Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους ἔξαιρουμένου, εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν δποίων ἥκμασαν θεοκρατικῶς ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε ἐν Ἑλλάδι τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, διμολογοῦσιν ὅτι σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἥ εἰς ταῦτα συμβολὴ τῶν Πυθαγορείων φιλοσοφικῶν Ἰδεῶν, αἵτινες ἔδιδάσκοντο, ὡς στρεφόμεναι κυρίως εἰς τὴν τοῦ περὶ ἐνὸς μόνον θεοῦ πίστιν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν. Αἱ θεωρίαι αὗται, σκοποῦσαι τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου εἰς ὑψηλότερα ἴδαινικά, βάσιν εἶχον πάντοτε τὸν ἔξαγνισμὸν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ὑποδούλωσεως τῶν παθῶν καὶ διὰ τοῦ ἐνστερνισμοῦ τῆς μεγάλης φιλοσοφικῆς ορήτρας τοῦ «Γνῶθι σ' αὐτόν», ἥ δποία ἦτο κεχαραγμένη μυστηριωδῶς εἰς τὴν ἐπιβλητικὴν πύλην τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν.

Δηλαδή, ἥ ὅλη Μύησις τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἀπέβλεπεν εἰς τὸ ἐπιγραμματικάτατα ὑπὸ τοῦ Michelet ἀναφερόμενον: *La Grèce, outre ses arts, eut le plus grand de tous, l'art de faire l'homme*¹⁾). Ἀναντιρρήτως, ὁ Γάλλος συγγραφεὺς δὲν ἔννοει ἀπλῶς ἀνθρώπους, ἀλλὰ *ἥθικονς* ἀνθρώπους.

Τοῦτο ὅμως διετύπωσαν πληρέστερον οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω εἰς τὰ παρατιθέμενα ορητὰ καὶ ἀποφθέγματα.

Ἐντεῦθεν ἔξαγεται τὸ καταπληκτικὸν συμπέρασμα, ὅτι τὰ ἀρχαῖα Μυστήρια, καὶ ἴδιως τὰ Ἐλευσίνια, ἔχοντος μενον καὶ ὡς

1) Michelet, *Bible d l'Humanité*, V (Paris 1864).

μεσάζοντα, τρόπον τινά, μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ θεοῦ, μεταβιβάζοντα ἀποκαλυπτικῶς καὶ συμβολικῶς τὰς θελήσεις καὶ τὰ παραγγέλματα τοῦ θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰς εὐχὰς καὶ τὰς παρακλήσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν θεόν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐπρεπεν ὁ ἀνθρωπος διὰ τῆς ἀγνότητος καὶ καθαριότητος νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ θεοῦ, καὶ ἐντεῦθεν ἔξηγείται ὁ θεσμὸς τῶν Καθαρῶν, τὸν ὅποιον ἐπέβαλλον εἰς τοὺς Μύστας, διότι ἐπρεσβεύετο ὅτι μόνον εἰς τοὺς ἀγνοὺς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀπεκαλύπτετο ὁ θεὸς καὶ μόνον αὐτῶν εἰσηκούοντο αἱ εὐχαί, — ἥθικὴ ἀρχὴ τὴν ὅποιαν ἡσπάσθη ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἐδίδαξε διὰ τῶν Μυστηρίων τῆς Βαπτίσεως, τῆς Μετανοίας καὶ τῆς Ἐξομολογήσεως.

Ταῦτα ἔχων ὑπὸ ὄψει, ὁ Πλούταρχος ἔλεγεν: **Μεταξὺ θνητοῦ καὶ άθανάτου . . . δαιμων μέγας. Καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ καὶ θνητοῦ. Τίνα δύναμιν ἔχον (τὸ δαιμόνιον);— ἐρμηνεῦσον καὶ διαπορθμεῦσον θεοῖς τὰ παρὸ διαθρώπων καὶ ἀνθρώποις τὰ παρὰ θεῶν**¹⁾.

Τὸ δαιμόνιον ὅπερ ἀναφέρει ὁ σοφὸς τῆς Χαιρωνείας δὲν εἶναι βεβαίως τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους, ἀλλ᾽ οὔτε καὶ τὸ πονηρὸν δαιμόνιον τῶν Χριστιανῶν. Θὰ ἦτο παρακεινδυνευμένον βεβαίως νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὸ μέντιον αὐτὸ— διότι αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει ἐνταῦθα— ἐμεσολάβει διὰ τῆς Μυσταγωγίας τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ἀλλὰ μᾶλλον πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἡσκεῖτο ἡ δρᾶσις τῶν διαφόρων Μαντείων²⁾, μὴ ἀποκλειομένης τῆς σχέσεως αὐτῶν μετὰ τῶν ἔκασταχοῦ Μυστηρίων.

Οἱ ἔκαστοτε Μύσται ὥφειλον, ὡς Ἱερεῖς καὶ ἀπόστολοι τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ ἐκδηλώνουν τὰς πρᾶξεις των ὅχι μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ διὸ ἔργων καὶ συγγραφῶν, παραδειγματίζοντες καὶ καθοδηγοῦντες τὴν ἀνθρωπότητα εἰς ὅλα τὰ μεγάλα ζητήματα τοῦ βίου.

Εἶναι δὲ ἴστορικῶς ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι, ἐκτὸς

1) Πλούταρχου, Χ, 229.

2) Μαλτέζου, Περὶ Μαντείων (μελέτη ὑπὸ ἔκδοσιν).

τῶν Μαθηματικῶν ἀξιωμάτων των, συνεχώνευσαν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν κοσμοθεωρίαν των ὀλόκληρον τὴν Ὁρφικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν Ζωδοαστροικὴν παράδοσιν, διαδώσαντες τὰς φιλοσοφικάς των δοξασίας εἰς τοὺς ἴστορικοὺς ἵδιως χρόνους, διὸ μὲν διὰ συμβόλων, διὸ δὲ διὸ ἀλληγοριῶν καὶ ὠρισμένων ὅρων, προκειμένου νὰ ἐκφράσωσι ταῦτοσήμους ἔννοιας, ὡς λ. χ. τῆς ἀγάπης, φιλίας, δύμονοίας κ. λ. π., μεταχειρισθέντες τοὺς ὅρους: «Θεός, ἔν, νοῦς, ἀριθμός, ἀρμονία» ¹⁾.

‘Ως δὲ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος: *οἱ Πυθαγορικοὶ διὰ πλειόνων δνομάτων κατηγοροῦσι, τοῦ μὲν ἀγαθοῦ τό ἔν, τὸ πεπερασμένον, τὸ μένον, τὸ εὐθύνη, τὸ περισσόν, τὸ τετράγωνον, (τὸ ἵσον), τὸ δεξιόν, τὸ λαμπρόν· τοῦ δὲ κακοῦ τὴν δυάδα, τὸ ἀπειρον, τὸ φερόμενον, τὸ καμπύλον, τὸ ἀρτιον, τὸ ἑτερομηκές, τὸ ἄνισον, τὸ ἀριστερόν, τὸ σκοτεινόν· ὥστε ταύτας ἀρχὰς γενέσεως ὑποκειμένας* ²⁾).

‘Αλλά, ὡς γνωστόν, καὶ οἵ ἄλλοι μεγάλοι “Ελληνες φιλόσοφοι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Πυθαγορείων θεωριῶν, τὰ ἴδια των δόγματα, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτων διὰ πλειόνων δνομάτων κατηγοροῦσι . . . Ἀναξαγόρας δὲ νοῦν καὶ ἀπειρον· Ἀριστοτέλης δέ, τὸ μὲν εἶδος, τὸ δὲ στέρησιν. Πλάτων δὲ πολλαχοῦ μὲν οἶον ἐπιλογιζόμενος καὶ παρακαλούπτομενος, τῶν ἔναντίων ἀρχῶν, τὴν μὲν ταυτὸν δνομάζει, τὴν δὲ θάτερον ³⁾.

Γενικῶς δῆμος ἐγένετο χρῆσις τῶν ἀλληγορικῶν ἐκφράσεων ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων, τῶν δποίων μερικὰς ὁ Πλούταρχος ἔξηγει ὡς ἔξῆς :

Μὴ γεύεσθαι μελανούρων, δηλαδὴ μὴ συναναστρέφεσθε τοὺς ἔνεκα κακοηθείας μελανούς.

Μὴ ζυγὸν ὑπερβαίνειν, μὴ ἀπατᾶτε ζυγίζοντες, δηλαδὴ φροντίζετε νὰ εῖσθε δίκαιοι.

1) Καλογεροπούλου, ‘Ἐπίδρασις τοῦ Τ. ἐν τῇ Κοινωνίᾳ (Τ. Ἡχώ. τόμ. I, 1932—33).

2,—3) Πλουτάρχου, Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὁσίριδος.

Μὴ ἐπὶ χοίνικα καθίσαι, μὴ κάθησθε ἐπὶ χοίνικος (μέτρου σίτου), ἵτοι ἀποφεύγετε τὴν ἀργίαν.

Μὴ παντὶ ἐμβάλλειν δεξιάν, μὴ τείνης εἰς πάντας τὴν δεξιάν . . . μὴ κάμνης εὐχόλως συναλλαγάς.

Μὴ φορεῖν στενὸν δακτύλιον, μὴ διάγης βίον τοιοῦτον, ὅστε νὰ δεσμεύῃς ἑαυτόν.

Πῦρ σιδήρῳ μὴ σαλεύειν, δργιζόμενος προσπάθει νὰ μὴ ἐρεθίζεσαι, ἀλλὰ νὰ ὑποχωρῆς.

Μὴ ἔσθιειν καρδίαν, μήν τρώγεις καρδίαν, μὴ βλάπτεις τὴν ψυχήν σου, βασανίζων αὐτὴν μὲ σκέψεις.

Κυάμων ἀπέκεσθαι, νὰ μὴ πολιτεύεσαι (διὰ κυάμων ἐγένοντο πρότερον αἱ ψηφοφορίαι).

Μὴ ἐπιστρέφεσθαι ἐπὶ τοὺς δρους ἐλθόντας, μὴ ἐπιστρέφετε φθάνοντες εἰς τὸ τέρμα. Τουτέστι, βλέποντες νὰ πλησιάζῃ τὸ τέλος τοῦ βίου σας, μὴ στενοχωρῆσθε¹⁾.

Εἶναι προφανὲς ὅτι αἱ ρήσεις αὗται, δπωσδήποτε καὶ ἄν ἔηγηγηθῶσιν, ἐνέχουν τὸν μυστικισμὸν ἐκεῖνον δ ὅποῖς ἐκρίνετο ἀπαραίτητος κατὰ τὴν Μύησιν εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια καὶ ὅτι τὸν συμβολισμὸν των ἐμιμίθησαν καὶ πᾶσαι αἱ μεταγενέστεραι θρησκεῖαι, μηδὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔξαιρουμένου, εἰς τὸν δόποῖον παρατηροῦμεν ἔξαιρετικὴν ἔχοντα συμβολικὴν ἔννοιαν κατὰ τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους τὸν Ἰχθύν, τὸ Ἀρνίον, τὴν Περιστεράν, τὸ Σῶμα, τὸ Αἷμα κ. λ. π.

Σαφέστερον ὅμως καὶ ἐναργέστερον ἐκδηλοῦται ἡ ἐπίδρασις τῶν Πυθαγορείων δογμάτων διὰ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων καὶ ὡς γνησίων παραδεδεγμένων «Χρυσῶν Ἐπῶν», τὰ ὅποια ὡς γνωστὰ τοῖς πᾶσι, παραλείπομεν.

* * *

Τὰ δὲ σύμβολα τῶν Ἐλευσίνιων Μυστηρίων, ὃν ἐγένετο συχνὴ χοῖσις κατὰ τὴν Μύησιν, ἥσαν ἡ **Σφαῖρα**, σύμβολον Οὐρανοῦ καὶ Γῆς, διότι δ Πυθαγόρας καὶ τὸν οὐρανὸν τὸ πρῶτον ὠνόμασε κόσμον καὶ τὴν γῆν στρογγύλην²⁾. Ἡ Ἀκαν-

1) Πλουτάρχου, Περὶ Παιδῶν ἀγωγῆς 15.

2) Ἡσιόδου Fr. 254 (210).—Ζήνωνος, (Stoic. Fr. I, 63, 25 Papyrus Parisina bibl. publicae supplēm. graec. 1099 saec IV V.—Diog. Laerti. VIII, 1, 25, 48.

θος, τὴν δποίαν παρέλαβον οἱ Ἐλληνες ὡς ἵερὸν φυτὸν ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἐλλάνικος εἰς τὰ Αἰγυπτιακὰ καὶ ὁ Δημήτριος¹⁾). Ὁ ‘**Υάκυνθος**, διὰ τὸν δποῖον γράφει ὁ Ἀθῆναιος ὅτι . . . σὺν δ’ ὑάκυνθον ιωνιάδας τε χαμηλάς. δρφεστέρας, δις στυξε μετ’ ἀνθεσι Περσεφόνεια²⁾). Ὁ ‘**Οφις** (Κυχρείδης) καὶ **Κλάδος Πίτυος** (ἔξ οῦ καὶ ὀνομάζετο ἡ Δημήτρα καὶ Πίτυοῦσα ἀπὸ τοῦ φυτοῦ). **Κυχρείδης** δφις, δν φησιν ‘**Ησιόδος** τραφέντα ὑπὸ **Κυχρέως** ἐξελαθῆναι ὑπὸ **Εὐρυλόχου** λυμαῖνδμενον τὴν νῆσον, ὑποδέξασθαι δὲ αὐτὸν τὴν Δημήτρα εἰς Ἐλευσῖνα καὶ γενέσθαι ταύτης ἀμφίπολιν. ὀνομάσθη δὲ καὶ **Πίτυοῦσα** ἀπὸ τοῦ φυτοῦ³⁾). Ὁ **Στάχυς** καὶ ἡ **Χλόη**, τῶν δποίων τὰ δέματα ἐλέγοντο καὶ Ἰουλοὶ καὶ Καλλίουλοι καὶ Δημήτρουλοι, ἔξ οῦ καὶ ἡ Δημήτρα, κατὰ Σῆμον τὸν Δήλιον, καὶ **Ιουλὼ** σὺν τοῖς ἄλλοις ὀνομάζετο⁴⁾. **Κῶνος** ἐκ κατειργασμένου λίθου, **Ρόμβος**, **Μῆλα** καὶ πάντα τὰ ἐσπειριδοειδῆ.

**Κῶνος καὶ ρόμβος καὶ παίγνια καμπείγνια
Μῆλα τε χρύσεα καὶ παρ’ Ἐσπερίδων λιγυφώνων⁵⁾.**

Κατόπιν τῆς πρὸς Μύησιν διδασκαλίας, διὰ συμβόλων καὶ παραστάσεων καὶ τὶς οἶδε ποίων ἄλλων μέσων, τὰ δποῖα δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἐπεβάλλοντο εἰς τοὺς Μύστας οἱ φοιβερώτεροι τῶν ὅρκων, τὴν παράβασιν τῶν δποίων ἥπειλουν διὰ θανάτου. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ὅτι καὶ οἱ εἰς τὰ Μυστήρια μεμυημένοι Ἐλληνες συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι οὐδὲν ἀναφέρουσιν εἰς τὰ συγγράμματά των περὶ τῆς Μυήσεως.

Οἱ δὲ ὅρκοι τῶν Μυστῶν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἥσαν διάφοροι, ποικιλοντες ἀναλόγως τῶν βαθμῶν καὶ τῶν τάξεων εἰς ἃς ἀνῆκον οἱ Μύσται. Ἐκ τῶν ὀλίγων δὲ διασωθέντων εἰς

1) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, XV, Sect. 25 (679—680).

2) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, XV, Sect 31 (684).

3) Στράβωνος IX, p. 393.—Ἡσιόδου, Fr. 107 (132).

4) Ἀθηναίου, Δειπνοσοφισταί, Lib. XIV, Sect 10 (618—619).

5) Ὁρφικά, Ἀποσπάσπ. XVII, Κλ. Ἀλεξ. Cohort. p, 15, 8.—Arnobius adv. gentes L. 5 p. 169.

ἀποσπάσματα, φαινεται ὅτι ὁ τῶν Ἀπλῶν Μυήσεων, ὁ καλούμενος **"Ορκος Ὁρφικός**, ἥτο ὁ ἔξῆς :

Οὐρανὸν δρκίζω σε, θεοῦ μεγάλου σοφοῦ ἔργον,
αὐδὴν δρκίζω σε πατρός, τὴν φθέγξατο πρῶτον,
ἥνικα κόσμον ἀπαντα ἐαῖς στηρίξατο βουλαῖς ¹⁾.

Τῶν δὲ ἀνωτέρων βαθμῶν, τῶν ἵσως καὶ **Μαθηματικῶν** εἰς μίαν ὠρισμένην περίοδον καλουμένων, ὁ δρκος εἶχεν ὃς ἔξῆς :

. . . ναὶ μὴν ἀθανάτων γεννήτορας αἰὲν ἔσντας,
πῦρ καὶ ὕδωρ, γαῖαν τε καὶ οὐρανὸν ἥδε σελήνην.
ἥλιον τε, φάνητα μέγαν, καὶ νύκτα μέλαιναν ²⁾.

Ἐνῷ ἄλλος δρκος, ἀποδιδόμενος εἰς τὰ Αἰγυπτιακὰ Μυστήρια καὶ διασωθεὶς κεχαραγμένος ἐπὶ στήλης, ἵσως δὲ καὶ σχετιζόμενος μὲ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, ἔλεγεν :

Βασιλέως Κρόνου καὶ βασιλέσσης Ρέας πρεσβύτατος πάντων **"Οσιρις, θεοῖς ἀθανάτοις, Πνεύματι καὶ Οὐρανῷ,**
"Ηλίῳ καὶ Σελήνῃ, καὶ Γῇ, καὶ Νυκτὶ καὶ Ἡμέρᾳ, καὶ Πατρὶ τῶν δυντῶν καὶ ἐσομένων . . . ³⁾.

Ο δρκος οὗτος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετηνέχθη ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς Μυήσεως εἰς τὴν Ἑλληνικήν. Παρ' Αἰγυπτίοις, ὃς βλέπομεν, ἔφερε τὰ ὀνόματα τῶν Μεγάλων Ἐκπαιδευτῶν τῆς Ἀνθρωπότητος, ἀντὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἄτινα παρεδέχθη ἡ Ἑλληνικὴ Μύησις, ἀντὶ τῶν ὀνομάτων τῶν θεῶν τῶν ἀναφέρομένων ὑπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς, καὶ τὰ δποῖα κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους προσεπάθησε νὰ ἔξηγήσῃ ἡ συγκριτικὴ Μυθολογία, ἵσχυριζομένη ὅτι ὁ Ζεὺς ἐσυμβόλιζε τὸν αἰνέα, ἡ Ἀθηνᾶ τὴν σοφίαν, ὁ Κρόνος τὸν χρόνον καὶ οὕτω καθ' ἔξῆς.

* *

Ο χρόνος τῆς δοκιμασίας τῶν εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια μυουμένων δὲν ἔλλιγεν ἀσφαλῶς διὰ τῆς Μυήσεως, ἀλλ' ἀπετέλει αὕτη ἀρχὴν μόνον τῆς διδασκαλίας, ἥτις περιεστρέφετο εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἔξασκησιν τῆς σωφροσύνης, τῆς ἐγκρατείας, τῆς

1) Ὁρφ. Ἀπ. V.—Just. M. Coh. p. 78, 23 καὶ Cyrill, contra Julia 1 p. 23.

2—3) Ὁρφ. Ἀποσπάσμ. V.—Theo Smyrnaeus p. 164.

δικαιοσύνης, τῆς ἡθικῆς, τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ ἰδίως εἰς τὴν περὶ ἑνὸς θεοῦ καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πίστιν. Ἡ δὲ ἐπίδρασις τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι ἀδύνατον, καὶ κατὰ τοὺς ὑλιστικωτέρους χρόνους τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ μὴ ἐπηρεάζει σοβαρώτατα εἰς τὸν ἔξευγενισμὸν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀπολύτωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν παθῶν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τὰ δοποῖα τὴν μαστίζουσιν. "Οτι δὲ τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἡκολούθησαν καὶ πάντες οἱ Νεοπλατωνικοὶ φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταί, ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς προηγουμένως εἴπομεν, ὅπερ ἐπιβεβαιοῦ καὶ ὁ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος, λέγων διτι **τὰ δόγματα τοῦ Πλάτωνος δὲν ἤσαν διάφορα τῶν τοῦ Χριστοῦ**, γνώμην τὴν δοποίαν καὶ ὁ Θεοδώρητος καὶ ὁ Κλήμης καὶ ὁ Ὁριγένης ὃς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων παραδέχονται, οὐδεμία γεννᾶται ἀμφιβολία. Οὐδέποτε δὲ οἱ Ἑλληνες σοφοὶ ἡκολούθησαν τὰς πολυθεϊστικὰς τῶν βεβήλων ἀντιλήψεις, ἀλλά, γνωρίζοντες διτι ἦτο μάταιον νὰ θέξωσι τὴν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ ἐρριζωμένην παράδοσιν περὶ πολλῶν θεῶν, ἢν εἶχον ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡσιόδου σχηματίσει, ἀπέφευγον νὰ καταστήσωσιν εἰς αὐτοὺς γνωστὰ τὰ εἰς τὴν Ἐλευσίνα τελούμενα, πρὸς ἀποφυγὴν δυσαρέστων συνεπειῶν. Δὲν παρέλειπον ὅμως, δσάκις τοῖς ἐδίδετο ἥ πρὸς τοῦτο εὐκαιρία, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐγκωμιάζωσι τὰ Μεγάλα Ἐλευσίνια Μυστήρια, ἀφ' ἑτέρου δέ, πιστεύοντες ἀκραδάντως διτι αἱ πολυθεϊστικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ ὅχλου ἀπετέλουν ἀνήθικα μυθεύματα, νὰ χλευάζωσιν αὐτάς, τόσον ἀπὸ τοῦ βήματος, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς σκηνῆς ὃς **μεγιστα ψεύδη καὶ πλάσματα ἀλληγορικά**¹⁾.

Καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡκούετο ἥ φωνὴ τοῦ Πινδάρου λέγοντος, διτι: Μακάριος ὅστις ἴδων τὰ ὑπὸ τὴν γῆν (εἰς τὴν Ἐλευσίνα), διότι γνωρίζει τὸ τέλος τοῦ βίου του καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ δοθεῖσαν εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ἀρχήν:

**"Ολβιος ὅστις ίδων
κεῖν εἰσ' ὑπὸ χθόν' οἰδε μὲν βίου τελευτᾶν,
οἰδε δὲ διόσδοτον ἀρχὰν"**²⁾

I) Πλάτωνος, Πολιτ. Β.

2) Πινδάρου, Fr. 114 Bergk.

Καὶ ἡ τοῦ Ἰσοκράτους, βεβαιοῦντος ὅτι οἱ μετέχοντες τῶν Μυστηρίων περὶ τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἥδιους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν¹⁾ . . . Ὁ Εὐριπίδης δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ ἀπὸ σκηνῆς ὅτι: *Εἰ οἱ θεοὶ εἰσὶ κακοὶ, οὐκ εἰσὶ θεοί*²⁾. Ἐν γένει δὲ πάντες οἱ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων Μύσται ἐπρέσβευον τοῦ ἑνὸς μόνον θεοῦ τὴν ὑπαρξίν, ὡς βλέπομεν ἐκ τῶν συγγραφῶν των.

‘Αλλ’ ἐντεῦθεν γεννᾶται τὸ ἐρώτημα πῶς συνεδύαζον τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἑνὸς μόνον θεοῦ μὲ τὴν ἐν Ἐλευσῖνι διδασκαλίᾳ περὶ θεᾶς Δήμητρος, Περσεφόνης, Πλούτωνος καὶ λοιπῶν θεῶν;

‘Ως ἀπάντησις δύναται νὰ δοθῇ ὅτι ἐν Ἐλευσῖνι ἐδιδάσκετο ὁ Μονοθεῖσμός, ἀλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔξεδηλοῦντο αἱ πρὸς συντίγησιν αὐτοῦ φυσικαὶ δυνάμεις ὡς θεότητες ἢ δαίμονες ἐκ τοῦ μόνου Θεοῦ ἀπορρέοντες καὶ τὰς συμβολικὰς ταύτας δυνάμεις ἐκπροσωποῦντες.

Πρῶτος δὲ ὁ τὴν Μονοθεῖαν κηρύξας ἦτο ὁ Ὁρφεύς: *Οὐτος, πρῶτος διδάσκαλος γεγονὼς . . . περὶ τοῦ μόνου θεοῦ κηρύζει . . .*

... *Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοις*³⁾ . . . εἰς θεός ἐν πάντεσσι, τί σοι δίχα ταῦτ' ἀγορεύω⁴⁾.

‘Αλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἡσίοδος, ὁ συστηματοποιήσας τὰς θεογονικὰς ἀντιλήψεις τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, παρεδέχετο ἐπίσης ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Διός— ὁ βλέπομεν ἐπαναλαμβανόμενον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ὑπὸ τῶν τραγικῶν, προκειμένου ὑὰ ἐκφράσωσι τὰς μονοθεϊστικάς των ἀντιλήψεις δημοσίᾳ —τοῦ ἑνὸς μόνον θεοῦ τὴν ὑπαρξίν, λέγων: *Ἄντος γὰρ πάντων βασιλεὺς καὶ κοίρανος ἐστιν ἀθανάτων τε οἱ οὐ τις ἐρήμισται κράτος ἄλλος*⁵⁾.

1) Ἰσοκράτους, Πανηγυρ. VI.

2) Εὐριπίδου, Ἡρακλ. μαινόμ.

3) Ὁρφικ. ἀποσπ.— *Justinus Martyr in παραινετικῷ λόγῳ.*

4) *Justinus Mar. in Coh. p. 781.— Ὁρφικ. ἀποσπάσμ. IV.*

5) Ἡσίοδου. Fr. 195 (214). — Κλήμεντος, Προτρεπτικ. 7, 78, 3.— Μτρωματεῖς V, 14, 112.— Εὐσεβ. Εὐαγγ. Προπ., XIII, 18.

“Αλλ’ οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀρχαίων διετύπωσε πληρέστερον τὴν περὶ ἑνὸς θεοῦ θεωρίαν ὃσον ὁ Αἰσχύλος, συμβολίσας αὐτὴν εἰς τὴν Τεριογίαν τοῦ Προμηθέως καὶ διακηρύξας πρώτος αὐτὸς ὅτι ἡ ἔννοια τῆς Ἐλευθερίας συνυπάρχει μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνον θεοῦ καὶ διατυπώσας τοῦτο διὰ τῆς ρήσεως: **Οὐδεὶς ἐλεύθερος εἰμή Ζεύς.** Τοῦτο οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι καὶ οἱ λοι ποὶ θεοί, ὡς οἱ ἄνθρωποι, δὲν ἡσαν ἐλεύθεροι καὶ ὅτι ἔξηρτῶντο ἐκ τῆς ἀπολύτου θελήσεως τοῦ ἑνὸς θεοῦ Διός, ὅστις ἔιχεν ὑπὸ τὰς διαταγάς του τὸ Κράτος καὶ τὴν Βίαν, διὰ τῶν ὅποιων ἐν ἀνάγκῃ ἐπέβαλλε τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν του εἰς θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ Μονοθεϊσμοῦ, παράλληλος ἐν μέρει πρὸς τὴν Ἐβραϊκὴν παράδοσιν, ἀλλ’ ἀντίθετος πρὸς αὐτὴν διὰ τῆς θεοποιήσεως τῶν φυσικῶν δυνάμεων, αἵ δοποῖαι διέπουσι τὸν κόσμον καὶ ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητα στοιχεῖα τοῦ Μεγάλου Ἀρχιτέκτονος τοῦ Σύμπαντος.

* * *

Αἱ γνωστότεραι περὶ τοῦ μόνου Θεοῦ ἴδεαι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν συνοψίζονται εἰς τὰ ἔξῆς ορητὰ καὶ ἀποφθέγματα:

εἰς τὰς ἀληθείαςιν, εἰς ἐστι θεός,
ὅς οὐρανὸν τε ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὴν
πόντου τε χαροπὸν οἴδμα καὶ ἀνέμων βίαν.
θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι
ιδρυσάμεσθα πηγάτων παραψυχὴν
θεῶν ἀγάλματα ἐκ λίθων, ἢ χαλκέων
ἢ χρυσοτένητων ἢ ἐλεφαντίνων τύπους·
θυσίας τε τούτοις καὶ κακὰς πανηγύρεις
τέφοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν¹⁾.

Ζεύς ἐστιν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός·
Ζεὺς τοι τὰ πάντα χάρτι τῶν τε τοι ὑπέρτερον²⁾.

1) Σοφοκλέους. Fr. 1025. — Θεοδωράτου, Gr. aff. c. VII, 46. — Boeckh, De trag. graec. p. 148. — Elter. gnom. hist. p. 151. — Κλήμεντος, Προτρεπτικ. 74, 2.

2) Αἰσχύλου, Heliad., Fr. 70. — Philodemus, De pietate p. 22. — Gomperz.

εἰς θεός, ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
οὐ τι δέμας θυητοῖσιν δμοίοις οὐδὲ νόημα¹⁾.

Δίφιλος δὲ κωμικὸς περὶ τῆς μετὰ θάνατον κρίσεως λέγει τὰ ἔξῆς:
οἵει σὺ τοὺς θανόντας, ὁ Νικήρατε,
τρυφῆς ἀπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ,
πεφευγέναι τὸ θεῖον ὡς λεληθότας;
ἔστιν Δίκης δόφθαλμός, δις τὰ πάνθ' δρᾶ.
καὶ γὰρ καθ' Ἄδην δύο τρίβους νομίζομεν·
μίαν δικαίων, ἐτέραν δὲ ἀσεβῶν εἶναι δόδον.

εἴ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ φησὶ τῷ παντὶ χρόνῳ,
ἀρπαξε ἀπελθών, οὐλέπτε, ἀποστέρει, κύκνα·
μηδὲν πλανηθῆς· ἔστι καὶ ἐν Ἀιδου κρίσις·
ἥν περ ποιήει δὲ θεός δι πάντων δεσπότης,
οὖ τὸ δνομα φοβερόν ἔστιν οὐδὲ ἀν δνομάσαιμι ἔγώ.
δις τοῖς ἀμαρτάνουσι πρὸς μῆκος βίον
δίδωσιν.

Εἴ τις δὲ θυητῶν οἴεται τὸ ὑφ' ἡμέραν
κακὸν τι πράσσων τοὺς θεοὺς λεληθέναι,
δοκεῖ πονηρὰ καὶ δοκῶν ἀλίσκεται,
ὅταν σχολὴν ἄγουσα τυγχάνῃ Δίκη²⁾.

'Ορᾶτε δοκεῖτε οὐκ εἶναι θεόν.
ἔστιν γὰρ ἔστιν εἰδέ τις πράτει καλῶς,
κακὸς πεφυκάς, τὸν χρόνον κερδαινέτω·
χρόνῳ γὰρ οὗτος ὑστερον δώσει δίκην³⁾.

1) Ξενοφάνους, Fr. 14 Diels.— Wilamowitz, Comm. gram. II (1880) p. 7.— Bergk, Opuscula II, 56.

2) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς V Cap, XIV, 121.— S. 408, 1 f Theodore Gr. aff. c. VI 23.— S. 409, 3 vgl. (Just.) Demon. 3 p. 132 Otto (14—S. 408, 5 Philemon).— Elter, Gnom. hist. 187—190.—S 408, 5 Philemon Pseudepigr, Fr. 246 Kock Comic. Attic. Frag., II p. 339.— Boeckh a. a. o. p. 160—162.— Meineke, Menandri et Philem. tell. (Berlin 1832) p. 433 f.— Bentley, Eum. in Men. et Phil. p. 130 Trag. Graec. Fr. Adesp. 421.

3) Εὐριπίδου, Φροῖξος Fr. 835.— Valckenaer, Diatr. de Arist. p 1. ff.—Εὐριπ.. Fr. dub. 1131.— Boeckh. a. a. o. p. 158—160.

τι θεός; δτι τὸ πᾶν ¹⁾).

θεός δ πάντα τεύχων βροτοῖς ²⁾.

χώριζε θυητὸν τὸν θεόν καὶ μὴ δόκει
δμοιον σαύτῳ σάρκινον καθεστῶναι.
οὐκ οἰσθα δ' αὐτόν· ποτέ μεν ὡς πῦρ φαίνεται
ἀπλατος δρμή, ποτὲ δὲ ὕδωρ, ποτὲ δὲ γνόφος·
καὶ θηροὶν αὐτὸς γίνεται παρεμφερής,
ἀνέμῳ νεφέλῃ τε καὶ ἀστραπῇ, βροντῇ, βροχῇ.
ὑπηρετεῖ δὲ αὐτῷ θάλασσα καὶ πέτραι,
καὶ πᾶσα πηγὴ καὶ ὕδατος συστήματα.
τρέμει δ' δρη καὶ γαῖαι καὶ πελώριος
βυθὸς θαλάσσης καὶ δρέων ψυσ μέγα,
ἐπὰν ἐπιβλέψῃ γοργὸν δύμα δεσπότου.
πάντα δυνατή γαρ δόξα ψιλού θεοῦ ³⁾.

σὲ τὸν αὐτοφυῆ, τὸν ἐν αἰθερίῳ
δρμβῳ πληντῶν φύσιν ἐμπλέξαντα,
ὅν πέρι μὲν φῶς, πέρι δ' δρφναία
νῦντις αἰολόχρως ἀκριτος τάστρων
δγλος ἐνδελέχδις ἀμφιχορεύει ⁴⁾

οὗτος ίδοὺ πάντεσι σαφῆς ἀπλάνητος ὑπάρχει ⁵⁾.
κλυθὶ μοι, ὃ πάτερ θαῦμα βροτῶν,
τὰς αειζώου ψυχᾶς μεδέων ⁶⁾.

οἱ μὲν ἀδμῆτες ἀεικελιᾶν
νούσων εἰσὶν καὶ ἀνατοι

1) Πινδάρου, Ἀποσπ. 140 Schroeder.

2) Πινδάρου, Ἀποσπ. 141 Schroeder.

3) Αισχύλου, Fr. 464; vgl. (Just.) De mon. 2.— Boeckh, De trag. graec. p. 150—156.— Elter, Gnom. hist. 150.

4) Εὔριπίδου, Πειρίθ. Fr. 593—Κριτίας Fr. 16 Diels, Vorsokr. 570.

5) Orac. Sib., Er. I, 38; vgl. Προτρεπτ., 77, 2.

6) Μελανιπίδου Fr. 6 Bergk.

οὐδὲν ἀνθρώποις ἔκελοι¹).

αὐτὸς δὲ ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θυητοῖσι φυτεύει
καὶ πόλεμον κρυστεντα καὶ ἄλγεα δακρυστεντα²).

ῷ Ζεῦ, σὸν μὲν οὐρανοῦ κράτος
σὺ δ' ἔργα ἐπ' ἀνθρώπων δρᾶς
λεωφγὰ κάθεμιστα³).

οὐδὲ θεοῖς αὐθαίρετα πάντα πέλονται,
νόσφι Λιός· κεῖνος γὰρ ἔχει τέλος ἡδὲ καὶ ἀρχήν⁴).

Θεαρίδας δὲ ἐν τῷ περὶ φύσεως γράφει: «ἀρχὴ τῶν
ὄντων, ἀρχὴ μὲν ὄντως ἀληθινά, μία· κείνα γὰρ ἐν ἀρχῇ τέ
ἔστιν ἐν καὶ μόνον»⁵)—οὐδέ τις ἔσθι ἔτερος χωρὶς μεγάλου
βασιλῆος⁶), Ὁρφεὺς λέγει· φερεθέμενος δὲ κωμικὸς Διφι-
λος γνωμικώτατα «τὸν ὄντα πάντων», φησί, πατέρα τοῦτον
διὰ τέλους τίμα μόνον, ἀγαθῶν τοσούτων εὑρετὴν καὶ
κτίστορα⁷).

δρᾶς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἀπειρον αἰθέρα
καὶ γῆν πέριξ ἔχοντα ὑγραζες ἀγκάλαις;
τοῦτον νόμιξε Ζῆνα, τόνδ' ἥγοις θεόν⁸).

1) Βακχυλίδου Fr. 23 Blass (31 Bergk).

2) Ὁρφικὰ Fr. 5, 12 f Abel.—(Just.) Coh. 15.—De mon. 2.—
Ἄριστοβ. εἰς Εὔσ. Εὐαγγ. Προπαρ. XIII 12, 5.

3) Ἀρχιλόχου, Fr. 88.—vgl. Stob. Ecl. I 3, 34 p. 58,12 Wachsm.

4) Σοφοκλέους, Er. dub. 1028.—Poëtae lyrici Graeci II p. 247.

5) Κλήμεντος, Στρωματεῖς V, 133.—Zeller, Phil. de Gr. III, 2
S. 102.

6) Ὁρφικά, Fr. 5, 14 Abel.

7) Διφίλου Fr. 138 Comicorum Atticorum fragmenta II p. 580
—(Just.) De mon.

8) Εύριπίδου Fr. 941. vgl. Protr, 25, 3.— Elter, Gnom. hist. p.
122 f.

Η ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Καθ' ἦν ἐποχὴν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μυστῶν ἥρχισεν αὐξανόμενος καὶ αἱ ἐκ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἀπορρέουσαι φιλοσοφικαὶ δοξασίαι διαδιδόμεναι εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, διὰ τῶν Ἐλλήνων φιλοσόφων καὶ θρησκών, φαίνεται ὅτι καὶ οἱ διοικοῦντες τὰς Ἐλληνικὰς πολιτείας ἀρχοντες καὶ νομοθέται ἐμυήθησαν εἰς αὐτὰ καὶ δὲν ἀντέδρων κατὰ τοῦ προστηλυτισμοῦ, ὃ ὅποιος ἥσκεντο εἰς τὰς διαφόρους Ἐλληνικὰς πόλεις ὑπὸ πρακτόρων τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι Ιεροῦ. Οἱ δὲ ἀρχοντες εἶχον πεισθῆ πλέον ὅτι τὰ ἐκ τῆς λειτουργίας αὐτῶν προκύψαντα ἡθικὰ καὶ ἐκπολιτιστικὰ ἀποτελέσματα ἀπεδείχθησαν ἀφαντάστως ἵκανοποιητικὰ διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν Ἐλληνικῶν φυλῶν, εἰς ἀς ἐλειτούργησαν ταῦτα καὶ προσέλαβον λεληθότως ἔθνικὸν χαρακτῆρα, διατηρήσαντα ταῦτοχρόνως τὸν ὃν εἶχον κατ' ἔξοχὴν θρησκευτικὸν τοιοῦτον. Ἐὰν δὲ δὲν ἴδρυθησαν καὶ ἄλλα δμοια Μυστήρια εἰς διαφόρους πόλεις τῆς τότε Ἐλλάδος, τοῦτο προηῆλθε κυρίως λόγῳ τῶν διαφόρων γεγονότων, τὰ ὅποια ἔλαβον χώραν ἴδιως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὡς ἥσαν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι καὶ βραδύτερον αἱ μεταξὺ τῶν Ἐλληνίδων πόλεων διενέξεις.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως, τῷ 410 π. Χ., ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔχων περὶ αὐτὸν ἀρκετοὺς ἔταιρους, ἴδρυσε τοιαῦτα κέντρα ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν, τηρῶν τὴν ἐπιβεβλημένην ἔχεμύθειαν, ἀλλά, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἢ αὐθαιρέτος ἴδρυσις ὑπὸ αὐτοῦ καὶ τῶν ὅπαδῶν του τοιούτων Μυστηρίων, ἀνευ Ἰσως ἀδείας οὕτε τῶν ἐν

²Ελευσῖνι Ἱεροφαντῶν, οὕτε τῇ συγκαταθέσει τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχόντων, δὲ λίγον ἔλειψε νὰ στοιχίσῃ τὴν ζωὴν τόσον αὐτοῦ, δύσον καὶ τῶν συντρόφων του, τῶν μετ' αὐτοῦ συνεργησάντων πρὸς ἴδρυσιν τῶν Μυστηρίων, κατηγορηθέντων ἐπὶ ἀσεβείᾳ.

Αλλά, ὡς γνωστόν, πλὴν τῆς ἴδρυσεως τῶν Μυστηρίων, κατηγορήθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ διὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τῶν Ἐρμῶν, τὴν δποίαν διέπραξεν οὗτος ἐν μιᾷ νυκτὶ μετὰ τῶν ἑταίρων του, ὡς θὰ περιγράψωμεν λεπτομερῶς, ἐκθέτοντες τὸ γεγονός.

Ο Πλούταρχος ἀναφέρει τὸ ἰστορικὸν συνοπτικώτερον εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀλλ’ ὁ ἐπίσης κατηγορηθεὶς ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἔγκληματι οὗτωρ Ἀνδοκίδης, **ώς ἀσεβῶν καὶ εἰς τὰ τῆς Αῆμητρος ἀμαρτῶν μυστήρια,** ἐκθέτει λεπτομερέστερον τὰ συμβάντα ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του.

Ο Ἀνδοκίδης, ἀν καὶ ηρνήθη, ὡς καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅτι ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἴδρυσιν τῶν Μυστηρίων, πρὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν θεσμοθετῶν, ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι πράγματι συνείργησεν εἰς τὴν ἴδρυσιν τοιούτων Μυστηρίων ἐν Ἀθήναις, διότι, λόγῳ τῆς ἐκ Κηρύκων καταγωγῆς του, **καθήκει γάρ εἰς αὐτὸν τὸ Κηρύκων γένος**¹⁾, ηύνοιε τὴν ἔξαπλωσιν αὐτῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν καὶ καταγγελιῶν διαφόρων κατηγόρων, οἵ δποιοὶ κατέθεσαν ταύτας πρὸ τῶν δικαστῶν, οἵτινες καὶ τοὺς ἥθωντας.

Η δίκη τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ Ἀνδοκίδου ὡς καὶ τῶν συνενόχων των ἐγένετο μετὰ χρόνον μακρὸν ἀφ' ἣς διεπράχθη τὸ ἔγκλημα καὶ συνετάραξε τὴν κοινὴν γνώμην τῶν Ἀθηνῶν καὶ δλης τῆς Ἑλλάδος. Ο μεσολαβήσας ὅμως χρόνος μέχρι τῆς δίκης καθησύχασε τὰ ἔξαφθέντα πνεύματα τῶν πολιτῶν καὶ διὰ τοῦτο οἱ δικασταί, λόγῳ σκοπιμότητος, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐκ νέου διατάραξιν τῆς κοινῆς γνώμης—καὶ οὐχὶ διότι δὲν ἀπεδείχθη δῆθεν ἡ ἐνοχὴ τῶν κατηγορουμένων—τοὺς ἥθωντας.

Καὶ ἀσφαλῶς, ἐὰν τὰ ἴδρυμέντα Μυστήρια ἐλειτούργουν κανονικῶς, δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἔξεγερθῶσι κατ' αὐτῶν οἱ Ἀθη-

1) Vita Andocidis e vitis oratorum Plutarcho adscriptis, in Andoc. Or., Blass.

ναῖοι καὶ νὰ κατηγορήσωσι τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐπ' ἀσεβείᾳ. Ἄλλ' ἡ λειτουργία τῶν συνέπεσε μὲ τὸν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀποκεφαλισμὸν τῶν ἐν Ἀθήναις προτομῶν τοῦ Ἐρμοῦ, τὸν δποῖον διέπραξεν οὗτος μετὰ τῶν ὀπαδῶν του. Αὐτὸς εἶναι κυρίως ὁ λόγος τὸν δποῖον ἔξεμεταλλεύθησαν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἀντίπαλοι. Καὶ οὕτε εἶναι πιθανὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ πολιτεία θὰ δυσηρεστεῖτο διὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἵδρυσεως τῶν νέων Μυστηριακῶν κέντρων. Ἐκίνησαν ὅμως τὸ ἐναντίον τῶν μῆσος οἱ νέοι περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην Μύσται, διότι ἐκ θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων δρμώμενοι καὶ ἀποτελοῦντες τὴν νεωτερίζουσαν μερίδα τῆς ἐποχῆς των, **ἐν μιᾷ νυκτὶ ἥκρωτηρόλασαν τὰ πρόσωπα τῶν Ἐρμῶν, περιφρονοῦντες τὰ τοιαῦτα**¹⁾, καὶ ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πλούταρχος... τοῖς περὶ τοὺς Ἐρμᾶς ὑβρίσμασι καὶ τὰ μυστικὰ συμπλεκόντων, ὡς ὑπὸ μιᾶς ἐπὶ νέωτερισμῷ συνωμοσίας πεπραγμένα καὶ τοὺς μὲν (λόγῳ ταύτης τῆς αἰτίας) ἐνέβαλλον εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἥχθοντο δὲ τὸν Ἀλκιβιάδην. . . .²⁾).

* *

Ἡ κατηγορία διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἐρμῶν διεσώθη εὑτυχῶς ἐκ τεσσάρων μυνήσεων, τοῦ Ἀνδρομάχου, τοῦ Τεύχου, τῆς Ἀγαρίστης καὶ Λυδοῦ τοῦ Φερεκλέους, τὰς δποίας ἀναφέρει ὁ Ἀνδοκίδης εἰς τὸν περὶ Μυστηρίων λόγον του καὶ τὰς δποίας ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Πλούταρχος.

Τὰ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδρυμέντα κέντρα τῶν Μυστηρίων ἦσαν τρία καὶ ὁ Πλούταρχος, ὡς θὰ ἴδωμεν, δνομάζει καὶ τέταρτον.

Καὶ πρῶτον ἦτο ἡ οἰκία τοῦ Πολυτίωνος, εἰς τὴν δποίαν, μεταβεβλημένην εἰς ναόν, κατεῖχον τὰ πρῶτα φῶτα κατὰ τὴν τελετουργίαν δ Ἀλκιβιάδης, δ Νικιάδης, δ Μέλητος, δ Ἀρχιβιάδης, δ Ἀρχιππος, δ Διογένης, δ Ἀριστομένης, δ Παναίτιος καὶ δ Πολύστρατος. Οὗτοι, κατηγορηθέντες, ἀπέδρασαν πρὸ τῆς δίκης, πλὴν τοῦ Πολυτράτου, καὶ κατεδικάσθησαν ἐρήμην εἰς θάνατον.

1) Πλουτάρχου, Ἀλκιβιάδης XVIII, 25—30.

2) Πλουτάρχου, Ἀλκιβιάδης XIX, 25—35.

ὅ δὲ συλληφθεὶς Πολύστρατος, καταδικασθεὶς ἐπίσης εἰς θάνατον, ἀπέτισε τὴν ποινήν.

‘Ο Τεῦχος διὰ τὸ αὐτὸν ἔγκλημα ἐμήνυσε τὸν Φαῖδρον, τὸν Γνιφωνίδην, τὸν Ἰσόνομον, τὸν Ἡφαιστιόδωρον, τὸν Κηφισοδωρον, τὸν Διόγνητον, τὸν Σμυνδιόδην, τὸν Φιλοκράτην, τὸν Ἀντιφῶντα, τὸν Τείσαρχον καὶ τὸν Παντοκλέα.

‘Η δὲ Ἀγαρίστη, γυνὴ Ἀλκμεωνίδου γενομένη καὶ Αλκιβιάδης, κατήγγειλεν ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χαρμίδου παρὰ τὸ Ὁλυμπιεῖτον (ἥτοι παρὰ τὰς στήλας τοῦ Ὁλυμπίου Διὸς) δὲ Ἀλκιβιάδης καὶ δὲ Ἀξίοχος καὶ δὲ Ἀδείμαντος ἐτέλουν Μυστήρια.

Τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι εἰς τὴν Μύησιν τῶν ἐν Ἀθήναις ἰδρυθέντων κέντρων ἐγίνοντο δεκτοὶ καὶ δούλοι, ἐνῷ, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρωμαϊκήν, οἱ δοῦλοι ἐθεωροῦντο πράγματα (res) καὶ οὐδὲ κανὸν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς οἰαδήποτε Μύησις καὶ οἰαδήποτε συμμετοχὴ εἰς ἔργα καὶ ὀσχολίας τῶν πολιτῶν. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ διάταξις τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου, κατὰ τὴν δοπίαν : εἰς μίαν κατηγορίαν δούλων οὐδεμίᾳ ὑπῆρχε διαφορὰ—in servorum conditione nulla est differentia.

Ἐτερον περίεργον ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς δίκης αὐτῆς εἶναι ὅτι ἐλήφθη ὑπὸ ὅψει καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ δούλου Λυδοῦ τοῦ Φερεκλέους, δοτις κατέθεσεν ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φερεκλέους, τοῦ δεσπότου τοῦ ἔαυτοῦ, ἐγίνοντο μυστήρια¹⁾.

* * *

‘Ο τρόπος μὲ τὸν δοπίον ἐλειτούργουν τὰ Μυστήρια τοῦ Ἀλκιβιάδου ἥτο ἀκριβῶς δὲ διος ὡς καὶ τῶν Μεγάλων Ἐλευσινίων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι Ἱεροφάντης ἥτο αὐτὸς οὗτος δὲ Ἀλκιβιάδης, ὡς μᾶς πληροφορεῖ δὲ Πλούταρχος, ἀναφέρων ὅτι δὲ Θεσσαλὸς Κίμων Λακιάδης κατήγγειλεν ἀδικεῖν περὶ τῷ θεῷ, τὴν Δήμητραν καὶ τὴν Κόρην, ἀπομιμούμενον (τὸν Ἀλκιβιάδην) τὰ μυστήρια καὶ δεικνύοντα τοῖς ἔαυτοῦ ἐταῖροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἔαυτοῦ, ἔχοντα στολὴν οἰάνπερ Ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ Ιερά, καὶ δυομάζοντα αὐτὸν μεν Ἱεροφάντην, Πολυτίωνα

1) Ἀνδοκίδου, Περὶ τῶν Μυστηρίων 13—18.

**δὲ δραῦχον, κήρυκα δὲ Θεόδωρον Φωγαιᾶ, τοὺς δ' ἄλλους
έταλγους μύστας προσαγορεύοντα παρὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ
καθεστικά υπό τε Εὑμολπιδῶν καὶ Κηρύκων καὶ τῶν ιε-
ρέων τῶν ἐξ Ἐλευσίνος¹⁾.**

Καὶ λέγων **παρὰ τὰ νόμιμα**, Κίμων δὲ Θεσσαλὸς ἐννοεῖ τὴν
ἀρχὴν τῆς κληρονομικότητος καὶ τὰ προσόντα ἀτινα εἶχεν ὡς προ-
νόμιον τὸ ιερατικὸν τάγμα τῶν Εὑμολπιδῶν καὶ τῶν Κηρύκων
τῆς Ἐλευσίνος.

‘Αλλ’ εἰς τὴν ἴδρυσιν τῶν νέων ἐν Ἀθήναις Μυστηρίων οἱ
Μύσται δὲν εἶχον φαίνεται διατηρήσει πλήρη καὶ ἀκεραίαν τὴν
λατρείαν πρὸς τὸν Ἑρμῆν, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἐξ Αἰγύπτου εἰσ-
σαχθεῖσαν ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἀνεφέραμεν καὶ εἰς τὸ πρῶτον κεφά-
λαιον τῆς παρούσης μελέτης καὶ ὅπως ἄλλωστε κατὰ τοὺς πρώτους
χρόνους τῶν Ὀλυμπίων θεῶν καὶ αὐτὸς δὲν ἔθεω-
ρεῖτο ὡς καθαυτὸν Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, καίτοι ἦτο υἱὸς τοῦ
Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς. Καὶ αὐτὴ ἦτο ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς ἀ-
σεβείας τῶν Μυστῶν πρὸς τὸν Ἑρμῆν, τῆς ἐκδηλωθείσης διὰ τῆς
θραύσεως τῶν προτομῶν του.

Πάντως εἶναι ἴστορικῶς ἔξηκριβωμένον ὅτι ἀφορμὴ εἰς τὸ
πραξικότημα τῶν Ἑρμοκοπιδῶν ὑπῆρξεν ἡ ἕορτὴ τῶν Ἀδωνίων,
περὶ τῆς ὁποίας ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ εἰς τὰ «Προελευσινιακὰ
Μυστήρια» καὶ δὴ εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Κύπρου καὶ τοῦ Κινύρα²⁾.

Τὰ Ἀδώνια, Φοινικικῆς καὶ Ἀσσυριακῆς προελεύσεως, σχε-
τικὰ μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀττυος τῶν Αἰγυπτίων, συνδεδεμένα μὲ
τὴν λατρείαν τοῦ πολυμόρφου θεοῦ τῶν Αραμίων Βαάλ, καὶ ἀποτε-
λέσαντα ἰδιαιτέραν αἴρεσιν μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν των, τῶν κλημέν-
των Ἀδωνιστῶν, εἰσήχθησαν ἀπὸ τῆς Κύπρου καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

“Οτε δὲ ἐτελοῦντο ταῦτα (περὶ τὴν 10ην τοῦ μηνὸς Θαργηλῶ-
νος—Μαΐου), αἱ γυναῖκες μετέβαινον μὲ τὸ ἄγαλμα τοῦ νέου Ἀ-
δώνιδος ἐπὶ τῶν τάφων καὶ ἐστόλιζον τὸ ἔσανον μὲ ἄνθη, ἀτινα
ἔφερον ἐντὸς κανίστρων καὶ ἀγγείων. Τοιουτοτρόπως παρίστατο

1) Πλουτάρχου, Ἀλκιβιάδης XXII.

2) “Ιδε σχετικὴν Βιβλιογραφίαν εἰς Κεφ. II τῆς παρούσης μελέτης,
σελ. 53—55.

διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδώνιδος, συμβολικῶς, διὸ θάνατος τοῦ ἔαρος. Ὁ μῆνος αὐτοῦ συνδυᾶται μὲ τὸν τοῦ Λίνου, ὅστις ἐπλήγη καὶ αὐτὸς θανασίμως ὑπὸ κυνός, ἐνῷ διὸ Ἀδωνις ὑπὸ ἀγριοχοίδου, καὶ ἔξεπνευσεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς Ἀφροδίτης. Τούτου τοῦ λόγου ἔνεκεν αἱ γυναῖκες ἐλάτρευον αὐτὸν μὲ θρήνους καὶ κοπετούς, ἔχουσαι κατὰ νοῦν πάντοτε τὸν πρόσωπον αὐτοῦ θάνατον, διὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀναπαρίστων ὡς εἴδος θεατρικῆς, σκηνῆς κατὰ τὴν ὁποίαν νέος ἥλικίας δεκαοκτὼ ἐτῶν ὑπεδύετο τὸν Ἀδωνιν, ἔχων παρὸν αὐτῷ τὴν Ἀφροδίτην, ἣν ὑπεδύετο ἴέρεια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ δὲ παράδοσις τοῦ Ἀδώνιδος εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν τοῦ Ὀσίριδος, τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Ἐρεχθέως καὶ ἄλλων, διότι καὶ αὐτοὶ ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς κιβωτίου. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται μόνον ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα, διότι τὸν Ἀδωνιν θέλουσαν νὰ προφυλάξῃ, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ δένδρου τῆς Μυρσίνης γέννησίν του, ἡ Ἀφροδίτη ἔθεσεν αὐτὸν ἐντὸς κιβωτίου καὶ τὸν ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν Περσεφόνην· ἀρνηθείσης δὲ κατόπιν τῆς Περσεφόνης εἰς τὸ νὰ τὸν παραδώσῃ, παρεπέμφθη πρὸ δικαστηρίου, εἰς τὸ δποῖον ἐδίκασεν διὸ Ζεύς. Κατὰ τὴν ἀπόφασιν δὲ ὑπεχρεοῦτο διὸ Ἀδωνις νὰ παραμένῃ ἐπὶ τέσσαρας μῆνας μεταξὺ τῶν θεῶν εἰς τὸν Ὀλυμπὸν τὸν δὲ ὑπόλοιπον χρόνον μετὰ τῶν δύο θεαινῶν. Δηλαδὴ διλόκληρος αὐτὴ ἡ σχετικὴ μὲ τὸν Ἀδωνιν παράδοσις, ὡς καὶ ἡ τῆς Περσεφόνης ἀρπαγὴ ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, συμβολίζουν τὴν βλάστησιν καὶ τὸν μαρασμὸν τῆς βλαστήσεως ἐπὶ τῆς Γῆς. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην Μύσται, ἐπηρεασθέντες ἐκ τοῦ Ἑορτασμοῦ τῶν Ἀδωνίων, διὸ ποιοὶ ἐγένετο τὴν προηγουμένην τῆς καταστροφῆς τῶν Ἐρημῶν ἡμέραν, ὡς ἀναφέρει διὸ Πλούταρχος, προέβησαν εἰς τὸ ἔγκλημα, συσχετίσαντες ἐν τῇ φαντασίᾳ των τὴν ἔξωθεν εἰσαγωγὴν τῆς λατρείας τοῦ Ἀδώνιδος καὶ τοῦ Ἐρμοῦ. Ἀδωνίων γὰρ εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας καθηκόντων εἰδωλα πολλαχοῦ νεκροῖς ἐκκομιζομένοις δόμοια προσκειντο ταῖς γυναιξὶ, καὶ ταφὰς ἐμιμοῦντο κοπτόμεναι καὶ θρήνους ἥδον¹⁾.

**

"Αλλος Ἀθηναῖος, ὀνόματι Διοκλείδης, κατέθεσεν δτι οἱ

1) Πλουτάρχου, Ἀλκιβιάδης XVIII, 20—25.

θραύσαντες τοὺς Ἐρμᾶς ἥσαν τριακόσιοι τὸν ἀριθμὸν . . . εἰσαγγέλλει Διοκλείδης εἰς τὴν βουλὴν, φάσκων εἰδέναι τοὺς περικόψαντας τοὺς Ἐρμᾶς, καὶ εἶναι αὐτοὺς εἰς τριακοσίους¹⁾). Τοὺς εἶδε, διότι ἔτυχε νὰ εἶναι πανσέληνος καὶ κατὰ τύχην περιεφέρετο παρὰ τὸ προπύλαιον τοῦ Διονύσου (δηλαδὴ ἔμπροσθεν τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Ἀγοράν, ὡς ἀναφέρεται παρὰ πολλῶν ἴστορικῶν) ἥσαν δὲ πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν, καταβαίνοντες ἀπὸ τοῦ Ὁδείου· δρᾶν ἀνθρώπους πολλοὺς ἀπὸ τοῦ φύτείου καταβαίνοντας εἰς τὴν δραχήστραν . . . τὸν μὲν ἀριθμὸν μάλιστα τριακοσίους, ἐστᾶνται δὲ κύκλῳ ἀνὰ πέντε καὶ δέκα ἀνδρας, τοὺς δὲ ἀνὰ εἴκοσιν· δρῶν δὲ αὐτῶν πρὸς τὴν σελήνην τὰ πρόσωπα τῶν πλείστων γιγνώσκειν.

Οἱ Διοκλείδης μετέβη τὴν ἑπομένην τῶν ὅσων εἶδεν εἰς Λαύριον, ἀλλὰ ἀκούσας τὴν καταστροφὴν τῶν Ἐρμῶν καὶ συνδύσας τὰ ὅσα εἶδεν, ἐπείσθη καὶ κατέθεσεν δτὶ ἦτο ἀκούσιος μάρτυς. Καὶ τὸ γεγονός ἀκόμη τῆς πανσελήνου καὶ δτὶ οἱ τριακόσιοι, οὓς ἀνέφερεν, ἀπετέλουν κύκλους ἀτενίζοντας τὴν σελήνην, ἐνισχύει ἔτι περισσότερον τὴν θρησκευτικὴν ἀποψιν τῆς πράξεως. διότι ἡ Σελήνη ἦτο σύμβολον θρησκευτικόν, δὲ τρόπος τῆς στάσεώς των ἐν εἴδει ἀλύσεως, συμβολιζούσης τὸν μεταξὺ τῶν Μυστῶν ἀκατάλυτον δεσμόν, ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ἐσκεμμένης ἐνεργείας. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Διοκλείδου, καὶ ἄλλοι μάρτυρες, ὡς δ Ῥαμίδης τοῦ Ἀριστοτέλους, δ Ταυρέας, δ Νισαῖος, Καλλίας δ Ἀλκμέωνος, δ Εὔφημος, Φρύνιχος δ Ὁρχησαμενοῦ καὶ ἄλλοι ἐβεβαίωσαν ταῦτοχρόνως τὸ γεγονός.

Οἱ ἐπιζήσαντες ἐκ τῶν Ἐρμοκοπιδῶν ἥθωάθησαν, ἀφοῦ ἀρκετὰ ἔτη ἀπὸ τῆς πράξεως των παρῆλθον, ἀλλὰ τότε, ὅτε ἡ πρᾶξις των κατεδείχθη, ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ περιουσίαι καὶ τὰ ὑπάρχοντά των ἐδημεύθησαν, ἀφ' ἐτέρου δὲ τοὺς τὸ ἔργον τοῦτο εἰργασμένους, οἱ μὲν ἐτέθνασαν ὑπὸ Τεύχρου μηνυθέντες, οἱ δὲ φεύγοντες ὠχοντο καὶ αὐτῶν (τῶν φευγόντων) θάνατος κατέγνωτο²⁾.

1) Ἀνδοκίδου, Περὶ τῶν Μυστηρίων 37.

2) Ἀνδοκίδου, Περὶ τῶν Μυστηρίων 52.

Φαίνεται ὅμως, ἂν καὶ εἰχον ἐπιβληθῆ οἱ θεσμοὶ τοῦ Δράκοντος καὶ οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος, ὅτι οἱ Ἐρμοκοπῖδαι ἔτυχον ἀρκετῆς συμπαθείας βραδύτερον ἐκ μέρους τῶν δικαστῶν, οἱ δοῦλοι τοὺς ἐδίκασαν κατ' ἀρχὰς τόσον αὐστηρῶς, ὥστε καὶ οἱ Μύσται κατεστράφησαν ἡθικῶς καὶ οἰκονομικῶς καὶ αἱ οἰκογένειαί των ἀκόμη ἔφερον τὸ στίγμα τῆς ἀτιμίας, ἀλλὰ ἡ ποινὴ αὕτη ἐπεβλήθη ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῆς αὐστηρότητος τῶν νόμων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἡ πρᾶξις των ὑπῆρξε καὶ βαρεῖα καὶ ἀνοσιωτάτη, δυναμένη ἀκόμη νὰ προκαλέσῃ καὶ ἀνυπολογίστους ἐσωτερικὰς ταραχάς. Βραδύτερον ὅμως, ὅτε τὰ πνεύματα τῶν πολλῶν κατεπραῦνθησαν, ἡθώσαν δὲ τοὺς ἐπιζήσαντας, ἂν καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀκόμη, ὁμολόγησαν τὴν πρᾶξιν των, ἀλλὰ τούναντίον τὴν ἡρονήθησαν δέλοι μέχρι τέλους.

Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἀρνησίν των, εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον ὅτι δέλοι ἀπελογήθησαν ὡς πραγματικοὶ Μύσται, μὴ μνησικακίσαντες ἐναντίον τῶν κατηγόρων καὶ μὴ θελήσαντες νὰ κρίνωσι καὶ νὰ συγκρίνωσι τὰ εἰς τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια τελούμενα Μυστήρια μὲ τὰ ἴδια των. Ἀλλά, ἀπ' ἐναντίας, ἔλθων δὲ Ἀλκιβιάδης (εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου), καὶ τὰ πάθη αὐτοῦ κλαύσας καὶ δλοφυρῷ μενος . . . στεφάνοις μεν ἐστεφανῶθη (ὑπὸ τοῦ δήμου), ἥρεθη δάμα καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν αὐτοκράτωρ στρατηγός. (Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι) ἐψηφίσαντο τὴν οὐσίαν ἀποδοῦναι αὐτῷ καὶ τὰς ἀράς ἀφοσιώσασθαι πάλιν Ἐνδιοπίδας καὶ Κήρυκας, ἀς ἐποιήσαντο τοῦ δήμου προστάξαντος. Ἀφοσιουμένων δὲ τῶν ἀλλων Θεέδωρος δὲ ιεροφάντης «Ἄλλ' ἔγω, εἶπεν, οὐδὲ κατηρασάμην αὐτῷ κακὸν οὐδέν, εἰ μηδὲν ἀδικεῖ τὴν πόλιν».

Συνέπεσε δὲ ταῦτοχρόνως μὲ τὴν ἀθώωσιν καὶ τὴν εἰς στρατηγὸν ἀνακήρυξιν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀφ' ἐνὸς μὲν καὶ ἡ Ἐορτὴ τῶν Μεγάλων Ἐλευσινίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἡ κατάληψις ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων τῆς Δεκελείας καὶ τῆς Ἐλευσῖνος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἥσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς τελέσεως τῆς τῶν Ἐλευσινίων ἰορτῆς. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πάθη κατέπαυσαν, δὲ Ἀλκιβιάδης ἔλαβεν μέρος εἰς τὴν λιτανείαν τοῦ Ἰάκχου βέβαιος ὥν ὅτι δὲ βασιλεὺς

τῶν Λακεδαιμονίων Ἀγις ἥθελε σεβασθῆ τὴν ἰερότητα τῆς τελετῆς καὶ οὐδένα ἥθελεν ἐνοχλήσει ὡς καὶ πράγματι ἐγένετο. Περιγράφων δὲ ταῦτα ὁ Πλούταρχος λέγει τὰ ἔξης :

‘**Ως δὲ ταῦτι** ἔγνω καὶ προεῖπεν Εὐμολπίδαις καὶ Κήρυξι, σκοποὺς μὲν ἐπὶ τῶν ἀκρων ἐκάθισε καὶ προδρόμους τινὰς ἄμ’ ἡμέρᾳ προεξέπεμψεν, λερεῖς δὲ καὶ μύστας καὶ μυσταγωγοὺς ἀναλαβὸν (δὲ Ἀλκιβιάδης) καὶ τοῖς ὅπλοις περικαλύψας ἦγεν ἐν κόσμῳ καὶ μετὰ σιωπῆς, θέαμα σεμνὸν καὶ θεοπρεπὲς τὴν στρατηγίαν ἐκείνην ἐπιδεικνύμενος, ὑπὸ τῶν μὴ φθονούντων ἰεροφαντίαν καὶ μυσταγωγίαν προσαγορευομένην. Μηδενὸς δὲ τῶν πολεμίων ἐπιθέσθαι τολμήσαντος ἀσφαλῶς ἐπαναγαγὼν εἰς τὴν πόλιν, ἥρθη μὲν αὐτὸς τῷ φρονήματι καὶ τὴν στρατιὰν ἐπῆρεν ὡς ἄμαχον καὶ ἀγήτητον οὕσαν ἐκείνου στρατηγοῦντος, τοὺς δὲ φορτικοὺς καὶ πένητας οὕτως ἐδημαγώγησεν, ὥστ’ ἔραν ἔρωτα θαυμαστὸν ὑπὲκείνου τυραννεῖσθαι, καὶ λέγειν ἐνίσους καὶ προσιέναι παρακελευμένους, δπως τοῦ φθόνου κρείττων γενόμενος καὶ καταβαλὼν ψηφίσματα καὶ νόμους καὶ φλυάρους ἀπολλύντας τὴν πόλιν ὡς ἀν πράξῃ καὶ χρήσηται τοῖς πράγμασι μὴ δεδιώς τοὺς συκοφάντας ¹⁾.

Χαρακτηριστικώτερον πάντων ὅμως εἰς τὸν λόγον τοῦ Ἀνδοκίδου ὑπῆρξεν ἡ ἐκ μέρους του ἐρμηνεία τοῦ νόμου, κατὰ τὸν δποῖον ἀπηγορεύετο ἀποιλύτως ἡ χρῆσις παντὸς μὴ γραπτοῦ νόμου. Ἀγράφῳ δὲ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἐνός ²⁾). Ἀλλ’ οὗτος, ὡς ὅλοι ἄλλωστε οἱ Μύσται, θεωρῶν τὸν ἄγραφον νόμον ὑπέροτερον τοῦ γραπτοῦ, δὲν παρέλειψεν ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του νὰ τονίσῃ πρὸς τοὺς δικαστὰς ὅτι οὗτοι τὰς μὲ δίκαιας ἐποίησαν κυριας εἶναι ³⁾) ἀλλὰ καὶ νὰ ἔρωτήσῃ ταύτοχρόνως : οἱ δρκοι νῦν πᾶς ἔχουσιν ⁴⁾);—ἐννοῶν διὰ τῆς ἔρωτήσεώς του ταύτης ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγράφου νόμου βασιζόμενοι ἐδίκαζον οὗτοι. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη ὅτι ἄγραφον νόμον

1) Πλουτάρχου, Ἀλκιβιάδης XXXIV, 15—30.

2, 3, 4) Ἀνδοκίδου, Περὶ Μυστηρίων, 88—91.

ἥννόει τὴν συνείδησιν, διότι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὅρκου εἶναι νόμος γραπτός. Δὲν ὑπάρχει δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι δλόκληρος ἡ ἀθώωσίς του ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς ἐρωτήσεως: **ὑμεῖς, ὃ 'Αθηναῖοι, τι διδοσαντες δικάξετε;**¹⁾ ὑπονοῶν διὰ τῶν λόγων του τούτων ὅτι καὶ οὗτοι ἐμμέσως τὸν ἄγραφον ὡς ὑπέρτερον τοῦ γραπτοῦ νόμου καὶ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐφαρμογῇ του ἀνεγνώριζον.

Οἱ Μύσται τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ὡς καὶ οἱ Μύσται ὅλων τῶν ἄλλων Μυστηρίων τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, παρεδέχοντο πάντοτε ὅτι ὁ ἄγραφος νόμος τῆς συνειδήσεως ἀπετέλει ἐκδήλωσιν τοῦ ἐσωτάτου ἥθυικοῦ στοχασμοῦ τῆς ἀνωτάτης τάξεως τῶν ἀνθρώπων, ἦτις διὰ τῶν αἰώνων κατέστη εἰς τὰ τελευταῖα της στάδιᾳ. ζωὴ διηνεκοῦς ἔξασκήσεως τῶν ὑψίστων τοῦ ἀνθρώπου ἀρετῶν. Ζωὴ ἐγκρατείας ἐν τῇ ἐκδήλωσει της, γαλήνης, ὑπομονῆς ἐν τοῖς πόνοις καὶ ἐργασίας τοιαύτης, ὥστε ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν σωματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ἀναπτύσσῃ ἐξ αὐτῆς πνευματικὰς τοιαύτας οὕτως, ὥστε, ἀφοῦ πλέον ὡς ζωὴ ὑπέκυπτεν εἰς τὸν νόμον τῆς συνειδήσεως, νὰ δημιουργῇ ταύτοχρόνως ἐξ αὐτῆς, ὡς ἀνθη ἀνέκφραστα, πνευματικοὺς θησαυρούς. Ἡτο δὲ φυσικὸν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἄγραφου νόμου νὰ στρέφεται ἡ προσοχὴ τῶν Μυστῶν πρὸς τὰ ἔσω, καθιστῶσα αὐτοὺς ἵκανοὺς εἰς τὸ νὰ συλλαμβάνωσι τὰ καθαρὰ σκιρτήματα τοῦ θείου λόγου ἐξ ἐπιλάμψεως, προφητικῆς δυνάμεως, ἐμπνεύσεως καὶ ἀποκαλύψεως. Τοῦτο διετύπωσεν ἀπλούστατα δ Μωσαϊκὸς νόμος διὰ τῆς ὑπερτάτης ἥθυικῆς ἀρχῆς, ἐκδηλουμένης διὰ τοῦ: **δ σὺ μισεῖς ἐτέρῳ μὴ ποιήσεις.**

Ἀπαραίτητος ὅμως προϋπόθεσις τοῦ ἄγραφου νόμου ὑπῆρξεν ἡ διὰ ζώσης διδασκαλία τῶν ἀνωτάτων θεωρητικῶν ἐννοιῶν, αἵτινες ἐστρέφοντο περὶ τὴν ὑψίστην ἥθυικὴν καὶ τῶν ὅποιων τὰ περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου θέματα, τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, τῶν νόμων τῆς φύσεως, τῶν τρόπων τῆς διοικήσεως, τῶν ἀλλων ὑπάρξεων κ. τ. λ., περιέκλειον αὐτὰ καθ' ἕαυτὰ τὴν ὑψηλὴν ἐννοιαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὡς δὲ μεταγενεστέρως ἴσχυροίζεται Κλήμης δ Ἀλεξανδρεύς, εἰς τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς χρό-

1) Ἀνδοκίδου, Περὶ Μυστηρίων 88—91.

νους ὁ λόγος ἐδόθη ὑπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ὃς ἦτο δὲ Ἰησοῦς, μόνον διὰ ζώσης εἰς τοὺς Εὐαγγελιστάς, καὶ κατόπιν εἰς τὸν Παῦλον ἔξι ἀποκαλύψεως.

Οἱ μεγαλείτεροι δὲ διδάσκαλοι ὡς καὶ οἱ μεγαλείτεροι Μύσται κάμνουν λόγον ἴδιαίτερον περὶ ἀγράφου καὶ γραπτοῦ λόγου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀμέσως νὰ ἀντιλαμβάνεται τις ὅτι αἱ σπουδαιότεραι διδασκαλίαι παραδίδονται μόνον διὰ ζώσης εἰς ἔλαχίστους. Εἶναι δὲ αἱ διδασκαλίαι αὗται καθαρῶς θεωρητικαὶ καὶ διάφοροι ἐκ τῶν εἰς τοὺς πολλοὺς διὰ γραπτοῦ λόγου παρεχομένων, αἵτινες ὅμως, ἀν καὶ διάφοροι, δὲν παύουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ παρέχωνται ὥσπερ τροφὴ εἰς νήπια (ἔξωτεροι καὶ διδασκαλίαι), ἦτοι πρακτικαὶ τινες παραγγελίαι, συντέλεστικαὶ εἰς τὴν ἡθικὴν ἔξυψωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐχοντες ὑπὸ ὅψει ταῦτα, δυνάμεθα νὰ ἴσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ διδασκαλία κατὰ τὴν μύησιν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἦτο ἀναμφισβήτητως διδασκαλία θεωρητική, παρέχουσα εἰς τοὺς Μύστας σποράδην πολλὰ ὑψηλὰ δόγματα, πλήρη ὑπαινιγμῶν διὰ τοὺς γνοῦντας. Ὡς ἀκριβῶς συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἱεροῦ Αὐγούστινου, εἰς τοὺς Χριστιανικοὺς χρόνους, λέγοντος ὅτι αἱ ἀρχαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπορρέουσιν ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος. Διότι καὶ αὐτὸς δὲ Ἀπόστολος Παῦλος μᾶς δίδει πλειστάκις ἐννοίας τῆς βαθυτέρας αὐτῆς ἀπόψεως τῆς εἰδικῆς διδασκαλίας, ἄλλως διδασκομένης εἰς τοὺς ἀνωτέρας ἀναπτύξεως ἀνθρώπους καὶ ἐγγράφως διὰ τῶν ἐπιστολῶν του εἰς τοὺς λαϊκούς. Ἐγώ, δὲ Κορινθιοί, γάλα σᾶς ἐπέτισα (τροφὴ ἦτις προσιδιάζει εἰς τὰ νήπια) καὶ οὐχὶ στερεάν τροφὴν . . . διδάσκομεν δὲ σοφίαν τοῦ θεοῦ τὴν μυστηριώδη, τὴν δὲ ποκεκρυμμένην . . . διδάσκομεν σοφίαν μεταξὺ τῶν τελείων, παρὸς οὓς τέλειοι ἔσμεν. Ποίους ὅμως ἀποκαλεῖ τελείους;

Ποῖοι εἶναι οἱ τέλειοι; τὴν ἀπάντησιν μᾶς τὴν δίδει Κλήμης δὲ Ἀλεξανδρεύς, λέγων: οὐ παντὸς εἶναι τὸ νοεῖν, καὶ ἐπεξηγῶν ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἀλήθεια γίνεται πολλάκις φορεὺς καταστροφῆς διὰ τοὺς ἀδυνάτους, ὥσπερ μάχαιρα εἰς χεῖρας παιδίου. Διότι πᾶν δὲ τι εἶναι ἀκατανόητον διὸ αὐτούς, διαστρέφεται καὶ ἐξωτερικοποιεῖται εἰς χεῖρας των φθειρόμενον καὶ, ἡ τοιαύτη ἀποκά-

λινφις τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν, αἵτινες παραδίδονται διὰ ζώσης εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς (τοὺς καὶ τελείους) παραδιδόμεναι εἰς ἀνθρώπους ἀμοίρους γνώσεων, διμοιάζει πρὸς βιαίαν ωῆξιν τῶν τοίχων μιᾶς οἰκοδομῆς, δι' ἣς βιαίως εἰσέρχονται βέβηλοι διαρρήκται, οἵτινες οὕτε καὶ αὐτοὶ ὠφελοῦνται ἀλλ' οὕτε καὶ τοὺς ἄλλους ἀφήνουσι νὰ εἰσέλθωσι καὶ ἔννοήσωσιν.

Ο.τι ἡ αὐστηρὰ παράδωσις κρύπτει, ἀποτελεῖ τὰ Ἀγια τῶν Ἀγίων, ὅπου ἀνήρχετο μόνον ὁ Μωϋσῆς, ἀποτελεῖ τὰ ἄδυτα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡλίου, τὰ ἄδυτα τῶν Ἐλευσινών Μυστηρίων, εἰς ἃ εἰσήρχοντο, διὰ νὰ μεταλάβωσι τῶν ὑψίστων νοημάτων, οἵ δὲ γοι καὶ ἄξιοι.

Ἐὰν παραλλήλως ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς σελίδας τῆς Ἰνδικῆς Γιτᾶς, ἡ δοπία εἶναι ἀπάνθισμα τοῦ Ἱεροῦ βιβλίου τῆς Μαχαβαράτα, βλέπομεν ὅτι ἐν τῇ κατανομῇ τῶν τάξεων τῶν ἀνθρώπων περιγράφεται ὡς τρίτη καὶ σπουδαιοτέρα ἡ τάξις τῶν θεωρητικῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πρακτικούς, ἥτοι ἡ τάξις τῶν ἀνθρώπων τῶν δυναμένων διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς συνειδήσεως νὰ γνωρίζωσιν αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ μακρῷ ζωῇ, ὡς ἀφωμοιώθη εἰς γνῶσιν καὶ πίστιν.

Ο ἀγραφος νόμος καλύπτει διανοήματα ἀπρόσιτα εἰς τὸ πλῆθος. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἔκεινο τὸ δόποιον βλέπουσι δι' ἀπλῶν ὀφθαλμῶν οἱ Μύσται καὶ οἱ θεωρητικοὶ παρουσιάζεται ἐνίστε ἀνεστραμμένον εἰς τὴν διάνοιαν τῶν ὅχλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἀπεκλήθη Ἀγνωστος οὐρανία γλῶσσα, ὡς μεταφέρουσα εἰς τὸ φῶς τὸν ἐκλεκτὸν στοχασμὸν ἐκ τοῦ Ὅπερτάτου Ὅντος καὶ ἐν γένει τὸν στοχασμὸν τῶν αἰσθαντικῶν, τῶν ἐμπνευσμένων, τῶν προφητῶν, τῶν ἔχοντων τεταμένον τὸ οὖς μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς.

Τὴν διάκρισιν αὐτὴν μεταξὺ τοῦ λόγου, δόποιος δύναται νὰ δίδεται εἰς τοὺς ὅχλους, καὶ τῆς ἴδεας τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας, ἡ δοπία διὰ ζώσης καὶ μόνον δύναται νὰ παραδίδεται εἰς τοὺς ὀλίγους, τὴν κάμνει καὶ δο Χριστιανισμός, καὶ πρὸς τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ὡς παραδειγμα τὴν Παραβολήν, ἥτις εἶναι εὐχάριστος καὶ μεθοδικὴ διήγησις πλήρης ζωηρῶν εἰκόνων, ἡ δοπία ἀρέσκει εἰς τὸ πλῆθος, ἐνῷ ταῦτοχρόνως περικλείει καὶ βαθυ-

τάτας ἀληθείας, προσιτὰς μόνον εἰς τοὺς Μύστας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔξήγει ταύτας ἴδιαιτέρως εἰς τοὺς μαθητάς του. Ἀρα, ἐκεῖνο τὸ δποίον πέπρωται νὰ διδαχθῇ εἰς ὀλίγους, δὲν γράφεται, διότι ἡ γραφὴ προϋποθέτει μόρφωσιν καὶ τὴν εἰς τοὺς πολλοὺς διάδοσιν. Ἐκτὸς τούτου ὅμως, τὴν διδασκαλίαν τῶν Μεγάλων Διδασκάλων δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς ἰερὰν καὶ θείαν μυσταγωγίαν, ἐν ᾧ δὲ ὑψιστος λόγος συνοδεύεται διὰ ῥητορικῆς, ἡ δποία δι' ἐκφράσεως τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς φωνῆς καὶ τῶν ἄλλων ῥητορικῶν σχημάτων, εἰσδύει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ αἴσθημα. Τοιαύτην μυσταγωγίαν ἀπετέλεσεν ἡ ἐν τῇ φυλακῇ τοῦ Σωκράτους συνέντευξις μετὰ τοῦ Κρίτωνος, τοιαύτην μυσταγωγίαν ἀπετέλεσαν αἱ διὰ τῶν Μυστηρίων τελεταὶ καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ τοῦ Δείπνου τοῦ πράου Ναζωραίου, δστις καὶ ἐπωνομάσθη Μ υ σ τ ι κ ὁς.

Πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ αὗται μυσταγωγίαι ἔθεώρουν τὸν Ἀγραφὸν νόμον ὡς τὸν ἡθικὸν γνώμονα, τὸν ωυθμίζοντα τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ ἀντικειμενικῶς, δπως οἱ γραπτοὶ νόμοι, ἀλλὰ μόνον ὑποκειμενικῶς. Εὐνόητον δτι ἡ ἡθικὴ βάσις τοῦ νόμου τούτου εἶναι μὲν κοινὴ δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ὡς μία μυστηριώδης φωνὴ, τὴν δποίαν ἔνδοιθεν ἀκούει καὶ ὁ ἀμαθῆς καὶ ἀπαίδευτος, δπως καὶ ὁ ἀνεπτυγμένος καὶ σοφός, ἀλλ' ὁ μὲν ἀπαίδευτος παραβαίνει ταύτην, δὲ σοφὸς σπανίως, ἀν ὅχι οὐδέποτε. Ἡ δὲ Μυσταγωγία τῶν Μυστηρίων καὶ τῶν θρησκειῶν, περὶ τῆς δποίας ὅμιλοῦμεν, προσπαθεῖ καὶ δι' ἀπειλῶν περὶ τιμωρίας μετὰ θάνατον νὰ ἐπιβάλῃ τὸν νόμον αὐτὸν τῆς συνειδήσεως εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ὑπάρχουν ὅμως δυστυχῶς περιπτώσεις ἐν τῇ ζωῇ καὶ αὐτῶν τῶν σοφῶν, κατὰ τὰς δποίας, ἔκουσίως εἴτε ἀκουσίως, παραβαίνουν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ μέγα πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς: Ποία ἄγνωστος δύναμις ἐπιδρᾶ εἰς τὴν διάνοιαν τῶν ἀνθρώπων τούτων, ὥστε, ἐν γνώσει τοῦ ἀγράφου νόμου, ἔκουσίως εἴτε ἀκουσίως, νὰ παραβαίνωσιν αὐτόν; Πρέπει τάχα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχουν ἀγαθὰ καὶ πονηρὰ πνεύματα καὶ δτι ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μὲν ἦ τῶν δὲ κανονίζεται ἡ πειθὼ εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως;

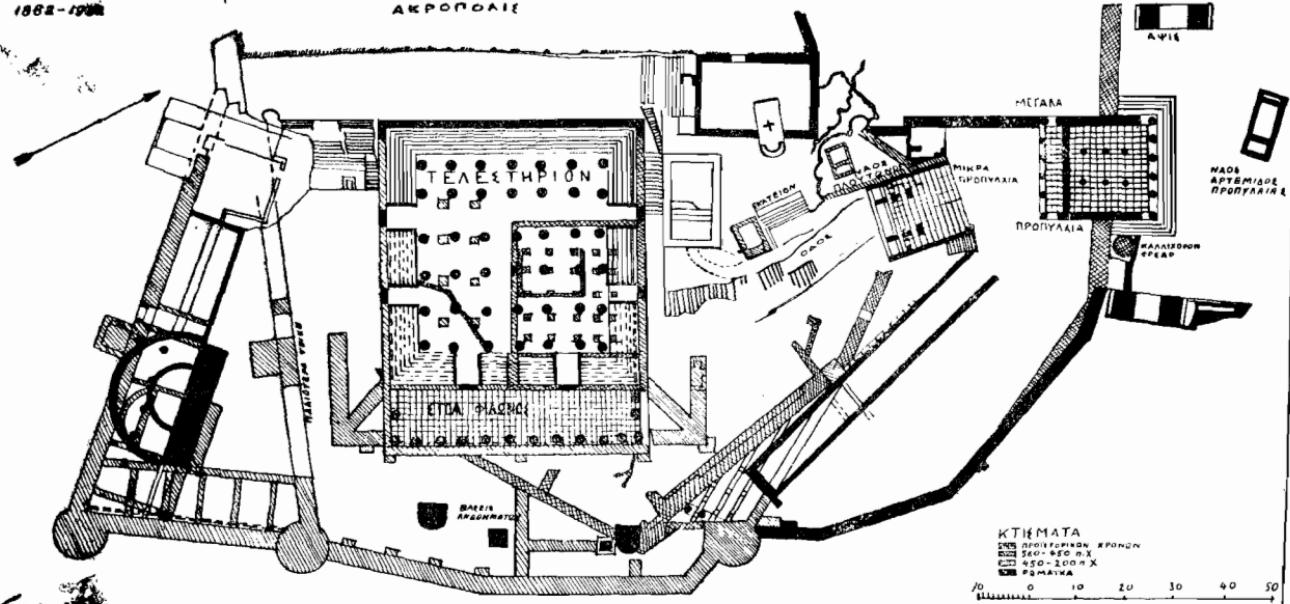
Ίδου τὸ μέγα μυστήριον, τὸ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἄλυτον παραμένον εἰς τὴν διανοούμενην ἀνθρωπότητα καὶ τὸ δποῖον ἥ Αἰγυπτιακὴ φιλοσοφία τόσον θαυμασίως διετύπωσε διὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἱσιδος, ὅπερ εἶχεν ἀναγεγραμμένον ἐπ' αὐτοῦ τὸ ρητόν: Ἐγὼ εἰμὶ τὸ γεγονός, καὶ ὅν, καὶ ἔσθμενον· καὶ τὸν ἔμδον πέπλον οὐδείς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν.

Τὸ Μυστήριον αὐτὸ προσεπάθησαν νὰ λύσουν τὰ Ἑλευσίνια Μυστήρια καὶ οἱ μεγάλοι θεολόγοι καὶ φιλόσοφοι. Καὶ περὶ αὐτὸ θὰ στρέφωνται ὅλαι αἱ μεγάλαι διάνοιαι, αἱ δποῖαι θὰ παρουσιάζωνται ἐφ' ὅσον ζῇ καὶ ὑπάρχει ἥ ἀνθρωπότης.

ΕΛΕΥΣΙΣ

1862-1900

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ

ΚΤΙΣΜΑΤΑ
προστατευόμενα έργα
500-800 μ.χ.
450-1000 μ.χ.
300 μ.χ.

0 10 20 30 40 50

G. Gallou

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχαῖοι Ἑλληνες καὶ Ρωμαῖοι. Ἐκδ. Teubner:

Αθήναιος, Αἰσχύλος, Ἀνδοκίδης, Ἀπολλόδωρος, Ἀπουλήιος, Ἀριστοτέλης, Ἀρχίλοχος Βακχυλίδης, Διογένης Λαερτιος (Ἐπικούρου ἐπιστολαί, Ἐκδ. Cobet, Paris 1850), Διόδωρος, Διονύσιος Ἀλικαρνανεύς, Εὑριπίδης, Ἡρόδοτος, Ἡσίοδος, Θέογνις, Θεόκριτος, Θουκυδίδης, Ἰσοκράτης, Καλλίμαχος, Κικέρων, Λουκιανός, Μένανδρος, Ξενοφάνης, Ξενοφῶν, Ὁλυμπιόδωρος, Παυσανίας Πύνδαρος, Πλάτων, Πλούταρχος, Πολύβιος, Πορφύριος, Σιμωνίδης, Σοφοκλῆς, Στοβαῖος, Στράβων, Φιλήμων, Φιλόδημος Φιλόστρατος κ. ἄ.

* *

Αρποκρατίωνος, (Λεξικὸν τῶν δέκα ρητόρων, Lug. Bat. 1683). Bachofen, Das Mutterrecht (Stutt. 1861), Der Bär in den Religionen des Altertums (Basel 1863), Die Unsterblichkeitslehre der orphischen Theologie auf den Grabdenkmälern des Altertums (1870).

Baillet, Introduction à l' étude des idées morales dans l' Egypte antique (Paris 1912).

Barenton, Le mystère des pyramides etc. (Paris 1923).

Barth, Les Religions de l' Inde (Paris 1879).

Bartholomae, Das altiranische Verbum (Münch. 1874).

Bergk, Poetae lyrici graeci, (Leipz. 1843—82). De Aristotelis libello de Xenophane, Zenone et Gorgia (Marburgi 1843).

Bernulli, Systematisch angeordnete Auswahl aus den Werken J. J. Bachofen (Leipz. Reclam).

Blass, Hyperides (Leipz. 1881), Andokides (Leipz. 1880).

Bode, De Orpheo (Göt. 1824).

Bononi, Niniveth and its palaces (s. d.).

Brillant, Les Mystères d' Eleusis (s. d.).

Brugsch, Adonisklage und das Linoslied (Berlin 1852), Religion und Mythologie der alten Aegypter (Leipz. 1884), Schai-en-sinsin (Berlin 1848).

Brunck, Poetae Gnomici (1784).

- Bunsen, Die Einheit der Religionen im Zusammenhang mit den Völkerwanderungen der Urzeit und der Geheimlehre. (Berlin 1870).
- Chiaparelli, Libro dei funerali (Tur. 1881).
- ., . . . Chronicon Parium (Herausg. von Wagner, Marburgi 1832).
- Clemens Allexandrinus, Stromata (Leipz. 1906), Protrepticus und Paedagogus (Leipz. 1904)
- Cobet, Διορθωτικὰ εἰς τὰ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (Aufsätze im Logios Hermes I, 1866, 1867).
- Conze, Archaeol. Yntersuchungen auf Samothrake (Wien 1875).
- Darinstester, Essais Orientaux (Paris 1883).
- Decharme, Μυθολογία τῆς Ἄρχ. Ἑλλάδος ('Αθῆναι 1925).
- De Horak, Schâ en sensen, le livre des respirations (Paris 1877).
- Delitsch, Assyrische Studien (Giessen 1878).
- Dörpfeld, Der ursprüngliche Plan des Erechteion (Arch Inst. XXIX, Athen 1904).
- Duncker, Geschichte des Altertumis. (Berlin 1862—57).
- Duperrons, Zendavesta (1755).
- Dupré, Παγκόσμιος Μυθολογία ('Αθῆναι, ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη).
- Dussaud, Introduction à l' histoire des religions (Paris 1914).
- Ebers, Aegypten in Wort und Bild (Stut. 1879). Eine Agyptische Königstochter (Stut. u. Leipz. 1879).
- Engel, Kypros (Berlin 1841), Isis und Osiris (Nordhausen 1865).
- Èusebii Caesariensis, Opera (E. T.).
- Φιλίου, Ἐλευσινιακὰ Φροντίσματα ('Αθῆναι 1905).
→ Philios, Eleusis (London 1906).
- Flach, Peistratos und seine literarische Tätigkeit (s. d.).
- Foucart, Les associations religieuses chez les Grecs (Paris 1873). Les Mysteres d'Eleusis (Paris 1914).
- Φωτιάδου, Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια ('Αθῆναι 1897).
- Γαλανοῦ, Βαχοβαράτα, Βαγαβάτα, Γιτά κ. λ. π. (1845—51).
- Geiger, Handbuch der Avestasprache (Erlang 1879).
- Gerhard, Orpheus und die Orphiker (Berlin 1856).
- Gow - Reinach, Ἀθηνᾶ ('Αθῆναι 1934).
- Greve, De Adonide (Leipz. 1877).
- Grote, Geschichte Griecheulands (Berl. 1880).

- Grumbach, Abriss der Babylon - assyrischen Geschichte (Berlin 1854).
- Gruppe, Ueber die Theogonie des Hesiod (Berlin 1840)
- Ueber die Fragmente der Archytas und der ältern Pythagoreer (Berlin 1840), Culte und Mythen (Berlin 1759-72).
- Gomperz, Philodemi Epicurei de ira liber (Leipz. 1864), Die Bruchstücke der griechischen Tragiker und Cobets neueste kritische Manier (Wien 1878).
- Hall, Rational refutation of the Hindu philosophical systems (Kalc. 1862).
- Hamburger, Realencyklopaedie des Talmuds (Neustr, 1883).
- Harlez, Avesta, livre sacrè des rectateurs de Zoroastre (Lütt. 1875).
- Haug, Die Gathas des Zarathustra (Leipz. 1860).
- Hermann, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten (Freib. 1882).
- ‘Ησυχίου, Λεξικόν, (’Εκδ. M. Schmidt, Jena 1857).
- Heyne, Ueber die Götter (Götting. 1803).
- ‘Ιερὰ Γράμματα, N. καὶ II. Διαθήκη κ.λ.π.
- Inwood, The Erechtheion (Lond. 1827).
- Janet, Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale (Paris 1886).
- Kaegi, Der Rigveda, die älteste Literatur der Inden (Leip. 1881).
- Καραμάνου, Δημόσιος καὶ Ἰδιωτικὸς Βίος τῶν Κυπρίων (’Αθῆναι M. E. E.)
- Καραχάλιου, Μεγάλοι Νομοθέται καὶ Περὶ Ζωροάστρου (Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον Βραδυνῆς 1933).
- Kern, Verslagen en midedeelingen der K. akad. v.wentenschappen (Amster. 1867).
- Kopp, Zur Judenfrage (Leipz. 1886).
- Kuhn, Herabkunft des Feuers und des Göttertranks (Berl. 1859—86).
- Κουρουνιώτου, Οἱ ἐπιστάται τοῦ Ἐλευσιν. Ιεροῦ καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Κόροιβος (’Αθῆναι 1932), Ἐλευσινιακὰ (’Αθῆναι 1932).
- Kreuzer, Symbolik und Mythologie (Leipz. 1822).
- Lang, Myth, Ritual und Religion (Lond. 1887).
- Langlois, La divinité védique appelée Soma (Mem. de l'Academie des Inscription, XVIII).
- Lassen, Indische Altertums Kunde (Leipzig 1874).
- Lanzon, Les domiciles des esprits (s. d.).
- Lauth, Moses der Ebräer (Münch. 1869)

- Ledbeater, Τὰ ἀρχαῖα Μυστήρια ('Αθῆναι 1927), 'Η κεκρυμμένη ζωὴ ('Αθῆναι 1929).
- Λεφάκη, Μελέτη ἐπὶ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ('Αθῆναι 1896),
 Lefébure, Le mythe osirien (Peris 1875),
 Lemni, Das Ritualbuch des Ammondienstes (Leipzig 1882),
 Lepsius, Das Totenbuch der Aegypter (Leipz. 1842), Aelteste Texte des Totenbuchs (Berlin 1867).
- Letronne, Recueil des Inscriptions grecques et latines de l'Egypte (Paris 1842—48).
- Lieblein, Egyptian religion (Lond. 1884).
- Lobeck, Aglaophamus (Königsb. 1829).
- Magnien, Les Mystères d'Eleusis (Paris 1929).
- Μαλτέζου, Περὶ Μαντείων (Μελέτη ἀνέκδοτος). 'Η Τέχνη, στὸ πλαίσιο τοῦ 'Ιστορ. 'Υλισμοῦ ('Αθῆναι 1929).
 » Malteso, Ein Wanderer auf der Akropolis (Athen 1931).
- Maspero, Histoire ancienne des peuples de l'Oriént etc. (Paris 1917).
- Maurenbrecher, Andokidesstudien (in Griech. Studien H. Lepsius dargebracht, Lips. 1829).
- Μανούματη, Περὶ Πυραμίδων (Περιοδ. Ἐπιστημονικὴ Ἡχὼ 1927).
- Maury, Histoire des Religions de la Grèce antique 1857—60).
- Méautis, Les Mystères d'Eleusis (Paris 1934).
- Meineke, Menandri et Philemonis reliquiae (Berl. 1823).
- Ménard, Hermes Trismegiste (Paris 1866).
- Meursii, Eleusinia sive de Cereris Eleusina sacro oc festo (Elz. 1619).
- Meyer, Histoire de l'antiquité (Paris 1914).
- Michelet, Bible de l'Humanité (Paris 1864).
- Minckwitz, Taschenwörterbuch der Mythologie (Leipz. 1882)
- Mommesen, Heortologie (Leipz. 1864).
- Moraux, Les enigmes de la Science (s. d.).
- Moret, Au temps des Pharaons (Paris 1923).
- Morgan, Recherches sur les origines de l'Egypte (Paris 1897), L'humanité préhistorique (Paris 1897).
- Movers, Die Phönizier (Bonn u. Berlin 1840—56).
- Müller, 'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ('Αθῆναι 1883).
 » Sacred books of the East (Oxf. 1880).
 » The hymns of the Rigweda (Leipz. 1876).
 » Die Bedeutung von Nirvana (in «Essays» Bd. I, S. 242).

- Müller, Σχόλια Ὁμήρου Ἰλιάδος (Αθῆναι 1841).
 » Prolegomena Mythologiae (Götting. 1825).
 » Griechische Bühnenaltertümer (Freib. 1886).
 » Minervae Peliadis sacra et aedis in arce Athenarum (Goett. 1820).
- Μυλωνᾶ, Προϊστορικὴ Ἐλευσίς (Αθῆναι 1932).
- Muth, Ueber die Mysterien der Alten (Hadamars. 1842).
- Naville, Le litanie du soleil (Leipz. 1875).
- Noack, Eleusis, Die Baugeschichtliche Entwicklung des Heiligtumes (Berlin 1927).
- Opitz, Das Theaterwesen der Griechen und Römer (Leipz. 1889).
- Origenes, Die acht Bücher gegen Celsus (Leipz. 1897), Die Schrift vom Gebet (de oratione), (Leipz. 1899).
- Πανταζίδου, Λεξικὸν Ὄμηρικὸν (1874).
- Παπαρρηγοπούλου Ἰστορία τοῦ Ἑλλην. Ἐθνους (Αθῆν. 1896).
- Περιοδικόν, Πυθαγόρας - Γνώμων (Αθῆναι).
- Piazzi, Ἡ μεγάλη πυραμὶς τῆς Αἰγύπτου (Ἐκδ. Ἑλληνικὴ N. Υόρκης).
- Picard, Les luttes primitives d'Athènes et d'Eleusis (Revue Historique 1931).
- Pietschmann, Hermes Trismegistos (Leipz. 1875).
- Pierret, Le livre des morts (Paris 1882), Essais sur la mythologie agyptienne (Paris 1879).
- Preller, Theogonie und Götter (Berlin 1894).
- Quast, Das Erechteion (Potsd. 1843).
- Rapp, Die Mänade im griech. Cultus (Rh. Mus. 1872).
- Rawlinson, Moses, his life and times (London 1887).
- Reinach, Orpheus, Histoire générale des religions (Paris 1914).
- Reinkers, De Clemento presbytero Alexandrino homine scriptore, philosopho, theologo liber (Vratislavae 1851).
- Royer, Περὶ θρησκείας (s. d.).
- Saint Croix, Recherches historiques et critiques sur les mystères du paganisme (Paris 1817).
- Schömann, Handbuch der griechischen Altertümer (Berlin 1871—73).
- Schrader, Keilinschriften und Geschichtsforschung (Giessen 1878), Die Höllenfahrt der Istar (Giessen 1874).
- Σούΐδα, Λεξικὸν (Ἐκδ. Κανταβριγίας 1705).
- Schuster, De veteris Orphicae theogoniæ indole atque origine (Leipzig 1867).

- Smith, History of Babylonei (London 1877).
- Spiegel. Avesta, die heiligen Schriften den Persen, (Leipzig 1852).
- Strack, Das altgriechische Theatergebäude (Potsd. 1843).
- Strehly, Annales du Musée Guimet (Paris 1893).
- The British Museum, Elgin and Phigalian Marbles (Lond. 1833).
- Τυπάλδου, Βιογραφία Γαλανοῦ ('Ελλην. φιλ. σύλλογος, ΑΒ. 1911)
- Valckenaer, Diatribe in Euripidis perditorum dramatum reliquias (Leipzig 1823—24), Theokrit, Bion, Moschos, (Leid. 1779—81), Diatribe de Aristobulo Judaeo (Leid. 1806). Opuscula philologica critica oratoria (Leipz. 1808).
- Villoison, De triplici theologia mystica mysteriisque veterum.
- Visconti, Description des Antiques du Musée Royal (Par. 1820). Memoir on the Sculptures of the Parthenon (1816).
- Wagner, Chronicón Parium, Μάρμαρον τῆς Πάρου, (Marburgi 1832).
- Weiss, Moses und sein Volk (Freib. 1885).
- Welcker, Ueber den Linos (Schulz. 1830).
- Wesseling, Bearbeitung des Diodorus (Amsterd. 1746).
- Wissowa, Real - Encyclopädie der classischen Altertums-wissenschaft (Stutt. 1893).
- Yden, Audocidis, (Upsale 1872).

